PRACE I MATERIAŁY
INSTYTUTU ROZWOJU GOSPODARCZEGO

48

Maria Bieć

TEST KONIUNKTURY

METODY, TECHNIKI, DOŚWIADCZENIA

SZKOŁA GŁÓWNA HANDLOWA
WARSZAWA 1996

KOMITET REDAKCYJNY
"PRAC I MATERIAŁÓW INSTYTUTU ROZWOJU GOSPODARCZEGO" :
Maria Bieć, Katarzyna Duczkowska-Małysz, Eugeniusz Gorzelak,
Urszula Grzelońska, Maria Podgórska, Janusz Stacewicz (Przewodniczący),
Krzysztof Stanek (V-ce Przewodniczący), Zdzisław Zimny,
Katarzyna Majchrzak (sekretarz)

Wydawnictwa Instytutu Rozwoju Gospodarczego
Warszawa, ul. Rakowiecka 22, tel (22) 49 53 27

Druk i oprawa: Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej
Warszawa 1996. Wydanie I. Zamówienie 84/VI/96

Spis treści

Wstęp 3

Rozdział I Podstawowe pojęcia i geneza badań metodą testu koniunktury 9

1. Podstawowe pojęcia stosowane w analizie koniunkturalnej 9
2. Geneza i rozwój badań metodą testu koniunktury 21

Rozdział II Ogólna charakterystyka testu koniunktury 25

1. Obszary badań i treści pytań testów koniunktury 25
   - 1.1. Obszary badań 25
   - 1.2. Treść pytań przemysłowego testu koniunktury 26
   - 1.3. Treść pytań testu koniunktury w budownictwie 32
   - 1.4. Treść pytań testu koniunktury w handlu 34
   - 1.5. Treść pytań testu konsumenckiego 37
   - 1.6. Testy koniunktury w sektorze usług 39
   - 1.7. Testy koniunktury w rolnictwie 40
   - 1.8. Pozostałe typy testów (testy eksperckie, testy okazjonalne) 41
2. Formy pytań i odpowiedzi w testach koniunktury 42
3. Skala odpowiedzi 44
4. Próba badawcza w badaniach testem koniunktury 45
   - 4.1. Dobór próby 45
5. Dobór próby w badaniach Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej 48
6. Zwrotność ankiet w badaniach testem koniunktury 50
7. Częstotliwość badań metodą testu koniunktury 53
8. Organizacja badań. Ośrodki prowadzące badania 57
9. Harmonizacja badań 59

Rozdział III Opracowywanie, prezentacja oraz interpretacja wyników testu koniunktury 71

1. Ważenie jednostkowych odpowiedzi 71
   - 1.1. Przegląd ważniejszych sposobów ważenia odpowiedzi stosowanych w badaniach metodą testu koniunktury 72
   - 1.2. System ważenia stosowany w przemysłowym teście Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej 77
   - 1.3. Porównanie wyników badań koniunktury w przemyśle przy zastosowaniu różnych wag 80
2. Zliczanie wyników 85

3. Eliminacja wahań sezonowych i przypadkowych 87
4. Konstruowanie wskaźników koniunktury gospodarczej na podstawie wyników testów koniunktury 97
4.1. Wskaźniki proste 97
4.2. Syntetyczne wskaźniki testu przemysłowego 98
4.3. Syntetyczne wskaźniki testu konsumenckiego (kondycji gospodarstw domowych) 105
4.4. Syntetyczne wskaźniki testu w budownictwie 107
4.5. Syntetyczne wskaźniki testu koniunktury w handlu 108
4.6. Syntetyczne wskaźniki testu koniunktury w rolnictwie 109
4.7. Syntetyczne wskaźniki koniunktury dla całej gospodarki konstruowane na podstawie badań metodą testów 110
5. Weryfikacja testu koniunktury 115
5.1. Wyniki badań uzyskiwanych metodą testów koniunktury a wyniki statystyki oficjalnej. Doświadczenia światowe 115
5.2 Wyniki badań uzyskiwanych metodą testów koniunktury a wyniki statystyki oficjalnej. Doświadczenia Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej 123
5.3. Weryfikacja testu koniunktury poprzez porównanie jego wyników z elementami teorii zachowań przedsiębiorstw w warunkach rynkowych 127
6. Współczesne kierunki wykorzystania wyników badań metodą testu koniunktury 133
Rozdział IV Mechanizm cyklu koniunkturalnego i próba jego weryfikacji 137
1. Mechanizm cyklu koniunkturalnego 137
2. Empiryczna weryfikacja mechanizmu cyklu na podstawie wyników przemysłowego testu koniunktury, stosowanego w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej 171
Załączniki 201
Spis rysunków 247
Spis tablic 251
Bibliografia 253

Wstęp

Zmiany w systemie gospodarczym Polski, wywołane reformami początku lat dziewięćdziesiątych, były jedną z przyczyn renesansu zainteresowania metodami badania koniunktury gospodarczej. Zjawisko to obserwowane jest zresztą nie tylko w Polsce, ale i w pozostałych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, będących w okresie transformacji ustrojowej. Dziesięciolecia lansowania tezy o niewystępowaniu wahań koniunkturalnych w systemie centralnie planowanym i zarządzanym doprowadziły do tego, że zarówno badania teoretyczne jak i empiryczne, dotyczące tych zagadnień pojawiały się niejako na marginesie ówczesnej działalności naukowo-badawczej. Wcześniej jednak, długotrwały kryzys z przełomu lat 70-tych i 80-tych, związany z załamywaniem się systemu centralnego zarządzania, inspirował wiele ośrodków badawczych do poszukiwania własnych lub adaptowania stosowanych w innych krajach metod wczesnego informowania o pojawiających się w gospodarce tendencjach. Poszukiwania te zaowocowały na początku lat 80-tych zainteresowaniem się metodą testów koniunktury. W pierwszej połowie lat 80-tych badania te zostały uruchomione w Polsce przez Szkołę Główną Handlową w Warszawie i Akademię Ekonomiczną w Poznaniu, zaś na Węgrzech - przez Instytut KOPINT. Prawdziwa ekspansja zainteresowania tego typu badaniami w krajach dawnego bloku wschodniego nastąpiła na początku lat 90-tych. Tempo zmian w gospodarce stwarzało zapotrzebowanie na zastosowanie takiej metody badawczej, która szybko i względnie tanio informowałaby o pojawiających się w gospodarce tendencjach. Jedną z takich metod była metoda testów koniunktury. Poza szybkością w uzyskiwaniu rezultatów, dawała ona możliwość prowadzenia badań przez ośrodki niezależne od struktur rządowych, a co za tym idzie niezależność formułowania ocen. Nie bez znaczenia dla upowszechniania tej metody w krajach Europy Środkowej i Wschodniej była działalność organizacji międzynarodowych takich jak: Centre for International Research on Economic Tendency Surveys (CIRET), czy Centre for Co-operation with the Economies in Transition przy Organisation for Economic Co-operation and Development (CCET-OECD).

Celem niniejszej pracy jest przybliżenie tej metody badawczej oraz częściowe podzielenie się doświadczeniami zebranymi w toku badań prowadzonych metodą testu koniunktury w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej. W polskiej literaturze fachowej trudno spotkać pracę, która szerzej traktowałaby o metodzie testu koniunktury, możliwościach jej zastosowania oraz technikach opracowywania wyników, ich wartości poznawczej oraz współczesnych kierunkach rozwoju tych badań. Zdecydowana większość informacji zarówno z doświadczeń krajowych, jak i światowych rozproszona jest w postaci referatów, doniesień i artykułów. Stąd też, w pracy starałam się jak najszerzej zaprezentować sposób badania gospodarki przy pomocy testu koniunktury przez główne ośrodki światowe (zwłaszcza europejskie) oraz na tym tle przedstawić doświadczenia Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej. Spośród badań polskich najdłuższą tradycję ma tzw. test przemysłowy. Stąd najwięcej doświadczeń i badań przeprowadzonych na zebranym materiale empirycznym, stąd też najwięcej miejsca w pracy poświęcam tym badaniom. Są mi one również najbliższe, albowiem zajmowałam się nimi w latach 1989-1996.

Rozdział pierwszy poświęcam krótkiemu omówieniu pojęć stosowanych w badaniach koniunktury, w tym również w badaniach koniunktury przy pomocy testu. Nie prowadzę tu dyskusji co do treści definicji poszczególnych pojęć. Sądzę bowiem, iż na ten temat czytelnik znajdzie obszerną i ciekawą literaturę zarówno polską, jak i światową. W rozdziale tym znajduje się również krótki zarys historii rozwoju badań metodą testu koniunktury.

Rozdział drugi pracy poświęcony jest prezentacji narzędzia badawczego, to znaczy samej ankiety (treści pytań, formy odpowiedzi) oraz obszarów badawczych, w których znajduje ona zastosowanie. Przedstawiam również sposób zorganizowania badań, częstotliwość ich przeprowadzania oraz sposób doboru próby.

W rozdziale trzecim przedstawiam sposoby opracowywania rezultatów uzyskanych w ankietach, sposoby prezentacji wyników i doświadczenia poszczególnych ośrodków badawczych nad wiarygodnością uzyskanych rezultatów.

Rozdział czwarty stanowi pewne podsumowanie prac badawczych przy zastosowaniu przemysłowego testu koniunktury, prowadzonych przez autorkę w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej. Rezultatem tych prac jest próba uogólnienia doświadczeń i obserwacji poczynionych w toku studiowania wyników badań w postaci sformułowania przyczynowo-skutkowego

mechanizmu cyklu koniunkturalnego, a następnie jego empiryczna - w oparciu o wyniki badań - weryfikacja.

Metoda testu koniunktury jest jedną z wielu możliwych metod badania rzeczywistości gospodarczej, dającej również podstawy do prognozowania. Ma ona wielu zwolenników podkreślających jej zalety: szybkość, względna taniość, łatwość zbierania informacji źródłowych. Ma również wielu przeciwników, czy raczej sceptyków, zarzucających jej brak statystycznej reprezentacji próby, brak precyzji odpowiedzi w ankiecie oraz możliwość różnej interpretacji pytań przez ankietowanych. Mimo toczących się dyskusji nad samą metodą i zasięgiem interpretacji wyników, jest ona z powodzeniem stosowana na świecie od kilkudziesięciu lat. Sądzę również, iż w polskich badaniach metoda ta znalazła swe stałe miejsce, zaś wątpliwości owych sceptyków można rozwiać jedynie poprzez rozwijanie szeregu nurtów badawczych, związanych z tą metodą, czyli gromadzeniem i stałym poszerzaniem wiedzy na temat zawartości merytorycznej uzyskiwanych rezultatów.

Rozdział I

Podstawowe pojęcia i geneza badań metodą testu koniunktury

1. Podstawowe pojęcia stosowane w analizie koniunkturalnej

W potocznym znaczeniu słowo koniunktura rozumiemy jako splot okoliczności, warunków, zdarzeń mających istotny wpływ na jakiś stan rzeczy[1]. Mówimy o dobrej lub złej koniunkturze mając na myśli dobrą lub złą passę, sprzyjające lub niesprzyjające okoliczności. Określenie to towarzyszyło człowiekowi od wieków, choć wcześniej związane było bardziej z astrologią, polityką czy życiem codziennym.

Znaczenie ekonomiczne tego słowa związane jest z przemysłowym rozwojem świata w XIX w. oraz towarzyszącym mu dynamicznym rozwojem nauk ekonomicznych. Ekspansja kapitalizmu oraz rozwój nauk ekonomicznych, w tym również statystyki ekonomicznej prowadziły do wyodrębnienia nauki o koniunkturze z teorii ekonomii[2]. Jest to nauka lub też jej część, która z jednej strony czerpie z teorii ekonomii koncepcje procesów przyczynowo-skutkowych prowadzących do zmian w gospodarce i w poszczególnych jej częściach, z drugiej strony, zaś tworząc własny bogaty aparat służący poznaniu rzeczywistości gospodarczej, stanowi podstawę wyjaśniania jej mechanizmów przyczynowo-skutkowych, wzbogacając tym samym teorię ekonomii.

Analiza koniunkturalna jest więc rodzajem analizy ekonomicznej, mającym pewne cechy specyficzne. Podstawową cechą wyróżniającą analizę koniunkturalną jest jej czasowy charakter. Koniunktura gospodarcza traktuje bowiem o pewnych

---

[1] Por. Słownik wyrazów obcych, PWN, Warszawa, s. 380.

[2] Por. Dymitr Sokołow: Koniunktura gospodarcza, Warszawa, PWE, 1975, str. 15-28.

relacjach ekonomicznych danego systemu w danym momencie. Tak więc analiza koniunkturalna nie może mieć charakteru uniwersalnego w sensie czasowym. Może być rozpatrywana jedynie w relacji do stanów przeszłych. O koniunkturze gospodarczej nie można powiedzieć, że jest dobra lub zła, a jedynie, że jest lepsza lub gorsza w porównaniu z okresem przeszłym. Związane jest to z faktem, iż systemy gospodarcze znajdują się w ciągłym ruchu. Tak więc analiza koniunktury nie może ograniczać się do fotografii gospodarki w danym momencie, ale musi pokazywać zmiany, jakie dokonują się w kolejnych odstępach czasu. Tak więc dochodzimy do drugiej istotnej cechy analizy koniunkturalnej, a mianowicie jej dynamicznego charakteru. Diagnoza gospodarki sporządzona w oparciu o analizę koniunktury nie może prowadzić do sądów wartościujących, a jedynie pozwala określić kierunek dokonujących się zmian, tj. poprawę lub pogorszenie. Również ocenę siły dokonujących się zmian można określić jedynie poprzez porównanie z siłą zmian z okresów minionych. W analizie koniunkturalnej konieczne jest więc dokonywanie szeregu pomiarów ("fotografii"). Można tu posłużyć się następującym przykładem: Jeśli w danym czasie dla danej gospodarki poziom produkcji jest niski, tempo wzrostu cen wysokie i wysoka stopa bezrobocia, to nie oznacza to, że ocena koniunktury tej gospodarki musi być negatywna. Jeśli bowiem w kolejnych pomiarach okaże się, że produkcja wzrasta w stosunku do poprzednich pomiarów, tempo wzrostu cen ulega wyhamowaniu, zaś stopa bezrobocia ulega zmniejszeniu lub przynajmniej nie ulega wzrostowi, to ocena koniunktury danej gospodarki może być pozytywna[3].

Poruszony powyżej temat względności czasowej zjawiska koniunktury dotyczy krótkiego lub też średniego czasu, tj. takiego czasu, w którym nie nastąpiły takie zmiany w aparacie wytwórczym danej gospodarki, które miałyby istotny i długotrwały wpływ na tempo zachodzących zmian w analizowanym systemie gospodarczym. Można bowiem przyjąć, iż nawet najwyższe tempo przyrostu produkcji dla gospodarki początków XIX w. było znacznie niższe niż tempo przyrostu produkcji gospodarki końca XX wieku.

---

[3] I. Cipolletta: Definicje i metody analizy koniunktury, Prace i materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego pt. System wskaźników wczesnego ostrzegania. Wyniki badań wstępnych, IRG SGPiS, Warszawa 1989, s. 37-83.

Kolejną cechą analizy koniunkturalnej jest jej względność przestrzenna (terytorialna). Jak powiedziano wcześniej, koniunktura gospodarcza traktuje o pewnych relacjach ekonomicznych danego systemu w danym momencie. Oznacza to, że jeżeli analiza koniunkturalna dotyczy konkretnej gospodarki, w której przyrost PKB wynosi przykładowo 2% rocznie, zaś dla drugiej analizowanej gospodarki przyrost PKB wynosi 7% rocznie, to jest to jeden ze wskaźników, mówiący jedynie o tempie rozwoju dwóch różnych systemów gospodarczych w tym samym czasie, natomiast nie jest miarą o charakterze wartościującym, ponieważ siedmioprocentowy przyrost PKB może wartościowo oznaczać znacznie mniej niż przyrost PKB dwuprocentowy w skali roku. Warunek ten odnosi się do pomiarów stóp procentowych nie zaś pomiarów wartości bezwzględnych. Względność przestrzenna związana jest również z zakresem analizy koniunkturalnej. Analiza ta dotyczyć może bowiem systemów o dużym stopniu zagregowania jak np. gospodarka państw Unii Europejskiej, jak również wybranych grup towarowych w ramach konkretnej gospodarki. Siła i kierunek obserwowanych zmian w analizowanym makrosystemie gospodarczym np. w gospodarce państw Unii Europejskiej nie musi dotyczyć jego poszczególnych elementów (podsystemów), np. poszczególnych gospodarek państw - członków Unii. Podobnie, jeśli analiza dotyczy wybranej gospodarki narodowej, w ramach której poszczególne np. sektory (gałęzie, działy - przestrzenie gałęziowe, działowe) mogą wykazywać odmienne kierunki i siłę w zmianach swej aktywności, zaś diagnoza dotycząca koniunktury gospodarki narodowej jest jak gdyby sumą wektorów koniunktur tychże sektorów (gałęzi, działów) czyli elementów (podsystemów) danego systemu.

Następną cechą analizy koniunkturalnej jest jej kompleksowość. Dla pełnej oceny zjawisk gospodarczych analiza koniunkturalna posługuje się szeregiem czynników, wykorzystując do tego często przyczynowo-skutkowe modele. Analiza wieloczynnikowa jest w tym przypadku niezbędna ze względu na złożoność procesów ekonomicznych. Wieloczynnikowość analizy koniunkturalnej znajduje swój wyraz w konstrukcji wskaźników, które w swym wyrazie matematycznym zawierają wartości różnych zmiennych, takich jak np. wielkość produkcji, wielkość popytu, zapasy wyrobów gotowych, tempo wzrostu cen, wskaźniki giełdowe itp. W praktyce funkcjonuje ogromna ilość tego typu wskaźników od bardzo prostych do niezwykle skomplikowanych, zarówno jeśli chodzi o formułę zapisu matematycznego, jak i jeśli idzie o ilość wykorzystywanych zmiennych do ich wyliczania.

Celem takich konstrukcji jest uwzględnienie wielu najistotniejszych zmiennych, mających wpływ na zmiany poziomów aktywności gospodarki lub analizowanego jej podsystemu.

Nawet w przypadku, gdy nie korzysta się z matematycznej formuły takich syntetycznych wskaźników, to w diagnozie będącej efektem analizy koniunkturalnej uwzględnia się jednocześnie wiele zmiennych. Inna bowiem będzie ocena sytuacji gospodarczej przy spadającej produkcji i spadających nakładach inwestycyjnych, inna natomiast jej ocena, gdy -co prawda produkcja spada - ale jednocześnie rosną wydatki przedsiębiorstw na inwestycje. Podobnie inaczej przedstawiać się będą oceny, gdy produkcja rośnie, ale jednocześnie w gospodarce pojawia się tendencja do coraz wyższego tempa wzrostu cen, a inaczej przedstawia się obraz gospodarki w przypadku wzrostu produkcji przy względnej stabilności cenowej. Tak więc wieloczynnikowość analizy koniunkturalnej jest jej bardzo ważną cechą, zaś dobór analizowanych czynników może przesądzić o wyniku prowadzonej analizy. Stąd też wiele narzędzi służących analizie koniunktury posiada wypracowane standardowe zestawy czynników będących przedmiotem obserwacji, co znacznie ułatwia porównywanie dokonywanych ocen.

Generalnie powiedzieć można, iż analiza koniunkturalna (czy też badanie koniunktury) zajmuje się zmianami w poziomie lub stopniu aktywności systemów gospodarczych (ekonomicznych). Analiza koniunkturalna może być teoretyczna lub empiryczna. Teoretyczna analiza koniunkturalna polega na tworzeniu hipotetycznych modeli będących przybliżeniem rzeczywistości. Modele takie są podstawą do formułowania twierdzeń o działaniu mechanizmów gospodarczych lub o współzależnościach między czynnikami określającymi przyczyny i przebieg wahań koniunkturalnych.

Empiryczna analiza koniunkturalna przeprowadzona jest na danych pochodzących z rzeczywistości gospodarczej. Informacje pochodzące z rzeczywistości mogą mieć charakter ilościowy lub jakościowy. Dane pochodzące z badań metodą testu koniunktury zaliczane są do danych jakościowych. Ze względu na ich charakter można stosować do nich procedury typowe dla analizy koniunkturalnej opartej o informacje ilościowe. Procedura analizy koniunkturalnej prowadzi do diagnozy czyli oceny stanu analizowanego systemu gospodarczego wraz z analizą czynników wpływających na ten stan lub (i) do prognozy czyli określeniu

przyszłego stanu danego systemu gospodarczego oraz kierunku zmian czynników wpływających na dany system.

W empirycznej analizie koniunkturalnej duże znaczenie odgrywa teoretyczna analiza, albowiem pierwszym krokiem w empirycznej analizie jest przyjęcie teoretycznego modelu wyjaśniającego procesy koniunkturalne.

Kolejnym krokiem w analizie koniunkturalnej jest gromadzenie danych empirycznych opisujących rzeczywistość gospodarczą. Mogą to być dane ilościowe lub dane jakościowe. W ostatnich latach coraz częściej w analizie koniunkturalnej korzysta się jednocześnie z danych ilościowych i z danych jakościowych.

Informacje zgromadzone w postaci szeregów czasowych wymagają specjalnego przygotowania. Do najczęstszych czynności mających na celu przygotowanie danych do analizy koniunkturalnej należą: oczyszczanie danych z wahań przypadkowych, sezonowych oraz wypreparowanie (oddzielenie) trendu. Dla potrzeb diagnozy w analizie koniunkturalnej często konstruuje się wskaźniki wykorzystujące wcześniej przygotowane szeregi czasowe. W końcowym etapie diagnozy następuje weryfikacja przyjętego modelu teoretycznego.

Drugim, równie ważnym celem w analizie koniunkturalnej jest prognoza. Stanowi ona w pewnym sensie kontynuację czynności poczynionych dla potrzeb diagnostycznych. Na wstępie tych czynności należy również dokonać wyboru modelu pod kątem prognozy. W literaturze wyróżnia się w zależności od przyjętego kryterium podziału następujące rodzaje modeli prognostycznych[4]:

a) kryterium rodzaju zmiennych:
   - modele jakościowe - oparte o zmienne jakościowe służące głównie do konstrukcji przewidywań dotyczących kształtowania się procesów gospodarczych lub społeczno-politycznych w długim okresie,
   - modele ilościowe - oparte o zmienne ilościowe. Składają się one z systemu równań, w których poszczególne zmienne połączone są zależnościami formalno-matematycznymi,
   - modele mieszane - oparte o zmienne ilościowe i te zmienne jakościowe, które dadzą się zapisać w postaci liczb,

b) kryterium ilości zmiennych:

---

[4] Por. Vahlens Grosses Wirtschaftslexikon, red. nauk. E. Diethl, O. Issing, Band II, München 1987, s. 355-400.

- modele jednowariantowe, w których występują jedynie zmienne będące przedmiotem prognozy,
- modele wielowariantowe, w których obok zmiennych prognozowanych występują zmienne niezależne,

c) kryterium horyzontu czasowego:
- modele krótkookresowe obejmujące okres od 3 do 6 miesięcy,
- modele średniookresowe obejmujące okres od 6 miesięcy do 2 lat,
- modele długookresowe o horyzoncie prognozy dłuższym niż 2 lata.

Bardzo ważną czynnością w prognozowaniu jest ocena danych empirycznych. Przede wszystkim dane, którymi dysponujemy muszą odpowiadać zmiennym występującym w modelu. Przed podjęciem prac prognostycznych należy również sprawdzić wiarygodność przyjętego modelu przy użyciu dostępnych szeregów czasowych. Istotna z punktu widzenia prognozowania jest również odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu zależności czasowe opisane w modelu mają szanse utrzymać się w przyszłości. Podobnie jak w diagnozie, tak dla potrzeb prognozowania dane (szeregi czasowe) podlegają opracowaniu tj. eliminacji wahań przypadkowych i sezonowych - w przypadku prognoz krótko- i średniookresowych. W przypadku prognoz długookresowych eliminacja tych wahań ma mniejsze znaczenie, gdyż prognoza koncentruje się na trendach rozwojowych.

Ważną czynnością kończącą proces prognozowania jest ocena i interpretacja uzyskanych rezultatów, jak również weryfikacja przyjętego do prognozowania modelu, co dokonywane jest nim wystąpią prognozowane wartości zmiennych oraz po wystąpieniu rzeczywistych ich wartości i skonfrontowaniu ich z wcześniej prognozowanymi wartościami.

Analiza koniunkturalna wypracowała szereg pojęć. Nie wszystkie definiowane są w sposób jednoznaczny bądź przyjmowane bez zastrzeżeń przez poszczególnych badaczy. W przypadku niektórych istnieją rozbieżności w sposobie pojmowania poszczególnych zjawisk związanych z analizą koniunkturalną. Najważniejsze z pojęć używanych w analizie koniunkturalnej zostaną omówione. Analiza koniunktury najczęściej posługuje się następującymi pojęciami: tendencja rozwojowa, trend, wahania koniunkturalne (cykliczne), cykl koniunkturalny, fazy cyklu, wahania: cykliczne, przypadkowe sezonowe, górny punkt zwrotny, dolny punkt zwrotny. Przez tendencje rozwojowa czy inaczej trend rozumie się najczęściej długookresową dążność danej wielkości do spadku lub wzrostu lub utrzymania niezmienionego

poziomu[5] lub inaczej zmiany określające ogólny długookresowy kierunek[6]. Tendencje rozwojowe czyli trendy dają się zaobserwować (wyznaczyć) w przypadku prowadzenia długoletnich obserwacji. Odrębnym zagadnieniem, którym tutaj nie będziemy się zajmować jest kwestia sposobu wyodrębniania ze zgromadzonych szeregów czasowych linii trendu czyli owej długookresowej tendencji rozwojowej. Bez względu jednak na przyjęty sposób preparowania trendu zauważono, iż rozwój ten nie przebiega liniowo lecz wokół linii trendu pojawiają się odchylenia w górę i w dół świadczące o tym, iż wartości obserwowanej zmiennej przyrastają w czasie w sposób nierównomierny. Istnieją okresy, gdy przyrosty te są wysokie i istnieją okresy, w których tempa przyrostów tych zmiennych są coraz słabsze lub nawet ujemne. Obserwacje długoletnich wartości zmiennych opisujących systemy gospodarcze dowiodły, iż zmienność tych wahań ma charakter cykliczny stąd nazwano je wahaniami koniunkturalnymi lub cyklicznymi. W teorii dominują dwa rodzaje definicji określające wahania koniunkturalne (cykliczne) w zależności od sposobu patrzenia na system gospodarczy, czy to dążący w sposób naturalny w kierunku stanu równowagi, czy też uznanie, iż systemy gospodarcze znajdują się permanentnie w stanie nierównowagi.

W pierwszym sposobie patrzenia na gospodarkę przyjmuje się, że wahania koniunkturalne to bardziej lub mniej regularne odchylenia aktywności gospodarczej od zrównoważonej stopy wzrostu[7]. W drugim sposobie patrzenia na system gospodarczy wahania koniunkturalne traktowane są jako odchylenia wokół trendu, tak jak np. w poniżej przytoczonej definicji, która określa je jako powtarzające się ze względną regularnością zmiany aktywności gospodarczej społeczeństwa, wyrażające są w ekspansji lub kurczeniu się aktywności wokół linii trendu[8].

---

5 R. Barczyk, Z. Kowalczyk: Metody badania koniunktury gospodarczej, PWN, Warszawa - Poznań, 1993, s.9.

6 D. Hubner, M. Lubiński, W. Małecki, Zb. Matkowski: Koniunktura gospodarcza, PWE, 1994, s.9.

7 Por. W. Krelle: Grundinien einer Stochastischen Konjunkturtheorie, w: Konjunktur und Beschaftigungstheorie, red. nauk W. Weber, H. Neiss, Berlin - Koln 1967, s. 334.

8 Koniunktura gospodarcza, red. nauk. Z. Kowalczyk, PWE, Warszawa 1982, s. 44. Por. również D. Hubner, M. Lubiński, W. Małecki, Zb. Matkowski, Koniunktura gospodarcza, Warszawa, PWE, 1994, s. 12, 13.

Istnieją również definicje cyklu koniunkturalnego, w których autorzy precyzują przedmiot owych odchyleń jak np. w definicji G. Haberler'a, który określa cykl koniunkturalny jako ruch typu falowego, obejmujący system gospodarczy jako całość, przejawiający się przede wszystkim w wahaniach produkcji i zatrudnienia[9] lub w definicji W. Giersch'a, który uznaje, że cykl koniunkturalny to występujące w procesie wzrostu gospodarczego wahania w relacji między popytem efektywnym i potencjalną podażą[10]. W jeszcze innych definicjach autorzy eksponują rolę stopnia wykorzystania potencjału produkcyjnego. Cykl koniunkturalny to ruch typu wahadłowego aktywności gospodarczej, przejawiający się w zmianach stopnia wykorzystania potencjału produkcyjnego[11] lub w innej definicji wahań koniunkturalnych rozumianych jako fluktuację w stopniu wykorzystania ogólnogospodarczego potencjału produkcyjnego[12]. Sądzę, że nic na aktualności nie straciła jedna z pierwszych definicji cyklu koniunkturalnego przyjęta przez prekursorów badań koniunktury A.F. Burns'a i W.C. Mitchell'a, w której cykl koniunkturalny określają oni jako rodzaj wahań występujących w agregatach przedstawiających działalność gospodarczą narodów, organizujących swoją produkcję przeważnie w przedsiębiorstwach; cykle składają się z okresów ekspansji występujących w tym samym czasie w wielu działaniach gospodarczych, następujących po nich równie generalnych kryzysach, zastojach oraz ożywieniach, które łączą się z fazą ekspansji cyklu następnego[13].

W rozumieniu powyższych definicji sekwencja wahań koniunkturalnych składa się na cykle koniunkturalne, w których wyraźnie dają się zaobserwować przynajmniej dwie fazy: wzrost (ożywienie, ekspansja) i spadek (recesja, kryzys). Wyodrębnienie faz cyklu ma oczywiście charakter umowny. Stąd też w literaturze

---

[9] G. Haberler, Prosperitat und Depressio. Eine Theoretische Untersuchung der Konjunkturbewegungen, Tübungen - Zürich, 1955, s. 247 - 538.

[10] H. Giersch, Diagnose und Prognose als Wirtschaftswissenschaftliche Methodenprobleme, Berlin 1962, s. 450.

[11] F. Geigant, D. Sobotka, H.M. Westphal, Lexikon der Volkwirtschaft, München 1975, s. 375.

[12] Sachverständigenrat zur Begutachtung der gesamtwirtschaftlichen Entwicklung. Alternativen aussenwirtshaflicher Aupassung, Jahresgutachten 1968/69, Stuttgart - Meinz, s. 9.

[13] A.F. Burns, W.C. Mitchell, Measuring Business Cycles, Studies in Business Cycles, nr 2 NBER, New York 1946, s. 3.

pojawiają się różne podziały cyklu, ze względu na ilość faz. Poza wspomnianym wyżej cyklem dwufazowym spotkać można w literaturze podział na:

- trzy fazy: ożywienie, rozkwit, kryzys;
- cztery fazy: poprawa, ożywienie, rozkwit, kryzys;
- pięć faz: poprawa, ożywienie, rozkwit, kryzys, depresja.

W praktyce wyodrębnianie więcej niż dwu faz jest zadaniem trudnym. W procesach gospodarczych mamy do czynienia bowiem z procesami o charakterze ciągłym, zaś analiza koniunkturalna jest jak wspomniano wcześniej wieloczynnikowa. Tak więc wyodrębnienie faz w ramach cyklu musi mieć charakter umowny. Podobnie jak umownymi punktami na krzywych obrazujących przebieg cyklu koniunkturalnego są tzw. punkty zwrotne. W analizie cykli koniunkturalnych wyodrębnia się dwa punkty zwrotne. W zależności od tego czy w analizie koniunkturalnej bierze się pod uwagę bezwzględne wartości zmiennych opisujących przebieg cyklu, czy też dynamikę tych zmiennych przyjmuje się różne definicje punktów zwrotnych. W analizie dotyczącej bezwzględnej wartości szeregów czasowych dominują następujące określenia punktów zwrotnych:

a) punkty odpowiadające maksymalnym i minimalnym wielkościom w danym szeregu statystycznym,
b) punkty odpowiadające maksymalnym i minimalnym wielkościom w danym szeregu statystycznym, z którego usunięto wahania sezonowe i przypadkowe;
c) punkty odpowiadające maksymalnym i minimalnym wielkościom w danym szeregu statystycznym, z którego usunięto wahania sezonowe, przypadkowe oraz trend rozwojowy;
d) punkty odpowiadające punktom przecięcia wielkości empirycznych z oszacowanymi wartościami trendu[14].

W analizie dynamicznej, posługującej się stopami wzrostu, zdefiniowanie i praktyczne wyodrębnienie punktów zwrotnych jest zadaniem znacznie trudniejszym. Albowiem stopy wzrostu zaczynają rosnąć (maleć) z reguły ze znacznym wyprzedzeniem w stosunku do wzrostu (spadku) absolutnych wartości zmiennych

[14] Por. R. Barczyk, Z. Kowalczyk, Metody bad ..., op.cit., s. 20,21.

ekonomicznych[15]. W konsekwencji tego, obserwacja malejących stóp, po okresie ich wzrostu, nie oznacza przejścia przez górny punkt zwrotny, ani obserwacja rosnących stóp wzrostu po okresie ich spadku nie oznacza przejścia przez dolny punkt zwrotny. Stąd też, w analizach koniunktury, gdzie przedmiotem obserwacji są stopy zmian przyjmuje się definicje bardziej ogólne takie jak:

- górny (dolny) punkt zwrotny - punkt początkowy (końcowy) fazy spadku;
- górny punkt zwrotny - punkt zapoczątkowujący nieprzerwany spadek o określonej minimalnej długości lub kończący nieprzerwany wzrost o określonej długości, zaś
- dolny punkt zwrotny - punkt zapoczątkowujący nieprzerwany wzrost o określonej minimalnej długości lub punkt kończący nieprzerwany spadek o określonej minimalnej długości.

We wszystkich tych określeniach występuje słowo punkt, lecz należy sobie zdawać sprawę, iż punkt zwrotny zawsze jest procesem, podczas trwania którego ścierają się przeciwstawne tendencje zwyżkowe i zniżkowe, aż któraś z nich weźmie przewagę.

Zbierane dla potrzeb analizy koniunkturalnej wskaźniki ekonomiczne poza wahaniami o charakterze cyklicznym podlegają jeszcze innego rodzaju wahaniom obserwowanym w ramach cykli. Są to wahania sezonowe oraz przypadkowe. Jak wcześniej zaznaczono, zmiany o charakterze trendu (tendencji) obserwowane są w długim okresie - kilkunastu czy kilkudziesięciu lat. Wahania cykliczne (koniunkturalne) dotyczą okresów krótszych, od 2 do 10 lat. W ramach cykli obserwowane są zmiany o charakterze sezonowym, które można zaobserwować w ciągu roku, półrocza, miesiąca lub nawet doby (choć z punktu widzenia analizy zjawisk gospodarczych te ostatnie nie mają wielkiego znaczenia). Tak więc, wahania sezonowe mają charakter krótkookresowy i są rezultatem niezależnych od podmiotów gospodarczych przyczyn, takich jak warunki naturalne, klimatyczne, zwyczaje itp. Na przykład liczba dni roboczych przypadających na dany miesiąc czy kwartał jest czynnikiem sezonowym. Sezonowy charakter ma też nasilenie zakupów w okresie poprzedzającym święta, wzrost aktywności przemysłu spożywczego po zakończeniu zbiorów, spadek aktywności przedsiębiorstw budowlanych w okresie jesienno-zimowym itp.

---

[15] Por. D. Hübner, M. Lubiński, W. Małecki, Zb. Matkowski, Koniunktura ..., op.cit., s. 20-28.

W prowadzonych obserwacjach zjawisk ekonomicznych pojawiają się również zmiany przypadkowe zwane również warunkowymi spowodowane zdarzeniami losowymi. Definicja zaczerpnięta z rachunku prawdopodobieństwa wahania te określa jako zdarzenia, które w danym kompleksie warunków mogą zajść ale również nie zajść i mają określone prawdopodobieństwo zajścia[16]. Powodzie, trzęsienia ziemi, rewolucje społeczne i wojny, to zdarzenia, które wywołują wahania przypadkowe. W analizie koniunkturalnej dąży się do wyeliminowania zarówno wahań sezonowych jak i przypadkowych z zebranych szeregów czasowych. Nie mniej jednak zadanie to może praktycznie okazać się bardzo trudne, zwłaszcza, gdy wahania przypadkowe nakładają się na wahania sezonowe lub w obserwowanym systemie gospodarczym dokonywane są zmiany o charakterze strukturalnym, co między innymi zmienia również zjawiska sezonowe i wówczas trudno wydzielić je z szeregów czasowych.

Istotną cechą charakteryzującą cykle koniunkturalne oraz ich fazy są ich długość, częstotliwość oraz amplituda.

W analizie koniunkturalnej przyjmuje się, że długość fazy cyklu wyznaczają dolny i górny punkt zwrotny, natomiast długość cyklu równa jest czasowi trwania faz pomyślnej koniunktury i faz spadku aktywności gospodarczej.

Przez częstotliwość cyklu rozumie się zwykle ilość cykli występujących w danej jednostce czasu. Przez amplitudę faz rozumie się wartość bezwzględnej różnicy między wartościami ekstremalnymi danej fazy cyklu, zaś amplituda cyklu jest różnicą między amplitudą fazy wzrostowej i amplitudą fazy spadkowej. W innym ujęciu amplituda jest miarą odchyleń górnych i dolnych punktów zwrotnych od oszacowanej linii trendu, zaś w przypadku usunięcia trendu z szeregów czasowych odchyleń od linii równoległej do osi odciętych[17].

Jednym z pionierów badań nad koniunkturą gospodarczą był Clement Juglar - z wykształcenia lekarz, który porzucił medycynę i zajął się ekonomią. Zwrócił on uwagę na analogię pomiędzy wpływem chorób na rozwój organizmu i zmiany w jego fizjologii a systemami gospodarczymi, które przeżywają kryzysy. Zauważył, że każdy kryzys poprzedzony jest okresem prosperity i na tej podstawie doszedł do

---

[16] J. Pashawer, Prawo wielkich liczb i prawidłowości procesu masowego, PWE, Warszawa 1967, s. 62-63.

[17] Por. R. Barczyk, Z. Kowalczyk, Metody badania ..., op.cit., s. 26-27.

wniosku, że zarówno kryzysy jak i prosperita nie mogą mieć charakteru przypadkowego, zaś przyczyn kryzysów należy poszukiwać w fazie prosperity, a przyczyn prosperity w fazie kryzysu[18].

Podwaliny pod rozwój badań nad koniunkturą gospodarczą położyli dwaj amerykanie W.M. Persons - twórca tzw. barometrów harwardzkich, które poza oceną sytuacji na giełdzie miały również ambicje obejmować całą gospodarkę, oraz W.C. Mitchell (założyciel instytutu NBER - National Bureau of Economic Research w Nowym Jorku), który zaproponował badanie wspólnych właściwości wahań ekonomicznych oddzielając od nich wahania przypadkowe.
Mówiąc o rozwoju wiedzy zajmującej się koniunkturą, warto podkreślić wkład Michała Kaleckiego w rozwój teorii wyjaśniającej przyczyny powstawania cykli koniunkturalnych. Kalecki główną przyczynę powstawania cykli koniunkturalnych upatrywał w inwestycjach. Zaś mechanizm tworzenia się cyklu postrzegał w fakcie, że inwestycje w danym okresie czasu są określone przez poziom i szybkość zmian poziomu inwestycji we wcześniejszym okresie. Istotna w rozumieniu M. Kaleckiego jest szybkość zmian zysku jako opóźniona funkcja szybkości zmian inwestycji. Powoduje to, jego zdaniem, że inwestycje wzrastają aż działalność gospodarcza osiągnie poziom, w którym dalszy wzrost ulegnie zahamowaniu z powodu wyczerpania mocy produkcyjnych lub siły roboczej. Kiedy ruch zwyżkowy inwestycji ulega zahamowaniu, to konsekwentnie w dalszym okresie zaczynają one spadać, co spowodowane jest rosnącym kapitałem rzeczowym oraz niepełną reinwestycją oszczędności[19]. Istotny wkład M. Kaleckiego w rozwój analizy koniunkturalnej polega na poszukiwaniu związków przyczynowo-skutkowych, prowadzących do powstawania wahań koniunkturalnych. Słabością jego teorii jest koncentrowanie się głównie na czynnikach podażowych (moce wytwórcze), pomijając lub traktując niejako rezydualnie czynniki popytowe i sposób ich wpływu na przebieg cyklu koniunkturalnego.

---

[18] Por. I. Cipoletta, Definicje i metody ...,op.cit., s. 47.

[19] M. Kalecki, Teoria dynamiki gospodarczej. Rozprawa o cyklicznych i długofalowych zmianach gospodarki kapitalistycznej, PWN, Warszawa 1958, s. 155-183.

2. Geneza i rozwój badań metodą testu koniunktury

Metoda testu koniunktury liczy już sobie ponad 70 lat. Po raz pierwszy zastosowana została w latach dwudziestych naszego wieku w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Rozpoczęto tam wówczas regularne badania konsumentów i producentów.

W Europie Zachodniej prekursorami tych badań były Niemcy, Włochy i Francja. W 1949 roku niemiecki Institut für Wirtschaftsforschung - (IFO) w Monachium rozpoczął regularne badania przemysłowe i konsumenckie. W niedługim czasie badania takie podjęły: włoski instytut ISCO (Istituto Nationale per lo Studio della Congiuntura) w Rzymie oraz INSEE (Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques) w Paryżu. Od tego czasu rozpoczyna się intensywny rozwój badań metodą testu koniunktury nie tylko w Europie Zachodniej, ale w wielu krajach całego świata. W 1952 roku instytuty te utworzyły międzynarodową organizację do prowadzenia, pogłębiania i popularyzacji badań metodą testów koniunktury o nazwie Comite' International pourl' Etude des Methodes Conjouncturalles (CIMCO). W toku tych prac obok zagadnień metodologicznych i analiz uzyskanych materiałów empirycznych wysunął się problem harmonizacji badań polegający na wprowadzeniu w stosowanych ankietach części wspólnych pytań, jednakowych odpowiedzi, jednakowych systemów zliczania i opracowywania wyników w ramach Unii Europejskiej. W 1960 r. organizacja CIMCO uległa przekształceniu w CIRET (Centre for International Research on Economic Tendency Survey) z sekretariatem w IFO w Monachium. W listopadzie 1961 r. Komisja Unii Europejskiej podjęła decyzję o ujednoliconym systemie badań przy pomocy testów koniunktury wśród państw członkowskich. Zaś już w 1962 r. wprowadzono w krajach Unii Europejskiej badania przy pomocy zharmonizowanych testów koniunktury w przemyśle. W 1963 r. badania przemysłowe poszerzono o zagadnienia związane z inwestycjami i włączono w zharmonizowany system badań przemysłu. W tym czasie trwały badania nad wprowadzaniem ujednoliconych badań konsumenckich. Od maja 1972 r. wprowadzono do badań zharmonizowany test konsumencki. Od 1966 r. wprowadzono zharmonizowane badanie testem koniunktury w budownictwie, a w 1984 r. w handlu. Z chwilą powołania CIRET-u, organizacji zrzeszającej ośrodki oraz osoby zajmujące się badaniami metodą testu koniunktury, organizowane są co

2 lata międzynarodowe konferencje, na których dyskutowane są wszelkie problemy związane z tymi badaniami. Do tej pory odbyły się 22 międzynarodowe konferencje. Poza CIRET-em patronuje im EUROSTAT - Directoriate General for Economic and Financial Affairs Komisji Europejskiej. W 1991 OECD oraz Komisja Europejska stworzyły program włączenia do wspólnych badań metodą testu koniunktury Krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Spośród tych państw, jedynie Polska i Węgry rozpoczęły tego typu badania wcześniej, bo od połowy lat 80-tych. Na początku lat 90-tych odbyło się z inicjatywy CIRET-u i Unii Europejskiej szereg roboczych spotkań, których celem było zainicjowanie tych badań w krajach w fazie transformacji. Spotkania te odbyły się w 1991 r. w Monachium, w 1992 r. w Bratysławie, w 1993 r. w Warszawie, w 1993 r. w Poznaniu i w 1994 r. w Tallinie. Obecnie w krajach Europy Środkowo-Wschodniej badania koniunktury metodą testu prowadzone są w Polsce, na Węgrzech, w Czechach, Bułgarii, Estonii, Rosji, Słowacji, Rumunii, na Litwie i Łotwie.

Szacuje się, że w latach 90-tych w krajach Unii Europejskiej każdego miesiąca około 50 000 firm i 20 000 konsumentów poddawanych jest badaniom przy użyciu testu koniunktury. Prowadzonych jest około 303 badań testami koniunktury w 55 krajach świata. Tablica nr 1 pokazuje jak w ciągu ostatnich 35 lat dynamicznie rozwijały i upowszechniały się badania metodą testu koniunktury.

Tablica 1 Rozwój badań metodą testu na świecie

Rok	Liczba państw	Ogólna liczba badań metodą testu	Badania w przemyśle	Badania konsumenckie
1960	15	34	22	6
1970	25	99	46	14
1980	39	155	81	29
1990	47	215	116	34
1993	54	276	169	35
1995	55	303	168	39

Źródło: Na podstawie: International Business, Investment and Consumer Surveys, CIRET Office, IFO Institute for Economic Research, November 1995.

Badania metodą testu koniunktury szereg razy poddawane były krytyce. Zarzucano im brak teorii, niespełnienie wymogów reprezentacji statystycznej uprawniającej do szerszego wnioskowania niż w wyrywkowym badaniu opinii, brak precyzji i wiele innych. Mimo to, badania te cieszą się popularnością, zaś ich wyniki są ważnym źródłem uzupełniającym informacje statystyki oficjalnej oraz istotną podstawą prognoz krótko i średniookresowych.

Rozdział II
Ogólna charakterystyka testu koniunktury

Test koniunktury jest jednym z wielu narzędzi służących do rejestracji zmian poziomu aktywności gospodarki oraz do dokonywania prognoz. Ma on formę ankiety o charakterze jakościowym przez co należy rozumieć, iż jej pytania są pytaniami o kierunek zmian w stosunku do okresu poprzedniego lub o ocenę stanu danego zjawiska w stosunku do stanu uznanego za normalny. Test koniunktury jest w gruncie rzeczy specyficznym badaniem opinii. Poprzez zbieranie informacji pochodzących od przedsiębiorstw (przedstawicieli gospodarstw domowych) na temat sytuacji w ich własnych organizacjach i otoczeniu pozwala wnioskować o sytuacji w całej gospodarce lub jej części.

1. Obszary badań i treści pytań testu koniunktury

1.1. Obszary badań

Metoda testów koniunktury jest szczególnie popularna w badaniach:
- koniunktury w przemyśle (business survey);
- koniunktury w budownictwie (construction survey);
- koniunktury w handlu (trade survey);
- nastrojów konsumenckich (consumer survey);
- koniunktury w rolnictwie (agriculture survey);
- koniunktury w sektorze usług - banki, ubezpieczenia (service survay).

1.2. Treść pytań przemysłowego testu koniunktury

Badanie koniunktury w przemyśle ma swą najdłuższą historię i wśród innych testów koniunktury jest najbardziej rozpowszechnione. W roku 1995 prowadzono na świecie około 170 badań koniunktury w przemyśle przy pomocy testu koniunktury. Pytania stawiane w przemysłowym teście koniunktury dotyczą najczęściej następujących zagadnień:

- produkcji
- popytu krajowego
- popytu zagranicznego
- poziomu zapasów wyrobów gotowych
- zatrudnienia
- sytuacji finansowej przedsiębiorstw
- wykorzystania mocy produkcyjnych
- inwestycji
- cen
- płac
- oceny ogólnej sytuacji gospodarczej
- zapasów surowców do produkcji.

Przykłady najczęściej stosowanych pytań w teście przemysłowym pojawiające się w różnych ankietach ośrodków badawczych w świecie prezentuje tablica 2.

Niektóre zagadnienia wymienione w tablicy 2 są poszerzane o dodatkowe pytania jak na przykład zagadnienia inwestycji, eksportu czy identyfikacji czynników wpływających na poziom produkcji. Zwykle pytania uszczegóławiające zadaje się rzadziej niż pytania podstawowe (najczęściej raz lub dwa razy do roku).

Tablica 2 Najczęściej stosowane pytania w przemysłowym teście koniunktury w wybranych krajach

Pytanie	KRAJ																							
	C	USA	J	AU	NZ	AUS	B	DN	FL	F	D	IRL	I	L	NL	N	P	E	SW	CH	UK	PL IRG	PL GUS	GR
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
Moce produkcyjne		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Produkcja	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Napływ nowych zamówień	X	X		X	X		X	X	X	X	X	X		X	X	X	X		X	X	X	X	X	X
Książka zamówień (obłożenia zamówieniami)	X	X		X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X
Zapasy wyrobów gotowych	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X
Zatrudnienie	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X				X	X	X	X	X	X
Ceny		X	X	X	X					X	X	X	X	X		X		X	X	X	X	X	X	X
Materiały i surowce		X	X	X	X			X				X	X			X	X		X	X	X			X
Czynniki ograniczające produkcję	X	X		X	X			X	X	X	X	X	X				X	X	X		X	X		X
Inwestycje		X								X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X		
Eksport		X								X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X		X

Legenda: C - Kanada, USA, Stany Zjednoczone Ameryki Płn., J - Japonia, AU - Australia, NZ - Nowa Zelandia, AUS - Austria, B - Belgia, DN - Dania, FL - Finlandia, D - Niemcy, IRL - Irlandia, I - Włochy, L - Luksemburg, NL - Holandia, N - Norwegia, P - Portugalia, E - Hiszpania, SW - Szwecja, CH - Szwajcaria, UK - Wielka Brytania, PL IRG - Polska (test Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej), PL GUS - Polska (test Głównego Urzędu Statystycznego), GR - Grecja.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie : R. Nilsson, Business Surveys in OECD Countries Methodological Review, referat na konferencję: Workshop on Opinion Surveys for Business and Consumers and Time Series Analysis, Monachium, czerwiec 1991 oraz innych źródeł.

Testy koniunktury ze swej natury są ankietami, w których zadawane są pytania o charakterze jakościowym ale również mogą występować w nim pytania o charakterze ilościowym. Taką technikę badawczą stosuje przykładowo The Bank of Japan - Departament Badań i Statystyki - instytucja prowadząca tego typu badania w Japonii od 1957 roku. Informacje o charakterze ilościowym dotyczą zagadnień, o które pyta się również w sposób jakościowy oraz innych dodatkowych zagadnień takich jak np. długoterminowe pożyczki, stan gotówki i depozytów, stan ubezpieczeń (np. ubezpieczeń inwestycyjnych). Znawcy zagadnienia nie zalecają łączenia w teście koniunktury tych dwóch rodzajów pytań. Jakościowy charakter ankiety powoduje, że respondent nastawiony jest na przekazywanie swych odczuć i ocen co do sytuacji w firmie bez konieczności weryfikowania i potwierdzania ich oficjalnymi dokumentami. Łączenie pytań jakościowych i ilościowych powoduje, że respondent może czuć się "zobowiązany" podporządkować swoje oceny temu co jest zwykle w dokumentach firmy gdyż sądzi, że odpowiedzi jakościowe i ilościowe mogłyby zawierać sprzeczne informacje. Ponieważ dokumenty zawierają na ogół informację nieco spóźnioną (sporządzane są post factum) przez to łącząc pytania ilościowe i jakościowe w jednej ankiecie można utracić wyprzedzający charakter zawarty w pytaniach jakościowych poprzez korygowanie ocen przez fakty, czego często podświadomie dokonuje respondent.

W stosowanych dotychczas w Polsce ankietach występują wyłącznie pytania o charakterze jakościowym.

Zał. nr 1 przedstawia ankietę stosowaną aktualnie przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej. Podstawowa różnica w budowie tej ankiety w stosunku do znanych autorce wzorów światowych polega na tym, iż każde pytanie dotyczy zarówno stanów obecnych jak i przewidywań. Zastosowanie tego wariantu podytktowane było przede wszystkim dwoma względami. Ankietę tę skorygowano w 1991 roku i wówczas przyjęto zasadę, iż każde pytanie dotyczyć będzie zarówno oceny stanu aktualnego jak i przewidywanych tendencji.

Rok 1991 był rokiem ogromnych przeobrażeń w gospodarce polskiej. Przedsiębiorstwa funkcjonowały w warunkach dużej niepewności oraz braku rutynowej wiedzy na temat systemu, w którym funkcjonują. W związku z tym nie bardzo było wówczas wiadomo na ile przewidywania przedsiębiorstw mogą być trafne, z jaką dozą pewności należy je traktować. Później okazało się, iż przypuszczenia te były słuszne, albowiem z przeprowadzonych w 1994 roku badań

nad trafnością przewidywań w stosunku do później zaistniałych ocen stanu[20] wynikało, iż na początku lat dziewięćdziesiątych (1990-1992) przewidywania były znacznie gorsze niż w latach 1993 i 1994. W miarę upływu czasu trafność przewidywań przedsiębiorstw poprawiała się. Można przypuszczać, iż było to wynikiem poznawania nowego dla nich systemu gospodarczego oraz stopniowej stabilizacji reguł gospodarczych.

Jednocześnie wprowadzenie zasady, iż każde pytanie dotyczy zarówno stanu jak i przewidywań pozwoliło na zgromadzenie wiedzy o stopniu pewności (trafności), z jakim można traktować przewidywania przedsiębiorstw w odniesieniu do poszczególnych zagadnień.

Ponadto uznano, że wprowadzenie takiej konstrukcji ankiety jest łatwiejsze dla wypełniających ją, zaś eliminowanie jakichkolwiek elementów zniechęcających respondentów do wypełniania ankiety uznano wówczas za czynnik bardzo ważny.

Jak wcześniej wspomniałam, ankieta Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej została zmodyfikowana w marcu 1991 r. Poprzednia wersja ankiety stosowana była od września 1986 r. (Zał. 2). Różnica pomiędzy poprzednią i obecnie stosowaną ankietą dotyczyła zarówno treści niektórych pytań, jak i konstrukcji samej ankiety. Pytania w poprzedniej wersji ankiety zgrupowane były w 3 blokach. Blok pierwszy dotyczył oceny stanu aktualnego w porównaniu z miesiącem poprzednim i obejmował następujące zagadnienia:

- wielkość produkcji,
- stan zapasów i materiałów niezbędnych do produkcji,
- stan kooperacji,
- ocena wielkości produkcji na eksport,
- ocena wykorzystania mocy produkcyjnych,
- ocena zaopatrzenia z importu,
- ocena poziomu zatrudnienia,
- ocena wysokości średniej miesięcznej wypłaty.

Drugi blok pytań dotyczył przewidywań co do kształtowania się w najbliższej przyszłości (3-4 miesiące) następujących zagadnień:

---

[20] Badania tego zagadnienia dokonano w pracy: M. Dędys,Ocena dokładności prognoz wielkości produkcji w badaniach koniunktury przemysłu IRG SGH (maszynopis), styczeń 1995.

- wielkości produkcji,
- wielkości produkcji rynkowej,
- wielkości eksportu.

Trzeci blok pytań zadawanych co 3 miesiące dotyczył zarówno stanu jak i przewidywań:

- bariery popytu,
- portfela nowych zamówień,
- oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstw,
- stanu i zamiarów inwestycyjnych,
- kosztów produkcji,
- oceny czynników wpływających na wielkość produkcji.

W miarę przebudowy systemu gospodarczego w kraju i przechodzenia od systemu centralnie planowanego do gospodarki typu rynkowego, pojawiła się konieczność korekty stosowanego testu. Obowiązujący do 1991 roku test był przydatny dla gospodarki niedoborów. Konieczność korekty zadawanych pytań dała się zaobserwować od początku 1990 roku. Nie zmieniono jednak pytań testu koniunktury wraz ze zmianą systemu gospodarczego, gdyż autorzy badań chcieli mieć możliwość obserwowania nowego systemu przy pomocy niektórych kategorii ważnych dla gospodarki centralnie planowanej i tym samym dla gospodarki niedoborów. Ten rodzaj obserwacji dawał możliwość "mierzenia" odległości między starym a nowowprowadzonym systemem gospodarczym. Był to swego rodzaju eksperyment. Jednak jego kontynuowanie w dłuższym okresie nie było możliwe, gdyż wraz ze zmianą systemu gospodarczego, konieczna stała się również zmiana obserwowanych cech systemu. Chcąc badać koniunkturę w nowym systemie gospodarczym musieliśmy zrezygnować z eksperymentu porównywania systemu na rzecz obserwacji czynników realnie kształtujących koniunkturę w warunkach nowego systemu gospodarczego. W miarę wprowadzania mechanizmów rynkowych w naszej gospodarce znacznej poprawie uległy wskaźniki określające poziom zapasów materiałów i surowców niezbędnych do produkcji (stały się one powszechnie dostępne). Pojawiła się natomiast sytuacja odkładania się wyrobów gotowych związana z trudnościami zbytu, tego zaś zagadnienia stosowana wcześniej ankieta nie uwzględniała.

W związku ze zmianą systemu gospodarczego dezaktualizacji uległo również pytanie o czynniki hamujące wzrost produkcji. Do grudnia 1990 roku (nim

wprowadzono program stabilizacji gospodarczej) około 90% przedsiębiorstw wskazywało na: braki zaopatrzeniowe, brak siły roboczej i dekapitalizację majątku trwałego, pozostałe 10% przedsiębiorstw wskazywało na "inne" czynniki. Od stycznia 1990 roku wymienione czynniki stanowiły zaledwie 30% odpowiedzi, zaś "inne" aż 70%. Pytanie przestało być aktualne.
Podobnie w przypadku importu i eksportu, gdzie osobno pytano o tzw. I i II obszar płatniczy. Było to wynikiem specyfiki rozliczeń stosowanych pomiędzy krajami byłego RWPG a krajami kapitalistycznymi.

W gospodarce polskiej po 1990 roku nastąpiła liberalizacja cen. Pojawiła się więc konieczność pytania o nie. Podobnie, nastąpiła liberalizacja w dziedzinie eksportu i importu. Należało więc zacząć badać zjawisko konkurencyjności wyrobów zagranicznych na rynku krajowym oraz polskiego eksportu na rynkach zagranicznych.

Zbierane w ciągu 1990 roku obserwacje dotyczące rozkładu odpowiedzi i przydatności poszczególnych pytań doprowadziły do korekty ankiety. Warto tu zaznaczyć, iż jednym z wymogów stawianych badaniom przy pomocy testu koniunktury jest zasada unikania zbyt częstych zmian w konstrukcji ankiety. Wynika to z conajmniej dwóch powodów: pierwszy - natury psychologicznej związany jest z zaobserwowanym w praktyce doświadczeniem, iż respondenci źle tolerują zmiany w ankiecie, do której zdołali się już przyzwyczaić i którą zrozumieli, drugi - związany jest z naturą badań koniunktury, które mimo, że zbliżone, to nie są typowymi badaniami opinii, a służą rejestracji zmian o charakterze koniunkturalnym, w związku z tym istotne jest zachowanie ciągłości szeregów czasowych w jak najdłuższych okresach.

Obecnie w Polsce badania koniunktury w przemyśle przy zastosowaniu omawianej metody prowadzone są przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej, Akademię Ekonomiczną w Poznaniu i Główny Urząd Statystyczny (wspólne badania). Podobne badania prowadzi również Centralny Urząd Planowania - mają one jednak nieco inny charakter albowiem uczestniczy w nich około 130 podmiotów gospodarczych zarówno przedsiębiorstw przemysłowych jak i handlowych, budowlanych oraz instytucji bankowych. W ostatnim czasie, tj. na przełomie 1995/1996 r. zainicjowane zostały również tego typu badania przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową - badania na razie mają zasięg regionalny oraz badania prowadzone przez prywatną firmę konsultingową NICOM. Na temat

tych ostatnich dwóch badań autorce opracowania nie udało się zebrać informacji co do zawartości ankiety, wielkości próby oraz innych szczegółów związanych z procesem badawczym.
W załączniku 3 zaprezentowano przykładowe formularze przemysłowego testu koniunktury kilku wybranych ośrodków.

1.3. Treść pytań testu koniunktury w budownictwie

Budownictwo jest tą częścią gospodarki, która informuje o skłonności do inwestowania i to zarówno ze strony inwestorów indywidualnych - konsumentów - budownictwo mieszkaniowe (building) jak i inwestorów instytucjonalnych - przedsiębiorstwa, budżet - budownictwo przemysłowe i ogólnego przeznaczenia (construction). Inwestycje zaś oraz kierunki inwestowania decydują o przebiegu cykli koniunkturalnych. Budownictwo jest więc przedmiotem badań metodą testu koniunktury. Budownictwo jest wyodrębnione z przemysłowego testu koniunktury zarówno ze względu na swe specyficzne powiązanie z powyższą skłonnością do inwestycji jak również z faktu, że niektóre wskaźniki inwestycyjne mają charakter wskaźników wyprzedzających oraz z tego względu, iż budownictwo charakteryzuje się dużym stopniem sezonowości, wyższym od pozostałych obszarów badawczych, np. przemysłu lub usług.

Podstawowymi zagadnieniami badanymi testem koniunktury są:

- tendencje w aktywności budowlanej,
- czynniki ograniczające aktywność w budownictwie,
- zamówienia,
- ceny usług budowlanych,
- ceny materiałów i surowców.

Szczegółowa tematyka objęta testem koniunktury jest bardzo zróżnicowana w różnych ośrodkach zajmujących się badaniem koniunktury w budownictwie.
Tablica 3 prezentuje szczegółowe zagadnienia badane budowlanym testem koniunktury w wybranych krajach.

Tablica 3 Najczęściej stosowane pytania w budowlanym teście koniunktury w wybranych krajach

Kraj / Pytanie	AUS	B	BR	DM	F	FL	NZ	HK	J	I	NL	AU	P	L	D	SA	CH	PL IRG/SGH	PL AE/GUS
Powierzchnia budowlana								X			X								
Wartość (obrót) produkcja sprzedana budowl.	X				X			X			X				X	X	X	X	X
Obłożenie (portfel zamówień mierzony w dniach realizacji		X						X						X					X
Wyposażenie Wykorzystanie surowców i materiałów		X			X	X	X		X			X			X	X			
Zamówienia		X		X	X	X	X			X		X	X	X	X		X	X	X
Ceny usług budowlanych		X			X		X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	X
Podaż siły roboczej		X		X	X		X												
Zapotrzebowanie na siłę roboczą		X		X		X													
Eksport						X	X		X								X	X	
Inwestycje w wyposażenie		X			X	X	X				X	X					X	X	X
Ogólna sytuacja gospodarcza					X	X	X		X		X		X	X	X	X		X	X
Liczba zatrudnionych (wykwalifikowanych, niewykwalifikowanych)					X		X	X	X		X				X		X	X	
Godziny nadliczbowe							X												
Produktywność							X												
Zyskowność							X	X			X								
Sytuacja finansowa					X			X					X					X	X
Zmiany stóp procentowych (kredytów)								X			X								
Ceny materiałów budowlanych									X		X								
Wynagrodzenia											X		X						

Legenda: AUS - Austria, B - Belgia, BR - Brazylia, DM - Dania, F - Francja, FL - Finlandia, NZ - Nowa Zelandia, HK - Hong Kong, J - Japonia, I - Włochy, NL - Holandia, AU - Austria, P - Portugalia, L - Luksemburg, D - Niemcy, SA - Południowa Afryka, CH - Szwajcaria, PL IRG SGH - Polska, Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej, PL AE/GUS - wspólne badania Akademii Ekonomicznej w Poznaniu i Głównego Urzędu Statystycznego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: G. Nerb, Business Surveys in Construction and Trade, referat na Workshop on Short-Term Economic Indicators in Countries in Transition, Warszawa 16-18 listopada 1992 i innych materiałów.

W 1966 roku kraje zrzeszone w OECD podjęły inicjatywę harmonizacji badań w budownictwie wśród krajów członkowskich. Powstała ankieta zawierająca 6 pytań (5 zadawanych w cyklu miesięcznym oraz jedno zadawane w cyklu kwartalnym). OECD zaleca aby te 6 pytań znalazło się w ankietach dotyczących budownictwa możliwie we wszystkich ośrodkach badających koniunkturę w tym sektorze (por. Zał. nr 12).

W Polsce badania koniunktury w budownictwie prowadzone są przez dwa ośrodki:

- Akademię Ekonomiczną w Poznaniu i Główny Urząd Statystyczny w Warszawie (wspólne badania) od 1993 roku, oraz
- Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie od 1993 roku (wzór ankiety - zał. 4).

Obydwie stosowane w Polsce ankiety uwzględniają w zasadzie zalecane przez OECD pytania. Ankieta stosowana przez AE w Poznaniu i GUS nie zawiera pytania o zatrudnienie, zaś ankieta stosowana przez IRG SGH nie zawiera pytania o zagwarantowany zamówieniami okres działania.

1.4. Treść pytań testu koniunktury w handlu

Handel jest segmentem gospodarki funkcjonującym na styku podaży (produkcja) i popytu (konsumenci). Badania koniunktury w handlu pozwalają więc zweryfikować i pogłębić informacje pochodzące z testu koniunktury w przemyśle oraz konsumenckiego testu koniunktury. Dają dodatkową informację o wielkości i strukturze bieżącego i kształtującego się na najbliższą przyszłość popytu oraz o wielkości, strukturze podaży, która ten popyt zaspokaja.

Badania koniunktury w handlu obejmują handel hurtowy i detaliczny. Najczęściej badanymi zagadnieniami są:

- wielkość obrotów,
- wielkość sprzedaży,
- konkurencja,
- poziom zapasów towarów w magazynach,
- sytuacja finansowa.

Tablica 4 Najczęściej stosowane pytania w handlowym teście koniunktury w wybranych krajach

Pytanie/Kraj	AUS	B	C	F	FL	HK	I	J	NZ	SA	CH	PL IRG SGH	PL IRWiK/GUS
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Pozycja na rynku sprzedawców		X	X		X								
Poziom towarów w magazynach		X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
Zamówienia (krajowe)		X	X	X			X	X	X	X	X		X
Ogólna sytuacja gospodarcza			X	X	X		X	X	X	X	X		
Liczba zatrudnionych		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Obrót	X		X	X		X							
Ceny		X	X	X			X	X	X	X	X	X	X
Konkurencja		X						X				X	X
Płace			X	X		X							
Sytuacja finansowa			X	X				X				X	X
Dostępność (podaż) siły roboczej					X				X				
Wydatki bieżące (koszty reklamy)						X			X				X
Zyskowność			X		X				X		X		
Inwestycja				X	X	X			X		X		X
Stopa procentowa kredytowania								X					X
Powierzchnia sprzedaży											X		
Czynniki utrudniające normalne funkcjonowanie									X			X	X
Eksport		X	X				X	X					
Ogólna sytuacja w handlu													X
Zakupy krajowe i zagraniczne												X	
Wolumen sprzedawanych towarów												X	X
Powierzchnia magazynowania												X	
Źródła zakupów krajowe/zagraniczne													X
Źródła finansowania środków obrotowych													X

Legenda: AUS - Austria, B - Belgia, BR - Brazylia, DM - Dania, F - Francja, FL - Finlandia, NZ - Nowa Zelandia, HK - Hong Kong, I - Włochy, J - Japonia, NSA - Południowa Afryka, CH - Szwajcaria, PL IRG SGH - Polska, badania prowadzone przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej, PL IRWiK/GUS - Polska, wspólne badania Instytutu Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji oraz Główny Urząd Statystyczny.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: G. Neib, Business Survey in Construction and Trade, Referat na Workshop on Short Term Economic Indicator in Countries in Transition, Warszawa 16-18 listopada 1992 i innych źródeł.

Tablica 4 pokazuje o jakie zagadnienia pytają ośrodki badawcze poszczególnych krajów w handlowym teście koniunktury.

Zaprezentowana w tabeli 4 tematyka pytań dotyczy stanów oraz w niektórych przypadkach przewidywań stanu. W pytaniu dotyczącym czynników utrudniających funkcjonowanie przedsiębiorstw handlowych lista czynników postawionych respondentom do wyboru jest różna w zależności od specyfiki gospodarki. Do najczęściej wymienianych barier należą popyt, podaż, konkurencja, koszty kredytu, dostępność kredytu, bariera celna, koszty zatrudnienia, podatki, powierzchnia sprzedażowa, dostępność siły roboczej.

W 1984 roku kraje członkowskie OECD rozpoczęły regularne badanie przedsiębiorstw handlowych przy pomocy zunifikowanego testu koniunktury. Zunifikowana ankieta zawiera 5 pytań (Zał. nr 12):

- przewidywania co do sytuacji w przedsiębiorstwach handlowych,
- ocena poziomu zapasów,
- ocena poziomu zamówień w ciągu najbliższych 3 miesięcy,
- ocena rozwoju tendencji w handlu w ciągu najbliższych 6-ciu miesięcy,
- przewidywania w ciągu najbliższych 3-4 miesięcy co do wielkości zatrudnienia w porównaniu do obecnego zatrudnienia.

W Polsce badania koniunktury w handlu prowadzą dwa ośrodki: wspólne badania GUS i Instytutu Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji w Warszawie od października 1993 r. oraz Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej od kwietnia 1993 roku (wzór ankiety - zał. 5). Obydwie ankiety zawierają pytania stosowane w zharmonizowanej ankiecie stosowanej w krajach OECD. Spośród pytań zasługujących na uwagę ze względu na ich specyfikę warto zwrócić uwagę na dwa pytania: pytanie o wolumen sprzedawanych towarów oraz pytanie o zdolność jednostki do bieżącego regulowania zobowiązań. Sądzę, iż są to pytania związane ze specyfiką okresu transformacji, zwłaszcza w przypadku pytania o wolumen towarów. Ponadto w polskich ankietach bardziej rozbudowana jest część pytań dotycząca kredytów oraz ich dostępności w porównaniu do ankiet stosowanych na świecie, co również związane jest ze specyfiką polskiego systemu gospodarczego okresu transformacji.

1.5. Treść pytań testu konsumenckiego

Istotą testu konsumenckiego jest badanie opinii gospodarstw domowych na temat ich własnej sytuacji ekonomicznej oraz sytuacji w gospodarce. Zakłada się bowiem (a badania empiryczne to potwierdzają), że opinie konsumentów o gospodarce są wynikiem ich własnej sytuacji ekonomicznej i kształtują poziom i strukturę popytu oraz poziom i strukturę oszczędności. Zaś zmiany co do popytu i oszczędności (poziom i struktura) decydują o późniejszej strukturze i poziomie produkcji i sprzedaży w handlu. Zachowania i nastroje konsumenckie mają decydujący wpływ na aktywność gospodarki.

Podstawowymi zagadnieniami badanymi w testach konsumenckich są:

- sytuacja finansowa gospodarstw domowych (stan i przewidywania),
- ogólna sytuacja w gospodarce (stan i przewidywania),
- koszty utrzymania (stan),
- ceny (przewidywania),
- zatrudnienie (przewidywania),
- skłonność do zakupów dóbr trwałego użytku - wyposażenie mieszkań, samochody (stan i przewidywania),
- skłonność do zakupów dóbr trwałego użytku o charakterze inwestycyjnym (domy, generalne remonty, zakup ziemi).
- skłonność do oszczędzania (stan i przewidywania),

W poszczególnych ankietach pytania dotyczące wyżej wymienionych zagadnień mogą być różnie sformułowane np. o ocenę własnej sytuacji finansowej można pytać wprost podając do wyboru warianty odpowiedzi: lepsza, bez zmian gorsza, lub pytając o poziom dochodów czy poziom życia (wyższy, taki sam, niższy). Niektóre ośrodki pytają ponadto o takie zagadnienia jak ocena aktualnej polityki gospodarczej rządu lub jej wybranych elementów (The Survey Research Center, University of Michigan) skłonności do zaciągania kredytów (U.S. Chamber of Commerce, Washington). Spotyka się również ankiety ograniczające się do 3 pytań jak i bardziej rozbudowane zawierające kilkanaście pytań.

Badania konsumenckie prowadzone w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej (znane bardziej pod nazwą badań kondycji gospodarstw domowych) są bardzo zbliżone w treści pytań stosowanych powszechnie przez inne ośrodki w świecie (wzór ankiety - zał. 6). Dotyczą diagnozy oraz prognozy

najważniejszych wyznaczników kondycji gospodarstw domowych takich jak: zmiany poziomu dochodów, stopnia wpływu cen towarów i usług na sytuację finansową gospodarstwa domowego, zmiany stanu oszczędności złotówkowych i walutowych oraz innych zasobów materialnych gospodarstwa (akcje, obligacje, przedmioty wartościowe, nieruchomości), zmiany poziomu odżywiania się członków gospodarstwa domowego (w tym udziału białka w wyżywieniu), zamierzeń w sferze poprawy wyposażenia gospodarstwa domowego. Podstawowa różnica co do treści pytań w ankiecie Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w stosunku do ankiet stosowanych w krajach o gospodarkach wysoko rozwiniętych (por. zał. 12) dotyczy włączenia do pytań zagadnień związanych z wydatkami przeznaczonymi przez gospodarstwa domowe na żywność, przy jednoczesnym mniej rozbudowanym pakiecie pytań dotyczących wydatków o charakterze inwestycyjnym, czy lokat kapitałowych. Taką konstrukcję ankiety autorzy uważają za zasadną w sytuacji, gdy w przeważającej części polskiego społeczeństwa zdecydowana większość wydatków przeznaczana jest na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych (wyżywienie i mieszkanie). Nie bez znaczenia jest również fakt, iż ankieta ta drukowana jest w popularnym piśmie kobiecym trafiającym raczej do odbiorców o dochodach nie przekraczających znacznie średniej krajowej.

Do wymienionych powyżej pytań stałych dołączane są również pytania zadawane jednorazowo mające charakter sondażowy w kwestiach społecznie szczególnie ważnych. Dotyczyły one przykładowo następujących spraw: gotowości do podjęcia dodatkowej stałej pracy zarobkowej, możliwości finansowania wypoczynku w okresie letnim, skłonności do opłacania dodatkowej składki emerytalnej w celu podwyższenia swoich przyszłych świadczeń emerytalnych, kredytów i pożyczek zaciągniętych przez gospodarstwa domowe oraz możliwości ich spłaty, struktury zasobów mieszkaniowych i możliwości ich prognozy, wpływu denominacji złotówki na kondycję gospodarstw domowych. Warto dodać, iż w ostatnim czasie (na przełomie 1995 i 1996 r.), treść pytań powyższej ankiety ewoluuje w kierunku harmonizacji z testami stosowanymi w Krajach Unii Europejskiej.

1.6. Testy koniunktury w sektorze usług

Testy koniunktury w sektorze usług nie są tak szeroko stosowane jak testy przemysłowe, konsumenckie, handlowe czy dotyczące budownictwa. Nie mniej jednak można powiedzieć, iż w ostatnich latach stają się coraz bardziej popularne. Spowodowane jest to następującymi czynnikami:

- usługi są związane ze wszystkimi rodzajami działalności gospodarczej: produkcją, handlem, budownictwem;
- coraz bardziej wzrasta udział usług w tworzeniu dochodu narodowego oraz ich udział w zatrudnieniu.

Testy koniunktury w sektorze usług dotyczą następujących ich rodzajów:

- usług bankowych
- ubezpieczeń
- transportu
- oraz pozostałej działalności o charakterze usługowym.

Treść pytań w tego typu testach jest zbliżona do treści pozostałych testów z uwzględnieniem specyfiki badanej działalności. Ponieważ testy koniunktury w usługach nie są tak powszechne jak inne omówione wcześniej oraz najczęściej prowadzone są przez inne ośrodki niż instytucje prowadzące testy przemysłowe budowlane czy konsumenckie[21]- treść ich pytań nie będzie tu szczegółowo omawiana.

W Polsce do tej pory prowadzone jest w dziedzinie usług jedynie badanie wśród banków przez PENTOR na zlecenie Zrzeszenia Banków Polskich oraz przez Akademię Ekonomiczną w Poznaniu. Nie mają one jednak charakteru typowego testu ze względu na zawarte w ankiecie pytania o charakterze ilościowym. Dotyczą one następujących zagadnień:

- sytuacji ekonomicznej oddziałów banków ,
- depozytów złotowych, a vista i terminowych gospodarstw domowych i podmiotów gospodarczych,
- depozytów dewizowych,

---

[21] Np. testy w bankach prowadzone są najczęściej przez banki narodowe lub organizacje je zrzeszające (w Japonii, w Belgii), w ubezpieczeniach przez firmy ubezpieczeniowe, w transporcie przez ministerstwa transportu lub firmy transportowe. Czasami badania takie prowadzone są przez tzw. ośrodki badania opinii publicznej.

- kredytów złotowych gospodarstw domowych i podmiotów gospodarczych,
- kredytów dewizowych,
- oprocentowania kredytów,
- relacji depozytów dewizowych i złotowych oraz kredytów dewizowych i złotowych,
- zmian popytu na akcje i obligacje oraz
- identyfikacji czynników utrudniających działalność bankową.

1.7. Testy koniunktury w rolnictwie

Typowe testy koniunktury w rolnictwie spotyka się bardzo rzadko. Czasami można spotkać badania wykorzystujące jakościowy charakter odpowiedzi w ankietach przeprowadzanych w rolnictwie w sposób sporadyczny. Interesujące jest, iż systematyczne badania koniunktury w rolnictwie prowadzone są obecnie w Rosji oraz w Polsce. W przypadku testu koniunktury w rolnictwie stosowanym w Rosji konstrukcja niektórych pytań podyktowana jest strukturą własnościową (kołchozy i sowchozy) i powolnymi przemianami tej struktury. Dotyczy to przykładowo udziału produkcji indywidualnej w całości produkcji badanego gospodarstwa rolnego, budownictwa mieszkaniowego prowadzonego przez badane przedsiębiorstwa rolne. Ponadto pytania dotyczą rozmiarów produkcji, rozmiarów gospodarstwa, zmian w strukturze produkcji, oceny przemian własnościowych, stopnia inwestycji oraz przyczyn niedoinwestowania rolnictwa[22] (por. Zał. nr 7).

Stosowana przez Instytut Rozwoju Gospodarczego SGH ankieta kierowana do gospodarstw rolnych dotyczy następujących zagadnień:

- kształtowania się cen produktów rolnych,
- tendencji produkcji poszczególnych grup towarowych (pszenica, żyto, mleko, trzoda, bydło itp),
- tendencji w kształtowaniu się przychodów pieniężnych gospodarstw rolnych,
- tendencji do oszczędzania,
- tendencji do zakupów środków produkcji,
- tendencji do ponoszenia nakładów inwestycyjnych,

---

[22] The Russian Economic Barometr, Agricultura in 1992, PY Winnim, Moskwa 1992.

- oceny perspektyw gospodarowania (por. Zał. 8).

Ponadto w ankiecie tej wykorzystuje się możliwość zadawania dodatkowych pytań związanych z aktualną sytuacją w rolnictwie (np. susza w 1994 r. i jej konsekwencje) polityka rolna państwa (kredyty preferencyjne).

1.8. Pozostałe typy testów (testy eksperckie, testy okazjonalne)

Poza regularnymi badaniami koniunktury w wybranych sektorach gospodarczych metodą testu koniunktury (ankiety jakościowej), niektóre ośrodki wykorzystują tę metodę do:

- badania ogólnych tendencji w gospodarce światowej tzw. badania eksperckie oraz
- do badania wybranych szczegółowych zagadnień zarówno o charakterze lokalnym dotyczącym konkretnej gospodarki (np. polityki podatkowej) jak i zagadnień gospodarczych o charakterze międzynarodowym (np. zagadnienie bezrobocia).

Jeśli chodzi o badania eksperckie gospodarki światowej, to w Europie najdłuższą tradycję mają badania prowadzone przez IFO (Institut für Wirtschaftsforschung) w Monachium. Ankieta stosowana przez ten instytut posiada wszystkie cechy testu koniunktury. Rozsyłana jest do około 1000 ekspertów na świecie (uczestników życia gospodarczego, naukowców, polityków) i dotyczy podstawowych zagadnień gospodarczych takich jak:

- oceny aktualnej sytuacji gospodarczej kraju i świata,
- oceny wyników handlu zagranicznego,
- oceny poziomu inflacji,
- prognozy kursów walut (dolar, marka, jen, funt),
- oceny polityki gospodarczej danego kraju,
- popytu,
- wielkości bezrobocia,
- konkurencji międzynarodowej,
- barier w handlu i eksporcie,
- wielkości deficytu budżetowego,
- klimatu dla zagranicznych inwestycji (por. zał. 9).

Informacje uzyskane z tej ankiety pozwalają nie tylko na bieżącą ocenę sytuacji w gospodarce światowej oraz wybranych regionach, oraz dokonywania prognoz, ale również pozwalają szybko identyfikować podstawowe problemy, z którymi borykają się gospodarki poszczególnych krajów.

Osobną grupą i najmniej w świecie rozpowszechnioną stanowią tzw. testy okazjonalne (ad hoc surveys). Dotyczą one wybranych zagadnień, które zdaniem ekspertów wymagają szczególnego, pogłębionego przebadania przy zachowaniu metodologii typowej dla testu. Do najbardziej znanych badań tego typu należą badania przeprowadzane w ramach OECD. Pierwszy tego typu test podjęty został w 1985 roku i dotyczył rynku pracy i jego aktywizacji w krajach członkowskich. W latach późniejszych podejmowano jeszcze parokrotnie tę problematykę, badając szerzej zagadnienie rynku pracy zarówno wśród pracodawców jak i pracobiorców. Badania dotyczą głównie gospodarek państw - członków OECD. Innym zagadnieniem badanym w ramach tej organizacji było zagadnienie czynników wpływających na procesy inwestycyjne. Należy sądzić, iż metodą tą (jakościowy test koniunktury) lub bardzo zbliżoną posługuje się znacznie więcej ośrodków zarówno naukowych, jak i badających opinię. Informacje na ten temat są jednak zbyt rozproszone aby próbować w pełni zidentyfikować przedmiot i zakres wszystkich tego typu badań.

2. Formy pytań i odpowiedzi w testach koniunktury

Jakościowy charakter pytań, trzystopniowa skala odpowiedzi oraz pytania o stan oraz przewidywania krótkookresowe - to dominujące cechy pytań i odpowiedzi testów koniunktury. Ponadto w teście stosuje się pytania wyłącznie o charakterze zamkniętym (ograniczona ilość odpowiedzi do wyboru respondenta). Stosowane w teście pytania oraz odpowiedzi można pogrupować następująco:

A. Ocena sytuacji poprzez porównanie do stanu normalnego.

Przez stan normalny należy rozumieć poziom zjawiska, które przedsiębiorstwo zwykle uznaje za typowy w badanym okresie, np. niższe zatrudnienie w okresie

letnim jest zjawiskiem normalnym w przemyśle o tej porze roku lub niższa produkcja w okresie jesienno-zimowym w budownictwie.
Odpowiedzi na ten rodzaj pytania przedstawiają się zazwyczaj następująco:

I	❑ powyżej normalnego	❑ normalny	❑ poniżej normalnego
II	❑ za duży	❑ normalny	❑ za mały
III	❑ za wysoki	❑ normalny	❑ za niski
IV	❑ za duży	❑ odpowiedni	❑ za mały.

Tak sformułowane pytania i odpowiedzi stosuje się np. do pytań o zapasy wyrobów gotowych, zapasy materiałów i surowców do produkcji, poziom zamówień, poziom zatrudnienia.

B. Ocena sytuacji obecnej poprzez porównanie z okresem poprzednim oraz określenie tendencji.

Odpowiedzi stosowane do tak postawionych pytań mogą przybierać następujące formy:

I	❑ wzrost	❑ na tym samym poziomie	❑ spadek
II	❑ poprawa	❑ bez zmian	❑ pogorszenie
III	❑ rozwój	❑ bez zmian	❑ regresja

Powyższe rodzaje odpowiedzi mają zastosowanie do większości pytań, tzn. do produkcji, cen, zamówień eksportu, inwestycji itp.

C. Nieco odmienny sposób pytania i typ odpowiedzi stosuje się w przypadku zagadnienia wykorzystania mocy produkcyjnych. Najczęściej spotyka się następujące formy pytania i odpowiedzi:

a) poziom wykorzystania mocy produkcyjnych jest (...)%. Respondent proszony jest o podanie przybliżonego odsetka wykorzystania mocy produkcyjnych;
b) czy moce produkcyjne są w pełni wykorzystane: TAK ;NIE
Respondent proszony jest o wybranie odpowiedzi.

e) poziom wykorzystania mocy produkcyjnych jest na poziomie do 50%; do 60%; do 70%; do 80%; do 90%; do 100%; lub w granicach 50%-60%; 60%-70%; 70%-80%; 80%-90%, 90%-100%. Respondent zakreśla odpowiedni przedział.

D. Osobnym typem pytania jest pytanie o bariery, gdzie na ogół stosuje się listę czynników ograniczających działalność, prosząc respondentów o zakreślenie odpowiednich czynników. Na ogół nie ogranicza się liczby czynników, które respondent zakreśla, oznacza to, że można zakreślić wszystkie wymienione elementy.

3. Skala odpowiedzi

Najczęściej w testach koniunktury stosowana jest trzystopniowa skala odpowiedzi:

❑ wzrost ❑ taki sam ❑ spadek

Niekiedy spotyka się pięciostopniową skalę:

❑ znaczny wzrost ❑ wzrost ❑ taki sam ❑ spadek ❑ znaczny spadek

lub inne odmiany tego typu skali.

Wydaje się, iż stosowanie takich skal pięciostopniowych może nastręczać trudności w zliczaniu wyników. Ponieważ podstawową miarą w testach koniunktury jest saldo, czyli różnica pomiędzy odsetkiem odpowiedzi mówiących o wzroście (poprawa) a odsetkiem odpowiedzi mówiących o spadku (pogorszenie), stosowanie poszerzonej skali komplikuje posługiwanie się saldem.

Innym rodzajem skali odpowiedzi spotykanym niekiedy w testach koniunktury jest przedstawienie respondentowi kilkupunktowej skali: od najgorszej sytuacji do najlepszej. Respondent proszony jest o zakreślenie punktu odpowiadającego jego opinii o sytuacji, np.:

Poziom zamówień jest:

bardzo dobry 1 ❑ 2 ❑ 3 ❑ 4 ❑ 5 ❑ 6 ❑ 7 ❑ bardzo zły

Wydaje się, iż celem poszerzenia skali odpowiedzi jest doprecyzowanie uzyskiwanych rezultatów. Przynajmniej tak uważają ośrodki badawcze stosujące te rozwiązania.

4. Próba badawcza w badaniach testu koniunktury

4.1. Dobór próby

Ważnym i niełatwym zagadnieniem w badaniach metodą testu koniunktury jest dobór próby badawczej:

- ważnym - ze względu na zachowanie reprezentatywności na poziomie umożliwiającym uogólnienie wniosków na cały badany sektor,
- niełatwym - ze względu na dobrowolny udział badanych podmiotów i związane z tym problemy utrzymania odpowiedniej wielkości próby, jej reprezentatywności, jak również problem przełamywania bariery nieufności wśród respondentów.

Nie bez znaczenia w doborze próby jest również zagadnienie kosztów. Bez względu na formę prowadzonych badań (listowna, telefoniczna, wywiad), wielkość próby istotnie waży na kosztach całego przedsięwzięcia. Wśród ośrodków prowadzących badania metodą testu koniunktury dominują trzy sposoby doboru próby badawczej:

- dobór przypadkowy,
- dobór celowy,
- dobór warstwowy.

Przypadkowy dobór próby polega najczęściej na kierowaniu ankiety do dowolnie wybranych przedsiębiorstw respondentów (np. czytelników popularnego wydawnictwa). Wówczas wyniki badań bardziej odpowiadają opinii populacji, którą reprezentują.

Celowy dobór próby polega na kierowaniu ankiety do wybranych według jednego lub kilku kryteriów podmiotów gospodarczych. Najczęściej stosowanym kryterium w celowym doborze próby jest wielkość przedsiębiorstwa. Szereg ośrodków

badających koniunkturę metodą testu ogranicza badania do największych przedsiębiorstw. Uważają oni bowiem, iż jedynie największe firmy decydują o stopniu aktywności badanego sektora.[23]

Warstwowy dobór próby polega na losowym doborze podmiotów gospodarczych lub gospodarstw domowych, przy czym całość próby dzielona jest na grupy według wybranych kryteriów, a losowanie odbywa się w obrębie tych grup. Dla przedsiębiorstw są to najczęściej następujące kryteria podziału na grupy: według ilości zatrudnienia, według przynależności terytorialnej, branży, obrotu, wartości dodanej. W przypadku gospodarstw domowych kryteriami tymi są najczęściej wiek, płeć, poziom dochodów, miejsce zamieszkania. Niektóre z ośrodków w przypadku badań koniunktury w przemyśle, budownictwie i handlu stosują łączony dobór próby badawczej przypadkowo-warstwowy. Polega on na kierowaniu ankiety do jak najszerszej grupy podmiotów (np. wszystkich), a następnie kwalifikowanie do zliczania odpowiedzi według reguł warstwowego doboru próby.

Tablica 5 prezentuje różne sposoby doboru próby przez różne ośrodki współpracujące z OECD w wybranych krajach.

Tablica 5. Sposoby doboru próby badawczej w przemysłowych testach koniunktury w wybranych krajach

Kraj	Sposób		
	Przypadkowy	Celowy	Warstwowy
1	2	3	4
Kanada			X
Japonia		X	
Australia			X
Belgia		X	

[23] Por. np. badania prowadzone przez firmę bankową "Tunkan" w Japonii, gdzie ankieta wysyłana jest do 354 największych przedsiębiorstw przemysłowych. Podobnie w Nowej Zelandii - wyłącznie do 331 największych eksporterów, w Belgii 800 największych przedsiębiorstw, w Finlandii - 400 największych eksporterów, Grecji - 650 największych producentów, Irlandii - 332 firmy o największych obrotach. Na podstawie R. Nilsson - Business Surveys in OECD Countries, Methodological Review, referat na konferencję w Monachium 1991 r.

1	2	3	4
Dania			X
Finlandia		X	
Francja			X
Niemcy			X
Grecja		X	
Islandia			X
Włochy			X
Luksemburg		X	
Holandia			
Norwegia		X	X
Portugalia			
Hiszpania	X		X
Szwecja			
Szwajcaria		X	X
Wielka Brytania			
Polska I (GUS/AE)	X		X
Polska II (IRG SGH)		X	X
Bułgaria		X	
Czechy		X	X
Estonia		X	X
Węgry	X		X
Litwa		X	
Rumunia			X
Słowacja			X

Źródło: Opracowanie własne na podstawie R. Nilsson, Business Survey in OECD Countries, Methodological Review. Referat na konferencję: Opinion Surveys for Busines and Consumers and Time Series Analysis, Monachium, czerwiec 1991, oraz inny opracowań.

5. Dobór próby w badaniach Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

W badaniach prowadzonych w przemyśle w Instytucie Rozwoju Gospodarczego zastosowano celowy dobór próby badawczej. Warto przypomnieć, iż w 1986 roku, kiedy rozpoczęto badania, istotny z punktu widzenia aktywności przemysłu był głównie sektor publiczny, do którego zaliczano wówczas również podmioty gospodarcze spółdzielcze. Zastosowano wówczas następujące podejście w doborze próby badawczej. Do bazy danych włączono wszystkie przedsiębiorstwa państwowe - było ich wówczas około 8 tysięcy. Przedsiębiorstwa te podzielono na 4 grupy:

grupa "0" - tzw. stali respondenci,
grupy 1, 2, 3 - pozostała część przedsiębiorstw podzielona w równych częściach.

Każdego miesiąca Instytut wysyłał około 3 tysięcy ankiet do respondentów z grupy "0" - około 1000 ankiet oraz wymiennie po około 1500-2000 co 3 miesiąc do respondentów z grup 1, 2, 3. Jeśli przedsiębiorstwo nie odpowiedziało na ankietę przez kolejne 3 miesiące, to przestawało otrzymywać ankietę. Mogło otrzymać ją ponownie dopiero po roku. Był to więc dobór próby celowy rotacyjny. W 1992 r. dokonano aktualizacji próby badawczej w oparciu o dane Głównego Urzędu Statystycznego; podstawowym kryterium doboru przedsiębiorstw była forma własności (chodziło o zachowanie ciągłości próby badawczej w dawnym sektorze państwowym). Wyodrębniono więc spośród przedsiębiorstw produkcyjnych wszystkie przedsiębiorstwa państwowe, jednoosobowe spółki skarbu państwa, spółki z większościowym udziałem skarbu państwa oraz spółdzielnie.
W oparciu o ten dobór próby pozyskano około 6-ciu tysięcy przedsiębiorstw. W dalszym postępowaniu zachowano rotacyjny system opisany powyżej.

W badaniach konsumenckich zastosowano przypadkowy dobór próby. Ankieta bowiem drukowana jest w kobiecym piśmie - tygodniku "Kobieta i Życie" później "Tina" - i badający nie mają wpływu na dobór osób odpowiadających na ankietę. Podobny dobór próby zastosowano w przypadku badań koniunktury w gospodarstwach rolnych, gdzie ankieta drukowana jest w Agrobazarze (czasopiśmie

kierowanym do rolników i rozpowszechnianym przez WODR-y tj. Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego).

W pozostałych badaniach w przemyśle małej skali, budownictwie oraz handlu ze względu na znaczną ilość jednostek (podmiotów gospodarczych) oraz dostarczanie ankiety drogą pocztową, zastosowano warstwowy (poprzez losowanie) dobór próby.

W przypadku przedsiębiorstw produkcyjnych małej skali do warstwowego losowania przyjęto następujące kryteria: a) typ własności, b) rodzaj działalności danego podmiotu, który decyduje o przynależności do określonej warstwy według obowiązującej w statystyce oficjalnej klasyfikacji działowo-gałęziowej, c) klasy wielkości według ilości zatrudnionych. Przy zachowaniu tych kryteriów wylosowano 4416 przedsiębiorstw, do których wysyłane są ankiety[24].

W przypadku badań koniunktury w budownictwie należało dokonać doboru próby z ponad 220 tysięcy przedsiębiorstw budowlanych. Ponieważ zaledwie około 1% całej populacji stanowiły przedsiębiorstwa państwowe (sektor publiczny), postanowiono w całości objąć je badaniami. Ze zbiorowości zakładów osób fizycznych oraz spółek prywatnych krajowych wylosowano próbę przy zachowaniu dwu podstawowych kryteriów: a) według wielkości zakładów (mierzonej liczbą pracowników) oraz b) według przynależności do gałęzi zgodnie z systemem Klasyfikacji Gospodarki Narodowej. Wyodrębniona w ten sposób próba wynosiła 10234 jednostki[25].

Podobnie w badaniach koniunktury w handlu dokonano warstwowego losowania według następujących kryteriów: zakres działalności: hurt, detal, rodzaj sprzedaży według branż, wielkości zatrudnienia, typu własności[26].

Ważnym zagadnieniem w doborze próby badawczej jest okresowe jej odnawianie. Związane jest ono z następującymi zjawiskami:

- obserwowanym w praktyce naturalnym ruchem podmiotów gospodarczych polegającym na ich znikaniu z życia gospodarczego (bankructwa, łączenia się

---

[24] St. Górecki, Statystyczne badanie koniunktury przemysłu - sektor prywatny (niektóre zagadnienia metodologiczne). Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej, Nr 3, IRG SGH, marzec 1994 r.

[25] M. Podgórska, Dobór przedsiębiorstw do ankietowego badania koniunktury w budownictwie. Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej, Nr 3, IRG SGH, marzec 1994 r.

[26] A. Noga, K. Majchrzak, Koniunktura w handlu IV kwartał 1993 r., IRG SGH, Warszawa 1993 r.

podmiotów), pojawianiu się nowych podmiotów gospodarczych, zmianie zakresu działalności. Zjawisko to szczególnie ostro występuje w gospodarkach, gdzie przeprowadzane są gruntowne reformy ekonomiczne i prawne, w gospodarkach w fazie kryzysu lub bezpośrednio po nim. W krajach Europy Zachodniej w ośrodkach o wieloletniej tradycji w prowadzeniu tego typu badań próba odnawiana jest regularnie raz do roku. Zwolennicy rotacyjnego doboru próby (system stosowany również w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej) zalecają, aby przy co rocznym odnawianiu próby zachować część respondentów stale uczestniczących w ankiecie, zaś w pozostałej części przedsiębiorstw dołosowywać podmioty gospodarcze warstwowo według przyjętych w badaniach kryteriów[27];

- drugim istotnym powodem konieczności odnawiania próby co pewien czas jest tzw. jej "zmęczenie". Zjawisko to występuje nawet przy zachowaniu wszelkich rygorów prawidłowej konstrukcji ankiety i towarzyszy większość badań prowadzonych cyklicznie przez wiele lat. Polega ono na pewnym znużeniu osób stale wypełniających tę samą ankietę, co powoduje mniejsze przywiązywanie uwagi przez respondentów do jej wypełnienia, odsyłanie ankiety z opóźnieniem, bądź w ogóle zaniechanie jej wypełniania.

6. Zwrotność ankiet w badaniach testem koniunktury

Istotnym zagadnieniem w badaniach koniunktury jest utrzymanie wysokiej zwrotności ankiet. Ma to znaczenie głównie z dwóch powodów:

- spełnienia formalnych statystycznych wymogów zachowania reprezentatywności badań[28], zwłaszcza jeśli dobór próby jest celowy lub losowany warstwowo;

---

[27] Por. Ake Lonnquist, Criteria for Achieving Comparability Between Bt - Surveys. Qualitative Business Surveys: Review, Experience and Evaluation. Referat na konferencję Short Term Indicators in Countries in Transition Talin 1994 r.

[28] Nie mniej jednak praktyka wielu ośrodków dowodzi, iż nawet jeśli próba nie jest reprezentatywna wyniki badań są prawidłowe czyli zbieżne z wynikami osiąganymi na próbie reprezentatywnej.

- zmniejszania kosztów badań, które przy niskiej zwrotności ankiet istotnie wpływają na koszt ogólny badania, wyniki zaś dotyczą niewielkiej części całej populacji, do której kierowana jest ankieta.

Stopień zwrotności ankiet zależy głównie od dwóch grup czynników:

a) czynniki po stronie badających.
   Zaliczyć do nich można wadliwą konstrukcję ankiety, np. nie zrozumiałe pytania, niedostatecznie wyjaśniony respondentom cel prowadzonych badań itp. Istotne znaczenie w tej grupie przyczyn ma również forma przeprowadzania ankiety. Zdecydowanie najwyższy stopień zwrotności ankiet gwarantuje przeprowadzenie jej przy pomocy ankieterów; niezłe rezultaty osiągane są przy przeprowadzaniu ankiety za pomocą telefonu lub faxu, najniższy odsetek zwrotu wypełnionych ankiet występuje przy ankiecie wysyłanej drogą pocztową, jednak ze względu na najniższe koszty tej formy przeprowadzania badań jest ona najpowszechniej stosowana.
b) przyczyny niskiej zwrotności ankiet leżące po stronie respondentów.
   Do najczęściej występujących przyczyn tej grupy zaliczyć należy brak dostatecznej motywacji do uczestniczenia w tego typu badaniach, brak tradycji, podejrzenia co do wykorzystywania ankiety do innych celów niż raporty, brak przekonania co do możliwości korzystania z uzyskanych rezultatów.

W większości badań uczestnictwo w badaniach jest całkowicie dobrowolne i utrzymanie wysokiego odsetka zwrotności stanowi znaczny problem dla badających. Niektóre ośrodki dla podwyższenia odsetka zwrotności stosują różne formy zachęty dla respondentów. Przykładowo w badaniach kondycji gospodarstw domowych w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej autorzy badań fundują losowane nagrody rzeczowe dla czytelników, którzy biorą udział w ankiecie. W badaniach koniunktury w przemyśle przedsiębiorstwa, które odpowiadaja na ankietę wraz z następną jej edycją otrzymują wyniki badań za poprzednie miesiące dotyczące gałęzi, z której jest dane przedsiębiorstwo oraz wyniki dla makroregionu, z którego pochodzi.

Niektóre ośrodki badawcze "poprawiają" odsetek zwrotności poprzez eliminację przedsiębiorstw, które nie odpowiedziały na ankietę. Ustala się w ten sposób panel tzw. stałych respondentów, który cechuje się wysoką zwrotnością.

Tablica 6 przedstawia stopnie zwrotności ankiet w ośrodkach badawczych z różnych krajów stosujących zharmonizowane testy koniunktury.

Tablica 6 Zwrotność i sposób przeprowadzania ankiety w różnych ośrodkach Europy, stosujących zharmonizowane testy

Kraj	Test przemysłowy			Test w budownictwie			Test w handlu		
	Wielkość próby	Zwrotność	Sposób przeprowadzania ankiety	Wielkość próby	Zwrotność	Sposób przeprowadzania ankiety	Wielkość próby	Zwrotność	Sposób przeprowadzania ankiety
Belgia	1000	90%	P	500	90%	P	-	350*	P
Dania	1000	90%	P	700	90%	P	-	-	P
Niemcy	4000	90%	P/F	1000	80%	P	-	1000*	-
Grecja	1000	40%	P	500	40%	P	-	-	-
Hiszpania	3000	80%	P	600	80%	T	-	600*	T
Francja	3500	70%	P/F	4000	75%	P	-	2500*	P
Irlandia	400	70%	P/F	750	50%	P	-	-	-
Włochy	4000	70%	P/F	500	70%	P	-	1000*	P
Holandia	2000	80%	P	600	75%	T	-	400*	T
Portugalia	1000	85%	P	2500	75%	P	-	500*	P
Wielka Brytania	3000	85%	P/F	700	70%	P	-	1000*	P
Bułgaria	600	95-98%	US	490	95%	US	500	90%	US
Czechy	450	75%	P	600	63%	P	600	50%	P
Estonia	220	80%	P	50	60%	P	100	60%	P
Węgry	650	20-25%	P	1700	10-15%	P	1750	10-15%	P
Litwa	152	35%	P	130	35-47%	P	-	-	-
Łotwa	240	48%	P	657	50%	P	-	-	-
Rumunia	304	90-95%	US	531	70-73%	US	1760	80-82%	US
Słowacja	230	90%	P	225	45-62%	P	300	36%	P
Polska I	4000	60%	US	3300	50-60%	US	3000	50%	US
Polska II	2500	30-40%	P	3500	20-30%	P	3500	20-30%	P

* - Zwrotność w liczbie ankiet.

P - drogą pocztową; T - drogą telefoniczną, US - poprzez regionalne urzędy statystyczne, F - fax.

Polska I - badania Głównego Urzędu Statystycznego i Akademii Ekonomicznej w Poznaniu i Instytutu Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji.

Polska II - Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów z OECD.

Nie trudno zauważyć, iż ośrodki o dużej zwrotności ankiet mają na ogół mniej liczną próbę około 1000 jednostek. Ośrodki podające niższą zwrotność ankiety bazują zwykle na znacznie wyższej próbie badawczej (kilka tysięcy przedsiębiorstw). Związane jest to na ogół ze sposobem doboru próby do badań (dobór losowania

warstwowego lub celowego) połączony z redukcją próby o przedsiębiorstwa nie odpowiadające.

7. Częstotliwość badań metodą testu koniunktury

Jednym z istotnych wymogów stawianych badaniom koniunktury prowadzonych przy pomocy testu jest systematyczne ich przeprowadzanie w równych odstępach czasu. Wymóg ten związany jest z charakterem pytań oraz odpowiedzi. Ich jakościowy charakter powoduje, iż ocena wyników następuje między innymi poprzez porównanie:

- z wynikami (tendencjami) w poprzednim badanym okresie oraz
- z wynikami (tendencjami) odnotowanymi w analogicznych okresach lat poprzednich.

Jednorazowe lub powtarzane okazjonalnie badanie stałoby się badaniem opinii.

W krajach o długich tradycjach w posługiwaniu się tą metodą badawczą - podstawowe badania metodą testu (przemysłowy, konsumencki, w budownictwie i handlu) przeprowadza się w odstępach miesięcznych. Pozostałe ośrodki ze względu na przyczyny finansowe lub (i) organizacyjne przeprowadzają badanie w odstępach kwartalnych. W szczególności dotyczy to krajów Azji (tzw. Tygrysy Azjatyckie) oraz krajów w okresie transformacji (Europa Środkowa i Wschodnia).

Tablica 7 prezentuje częstotliwość badań dla testów w przemyśle, budownictwie i handlu w poszczególnych krajach przez ośrodki współpracujące z OECD i przesyłające do OECD bieżące wyniki swych badań.

Tablica nie wyczerpuje oczywiście wszystkich badań prowadzonych przez różne ośrodki a wykaz częstotliwości ich przeprowadzania stanowi jedynie ilustrację zróżnicowania, jakie istnieje w podejściu do tego zagadnienia. Można jednak zauważyć, że w podejściu do częstotliwości badań dominuje praktyka przeprowadzania badań w odstępach miesięcznych i odstępach kwartalnych. Niezwykle rzadko spotyka się badania o wyższej i niższej częstotliwości.

Tablica 7 Częstotliwość prowadzonych badań metodą testu w wybranych krajach

Kraj	Rodzaj testu			
	Przemysł	Budownictwo	Handel	Konsumenci
1	2	3	4	5
Kanada	Q			
Japonia	Q	Q	Q	
Australia	Q			
Nowa Zelandia	Q	Q	Q	
Austria	Q	Q		
Belgia	M	M	M	M
Dania	M	M	M	M
Finlandia	Q	Q		
Francja	M	M	M	M
Niemcy	M			
Grecja	M			
Irlandia	M	M	M	M
Włochy	MQ	M	M	M
Luksemburg	M	M		
Holandia	M	M	M	M
Norwegia	Q			
Portugalia	Q			
Hiszpania	M	M	M	M
Szwecja	Q	Q		
Szwajcaria	M		M	
Wielka Brytania	MQ	M	M	M
Bułgaria	M	M	M	-
Czechy	M	M	M	-
Estonia	Q	Q	Q	-
Węgry	Q	Q	Q	Q
Litwa	Q	Q	-	-
Łotwa	M	Q	-	-
Rumunia	Q	Q	Q	-
Słowacja	M	M	M	-
Polska I	M	M	M	-
Polska II	M	Q	Q	Q

Polska I - badania prowadzone w przypadku budownictwa przez Główny Urząd Statystyczny i Akademię Ekonomiczną w Poznaniu, w przypadku handlu przez Główny Urząd Statystyczny i Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji.

Polska II - badania prowadzone przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej.

Q - kwartalnie, M - miesięcznie

Pola puste oznaczają brak informacji.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów OECD.

Z punktu widzenia częstotliwości przeprowadzania badań, ciekawym doświadczeniem były prowadzone w Polsce badania koniunktury w cyklu tygodniowym. Warto zauważyć, iż w dotychczasowej praktyce istnieją jedynie informacje o dwóch przypadkach prowadzenia tego typu badań w cyklu tygodniowym. Po raz pierwszy przeprowadzono je w latach 80-tych w Brazylii w okresie przeprowadzania reform gospodarczych[29]. W podobnej sytuacji przeprowadzone były badania w Polsce na początku lat 90-tych przez Instytut Rozwoju Gospodarczego SGH. Ze względu na ciekawe doświadczenia oraz oryginalność przedsięwzięcia poświęcę tym badaniom trochę miejsca.

Badanie koniunktury zwane roboczo "tygodniowym monitorowaniem przedsiębiorstw" podjęte zostało pod koniec 1989 roku w okresie wprowadzania radykalnych reform gospodarczych. Statystka oficjalna podawała podstawowe dane gospodarcze w cyklu miesięcznym z pewnym - około dwutygodniowym opóźnieniem. Zaś wprowadzony wówczas program stabilizacji gospodarki wymagał obserwacji w okresach krótszych niż jeden miesiąc. Zapotrzebowanie takie zgłaszali decydenci gospodarczy i ich doradcy z ówczesnych struktur rządowych. Przedmiotem obserwacji były przedsiębiorstwa przemysłowe oraz handlowe. W sumie około 200 przedsiębiorstw. Ankieta (Zał. nr 10) zawierała dwanaście pytań dotyczących zjawisk gospodarczych takich jak:

- wielkość produkcji (sprzedaży),
- poziom cen,
- poziom zapasów - materiałów i towarów,
- zwolnienia z pracy,
- sytuacja płatnicza przedsiębiorstwa.

Pytania dotyczyły dwóch horyzontów czasowych, tzn. stanu zjawiska za ostatnie 7 dni oraz przewidywań na okres 15 najbliższych dni. Z Instytutem Rozwoju Gospodarczego współpracowało w okresie badań około 30 korespondentów Polskiej Agencji Prasowej. Każdy z korespondentów przed uruchomieniem badania nawiązał kontakt z kilkunastoma przedsiębiorstwami ze swego regionu, pozostawiał w nim ankietę i nawiązywał kontakt personalny z osobą, która wyraziła gotowość

---

[29] Test ten przeprowadzany był przez Instituto Brasileiro de Economia. Został przerwany w 1990 r. po zaniechaniu realizacji planu Callor'a. Ankieta drukowana była w "Falka de Sao Paulo" każdego piątku. Odpowiadało na nią około 500 firm.

uczestniczenia w badaniach. Korespondenci przeprowadzali ankietę przez telefon w środku tygodnia. W każdą środę, czwartek i piątek do południa przesyłali wyniki przeprowadzonych ankiet poprzez telex do siedziby PAP-u w Warszawie. W piątek i sobotę wyniki ankiet nanoszono w PAP-ie na specjalny arkusz odpowiedzi. W każdy poniedziałek rano odpowiedzi te dostarczano do Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej i wprowadzano do komputera. W każdy wtorek do południa wyniki były zliczane i dostarczane do Urzędu Rady Ministrów przed odbywającym się zwykle tego dnia po południu posiedzeniem Rady Ministrów. Wyniki podawane były w czterech przekrojach:

- ogółem
- dla przedsiębiorstw produkcyjnych
- dla przedsiębiorstw handlowych
- dla przedsiębiorstw prywatnych.

Ponadto prezentowano wyniki badań w podziale na gałęzie oraz w przekroju terytorialnym w podziale na makroregiony.

Ciekawym eksperymentem w toku tych badań było przeliczenie wielkości salda na interpretację słowną. Był to rodzaj oceny słownej sytuacji gospodarczej dokonywany automatycznie przez komputer. Celowo nazywam to przedsięwzięcie eksperymentem, gdyż w znacznym stopniu podyktowane było ono potrzebą chwili, zaś w opracowaniu metody przekładania wielkości salda na interpretację słowną sporo było intuicji. Pamiętać jednak należy, iż wyniki tych badań przeznaczone były głównie dla decydentów gospodarczych oraz ich doradców. Sytuacja w jakiej funkcjonował ówczesny rząd nie pozwalała na komfort studiowania wyników badań podanych w postaci tabel i wykresów. Opracowano więc (na podstawie wcześniejszych doświadczeń) dla każdego pytania osobną komputerową interpretację słowną dla zmian w wielkości salda. W zależności od znaku salda oraz zmian jakie dokonywały się z tygodnia na tydzień każdemu wykresowi towarzyszył opis słowny w postaci np. znaczny spadek, niewielki wzrost, umiarkowany wzrost itd.

8. Organizacja badań. Ośrodki prowadzące badania

Pierwsze regularne badania metodą testu koniunktury zainicjowane zostały przez IFO (Institut für Wirtschaftsforschung) w Monachium w 1946 roku. Wkrótce potem rozpoczęto regularne badania przedsiębiorstw produkcyjnych we Włoszech i we Francji. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych nastąpiła prawdziwa ekspansja badań metodą testu koniunktury. Do chwili obecnej przybywa ośrodków prowadzących badania tą metodą. Rys. nr 1.

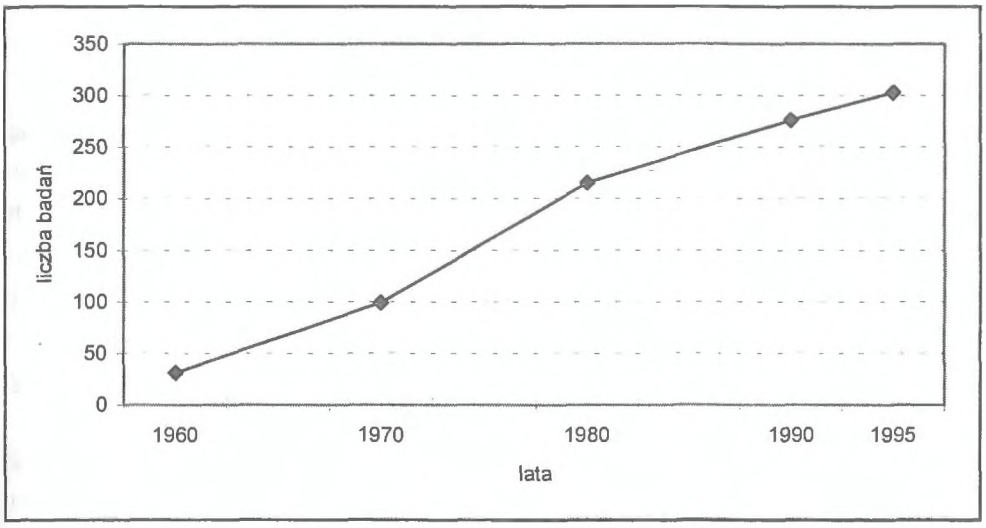

Rys. 1. Rozwój badań metodą testu koniunktury

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych CIRET.

Badaniami metodą testu koniunktury zajmują się w świecie różne ośrodki. Najczęściej są to:

- niezależne ośrodki naukowo-badawcze (instytuty, uniwersytety),
- stowarzyszenia pracodawców,
- centralne urzędy statystyczne,
- organizacje międzynarodowe,

- ośrodki badania opinii publicznej.

Znawcy zagadnienia uważają, iż badania powinny być prowadzone przez ośrodki niezależne gwarantujące jednocześnie wysoki poziom badań zarówno w sensie organizacyjnym jak i merytorycznym. Najmniej właściwymi ośrodkami - zdaniem niektórych fachowców - są centralne urzędy statystyczne[30]. Ich zdaniem centralne urzędy statystyczne ze względu na swój charakter nie mogą zagwarantować pełnej niezależności analizy, charakterystycznej dla analizy naukowej zebranego materiału empirycznego. Nie są również predysponowane do prowadzenia ciągłej analizy zastosowanego narzędzia. Ponadto, może się zdarzyć, że w przedsiębiorstwie ta sama osoba będzie wypełniała kwestionariusz ilościowy i ankietę typu test. Może wówczas korygować swe odpowiedzi według danych sprawozdawczych (ilościowych), mając na uwadze to, że obie ankiety trafią do tej samej instytucji. Z powyższą argumentacją zgadza się również autorka.

W wielu krajach świata stworzone zostały instytuty, które zajmują się wyłącznie badaniami koniunktury metodą testu. Prowadzą one badania nie tylko w sensie organizacyjnym, ale skupiają również specjalistów wielu dziedzin zajmujących się pogłębionymi analizami zebranego materiału empirycznego, pracami teoretycznymi z zakresu cykli koniunkturalnych, teorii rozwoju gospodarczego oraz analizy metodologii, analizy statystycznej, prognozowania itp.

Praktyczna organizacja badań przebiega we wszystkich ośrodkach według zbliżonego schematu:

- na początku każdego miesiąca (kwartału) lub na przełomach miesięcy zostaje wysłana do przedsiębiorstwa ankieta z wyraźnie zaznaczoną datą jej zwrotu (najczęściej między 20 - 25 dniem miesiąca, w którym została wysłana);
- w miarę napływu wypełnionych ankiet, ich wyniki przez kilka dni są wprowadzane do komputera;
- niektóre ośrodki w okolicach 20-tego dnia miesiąca przypominają przedsiębiorstwom o konieczności wypełnienia i odesłania ankiety;
- pod koniec miesiąca (najczęściej jest to wyznaczony dzień miesiąca) zamyka się wprowadzanie ankiet i przystępuje do zliczania wyników.

---

[30] Por. Gernot Nerb Brief Description of Business Surveys Methodological and Practical Problems IFO-Institut. Munch, referat na konferencję, Bratysława 6-8 kwietnia 1992 r., s. 8.

Podobny schemat organizacji badań przyjęty został w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej. Nie stosuje się przypominania respondentom o zbliżającym się terminie odesłania wypełnionej ankiety ze względów finansowych.

Zróżnicowane jest w świecie samo przeprowadzanie ankiety. Najpowszechniejsze z nich to:

- ankieta przesyłana drogą pocztową - sposób tani, ale nie gwarantujący wysokiego poziomu zwrotności,
- ankieta przesyłana drogą faxu - sposób nieco droższy, dający nieco lepsze od poprzedniego sposobu rezultaty odsetka zwrotności,
- ankieta przeprowadzana przez ankieterów - sposób najdroższy, ale gwarantujący najwyższy poziom zwrotności ankiet,
- zamieszczenie ankiety w prasie - sposób tani, ale dający najniższy poziom zwrotności ze wszystkich wymienionych, zaś ponadto powoduje on całkowicie przypadkowy dobór próby badawczej.

W Instytucie Rozwoju Gospodarczego SGH wykorzystuje się dwa sposoby przeprowadzania badań: drogą pocztową (test przemysłowy, w budownictwie oraz w handlu) oraz poprzez umieszczenie ankiety w prasie (w przypadku badań konsumenckich oraz koniunktury w rolnictwie).

9. Harmonizacja badań

We wcześniejszych częściach tego rozdziału próbowałam przedstawić zróżnicowanie panujące w świecie co do zawartości pytań stawianych w testach koniunktury, sposobach doboru próby badawczej przeprowadzania badań, itp.

W miarę jak przybywało ośrodków posługujących się tą metodą, zaś gospodarki poszczególnych krajów zwłaszcza w Europie Zachodniej stawały się coraz bardziej otwarte, a jednocześnie zacieśniała się w sposób naturalny współpraca pomiędzy ośrodkami prowadzącymi tego typu badania, zrodziła się potrzeba metodologicznego zbliżenia sposobu przeprowadzania testów koniunktury, przekształcona z czasem w ideę testowania gospodarki Unii Europejskiej jako całości. W 1960 roku powołano CIRET - Centre for International Research on Economic Tendency Surveys -

międzynarodowe stowarzyszenie skupiające organizacje i ludzi prowadzących badania testem koniunktury (por. rozdział I. p.2.). Głównym celem tej organizacji jest wymiana doświadczeń pomiędzy specjalistami związanymi z tą dziedziną badań, organizowanie pomocy we wprowadzaniu nowych badań koniunktury w ośrodkach przystępujących do tego przedsięwzięcia po raz pierwszy. Z inicjatywy członków CIRET-u, w konsekwencji wcześniejszych prac nad programem harmonizacji badań, w 1962 roku rozpoczęto pierwsze regularne badania koniunktury w przemyśle w krajach Unii Europejskiej według przyjętych wspólnie zasad. Od tego też czasu organizowane są regularnie co dwa lata międzynarodowe konferencje poświęcone wymianie doświadczeń, rozwiązywaniu problemów wynikających z toku badań. Głównymi organizatorami tych konferencji są: CIRET, Unia Europejska, OECD oraz Eurostat.

W wyniku wieloletnich prac w ramach CIRET-u oraz Unii Europejskiej zostały opracowane tzw. zharmonizowane testy koniunktury dla przemysłu, handlu, budownictwa oraz konsumentów. Wzory zharmonizowanych testów (por. Zał. 12) nie są obowiązujące, zawierają jedynie sugestie co do treści pytań, które zdaniem specjalistów powinny znaleźć się w teście, aby badania były porównywalne oraz aby można je było odnosić do gospodarki Unii Europejskiej. Poza tymi pytaniami istnieje oczywiście możliwość zadawania innych pytań uwzględniających specyfikę każdej gospodarki. W ramach harmonizacji badań opracowano szereg zasad prowadzenia badań. Dotyczą one częstotliwości ich przeprowadzania, miesięcy w których badania powinny odbywać się (w przypadkach badań przeprowadzanych rzadziej niż raz w miesiącu), zasad doboru próby badawczej, zasad opracowania wyników, sposobu liczenia podstawowych wskaźników, sposobu prezentacji tych wyników. Stopień zharmonizowania poszczególnych ośrodków badawczych Europy z tymi zaleceniami jest bardzo zróżnicowany. Zdawać sobie sprawę należy, że ustalenia te zostały czasami poczynione w drodze negocjacji lub też przyjęcia zasad stosowanych najczęściej przez ośrodki uczestniczące w pracach CIRET-u, zwłaszcza zaś przez ośrodki o znacznych wpływach wynikających z długoletnich doświadczeń w stosowaniu metody testu koniunktury, takie jak IFO (Institut für Wirtschaftsforschung) - Monachium, ISCO (Instituto Nazionale per lo Studio della Congiuntura) - Rzym, INSEE (Institut National de la Statistique et desEtudes Economiques) - Paryż. Szereg ośrodków zachowało odrębność co do zasad

prowadzenia tych badań. W załączniku nr 13 oznaczono ośrodki, które w pełni lub w przeważającym stopniu prowadzą badania według zharmonizowanych zasad.

Obecnie w ramach Unii Europejskiej zharmonizowanym testem koniunktury objętych jest około 50000 przedsiębiorstw oraz około 20000 konsumentów. Pod koniec każdego okresu badawczego (miesiąc, kwartał) uzyskane w toku badań rezultaty przesyłane są do Komisji Unii Europejskiej w Brukseli oraz do OECD w Paryżu i Eurostatu, gdzie podlegają dalszej obróbce i agregacji. Rezultatem tych działań jest wydawnictwo: European Economy, Supplement B. Business and Consumer (oraz Trade and Building) Survey Results, wydawane przez Commision of the European Communities Directoriate - General for Economie and Financial Affairs. Zał. nr 13 przedstawia listę instytucji spośród państw członków Unii Europejskiej odpowiedzialnych za prowadzenie zharmonizowanych badań metodą testu oraz przesyłanie wyników do Unii oraz OECD.

Na początku lat 90-tych CIRET wraz z innymi organizacjami (IFO, ISCO, Eurostat) rozpoczęły prace nad wprowadzaniem zharmonizowanych zasad prowadzenia badań w krajach Europy Środkowej i Wschodniej (kraje w okresie transformacji). Było to o tyle łatwe, że badania tego typu prowadzone były jedynie przez dwa kraje: Polskę i Węgry. Pozostałe kraje przystępowały dopiero do organizacji badań, mogły więc bez narażania się na kłopoty związane ze zmianą zasad prowadzenia badań (jak w przypadku ośrodków z Polski i Węgier) przyjąć proponowane rozwiązania. Zharmonizowane testy koniunktury prowadzone dla krajów w okresie transformacji nieznacznie różnią się od tych przyjętych w ramach Unii Europejskiej.

W ramach badań prowadzonych w Polsce w Instytucie Rozwoju Gospodarczego SGH dokonano zmian konstrukcji ankiety w 1991 roku, a więc w okresie przed przyjęciem zharmonizowanych zasad dla krajów w okresie transformacji. Autorzy badań starali się więc w jak największym stopniu zbliżyć polską ankietę do zharmonizowanego testu stosowanego w krajach Unii Europejskiej (szerzej o zmianach w ankiecie rozdz. II - 1.2.). W pozostałych badaniach uruchamianych znacznie później, gdy zasady te były już znane, autorzy badań przyjmowali propozycje Unii Europejskiej i OECD dotyczące zasad harmonizacji. Tablice 8, 9, 10, 11 ilustrują stopień zharmonizowania poszczególnych testów koniunktury prowadzonych w Instytucie Rozwoju Gospodarczego SGH z podstawowymi zasadami badania metodą testu przyjętymi dla państw Unii Europejskiej oraz dla krajów w okresie transformacji.

Tablica 8 Stopień zharmonizowania testu koniunktury Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej z testami UE oraz zalecanym przez OECD testem dla krajów w okresie transformacji

PRZEMYSŁ

Treść pytania				Rodzaj odpowiedzi			Częstotliwość		
	UE	CT	IRG SGH	UE	CT	IRG SGH	UE	CT	IRG SGH
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Tendencja w produkcji w bieżących miesiącach	●	●	●	+ = –	+ = –	+ = –	M	Q	M
Poziom zamówień ogółem	●	●	○	- powyżej normalnego - normalny - poniżej normalnego	- powyżej normalnego - normalny - poniżej normalnego		M	Q	
krajowe	●	●	○						
zagraniczne									
Poziom zapasów wyrobów gotowych	●	●	●	- powyżej normalnego - normalny - poniżej normalnego	- powyżej normalnego - normalny - poniżej normalnego	+ = –	M	Q	M
Przewidywania produkcji w najbliższych miesiącach	●	●	●	+ = –	+ = –	+ = –	M	Q	M
Przewidywania cen w najbliższych 3 miesiącach	●	●	●	+ = –	- znaczny wzrost - wzrost w tym samym tempie - wzrost wolniejszy - utrzymanie dotychcz.poziomu - spadek	+ = –	M	Q	M
Przewidywania co do zatrudnienia w najbliższych miesiącach	●	●	●	+ = –	+ = –	+ = –	Q I,IV,VII,XI*	Q	M
Czynniki ograniczające produkcję	●	●	●	- brak - popyt - brak siły roboczej - brak wyposażenia - inne	- brak - popyt krajowy - popyt zagraniczny - konkurencyjny import - brak siły roboczej - brak wykwalif. siły roboczej - brak materiałów	- brak - popyt - warunki kredyt.,stopa proc. - podatki - przepisy - niedostępność kredytów - brak wyposażenia - konkurencyjny import - brak siły roboczej - brak surowców i mat. - infrastruktura		Q	Q I,IV,VII,X*

Tablica 8 c.d.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Wykorzystanie mocy produkcyjnych	●	●	●	- nadmierne - odpowiednie - niedostateczne w %	- nadmierne - odpowiednie - niedostateczne w %	+ = – w %	Q I,IV,VII,XI*		M
Obłożenie zamówieniami	●	○	○	w miesiącach, dniach produkcji			Q I,IV,VII,XI*		
Napływ nowych zamówień	●	○	●	+ = –		+ = –	Q I,IV,VII,XI*		M
Poziom materiałów i surowców do produkcji	●	○	○	- wysoki - normalny - niski			Q I,IV,VII,XI*		
Wydatki inwestycyjne w cenach bieżących Tendencje, przewidywania	●	●	●	zmiana w %	- wyższe - takie same - niższe - brak wydatków	- wyższe - takie same - niższe	2 razy w roku III/IV X/XI*	Q	Q II,V,VIII,XI*
Przewidywany popyt ogółem	○	●	○		- lepszy - taki sam - gorszy			Q	
Przewidywania eksportu	○	●	●		+ = –	+ = –		Q	M
Rodzaj inwestycji	●	●	●	9 rodzajów	9 rodzajów	- maszyny i urządzenia - budynki i budowle	2 razy w roku	2 razy w roku	Q II,V,VIII,XI*
Czynniki ograniczające inwestycje	●	●	○	(brak informacji)	- popyt - koszty - kredyty - brak korzyści - strach przed długami - czynniki techniczne - inne		2 razy w roku	2 razy w roku	
Ocena ogólnej sytuacji gospodarczej	●	●	●	- dobra - odpowiednia - zła	- dobra - odpowiednia - zła	+ = –	M	Q	M

Legenda: UE - pytania zharmonizowanego testu państw członków Unii Europejskiej; CT - pytania zharmonizowanego testu zalecone przez OECD dla państw transformacji Europy Środkowej i Wschodniej
IRG SGH - pytania stosowane w teście Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie
● - pytanie występuje; ○ - pytanie nie występuje; "+" - wzrost; "=" - bez zmian; "–" - spadek; M - miesięcznie; Q - kwartalnie
* - miesiące w roku, w których zadawane jest pytanie; pr - przedsiębiorstwa prywatne

Źródło: Opracowanie własne.

Tablica 9 Stopień zharmonizowania testu koniunktury Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej z testami UE oraz zalecanym przez OECD testem dla krajów w okresie transformacji

BUDOWNICTWO

Treść pytania	UE	CT	IRG SGH	Rodzaj odpowiedzi			Częstotliwość		
				UE	CT	IRG SGH	UE	CT	IRG SGH
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bieżąca produkcja w porównaniu z produkcją z poprzedniego miesiąca	●	●	●	+ = –	+ = –	+ = –	M	Q I,IV,VII,XI*	Q
Ograniczenia produkcji	●	●	●	- brak - popyt - pogoda - brak siły roboczej - braki mat. i surow. lub wyposażenia	- brak - popyt - pogoda - braki siły roboczej - braki mat. - braki wyposażenia - warunki finansowania (stopa kredyt.) - dostępność kredytów bankowych - konkurencja - koszty materiałów - koszty siły roboczej	- popyt - konkurencja - podatki - warunki kredytowania - niestabilność prawa - ceny surowców i mat.	M	Q I,IV,VII,XI*	Q
Poziom zamówień krajowych zagranicznych	● ○ ○	● ● ●	 ● ●	- powyżej normalnego - normalny - poniżej normalnego	- powyżej normalnego - normalny - poniżej normalnego	+ = – + = –	M	Q I,IV,VII,XI*	Q
Zatrudnienie w najbliższych miesiącach	●	●	●	+ = –	+ = –	+ = –	M	Q I,IV,VII,XI*	Q
Ceny w najbliższych miesiącach	●	●	●	+ = –	+ = –	+ = –	M	Q I,IV,VII,XI*	Q
Obłożenie produkcją	●	●	○	w miesiącach	w miesiącach		Q I,IV,VII,XI*	Q	

Tablica 9 c.d.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Zamówienia w najbliższych 3 miesiącach	○	●	●		+ = –	+ = –		Q I,IV,VII,XI*	Q
Sytuacja finansowa w porównaniu z okresem poprzednim	○	●	●		- lepsza - taka sama - gorsza	+ = –		Q I,IV,VII,XI*	Q
Ograniczenia w płatnościach ze strony klientów prywatnych państwowych ogółem	 ○ ○ ○	 ● ● ●	 ● ● ●		+ = –	+ = –		Q I,IV,VII,XI*	Q
Wyposażenie techniczne stosownie do popytu w najbliższych 12-tu miesiącach	○	●	○		- nadmierne - odpowiednie - nie wystarczające			Q	

Legenda: UE - pytania zharmonizowanego testu państw członków Unii Europejskiej; CT - pytania zharmonizowanego testu zalecone przez OECD dla państw transformacji Europy Środkowej i Wschodniej
IRG SGH - pytania stosowane w teście Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie
● - pytanie występuje; ○ - pytanie nie występuje; "+" - wzrost; "=" - bez zmian; "–" - spadek; M - miesięcznie; Q - kwartalnie
* - miesiące w roku, w których zadawane jest pytanie; pr - przedsiębiorstwa prywatne

Źródło: Opracowanie własne.

Tablica 10 Stopień zharmonizowania testu koniunktury IRG-SGH z testami UE oraz zalecanym przez OECD testem dla krajów w okresie transformacji.
HANDEL

Treść pytania	UE	CT	IRG SGH	Rodzaj odpowiedzi			Częstotliwość		
				UE	CT	IRG SGH	UE	CT	IRG SGH
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ocena aktualnej sytuacji przyszłej sytuacji	● ○	● ●	● ●	-dobra -odpowiednia -(normalna dla tej pory roku) -zła	- dobra - normalna - zła	+ = –	M	Q I IV VII IX*	Q
Poziom zapasów	●	●	●	-za mały -odpowiedni -za duży	- za mały - odpowiedni - za duży	+ = –	M	Q I IV VII IX*	Q
Zamówienia u dostawców w najbliższych 3 miesiącach	●	●	●	+ = –	+ = –	+ = –	M	Q I IV VII IX*	Q
Sytuacja ekonomiczna firmy w najbliższych 6 miesiącach	●			-poprawi się -bez zmian -pogorszy się			M		
Zatrudnienie w najbliższych 3 miesiącach	●	●	●	+ = –	+ = –	+ = –	Q	Q I IV VII IX*	Q
Zamówienia stan aktualny	○	●	●		+ = –	+ = –		Q I IV VII IX*	Q
Ceny sprzedaży stan, przewidywania	○	●	●		+ = –	+ = –		Q I IV VII IX*	Q
Sytuacja finansowa stan	○	●	●		+ = –	+ = –		Q I IV VII IX*	Q
Konkurencja stan	○	●	●		+ = –	+ = –		Q I IV VII IX*	Q
Sprzedaż stan	○	●	●		+ = –	+ = –		Q I IV VII IX*	Q
Powierzchnia magazynowa stan	○	●	●		+ = –	+ = –		Q I IV VII IX*	Q

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Czynniki ograniczające	●	●	●	(lista czynników)	(lista czynników)	(lista czynników)	M	Q	Q

Legenda: UE - pytania zharmonizowanego testu państw członków Unii Europejskiej; CT -pytania zharmonizowanego testu zalecone przez OECD dla państw transformacji Europy Środkowej i Wschodniej; IRG SGH - pytania stosowane w teście Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie
● - pytanie występuje; ○ - pytanie nie występuje
"+" - wzrost, "=" - bez zmian, "–" - spadek, M - miesięcznie; Q - kwartalnie;
* - miesiące w roku, w których zadawane jest pytanie
Źródło: Opracowanie własne.

Tablica 11 Stopień zharmonizowania testu koniunktury IRG SGH z testami UE oraz zalecanym przez OECD testem dla krajów w okresie transformacji
KONSUMENCI

Treść pytania	UE	CT[31]	IRG SGH[32]	Rodzaj odpowiedzi			Częstotliwość		
				UE	CT	IRG SGH	UE	CT	IRG SGH
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Sytuacja finansowa w porównaniu z ostatnimi 12 miesiącami	●		● dochód	-znaczna poprawa -lekka poprawa -bez zmian -trochę gorzej -znacznie gorzej -nie wiem		+ = –	M		Q
Sytuacja finansowa w najbliższych 12 miesiącach	●		●	-znaczna poprawa -lekka poprawa -bez zmian -trochę gorzej -znacznie gorzej -nie wiem		+ = –	M		Q

[31] Zebrane materiały nie wskazują na opracowanie zharmonizowanego testu konsumenckiego dla państw w okresie transformacji.

[32] Pod koniec 1995 r. autorzy badań podjęli czynności zmierzające do zmiany części pytań ankiety w kierunku harmonizacji z testem stosowanym w krajach UE.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ogólna ocena sytuacji w kraju w ciągu ostatnich 12 miesięcy	●		●	-znaczna poprawa -lekka poprawa -bez zmian -lekkie pogorszenie -znaczne pogorszenie		+ = –	M		Q
Przewidywanie co do sytuacji ekonomicznej w kraju w ciągu najbliższych 12 miesięcy	●		●	-znaczna poprawa -lekka poprawa -bez zmian -lekkie pogorszenie -znaczne pogorszenie		+ = –	M		Q
Koszty utrzymania w porównaniu z ostatnimi 12 miesiącami	●		○	-znacznie wyższe -wyższe -trochę wyższe -takie same -niższe -nie wiem			M		
Ceny w ciągu najbliższych 12 miesięcy	●		○	-gwałtowny wzrost -umiarkowany wzrost -takie same -umiarkowany spadek -gwałtowny spadek -nie wiem			M		
Bezrobocie w ciągu najbliższych 12 miesięcy	●		○	-gwałtowny wzrost -umiarkowany wzrost -bez zmian -umiarkowany spadek -raptowny spadek -nie wiem			M		
Skłonność do kupowania dóbr trwałego użytku	●		●	-sytuacja sprzyja -ani lepsze ani gorsze -nie sprzyja -należy ograniczać zakupy (powstrzymać się) -nie wiem		+ = –	M		Q
Skłonność do kupowania dóbr trwałego użytku w najbliższych 12 miesiącach	●		●	-znacznie wyższa -trochę wyższa -taka sama -trochę mniejsza -dużo mniejsza -nie wiem		+ = –	M		Q
Ocena skłonności do oszczędzania	●		●	-duża -lekko zachęcająca -lekko zniechęcająca -nie sprzyjająca -nie wiem		+ = –	M		Q

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Które z określeń najlepiej opisują sytuację twojego gospodarstwa domowego	●		○	-zmierzamy do dna -przejadamy oszczędności -od pierwszego do pierwszego -oszczędzamy trochę -oszczędzamy sporo			M		

Legenda: UE - pytania zharmonizowanego testu państw członków Unii Europejskiej; CT - pytania zharmonizowanego testu zalecone przez OECD dla państw transformacji Europy Środkowej i Wschodniej; IRG SGH - pytania stosowane w teście Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie
● - pytanie występuje; ○ - pytanie nie występuje;
"+" - wzrost, "=" - bez zmian, "-" - spadek, M - miesięcznie, Q-kwartalnie

Źródło: Opracowanie własne.

Wydaje się, iż stopień zharmonizowania polskich testów zarówno z testami Unii Europejskiej, jak i ze zharmonizowanymi testami dla krajów Europy Środkowej i Wschodniej jest duży. Najistotniejsze zaś jest to, iż na podstawie pytań zawartych w testach stosowanych w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej można wyliczyć wszystkie podstawowe wskaźniki, które przyjęte są w zunifikowanych badaniach Unii Europejskiej (por. rozdział III, p.4.). Najmniejszy stopień harmonizacji obserwujemy w przypadku badań konsumenckich (w Polsce zwanych badaniami kondycji gospodarstw domowych). Nie mniej jednak autorzy badań podjęli już prace nad stopniowym zbliżaniem się do norm przyjętych w ramach Unii, zachowując przy tym specyfikę charakterystyczną dla polskiej gospodarki oraz sytuacji ekonomicznej polskiego gospodarstwa domowego.

Warto również dodać, iż od 1992 roku bieżące wyniki badań prowadzonych w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej z testu przemysłowego a od 1993 roku wyniki badań testu w handlu i budownictwie przesyłane są do OECD a następnie publikowane w specjalnym wydawnictwie: Short - Term Economic Indicators. Transition Economies; podobnie jak wyniki badań dla krajów Unii Europejskiej. Wcześniejsze rezultaty badań były również wielokrotnie wykorzystywane zarówno przez OECD jak i przez CIRET lecz nie miało to charakteru regularnego.

Rozdział III
OPRACOWYWANIE, PREZENTACJA ORAZ INTERPRETACJA WYNIKÓW TESTU KONIUNKTURY

Uzyskane w wyniku przeprowadzonej ankiety rezultaty podlegają dalszej obróbce. Do najczęściej stosowanych zabiegów, którym podlegają pojedyncze informacje zawarte w ankietach (testach) należą: zliczanie wyników, ważenie odpowiedzi jednostkowych, wyliczanie wskaźników prostych i złożonych oraz desezonalizacja rejestrowanych testem zjawisk.

1. Ważenie jednostkowych odpowiedzi

Zagadnieniem wzbudzającym szereg dyskusji w środowiskach teoretyków i praktyków, zajmujących się badaniami koniunktury metodą testu, jest podejście do zagadnienia ważenia uzyskanych w ankiecie rezultatów. Należy tu przypomnieć istotne cechy tego typu badań, które mają wpływ na podejście do tej sprawy. Są to:

a) - jakościowy charakter odpowiedzi (wzrost, poziom normalny, spadek);
b) - brak reprezentatywności próby zgodnej z wymogami statystyki.

Ad. a)

Jakościowy charakter odpowiedzi w teście koniunktury powoduje, iż odczuwana przez przedsiębiorstwa zmiana (np. wzrost produkcji) ma w rzeczywistości inny wymiar ilościowy w przypadku dużego przedsiębiorstwa, zaś inny w przypadku przedsiębiorstwa małego. Przyrost produkcji o tę samą ilość w przedsiębiorstwie małym może być odczuwany istotnie i w związku z tym wypełniający ankietę zakreśla odpowiedź wzrost produkcji (spośród wariantów: wzrost, spadek, na tym samym poziomie co w ubiegłym miesiącu). Ten sam przyrost produkcji w sensie ilościowym występujący w przedsiębiorstwie dużym może być przez nie w ogóle nie

odczuwalny. W związku z czym, wypełniający ankietę zakreśla wariant odpowiedzi: "produkcja na tym samym poziomie co poprzednio".

Ad. b)
W większości krajów uczestnictwo w badaniach ma charakter dobrowolny. W krajach o wieloletniej tradycji w prowadzeniu tego typu badań odsetek zwrotu wypełnionych ankiet jest bardzo wysoki (począwszy od 80% do ponad 90%). Stąd też kraje o wysokim odsetku zwrotu odpowiedzi i znacznej pozycji badawczej starają się stosować dobór próby gwarantujący jej reprezentatywność dla całej gospodarki. W ośrodkach badawczych w krajach o krótkiej tradycji, zwłaszcza zaś w krajach Europy Środkowo-Wschodniej występują dwa podstawowe problemy zagrażające utrzymaniu reprezentacji. Są to:

- brak tradycji w uczestniczeniu w tego typu badaniach oraz pewnego rodzaju nieufność ze strony przedsiębiorstw,
- szybkie zmiany w strukturze podmiotów gospodarczych (upadłość, przekształcenia własnościowe, dzielenie się przedsiębiorstw, zmiana znaczenia poszczególnych branż czy gałęzi w tworzeniu dochodu narodowego).

Bez względu jednak na to, w jaki sposób dobierana jest próba badawcza oraz jaki jest odsetek zwrotu ankiet wypełnianych, istnieje zawsze ryzyko, że struktura przedsiębiorstw badanych nie odpowiada strukturze gospodarki narodowej zwłaszcza zaś, że istnieje rozbieżność pomiędzy strukturą próby, a stanem faktycznym i udziałem poszczególnych branż w tworzeniu dochodu narodowego.
Zjawisko to może zafałszowywać rezultaty badań.

1.1. Przegląd ważniejszych sposobów ważenia odpowiedzi stosowanych w badaniach metodą testu koniunktury

Obecnie w świecie dominują 3 podejścia do zagadnienia ważenia uzyskanych w teście odpowiedzi.

1) Brak ważenia.

Polega on na podawaniu wyników w postaci odsetka poszczególnych rodzajów odpowiedzi w stosunku do całej badanej populacji. Znawcy zagadnienia twierdzą, że nieważony sposób prezentacji wyników może mieć zastosowanie jedynie w

przypadku badań prowadzonych na niewielkiej próbie, dotyczących wybranych zagadnień oraz badań prowadzonych nieregularnie. I wówczas takie testy i tak preparowane ich wyniki należy traktować jako badanie opinii na wybrany temat[33]. Nie mniej jednak trzy ośrodki w świecie nie stosują ważenia odpowiedzi, choć ich badania nie są badaniami opinii wybranych zagadnień, a regularnymi badaniami stopnia aktywności gospodarki (por. Tabl. 12).

2) Jednostopniowy sposób ważenia.

W badaniach przy użyciu testu koniunktury odpowiedzi próby powinny odzwierciedlać sytuację całej populacji a więc np. przemysłu, handlu, budownictwa, konsumentów. Stąd też nadaje się jednostkowym odpowiedziom odpowiednie wagi. Najczęściej stosowanymi kryteriami służącymi do zastosowania wag są: liczba zatrudnionych, wielkość obrotu, wielkość dostaw, wartość sprzedaży, wartość dodana.

Tablica 12 Najczęściej stosowane sposoby ważenia odpowiedzi w testach koniunktury w wybranych krajach

Kraj	Brak ważenia	Ważenie jednostkowe	Ważenie dwustopniowe (kryteria)
1	2	3	4
Kanada		wielkość produkcji	
Japonia	x		
Australia	x		
Nowa Zelandia	x		
Austria			(1) zatrudnienie (2) wartość dodana
Belgia			(1) obrót (2) wartość dodana
Dania			(1) zatrudnienie (na próbie) (2) zatrudnienie (w całości gospod.)

[33] Por: R. Nilsson. Business Survey in OECD Countries-Methodolical Review. Workshop, Munch 24-25 June, 1991.

1	2	3	4
Finlandia		obrót	
Francja			(1) obrót (zatrudnienie) eksport (2) wartość dodana
Niemcy			(1) obrót (zatrudnienie) produkcja (2) wartość dodana
Grecja		sprzedaż (zatrudnienie) eksport	
Irlandia			(1) obrót/eksport (2) wartość dodana
Włochy			(1) zatrudnienie (2) wartość dodana
Luksemburg			(1) wartość dodana (produk.)/eksport (2) wartość dodana
Holandia			(1) obrót/zatrudnienie (2) wartość dodana
Norwegia		zatrudnienie	
Portugalia			(1) produkcja (zatrudnienie) eksport (2) wartość dodana
Hiszpania			(1) zatrudnienie) (2) wartość dodana
Szwecja		wartość dodana	* metoda specjalna
Szwajcaria			(1) zatrudnienie/eksport (2) wartość dodana
Wielka Brytania		wartość dodana	* metoda specjalna
Polska		zatrudnienie	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów OECD.

Tablica nr 12 przedstawia stosowane przez wybrane kraje sposoby ważenia oraz przyjęte kryteria podziału próby dla potrzeb ważenia. Ważeniu podlegają jednostkowe odpowiedzi. Jeśli kryterium ważenia jest np. wielkość obrotów i w gospodarce wyróżnione są np. 3 grupy przedsiębiorstw w zależności od wielkości

obrotów, to jednostkowa odpowiedź przedsiębiorstwa z I-szej grupy ma wartość 1, z II-giej grupy ma wartość 2, zaś z III-ej grupy ma wartość 3. Inaczej mówiąc odpowiedź jednego przedsiębiorstwa z III-ej grupy równa jest odpowiedziom trzech przedsiębiorstw z I-szej grupy.
Tak przeważone jednostkowe odpowiedzi sumuje się i wyniki podaje w postaci odsetka odpowiedzi poszczególnych wariantów (wzrost, ten sam poziom, spadek). Dla celów ważenia najczęściej stosuje się podział na 3 grupy, choć spotykane są również podziały na 5 grup. Wyjątek stanowi tu Polska, która stosuje w badaniach koniunktury w przemyśle podział na 6 grup przy zastosowaniu kryterium wielkości zatrudnienia.
Dla poszczególnych grup wagi najczęściej narastają liniowo tj. 1, 2, 3, itd. w zależności od ilości przyjętych grup. W systemie ważenia stosowanymi przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w badaniach przemysłu wagi narastają w postępie geometrycznym tj. 1, 2, 4, 8, 16, 32[34].

Kryterium ważenia zależy również od rodzaju badania. Jako uniwersalne kryterium uznaje się liczbę zatrudnionych. Wartość dodana stosowana jest w badaniu przemysłu zaś wartość sprzedaży w badaniu handlu, wielkość obrotów stosuje się jako kryterium ważenia w handlu i sektorze usług (banki i ubezpieczenia) oraz budownictwie. Ponadto stosuje się również inne kryteria ważenia dla niektórych wybranych zagadnień. Np. dla pytań dotyczących eksportu stosuje się ważenie poprzez średnioroczną wartość eksportu. Przedsiębiorstwa proszone są o określenie swej wartości eksportu poprzez wskazanie jednego z 10 możliwych przedziałów. Wagi przypisane poszczególnym przedziałom narastają w postępie geometrycznym.

Każda odpowiedź na pytanie związane z eksportem ważona jest poprzez wagę odpowiadającą przynależności przedsiębiorstwa do wskazanej grupy.

---

[34] Odmienny system ważenia, tj. 6-cio stopniowa skala narastająca w postępie geometrycznym stosowana jest jedynie w badaniach przemysłu dawnego sektora państwowego. W pozostałych badaniach, tj. w przemyśle (sektor prywatny) w handlu i budownictwie odpowiedzi ważone są według wag narastających liniowo, gdzie kryterium podziału na grupy jest wielkość zatrudnienia.

3) Dwustopniowy system ważenia

W dwustopniowym systemie ważenia w pierwszym kroku ważone są jednostkowe odpowiedzi przedsiębiorstw poprzez wybrane kryterium: (tak jak w jednostopniowym systemie ważenia) wielkość zatrudnienia, wielkość sprzedaży, obrotu lub wartość dodaną.

W drugim kroku (stopniu) chodzi głównie o zbliżenie struktury próby do struktury gospodarki narodowej. W tym celu dokonuje się porównania struktury próby oraz struktury gospodarki wg wybranych grup, najczęściej w układzie gałęziowym, a następnie nadanie odpowiednich wag poszczególnym grupom (gałęziom) tak, aby struktura próby była najbardziej zbliżona do struktury rzeczywistej każdej grupy (najczęściej gałęzi).

W drugim stopniu ważenia kryterium doboru wagi może być również różne. Dobór systemu ważenia oraz kryteria doboru wag prezentuje tabl. 12.

Różne ośrodki badawcze niezależnie od ilości wag i ich siły przyjmują również różne przedziały wielkości zatrudnienia dostosowując je do struktury wielkościowej przedsiębiorstw występujących w danej gospodarce.

Przykładowo najczęściej stosowane przedziały zatrudnienia dla ważenia 1, 2, 3, przedstawiają się następująco:

Podział przedsiębiorstw według liczby zatrudnionych	Wagi
1 - 49 osób	1
50 - 199 osób	2
200 i więcej osób	3

Tak przyjęty system wag odpowiada gospodarkom o dominującej roli przedsiębiorstw małych.

Inny stosowany często dobór wag i przedziałów wielkościowych przedsiębiorstw to:

Podział przedsiębiorstw według liczby zatrudnionych	Wagi
0 - 199 osób	1
200 - 499 osób	2
500 - 4999 osób	3
5000 i więcej osób	4

1.2. System ważenia stosowany w przemysłowym teście Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej[35]

W badaniach koniunktury w przemyśle prowadzonych w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej przyjęto jednostopniowy system ważenia.

Kryterium ważenia jest wielkość zatrudnienia.

Przedsiębiorstwa w badaniach prowadzonych w przemyśle podzielone są na 6 grup wielkościowych. Wielkość zatrudnienia poszczególnych grup narasta w postępie geometrycznym. Przyjęte wagi dla poszczególnych grup wielkościowych przedsiębiorstw narastają również w postępie geometrycznym. Tablica nr 13 prezentuje przyjęty w tych badaniach system ważenia.

[35] Omówiony zostanie jedynie system ważenia dla przedsiębiorstw przemysłowych dawnego sektora państwowego ze względu na jego odmienność i kontrowersje, jakie budzi w związku z przyjętą skalą ważenia. W pozostałych badaniach prowadzonych w IRG SGH przyjęto system ważenia narastający liniowo. Kryterium podziału na grupy jest wielkość zatrudnienia.

Tablica 13 Grupy przedsiębiorstw oraz odpowiadające im wagi w systemie ważenia przyjętym przez IRG SGH w badaniach koniunktury w przemyśle

Lp.	Wielkość zatrudnienia	Waga
1.	do 250 osób	1
2.	251 - 500 osób	2
3.	501- - 1000 osób	4
4.	1001 - 2000 osób	8
5.	2001 - 4000 osób	16
6.	ponad 4000 osób	32

Przyjęty przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w badaniach przemysłu system ważenia i podział wielkościowy przedsiębiorstw budzi często wątpliwości - czy aby dużym przedsiębiorstwom nie nadaje się zbyt silnej wagi? Rozumowanie przemawiające za tak przyjętym sposobem podziału przedsiębiorstw i sposobem ważenia było następujące:

1. Badania koniunktury w przemyśle są badaniami stopnia aktywności całego przemysłu. Nie bez znaczenia jest tutaj jego struktura wielkościowa. Ukształtowana przez lata gospodarki socjalistycznej struktura charakteryzowała się znacznym udziałem dużych przedsiębiorstw w ramach branży czy gałęzi o dominującej lub wręcz monopolistycznej pozycji. Struktura ta dotyczyła przede wszystkim przemysłów wydobywczych, hutnictwa, przemysłu maszynowego, elektronicznego (w mniejszym stopniu spożywczego, odzieżowego), a więc gałęzi wytwarzających produkty w dużej części o charakterze zaopatrzeniowym. Przedsiębiorstwo duże współpracuje z większą ilością przedsiębiorstw mniejszych. Można teoretycznie przyjąć, że 3 razy większe przedsiębiorstwo ma 3 razy więcej kooperantów. Tego typu badania nie mają charakteru reprezentatywnego, zaś przykładowo dekoniunktura w przedsiębiorstwie dużym, przy silnie zmonopolizowanej gospodarce, gdzie nie ma dużej swobody wyboru dostawców i odbiorców, może oznaczać również dekoniunkturę i jego kooperantów - najczęściej dużej ilości mniejszych przedsiębiorstw. W związku z tym dla uogólnienia wniosków na cały przemysł należy nadać przedsiębiorstwu dużemu wagę na

tyle silną, aby uchwycić wpływ tej dekoniunktury na inne - mniejsze, kooperujące z nim przedsiębiorstwa. Ponadto, pamiętać należy, iż odpowiedzi w teście mają charakter jakościowy. Przedsiębiorstwo wybiera tylko jedną z możliwych odpowiedzi: wzrost, spadek, bez zmian. Wzrost czy spadek produkcji w przedsiębiorstwie dużym (zatrudniającym np. powyżej 4000 osób) w przeliczeniu na złotówki nie jest równy spadkowi czy wzrostowi produkcji przedsiębiorstwa małego (np. do 250 osób). Przy dowolnym kształtowaniu próby, a z taką mamy do czynienia w badaniach koniunktury zwiększanie wagi wraz z wielkością zatrudnienia wydawało się konieczne. Oczywiście można wskazać przykłady przedsiębiorstw o znaczącej wartości produkcji przy niewielkim zatrudnieniu. Są to jednak przypadki nieliczne, które z punktu widzenia funkcjonowania całej gospodarki nie mają większego znaczenia. Ponadto, jak już wspomniano wcześniej dominowanie dużych przedsiębiorstw występuje w naszej gospodarce najczęściej w przemysłach zaopatrujących przedsiębiorstwa innych gałęzi (branż). Tak więc przy braku ważenia podwójnego (dwustopniowego - dostosowującego strukturę próby do struktury branżowej gospodarki), przyjęty przez IRG SGH sposób ważenia zastępuje niejako doważanie branżowe.

2. Przyjęte w badaniach koniunktury w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej przedziały wielkościowe przedsiębiorstw narastają w postępie geometrycznym: (do 250 osób); (251 - 500 osób); (501 - 1000 osób); (1001 - 2000 osób); (2001 - 4000 osób). Logiczną konsekwencją jest, aby odpowiadające tak przyjętym przedziałom wielkościowym wagi również narastały w postępie geometrycznym. Jeśli najmniejszą jednostką w badaniu jest przedsiębiorstwo o zatrudnieniu 250 osób, to 2 razy większą jest przedsiębiorstwo zatrudniające 500 osób, tak więc temu przedsiębiorstwu przypisujemy wagę 2. Przedsiębiorstwo 1000-osobowe jest 4 razy większe od 250-osobowego, zatem dajemy mu wagę 4, itd. Wagi kolejnych grup wielkości kształtują się następująco 2^0, 2^1, 2^2, 2^3, 2^4, 2^5.

3. Sposób ważenia jest przedmiotem nieustającej dyskusji wśród statystyków. Powiadają oni na ogół, że im więcej przedziałów ważenia, tym błąd statystyczny większy. Zatem sprowadzając rozumowanie do skrajności - im

mniej przedziałów ważenia tym lepiej, a więc może najlepiej w ogóle nie ważyć wyników? Z tym, że ten ostatni pogląd statystycy często również odrzucają. Wynika z tego, że liczba grup wielkości (wag), której używa się do ważenia wyników oraz odpowiadający im ciężar wag powinna zawierać się między zerem a jakąś liczbą dodatnią większą od zera. Czy istnieje więc idealny sposób ważenia?

1.3. Porównanie wyników badań koniunktury w przemyśle przy zastosowaniu różnych wag

Wydaje się, iż rozstrzygnięcie problemu doboru wag na gruncie teoretycznym jest dosyć trudne. Podjęto więc próbę weryfikacji wyników badań koniunktury w przemyśle przy zastosowaniu najczęściej stosowanych w świecie wag. Celem niniejszego badania było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania? Czy istnieją rozbieżności w pokazywaniu kierunku zmian w zależności od przyjętych sposobów ważenia? Czy sposób ważenia ma istotny wpływ na interpretację tempa tendencji rejestrowanych zmian. Czy sposób ważenia wpływa na przesunięcie punktów zwrotnych krzywych koniunktury. Przeliczeń dokonano na danych obejmujących okres od listopada 1991 r. do października 1994 r. pochodzących z przemysłowego testu koniunktury Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej. Przedmiotem przeliczeń były następujące zagadnienia:

1. Wskaźnik koniunktury liczony według metody Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej (IFO)[36].

$$K_{IRG_i} = \frac{P_{S_{i-2}} + P_{S_{i-1}} + P_{S_i} + P_{P_{i-2}} + P_{P_{i-1}} + P_{P_i}}{6} \qquad (1)$$

[36] Tą samą formułą wskaźnika posługuje się również niemiecki IFO - Institut für Wirtschaftsforschung w Monachium i formuła polskiego wskaźnika została zaczerpnięta z doświadczeń tego instytutu.

gdzie:

K_{IRGi} - wskaźnik koniunktury liczonej wg IRG SGH w okresie i
$P_{Si-2}, P_{Si-1}, P_{Si}$ - saldo stanu wielkości produkcji w okresach i-2, i-1, i
$P_{Pi-2}, P_{Pi-1}, P_{Pi}$ - saldo przewidywań wielkości produkcji w okresach i-2, i-1, i

2. Wskaźnik koniunktury liczony metodą Unii Europejskiej.

$$K_{UE_i} = \frac{P_{P_i} + PZ_{S_i} + (-Z_{S_i})}{3} \qquad (2)$$

gdzie: K_{UEi} - wskaźnik koniunktury w okresie i
P_{Pi} - saldo przewidywań wielkości produkcji w okresie i
PZ_{Si} - saldo stanu portfela zamówień w okresie i[37]
Z_{Si} - saldo stanu zapasów wyrobów gotowych.

3. Wyniki dotyczące zagadnienia wielkości produkcji (stan i przewidywania);
4. Wyniki dotyczące wielkości cen (stan i przewidywania);
5. Wyniki dotyczące wielkości zapasów wyrobów gotowych (stan i przewidywania);
6. Wyniki dotyczące wykorzystania posiadanych mocy produkcyjnych (stan i przewidywania);
7. Wyniki dotyczące poziomu zatrudnienia (stan i przewidywania);
8. Wyniki dotyczące wielkości miesięcznej wypłaty w przedsiębiorstwie (stan i przewidywania);
9. Wyniki dotyczące zamówień krajowych (stan i przewidywania);

---

[37] We wskaźniku stosowanym w Unii Europejskiej pytania o portfel zamówień dotyczą wszystkich zamówień zarówno krajowych jak i eksportowych. W ankiecie IRG pytania te są rozdzielone. Dla potrzeb wyliczenia tego wskaźnika dokonano zsumowania salda odpowiedzi na pytanie dotyczące portfela zamówień krajowych i eksportowych z wagami 0,80 dla zamówień krajowych i 0,20 dla zamówień eksportowych, a więc w proporcjach odpowiadających udziałowi eksportu (ok. 20%) i produkcji krajowej (ok. 80%) w tworzeniu dochodu narodowego.

10. Wyniki dotyczące zamówień eksportowych (stan i przewidywania);
11. Wyniki dotyczące wielkości produkcji na eksport (stan i przewidywania);
12. Wyniki dotyczące sytuacji finansowej przedsiębiorstw (stan i przewidywania);
13. Wyniki dotyczące oceny ogólnej sytuacji gospodarki, tzw. wskaźnik optymizmu (stan i przewidywania);
14. Wyniki dotyczące struktury produkcji (produkcja typu konsumpcyjnego, zaopatrzeniowego i inwestycyjnego);
15. Wyniki dotyczące konkurencyjności polskich towarów na rynkach zagranicznych (stan i przewidywania);
16. Wyniki dotyczące konkurencyjności towarów zagranicznych wobec produktów polskich na rynku krajowym (stan i przewidywania);
17. Wyniki dotyczące oceny korzyści z produkcji na eksport w stosunku do korzyści z produkcji na kraj (stan i przewidywania);
18. Wyniki dotyczące wydatków inwestycyjnych na budynki i budowle (stan i przewidywania);
19. Wyniki dotyczące wydatków inwestycyjnych na maszyny i urządzenia (stan i przewidywania).

Odpowiedzi respondentów na poszczególne pytania wyrażone za pomocą salda oraz wyżej wymienione dwa podstawowe wskaźniki przeliczono przy zastosowaniu pięciu najbardziej popularnych jednostopniowych sposobów ważenia, gdzie kryterium ważenia jest wielkość zatrudnienia w przedsiębiorstwie. Zaznaczyć należy, iż nie było możliwości zastosowania żadnego z przyjętych przez inne ośrodki w świecie dwustopniowego sposobu ważenia przede wszystkim ze względu na przyjęty w badaniach dobór próby oraz brak informacji dotyczących np. wielkości obrotów czy wartości dodanej.

Zastosowano następujące wagi:

a) trzystopniową liniową skalę ważenia: 1,2,3 dla przedziałów zatrudnienia 1-49 osób; 50-199 osób; 200 i więcej osób;
b) czterostopniową liniową skalę ważenia: 1,2,3,4 dla przedziałów zatrudnienia: 1-199 osób; 200-499 osób; 500-4999 osób; 5000 i więcej osób;
c) sześciostopniową liniową skalę ważenia: 1,2,3,4,5,6 dla przedziałów zatrudnienia: 1-250 osób; 251-500 osób; 501-1000 osób; 1001-2000 osób; 2001-4000 osób; 4001 i więcej osób;

d) przy zastosowaniu 6-cio stopniowej geometrycznej skali ważenia: 1,2,4,8,16,32 dla przedziałów zatrudnienia: 1-250 osób, 251-500 osób, 501-1000 osób, 1001-2000 osób, 2001-4000 osób; 4001 i więcej osób;

e) brak ważenia.

Uzyskane w wyniku przeliczeń przy zastosowaniu różnych wag ciągi wartości sald dla poszczególnych zagadnień oraz ciągi wartości wskaźników koniunktury (liczonego według formuły przyjętej przez IRG SGH - wzór (1) oraz wskaźnika koniunktury liczonego według formuły przyjętej przez kraje Unii Europejskiej - wzór (2)) porównano ze sobą, tzn. uzyskane rezultaty ważone według formuły (a) porównano z rezultatami liczonymi według formuły (b), (c), (d) i (e); rezultaty ważone według formuły (b) porównano z rezultatami liczonymi według formuły ważenia (a), (c), (d) i (e) i tak dalej. Ponadto zbadano siłę związku pomiędzy wskazanymi rezultatami przy zastosowaniu różnych wag[38]. Wyniki przeprowadzonych przeliczeń wskazują, iż:

- przyjęta skala oraz siła ważenia odpowiedzi przy zastosowaniu kryterium wielkości zatrudnienia w przedsiębiorstwie nie ma istotnego wpływu na rejestrację kierunków zmian oraz ich siłę w badaniach metodą testu koniunktury;
- nie zaobserwowano również istotnych różnic w rejestracji tzw. punktów zwrotnych (dolnych i górnych) lub punktów mających cechy punktów zwrotnych;
- najsłabszą siłę związku zarejestrowano dla najbardziej skrajnych sposobów ważenia, tzn. dla ważenia przy użyciu skali 6-cio stopniowej narastającej geometrycznie oraz wyników nie ważonych, co wydaje się oczywiste. Jednak bez względu na przyjęty sposób ważenia siła związku pomiędzy rezultatami uzyskanymi w wyniku przeliczeń nie była niższa od 0,95. Dla ilustracji przedstawiono na rysunku nr 2 przebieg wartości wskaźnika koniunktury liczonego według formuły przyjętej przez IRG SGH -wzór (1) przy zastosowaniu różnej skali i siły ważenia.

---

[38] Szczegółowe rezultaty badań znajdują się w pracy M. Bieć: Wpływ sposobu ważenia odpowiedzi w teście koniunktury na jego wyniki i interpretację, IRG SGH Warszawa, marzec 1995 r.

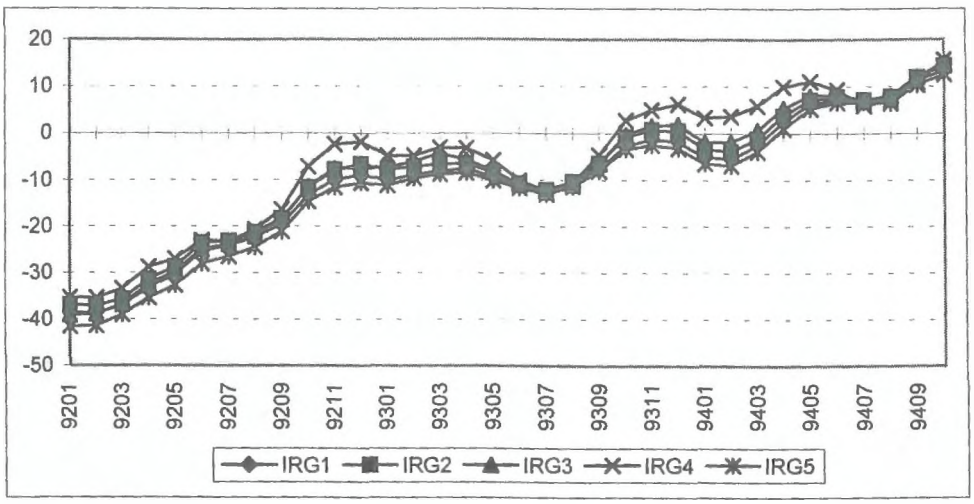

Rys.2. Przebieg wskaźnika koniunktury przy zastosowaniu różnych systemów wag.

Legenda:
- IRG1 - wartość wskaźnika koniunktury w przemyśle przy zastosowaniu wag 1, 2, 3.
- IRG2 - wartość wskaźnika koniunktury w przemyśle przy zastosowaniu wag 1, 2, 3, 4.
- IRG3 - wartość wskaźnika koniunktury w przemyśle przy zastosowaniu wag 1, 2, 3, 4, 5, 6.
- IRG4 - wartość wskaźnika koniunktury w przemyśle przy zastosowaniu wag 1, 2, 4, 8, 16, 32.
- IRG5 - wartość wskaźnika koniunktury w przemyśle bez zastosowania systemu wag.

Podsumowując powyższe rozważania oraz rezultaty dokonanych przeliczeń można dojść do następujących wniosków:

1. Przy zastosowaniu jednostopniowego systemu ważenia przyjęta gęstość przedziałów do ważenia oraz nadana im siła nie mają istotnego wpływu na uzyskane rezultaty. W zasadzie można by w ogóle nie ważyć odpowiedzi, co czynią z powodzeniem niektóre ośrodki na świecie.

2. Jednym z częściej stosowanych kryteriów ważenia odpowiedzi jest wartość dodana. Wydaje się, iż w przyszłości należałoby się zastanowić nad zastosowaniem tego kryterium w badaniach polskich jako, iż jest ono bardziej związane z PKB i poziomem aktywności gospodarki niż wielkość zatrudnienia. Na razie jednak brak informacji dotyczącej wartości dodanej wytworzonej przez przedsiębiorstwa uniemożliwiają zastosowanie tego kryterium.
3. Z punktu widzenia prawidłowości rejestracji tendencji w gospodarce w badaniach testem koniunktury, ważniejsze wydaje się utrzymanie wielkości i struktury próby badanych przedsiębiorstw (odpowiadającej strukturze gospodarki narodowej) niż przyjęty sposób ważenia odpowiedzi.

2. Zliczanie wyników

Kolejnym krokiem w opracowywaniu uzyskanych wyników badań jest ich zliczanie. Wyniki badań podaje się w postaci odsetka wybranej przez respondentów odpowiedzi.

Przykładowo:

("+") - odsetek odpowiedzi "wzrost", "powyżej normalnego",

("=") - odsetek odpowiedzi "bez zmian", "na dotychczasowym poziomie", "normalny",

("-") - odsetek odpowiedzi "spadek", "poniżej normalnego".

Ponadto dla każdego pytania liczone jest saldo czyli różnica pomiędzy odsetkiem odpowiedzi "wzrost, powyżej normalnego" a odsetkiem odpowiedzi "spadek", "poniżej normalnego".

$$S = ("+") - ("-")$$

W przeliczeniach odsetki odpowiedzi zaokrągla się na ogół do części całych.

Saldo pełni funkcję podstawowego prostego wskaźnika w badaniach koniunktury metodą testu. Informuje ono o tempie i kierunku zmian badanego zjawiska (szerzej na ten temat w punkcie 3 rozdziału III).

Saldo wyliczane jest również dla skali odpowiedzi 5-cio punktowej stosowanej często w teście konsumenckim, gdzie:

("++") - odsetek odpowiedzi: "znaczny wzrost", "znaczna poprawa", "znacznie powyżej poziomu normalnego",

("+") - odsetek odpowiedzi: "wzrost", "poprawa", "powyżej normalnego poziomu",

("=") - odsetek odpowiedzi: "bez zmian", "na poziomie normalnym",

("-") - odsetek odpowiedzi: "pogorszenie", "poniżej poziomu normalnego",

("--") - odsetek odpowiedzi: "znaczne pogorszenie", "znacznie poniżej poziomu normalnego".

Saldo dla tego typu odpowiedzi liczy się następująco:

$$S = \{("++") + ("+")\} - \{("--") + ("-")\}$$

Niekiedy spotyka się (zwłaszcza w testach konsumenckich), gdzie zastosowana jest skala 5-ciopunktowa - przypisywanie odpowiedziom najbardziej negatywnym ("--") punktacji minus 1, negatywnej minus 0,5, neutralnej - zero, pozytywnej plus 0,5, bardzo pozytywnej plus 1. Wówczas wyliczanie odpowiednika salda przedstawia się następująco:

$$C = 1/100 \{("++") + 1/2 ("+") - 1/2 ("-") - ("--")\}$$

gdzie: c = odpowiednik salda.

Zobrazujemy to przykładem:

przyjmijmy, że:

10% respondentów wybrało wartość plus 1 (oznaczającą znaczny wzrost),

30% respondentów wybrało wartość plus 0,5 (oznaczającą wzrost),

12% respondentów wybrało wartość 0 (oznaczając bez zmian),

40% respondentów wybrało wartość minus 0,5 (oznaczającą spadek),

8% respondentów wybrało wartość minus 1 (oznaczającą znaczny spadek),

saldo wylicza się wówczas następująco:

$$C = 1/100 \{10 + 1/2(30) - 1/2(40) - 8) = -3/100$$
$$C = -3\%$$

W rozdziale poprzednim wśród wariantów odpowiedzi stosowanych w testach wspomniano również o możliwości przyznawania przez respondentów punktów np. od zera do 9. Wówczas odpowiednikiem salda jest formuła zbliżona do wzoru poprzedniego. Niektóre ośrodki wyliczają średnią z odpowiedzi, co również dobrze rejestruje kierunek oraz tempo zmian.

3. Eliminacja wahań sezonowych i przypadkowych.

We wszelkich badaniach empirycznych, które gromadzą długie szeregi czasowe pojawia się problem eliminacji wahań sezonowych oraz przypadkowych (marginalnych). Wahania sezonowe są to pewnego rodzaju zmiany w kształtowaniu się badanego zjawiska będące rezultatem przyczyn niezależnych od podmiotów gospodarczych wynikające z warunków naturalnych, klimatycznych, społecznych itp.[39] Wahania sezonowe charakteryzują się pewną cyklicznością. Wahania przypadkowe, to wahania gospodarcze spowodowane czynnikami losowymi. Niekiedy zmiany przypadkowe mają tak silny wpływ na gospodarkę, że prowadzą do jej istotnych zmian strukturalnych. Należy liczyć się z zależnością, iż wielość oraz doniosłość niektórych wahań przypadkowych nakłada się na wahania sezonowe. Wówczas wyodrębnienie jednych i drugich wahań oraz wypreparowanie trendu staje się trudne (por. rozdział I, p.1.).

Istnieją również poglądy, iż w zasadzie w badaniu koniunktury gospodarczej nie należy dążyć do eliminacji wahań sezonowych oraz przypadkowych. Są to bowiem istotne cechy charakterystyczne dla wahań koniunkturalnych, zaś wobec braku optymalnych metod ich eliminacji, oczyszczanie szeregów czasowych z tych wahań jest zniekształcaniem rejestrowanych zmian.

W praktyce badań koniunktury metodą testu pojawia się szereg metod i technik oczyszczania szeregów czasowych z wahań sezonowych i przypadkowych.

---

[39] R. Barczyk, Z. Kowalczyk, Metody badania koniunktury gospodarczej, PWN, Warszawa-Poznań 1993, s. 95.

Przypomnieć należy, iż na ogół w testach koniunktury autorzy badań dążą do tego, aby odpowiedzi respondentów były pozbawione wahań sezonowych. W większości stosowanych ankiet prosi się respondentów aby stan "normalny" rozumieli jako stan charakterystyczny; zwykle występujący w badanym okresie. W praktyce oznacza to, iż jeżeli na przykład w miesiącach zimowych zwykle następuje spadek portfela zamówień na usługi budowlano-montażowe, to respondent odpowiedź oceniającą aktualną sytuację powinien odnosić do poziomu napływu zamówień charakterystycznych dla badanego okresu. Nie mniej jednak wielu autorów badań uważa, iż jest to zabieg nie wystarczający. Stąd też uzyskane w toku badań szeregi czasowe poddaje się różnym procedurom przeliczeniowym mającym na celu desezonalizację badanego zjawiska.

Procedurom desezonalizacji w badaniach koniunktury gospodarczej stawia się pewne wymogi formalne. Do najczęstszych należą:

- obserwacja aktywności gospodarki musi być prowadzona dostatecznie długo. Specjaliści określają, że zgromadzone szeregi czasowe powinny obejmować okres co najmniej 6-8 lat;
- okres obserwacji służący do opracowania metodologii eliminacji sezonowości powinien charakteryzować się względnym brakiem wahań przypadkowych o znaczącym wpływie na funkcjonowanie gospodarki.

W praktyce funkcjonuje obecnie szereg metod eliminacji wahań sezonowych od bardzo prostych po skomplikowane procedury, które mogą być stosowane jedynie przy użyciu komputerowej techniki obliczeniowej. Do najprostszych metod wyodrębniania wahań sezonowych należy oczyszczanie szeregów czasowych poprzez obliczanie średniej arytmetycznej z n-elementów szeregu czasowego. W każdym kolejnym kroku odrzuca się pierwszy wyraz z analizowanej uprzednio liczby wyrazów i zastępuje następnym wyrazem szeregu. Czynność tę powtarza się aż do wyczerpania wszystkich wyrazów szeregu. Otrzymane kolejne wartości średnich podporządkowane są zawsze wyrazowi środkowemu.

Metodę wygładzania szeregów czasowych przy zastosowaniu średnich ruchomych zastosowano w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej przy konstrukcji wskaźnika koniunktury. Jest on bowiem średnią ruchomą z sald stanu produkcji i przewidywań produkcji z trzech kolejnych miesięcy (por. rozdz. III p. 4.).

Innymi metodami mającymi zastosowanie głównie w przypadkach gdy wahania sezonowe powtarzają się regularnie w badanym przedziale czasowym są:

- w przypadku, gdy amplituda wahań sezonowych jest mniej więcej jednakowa wydzielanie elementu sezonowego odbywa się poprzez obliczanie różnic między wyrazami szeregu empirycznego i wyrazami oszacowanymi;
- gdy bezwzględnie rozumiana amplituda wahań sezonowych zmienia się ale mniej więcej w stałym stosunku, wówczas wydzielenie elementu sezonowego odbywa się poprzez obliczenie stosunku wyrazów z szeregu empirycznego do wyrazów oszacowanych.

W modelach bardziej skomplikowanych, gdzie wykorzystywana jest komputerowa technika obliczeniowa. Stosuje się często tzw. "ważone średnie ruchome". Jedną z bardziej znanych metod opartych na wyliczeniu tego rodzaju średnich wykorzystywanych w badaniach metodą testu koniunktury jest metoda X-11 Census, opracowana przez United States Bureau of the Census[40]. Rys. 3 i 4 ilustrują przebieg krzywych: wykorzystania mocy produkcyjnych, wskaźnika koniunktury oraz produkcji - przed desezonalizacją (Rys. 3) oraz po desezonalizacji (Rys. 4). Przeliczeń desezonalizujących szeregi czasowe dokonano na danych empirycznych pochodzących z badań koniunktury prowadzonych w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej[41].

Obecnie w krajach OECD stosuje się do desezonalizacji szeregów czasowych kolejną wersję tej metody: "X-11 Arima/88"[42].

W badaniach metodą testu koniunktury w przemyśle prowadzonych w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w zasadzie nie stosuje się mechanicznego oczyszczenia szeregów czasowych z wahań sezonowych.

---

[40] Metoda ta jest szeroko omówiona w pracy J. Shiskin, The X-11 Wariant of the Census Method II Seasonal Adjustment Program, Bureau of the Census, "Technical Paper" Nr 15, Washington 1965 oraz S. Gembicki, Zastosowanie średnich ruchomych ważonych do wyrównywania szeregów czasowych, "Wiadomości Statystyczne" nr 2, 1967, s. 26-30.

[41] Rysunki oraz przeliczenia pochodzą z pracy R. Nillson'a, Evaluation of Qualitative Business Survey Results in Transition Countries, OECD referat na konferencję pt. Short term Economic Indicators in Countris in Transition, Poznań 2-4 czerwca 1993 r.

[42] Szerokie omówienie tej metody znajduje się w opracowaniu H. Ongena. Seasonal Adjustment of European Community External Trade Statistic Application of "X-11 Arima/88", referat na konferencję pt. Opinion Surveys for Business and Consumer and Time Series Analysis, Monachium 24-25 June 1991.

Piszę, że w zasadzie albowiem pewną formą eliminacji wahań sezonowych jest:

- sugestia, aby respondenci odpowiadając na pytania brali pod uwagę występującą sezonowość i sami eliminowali ją z odpowiedzi oraz
- podawanie wskaźnika koniunktury w przemyśle w postaci średniej ruchomej sald stanu i przewidywań produkcji z okresu ostatnich 3 miesięcy.

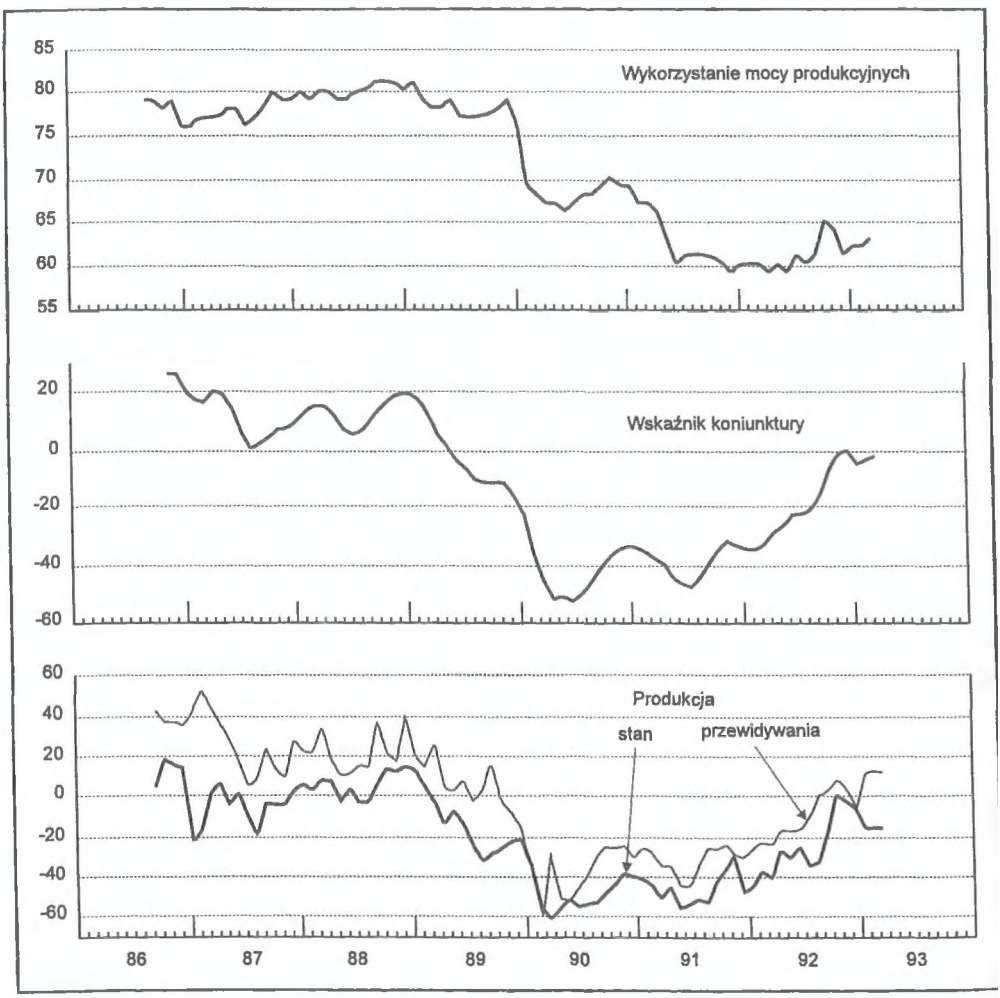

Rys. 3 Krzywa wykorzystania mocy produkcyjnych, wskaźnika koniunktury produkcji (stan i przewidywanie)

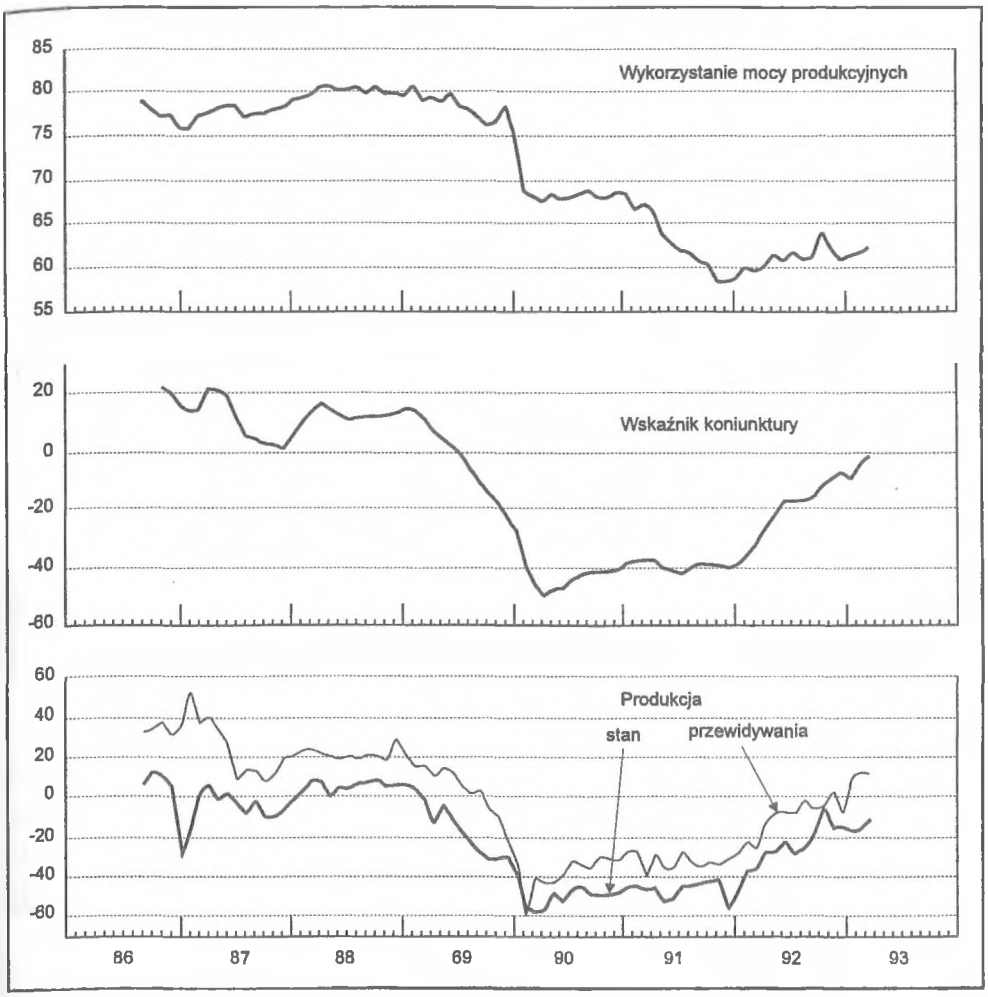

Rys. 4 Krzywe oczyszczone z wahań przypadkowych: wykorzystanie mocy produkcyjnych, wskaźnik koniunktury, produkcja (stan i przewidywania)

Prowadzenie prac nad metodą eliminacji sezonowości powstrzymywały następujące obiekcje. Przede wszystkim fakt, iż gospodarka nasza ciągle znajduje się w okresie transformacji. Prawidłowości cyklu gospodarczego charakterystyczne dla systemu centralnego planowania nie można przenosić na gospodarkę podążającą w kierunku gospodarki wolnorynkowej. Zaś znaczna część badań (lata 1986-1989) dotyczy

właśnie gospodarki centralnie sterowanej. Obserwacje z lat 1990-1995 pochodzą już z innego systemu gospodarczego, będącego (zwłaszcza początek lat 90-tych) w okresie silnych przekształceń. Pomimo tych obiekcji podjęto próby opracowania dwóch alternatywnych metod eliminacji sezonowości wskaźnika koniunktury w przemyśle.

Pierwsza z metod - własnego autorstwa - przedstawia się następująco[43]:

- Dotychczasowy okres badań dzielimy na okresy dwunastu miesięcy:[44]

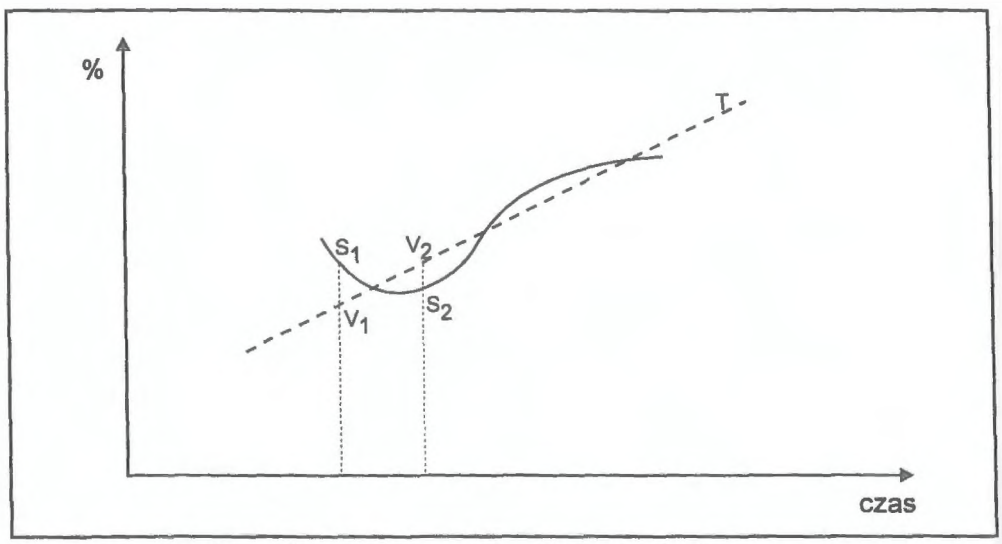

Rys. 5. Graficzne "ideowe" przedstawienie trendu T.

- Dla każdego wyodrębnionego okresu należy dopasować prostą T (Rys. 5). Prosta ta obrazuje trend wskaźnika koniunktury dla całego badanego okresu. Prostą T wyznaczamy metodą najmniejszych kwadratów.

---

[43] Por. M. Bieć: Alternatywna metoda eliminacji sezonowych wahań wskaźnika koniunktury w przemyśle. Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 2, IRG SGH, 1993, s. 52-60.

[44] Zaprezentowane w metodzie obliczenia obejmują okres do końca 1990 r. - w tym czasie autorka zajmowała się tym zagadnieniem.

- Następnie typowe wahania sezonowe oddziela się od wahań innych (przypadkowych).

Od wartości wskaźnika koniunktury w każdym miesiącu odejmujemy wartość na prostej T (rzędną) w tym samym miesiącu, czyli:

$$S_{Li} - v_{Li} = r_{Li}$$

gdzie:
- S - wartość wskaźnika koniunktury,
- v - wartość na trendzie,
- r - miara wahań sezonowych,
- L - oznacza numer miesiąca,
- i - numer okresu.

Otrzymujemy w ten sposób ciąg:

$$R_i = (r_{1i}, r_{2i}, \ldots, r_{12i})$$

obrazujący przebieg wskaźnika koniunktury w roku i-tym po wypreparowaniu trendu.
Postępowanie to kontynuujemy dla innych okresów. Otrzymamy wtedy średni wskaźnik koniunktury w miesiącu L-tym roku i-tego (por. tabl. I utworzona dla i=4).

Tabl. I.

R_1	R_2	R_3	R_4	R_{w2}
r_{11}	r_{12}	.	r_{14}	r_1
r_{21}	.	.	r_{24}	r_2
.	.	.	.	.
.	.	.	.	.
.	.	.	.	.
r_{121}	.	.	r_{124}	r_{12}

R_{w2} - jest to wzorzec wahań sezonowych w L-tym miesiącu, wspólny dla wszystkich i lat obliczony według wzoru:

$$R_{wl} = \frac{\sum_{k=1}^{\max i} r_{kl}}{4}$$

Należy przewidzieć możliwość konstruowania następnych wartości R_{wl} oraz wyliczenia R_{wl} po usunięciu jednego lub kilku nietypowych) R_i .
Od wartości wskaźnika koniunktury należy z kolei odjąć wartość, obliczoną zgodnie ze wzorem dla każdego miesiąca poszczególnych lat badań.

Podjęto również drugą próbę eliminacji wahań sezonowych ze wskaźnika koniunktury autorstwa K. Stanka[45]. Badanie sezonowości dotyczyło okresu od grudnia 1987 r. do listopada 1991 r. Ciągom wskaźnika koniunktury przypisano funkcję W(t). Następnie skonstruowano funkcję sezonowych wahań y(t). Na funkcję y(t) zostały nałożone następujące warunki:

a) y(t) jest funkcją różniczkowalną dla $t \geq 0$, okresową w okresie 12 (miesięcy),
b) w każdym przedziale o długości 12 (miesięcy) funkcja ta jeden raz przyjmuje minimum, jeden raz przyjmuje maksimum,
c) funkcja y(t) przyjmuje lokalne minimum, gdy t przy dzieleniu przez 12 daje resztę 6 (a więc w środku roku),
d) funkcja y(t) przyjmuje lokalne maksimum, gdy t jest wielokrotnością 12 (a więc pod koniec każdego roku kalendarzowego).

Jedną z funkcji, spełniających powyższe warunki jest funkcja

$$y(t) = A \cos \frac{\pi t}{6}$$

Jeżeli dla każdej całkowitej wartości $t \geq 0$, od wartości W(t) odejmie się wartość y(t) , to sezonowe wahania wskaźnika koniunktury zostaną wyeliminowane. Ponieważ odejmowanie to jest praktycznie wykonalne dopiero, gdy znany jest

[45] K. Stanek, Eliminacja sezonowych efektów produkcyjnych z ciągu wskaźnika koniunktury gospodarczej przemysłu. Zeszyt Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 1, IRG SGH, maj 1993 r.

parametr A , funkcję W(t) należy jednoznacznie przedstawić w postaci sumy liniowo niezależnych składników, wśród których występuje składnik kosinusoidalny o argumencie $\pi t/6$ (z pewnym współczynnikiem). Wtedy zachodzi równość między tym współczynnikiem i parametrem A. Parametr A został zinterpretowany jako wartość amplitudy wahań sezonowych. Rozkład funkcji W(t) jest przy tym następujący

$$W(t) = x(t) + y(t),$$

gdzie $y(t) = A \cos(\pi t/6)$[46]. Stosując odpowiedni wzór, wyrażający ten współczynnik za pomocą wartości W_t ($t = 0,1,\ldots,47$) obliczono, że

$$A \approx 7{,}68 .$$

Stała A posiada wymiar (procent), taki, jak wymiar wskaźnika koniunktury gospodarczej. W teorii analizy harmonicznej dowodzi się, że wyznaczona w ten sposób wartość A jest najlepiej dobrana w sensie najmniejszych kwadratów. Wynik $A \approx 7{,}68$ oznacza, że pod koniec każdego roku kalendarzowego wskaźnik koniunktury ulega sezonowemu podwyższeniu o około 7,68 punktów, natomiast w środku roku ulega sezonowemu obniżeniu o tę samą liczbę punktów.

W poszczególnych miesiącach okresu 12.1987 - 11.1992 r. wskaźnik koniunktury gospodarczej z wyeliminowanym efektem sezonowych zmian produkcji przemysłu obliczono, tworząc różnice:

$$x_t = W_t - 7{,}68 \cos\frac{\pi t}{6}$$

(dla całkowitych $t = 0,1,\ldots,59$).

---

[46] Dla całkowitych $t \geq 0$ składnik x(t) interpretujemy jako wskaźnik koniunktury z wyeliminowanym efektem sezonowości.

Przedstawione powyżej dwie próby eliminacji wahań sezonowych z ciągów wskaźnika koniunktury nie stanowią oczywiście algorytmów godnych miana metody. Powstały raczej w toku prac analitycznych na gromadzonym materiale empirycznym i były wynikiem szukania odpowiedzi na pytanie o amplitudę wahań sezonowych. Jak wcześniej zaznaczyłam, wahania sezonowe (ich amplituda) może się zmieniać w gospodarce w ciągu dłuższego czasu. Na wahania sezonowe mają wpływ również procesy transformacji. Jakim zmianom ulegają wahania sezonowe w okresie transformacji bardzo wyraźnie widać na wykresie ilustrującym tendencje w wielkości zatrudnienia w przedsiębiorstwach produkcyjnych. Na Rys. 6 wyraźnie widać jak amplitudy wahań sezonowych ulegały spłyceniu w miarę postępowania procesu transformacji. Spostrzeżenie to jest ważnym sygnałem, iż dla konstrukcji algorytmów eliminujących prawidłowo sezonowość bardzo ważne jest prowadzenie obserwacji w dłuższym okresie, przy ustabilizowanej sytuacji gospodarczej.

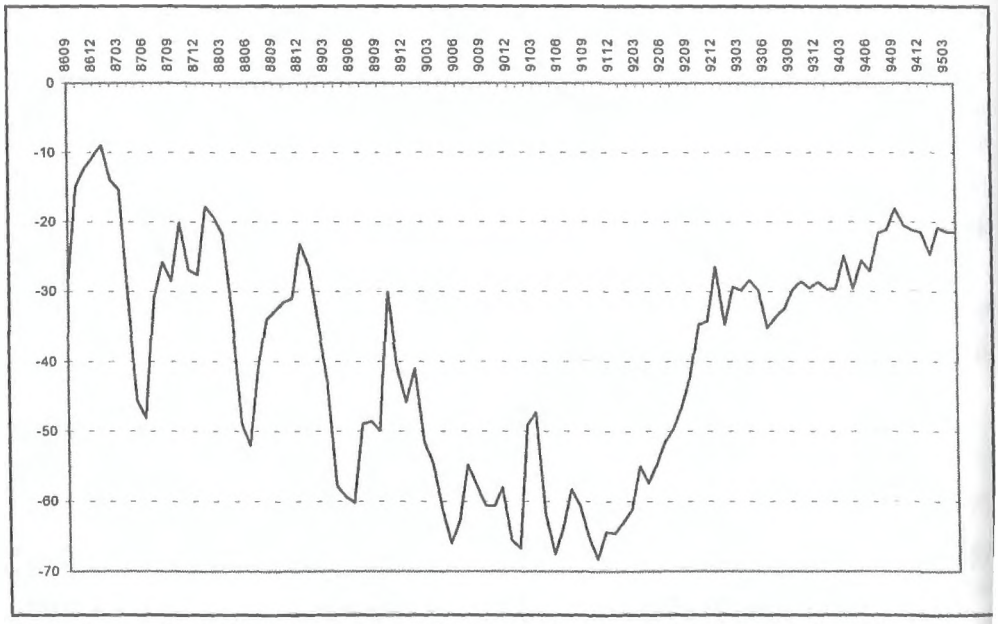

Rys. 6. Zatrudnienie w przedsiębiorstwach produkcyjnych - ilustracja zmian w sezonowości zjawiska.

4. Konstruowanie wskaźników koniunktury gospodarczej na podstawie wyników testów koniunktury

4.1. Wskaźniki proste

Podstawowym wskaźnikiem służącym do oceny badanego zjawiska w teście koniunktury jest saldo. Saldo to różnica pomiędzy odsetkiem respondentów mówiących o wzroście (poprawie) badanego zjawiska ("+"), a odsetkiem respondentów wskazujących na spadek (pogorszenie) badanego zjawiska ("-"). Jest to wskaźnik podstawowy w interpretacji uzyskanych rezultatów, pokazuje on kierunek zmian oraz ich siłę. Nie mniej jednak dla interpretacji wyników ważny jest również odsetek odpowiedzi "bez zmian" lub "na poziomie normalnym" ("="). Tę samą wielkość salda można bowiem otrzymać przy różnych odsetkach odpowiedzi "wzrost" ("+") i "spadek" ("-"). Ilustrują to poniższe tabelki:

"+"	"-"	"="	saldo
10	6	84	+4

"+"	"-"	"="	saldo
47	43	10	+4

W pierwszym przypadku obserwujemy znaczną stabilizację zjawiska (84% respondentów nie odnotowało zmian lub uznało, że zjawisko jest na poziomie normalnym).

W drugim przypadku, choć wielkość salda jest taka sama jak poprzednio, badane zjawisko charakteryzuje się słabą stabilizacją z niewielką przewagą tendencji wzrostowych (10% respondentów nie odnotowało zmian lub uznało, że zjawisko jest

na poziomie normalnym). Podstawowym walorem wskaźników wyrażanych w postaci salda jest ich prostota. Ponadto niektóre z zagadnień badanych testem koniunktury ujmowane w postaci sald lub ich kombinacji - wskaźniki syntetyczne - zaliczane są do grupy tzw. wskaźników wyprzedzających, a więc tych, które wcześniej niż jakiekolwiek inne informacje, a zwłaszcza dane statystyki oficjalnej informują o zmianach tendencji w gospodarce (rozwoju lub recesji). Tablica 14 pokazuje, które ze wskaźników pochodzących z badań testu koniunktury w przemyśle uznawane są w niektórych krajach za wskaźniki o charakterze wyprzedzającym.

Niezależnie od wskaźników podawanych w postaci salda, istnieją wskaźniki syntetyczne powstające w oparciu o dane z badań metodą testu koniunktury. Konstrukcja takich wskaźników ma na celu równie wcześnie lub nawet szybciej jak saldo informować o nadchodzących tendencjach, a jednocześnie poprawiać precyzję tych przewidywań.

4.2. Syntetyczne wskaźniki testu przemysłowego

Spośród wszystkich znanych badań metodą testu koniunktury największa różnorodność konstrukcji wskaźników syntetycznych występuje w przypadku testu przemysłowego. Prawdopodobnie z dwóch powodów:

- jest to typ testu, który ma największą historię, najwięcej jest tu różnych doświadczeń i różnych opinii;
- poszczególne ośrodki starają się dostosować konstrukcję testu do typu gospodarki np. w krajach o dużym udziale eksportu uwzględniany jest on w konstrukcji wskaźnika.

Warto zaznaczyć również, że niektóre ośrodki łączą w konstrukcji wskaźnika zmienne o charakterze jakościowym ze zmiennymi o charakterze ilościowym.

Tablica nr 15 ilustruje jakie zmienne uwzględnione są w konstrukcji różnych wskaźników do oceny sytuacji w przemyśle.

Nazwa wskaźnika	Nazwa kraju																							Razem
	Kanada	USA	Japonia	Australia	Austria	Belgia	Dania	Finlandia	Francja	Luksemburg	Grecja	Irlandia	Włochy	Holandia	Norwegia	Portugalia	Hiszpania	Szwecja	Szwajcaria	Wlk.Brytania	Jugosławia	Polska	Niemcy	
Wskaźnik koniunktury (syntetyczny)			1	1				1							1								1	5
Produkcja	1			1	1	1	1	1	1		1		1	1	1		1		1	1				14
Zamówienia - napływ nowych	1		1	1	·	1		1			1			1	·	1		1	1				1	11
Zamówienia sprzedaż					1						1	1	1	1		1		1		1			1	9
Zapasy materiałów do produkcji											·	·	·	·		1	·	1		1				3
Zapasy wyrobów gotowych	1		1					1				·	1	1	1			1	1	1			1	10
Wykorzystanie mocy produk.																	1							1
Zatrudnienie				1			1					1												3
Ceny						·																		1

Źródło: Na podstawie: OECD Leading indicators and business cycles, 1960-1985, Sources and methods No 39, January 1987.

Tablica 15 Ważniejsze zmienne wykorzystywane do konstrukcji przemysłowych wskaźników koniunktury w różnych ośrodkach

Nazwa zmiennej	Kraj - ośrodek									
	Niemcy IFO	UE	Szwajcaria ETH	Belgia Banque Nationale	Włochy ISCO	USA The Conference Board	USA National Federation of Independend Bussines	Japonia	Polska AE	Polska SGH
Ogólna sytuacja gospodarcza	S P				P	P S	P	P S	P S	
Produkcja		P	S	S	P S					P S
Zamówienia krajowe		S	S	P S	S					
Zamówienia zagraniczne		S	S	P S	S					
Zapasy produktów gotowych		S	P		S		P S			
Ceny					P					
Zatrudnienie				P			P S			
Warunki kredytowe							P			
Inwestycje							P			
Zapasy materiałów i surowców			P							
Popyt krajowy			S	S	P S					
Popyt zagraniczny			S	S	P S					

P - przewidywania; S - stan objęty badaniami

AE - Akademia Ekonomiczna w Poznaniu; SGH - badania Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

Źródło: Na podstawie: Metody badania koniunktury gospodarczej, R. Barczyk, Z. Kowalczyk, PWN, Warszawa - Poznań 1993 r.

W przemysłowym teście koniunktury najbardziej rozpowszechniony wśród krajów Unii Europejskiej jest przemysłowy wskaźnik koniunktury (industrial confidence indicator), będący średnią arytmetyczną sald z trzech pytań: przewidywań produkcji, portfela zamówień oraz zapasów wyrobów gotowych (z odwróconym znakiem).

$$K_{UE_i} = \frac{P_{P_i} + Z_{S_i} + (-W_{S_i})}{3} \qquad (2)$$

gdzie: K_{UEi} - wskaźnik koniunktury w przemyśle (industrial confidence indicator) w okresie i

P_{Pi} - saldo przewidywanej wielkości produkcji w okresie i

Z_{Si} - slado portfela zamówień w okresie i

W_{Si} - saldo wielkości zapasów w okresie i.

Drugim pod względem powszechności stosowania przez ośrodki badające koniunkturę metodą testu jest wskaźnik koniunktury, którym również od 1986 roku posługuje się Instytut Rozwoju Gospodarczego SGH. Jest on średnią ruchomą sald stanu i przewidywań produkcji z ostatnich trzech miesięcy.

$$K_{IRG_i} = \frac{P_{S_{i-2}} + P_{S_{i-1}} + P_{S_i} + P_{P_{i-2}} + P_{P_{i-1}} + P_{P_i}}{6} \qquad (1)$$

gdzie: K_{IRGi} - wskaźnik koniunktury w przemyśle (business situation indicator) w okresie i,

P_{Si-2} -

P_{Si-1} - saldo stanu produkcji w okresach i-2, i-1, i.

P_{Si} -

P_{Pi-2} -

P_{Pi-1} - saldo przewidywań produkcji w okresach i-2, i-1, i.

P_{Pi} -

Niektóre z ośrodków badających koniunkturę w przemyśle posługują się jako podstawowym wskaźnikiem średnią ruchomą z oceny bieżącej sytuacji gospodarki oraz przewidywań co do tej sytuacji w ciągu najbliższych 3-4 miesięcy. W Polsce wskaźnikiem takim posługuje się Akademia Ekonomiczna w Poznaniu oraz Główny Urząd Statystyczny we wspólnie prowadzonych badaniach.

W badaniach prowadzonych przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej odpowiednikiem tego wskaźnika może być tzw. wskaźnik optymizmu, w którym przedsiębiorstwa proszone są o określenie ogólnej sytuacji gospodarczej niezależnie od sytuacji w badanym przedsiębiorstwie lub jego najbliższym otoczeniu.

Stosunkowo rzadziej spotykanym w badaniach światowych wskaźnikiem opisującym koniunkturę w przemyśle jest wskaźnik: sytuacja w gospodarce (business situation) będący średnią geometryczną sald stanu i przewidywań produkcji przemysłowej.

$$K_{BS_i} = \sqrt{(P_{S_i} + 100)\cdot(P_{P_i} + 100)} \qquad (3)$$

gdzie: K_{BSi} - wskaźnik koniunktury, sytuacja w gospodarce (business situation) w okresie i,
P_{Si} - saldo stanu produkcji w okresie i,
P_{Pi} - saldo przewidywań produkcji w okresie i.

Powyżej zaprezentowane formuły wskaźników opisujących koniunkturę w przemyśle (lub całej gospodarce, gdyż zasięg ich interpretacji jest różny w różnych ośrodkach badających koniunkturę, nawet przy tych samych formułach) dotyczą koniunktury o charakterze krótkookresowym, co należy rozumieć, że dotyczą prognoz o charakterze czasowym nie dłuższym niż 2-3 miesiące oraz podlegają wahaniom sezonowym. Wskaźnikiem rejestrującym średniookresowe tendencje jest wskaźnik koniunktury średniookresowej (WKS), który wprowadzono w IRG SGH w 1994 roku - jest on autorską propozycją. Jego formuła przedstawia się następująco:

$$WKS_i = \frac{a(IUS_i + IUP_i) + b(IMS_i + IMP_i)}{7} + \frac{c(K_{IRG_i} - D_i) + d(KNS_i + KNP_i)}{7} \quad (4)$$

gdzie: WKS_i - wskaźnik koniunktury średniookresowej w i-tym miesiącu roku,

K_{IRG} - wskaźnik koniunktury w i-tym miesiącu liczony metodą IRG (wzór 1),

D_i - czynnik desezonalizacji w miesiącu i-tym,

$D_1 = +6$, $D_2 = +4$, $D_3 = +2$, $D_4 = 0$, $D_5 = -1$, $D_6 = -3$,
$D_7 = -5$, $D_8 = -6$, $D_9 = -3$, $D_{10} = 0$, $D_{11} = +3$, $D_{12} = +5$.

Czynniki desezonalizacji wyznaczono na podstawie badania sezonowości w oparciu o wyniki badań empirycznych według autorskiej propozycji przedstawionej w p. 3. tego rozdziału. Wartości czynników desezonalizujących mogą ulegać zmianie gdyż amplitudy wahań sezonowych mogą się zmieniać w czasie, zwłaszcza, że badania sezonowości obejmowały lata transformacji gospodarki polskiej.

IUS_i - saldo stanu inwestycji w budynki i budowle w miesiącu i-tym,

IUP_i - saldo przewidywań inwestycji w budynki i budowle w miesiącu i-tym,

IMS_i - saldo stanu inwestycji w maszyny i urządzenia w miesiącu i-tym,

IMP_i - saldo przewidywań inwestycji w maszyny i urządzenia w miesiącu i-tym.

a, b, c, d — stałe: a = 0.3, b = 0.7, c = 1.0, d = 1.0

Wartości a i b dobrane zostały proporcjonalnie do udziałów inwestycji w budynki i budowle oraz inwestycji w maszyny i urządzenia w stosunku do całości nakładów

inwestycyjnych w przemyśle. Podstawę doboru tych proporcji stanowiły wyniki badań empirycznych metodą testu koniunktury prowadzonych w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej.

$$\left.\begin{matrix} IUS_i \\ IUP_i \\ IMS_i \\ IMP_i \end{matrix}\right\} = \left\{\begin{matrix} IUS_{i-k} \\ IUP_{i-k} \\ IMS_{i-k} \\ IMP_{i-k} \end{matrix}\right.$$

dla $i = 2, 5, 8, 11$ (miesiące, kiedy pyta się o inwestycje)
$k = 0,$
dla $i = 3, 6, 9, 12$
$k = 1,$
dla $i = 1, 4, 7, 10$
$k = 2.$

KNS_i - saldo stanu konkurencyjności polskiej produkcji przemysłowej za granicą w miesiącu i-tym,

KNP_i - saldo przewidywań konkurencyjności polskiej produkcji za granicą w miesiącu i-tym.

$$\left.\begin{matrix} KNS_i \\ KNP_i \end{matrix}\right\} = \left\{\begin{matrix} KNS_{i-k} \\ KNP_{i-k} \end{matrix}\right.$$

dla $i = 1, 4, 7, 10$ (miesiące, kiedy pyta się o konkurencyjność polskiej produkcji za granicą)
$k = 0,$
dla $i = 2, 5, 8, 11$
$k = 1,$
dla $i = 3, 6, 9, 12$
$k = 2.$

Wskaźnik ten został skonstruowany w 1994 r. i zbyt wcześnie jeszcze na ocenę jego przydatności. Ponadto wymaga on okresowych badań czynników desezonalizacji D_i ponieważ mogą one ulegać zmianie, szczególnie w okresie transformacji. Rys. 7.

przedstawia przebieg wyliczonego według przedstawionej metody średniookresowego wskaźnika na tle wskaźnika koniunktury K_{IRG} . Współczynnik korelacji pomiędzy wartościami obu wskaźników w badanym okresie wynosił 0,97.

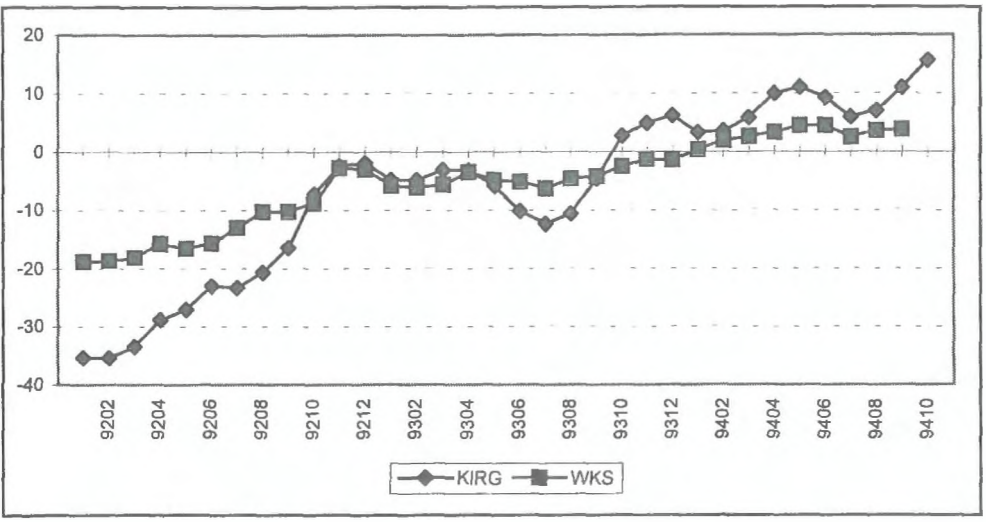

Rys. 7. Wartości średniookresowego wskaźnika koniunktury WKS i krótkookresowego K_{IRG}

4.3. Syntetyczne wskaźniki testu konsumenckiego (kondycji gospodarstw domowych)

Test konsumencki jest jednym z ważniejszych podsystemów badania tendencji w gospodarce informujących o krótkookresowych prognozach stopnia jej aktywności poprzez badanie wielkości i struktury popytu. Ma też on najdłuższą historię jeśli chodzi o zastosowanie ankiety jakościowej jako narzędzia badawczego. Z punktu widzenia prognoz co do tendencji rozwojowych bądź recesywnych w gospodarce dostarcza on informacji o wielkości, sile i kierunkach kształtującego się popytu, co jest istotne z punktu widzenia możliwości wzrostu bądź też kurczenia się produkcji. Stąd też, pomimo, iż badanie to nie dotyczy podmiotów gospodarczych a

indywidualnych konsumentów, stanowi istotny element badań nad koniunkturą gospodarczą przy użyciu metod jakościowych.

Podstawowym wskaźnikiem stosowanym w krajach Unii Europejskiej oraz w wielu krajach spoza Unii jest wskaźnik koniunktury konsumenckiej (consumer confidence indicator). Oparty jest on na odpowiedziach z pięciu pytań testu konsumenckiego:

- sytuacji finansowej gospodarstw domowych w porównaniu z poprzednimi 12-stoma miesiącami (F_{Si});
- przewidywań co do sytuacji finansowej gospodarstw domowych w ciągu najbliższych 12-tu miesięcy (F_{Pi});
- oceny ogólnej sytuacji gospodarki w porównaniu do ostatnich 12-tu miesięcy (O_{Si});
- przewidywań co do ogólnej oceny sytuacji gospodarki w ciągu najbliższych 12-tu miesięcy (O_{Pi});
- stopnia ostrożności w nabywaniu ważniejszych dóbr trwałego użytku (TU_{Si}).

$$CI_t = \frac{F_{S_i} + F_{P_i} + O_{S_i} + O_{P_i} + TU_{S_i}}{5} \qquad (5)$$

Niektóre ośrodki w konstrukcji wskaźnika konsumenckiego pomijają saldo przewidywań sytuacji finansowej gospodarstw domowych w ciągu najbliższych 12-tu miesięcy biorąc średnią arytmetyczną z pozostałych czterech pytań.

Syntetyczny wskaźnik dla testu konsumenckiego prowadzonego w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej jest nieco odmienny od konstrukcji wskaźnika stosowanego w krajach Unii Europejskiej. Nieco inny charakter ma bowiem treść pytań zadawanych w ankiecie. Wskaźnik ten nosi nazwę barometru kondycji gospodarstw domowych i oparty jest na opiniach, oceniających jakościowe zmiany dochodów, oszczędności i psychicznego samopoczucia rodziny. Każdej z wymienionych kategorii nadaje się odpowiednią wagę, i tak: dochody - 40%, oszczędności - 30%, psychiczne samopoczucie rodziny - inaczej wskaźnik ufności - 30%.

$$BGD_i = 0{,}40D_i + 0{,}30O_i + 0{,}30U_i \qquad (6)$$

gdzie: BGD_i - barometr kondycji gospodarstw domowych w okresie i,
D_i - saldo dochodów gospodarstw domowych w okresie i,
O_i - saldo oszczędności gospodarstw domowych w okresie i,
U_i - saldo psychicznego samopoczucia rodzin w okresie i.

4.4. Syntetyczne wskaźniki testu w budownictwie

Syntetyczny wskaźnik koniunktury w budownictwie stosowany zarówno w państwach Unii Europejskiej, jak i w polskich badaniach prowadzonych w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej jest średnią arytmetyczną salda odpowiedzi na pytania o stan portfela zamówień oraz salda przewidywań w poziomie zatrudnienia.[47]

$$KB_i = \frac{PZ_{S_i} + Z_{P_i}}{2} \qquad (7)$$

gdzie: KB_i - wskaźnik koniunktury w budownictwie w okresie i,
PZ_{Si} - saldo portfela zamówień w okresie i,
Z_{Pi} - saldo przewidywanego poziomu zatrudnienia w okresie i.

Odmienny wskaźnik syntetyczny dla budownictwa konstruuje Katedra Mikroekonomiki Akademii Ekonomicznej w Poznaniu oraz Główny Urząd Statystyczny we wspólnych badaniach. Posługują się oni wskaźnikiem klimatu gospodarczego w budownictwie (analogicznie do formuły klimatu gospodarczego w

[47] European Economy. Commision of the European Communities Directorate - General for Economic and Financial Affairs. Supplement 13 July 1991.

przemyśle). Jest to średnia arytmetyczna z bieżącej ogólnej oceny sytuacji w gospodarce oraz przewidywań co do tej sytuacji w najbliższych 3-4 miesiącach.[48]

4.5. Syntetyczne wskaźniki testu koniunktury w handlu

Podobnie jak w przypadku badań koniunktury w budownictwie tak i w handlu, wskaźnik stosowany przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej liczony jest według formuły przyjętej w krajach Unii Europejskiej. Jest on średnią arytmetyczną z trzech sald:

- salda przewidywań sprzedaży w handlu w ciągu najbliższych 6-ciu miesięcy (S_{Pi});
- salda prognozowanych zakupów towarów od dostawców przez przedsiębiorstwa handlowe w ciągu najbliższych trzech miesięcy (Z_{Pi});
- salda stanu zapasów towarów ze zmienionym znakiem ($-ZT_{Si}$).

$$KH_i = \frac{S_{P_i} + Z_{P_i} + (-ZT_{S_i})}{3} \qquad (8)$$

W podobnych badaniach obejmujących testem koniunktury handel prowadzonych przez Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji w Warszawie oraz Główny Urząd Statystyczny stosuje się jako główny syntetyczny wskaźnik - średnią arytmetyczną z odpowiedzi na pytanie o stan i przewidywania ogólnej sytuacji gospodarczej w przedsiębiorstwach handlowych.

---

[48] Koniunktura Gospodarcza Nr 4, 1993, Budownictwo, Akademia Ekonomiczna, Poznań.

4.6. Syntetyczne wskaźniki testu koniunktury w rolnictwie

Spośród dwóch znanych autorce badań metodą testu w rolnictwie (test polski i test rosyjski) jedynie w badaniach polskich (Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej) liczony jest syntetyczny wskaźnik koniunktury dla rolnictwa[49].

Wskaźnik ten obliczany jest według następującego wzoru:

$$R_i = \frac{2}{3} \frac{S_i + S_{i-2} + P_i + P_{i-2}}{4} + \frac{1}{3} (U_i - 0{,}1 \cdot O_i - T_i) \qquad (9)$$

gdzie: R_i - wskaźnik koniunktury w rolnictwie,

S_i - saldo odpowiedzi na pytanie o faktyczne zmiany przychodów pieniężnych gospodarstw rolnych w miesiącu i,

P_i - saldo odpowiedzi na pytanie o przewidywane zmiany przychodów pieniężnych gospodarstw rolnych,

U_i - odsetek ankietowanych, oceniających sytuację ekonomiczną i przyszłość swoich gospodarstw z ufnością,

O_i - odsetek ankietowanych wyrażających obawę o przyszłą sytuację ekonomiczną swoich gospodarstw rolnych,

T_i - odsetek ankietowanych postrzegających przyszłą sytuację ekonomiczną swoich gospodarstw ze strachem.

Wcześniej - do marca 1994 r. - wskaźnik ten liczony był jako średnia ruchoma sald odpowiedzi na pytanie o zmiany przychodów pieniężnych gospodarstw rolnych oraz przewidywania co do zmian tych przychodów. Wskaźnik ten wyrażał się wzorem:

$$R_i = \frac{S_i + S_{i-2} + P_i + P_{i-2}}{4} \qquad (10)$$

---

[49] Por. Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 4, red.nauk. K. Stanek, IRG SGH, s. 21-22 oraz Biuletyny pt. "Koniunktura w rolnictwie", autor: E. Gorzelak, IRG SGH.

4.7. Syntetyczne wskaźniki koniunktury dla całej gospodarki konstruowane na podstawie badań metodą testów

Dążeniem ośrodków zajmujących się badaniami koniunktury jest stworzenie wskaźnika syntetycznego, który informowałby o ogólnej sytuacji w gospodarce oraz o pojawiających się w niej tendencjach. Jednak niezwykle trudno o taką konstrukcję, gdyż w gospodarce zachodzi tak wiele procesów i wzajemnych relacji, że idealna konstrukcja takiego wskaźnika jest wręcz niemożliwa. Pozostaje więc pytanie o czym w odniesieniu do całej gospodarki miałby informować taki wskaźnik? Czy spełniać powinien funkcję uniwersalnej miary dla gospodarki, czy też raczej funkcję barometru sygnalizującego kierunek i tempo zmian bez określenia przyczyn i bez konieczności porównywania jego bezwzględnych wartości? Wydaje mi się, iż tworzenie jakichkolwiek wskaźników o charakterze uniwersalnym dla gospodarki jest bardzo trudne i nie gwarantuje pełnego sukcesu. Zwłaszcza, jeśli wskaźnik taki miałby służyć do porównań bezwzględnych jego wartości dla różnych gospodarek. Każdy system gospodarczy jest inny i mierzenie poziomu jego rozwoju jedną syntetyczną miarą może być mylące w przypadku danych jakościowych.
Ogólne wskaźniki koniunktury odnoszące się do całej gospodarki mogą więc spełniać jedynie funkcję taką, jak termometr w przypadku człowieka. Mogą sygnalizować, że coś w organizmie (gospodarce) dzieje się niepokojącego, ale bez określenia przyczyny. W przypadku gospodarki wydaje się nawet, że sytuacja jest bardziej skomplikowana. Albowiem temperatura 36,6 °C uznawana za temperaturę zdrowego człowieka jest poziomem nie zmieniającym się w czasie, zaś wyznaczenie poziomu normalnego dla gospodarki o charakterze uniwersalnym lub prawidłowym w dłuższym okresie czasu jest niemożliwe. Gospodarka jest w ciągłym ruchu, w związku z tym wskaźnik taki może informować jedynie o pojawiających się w gospodarce tendencjach wzrostowych lub recesywnych, orientacyjnym określeniu siły tych tendencji, jednak bez możliwości bezpośredniego wskazywania źródeł czy przyczyn rejestrowanych tendencji.

Pomimo tak znacznego stopnia ogólności syntetycznych wskaźników koniunktury powstają różne jego konstrukcje od prostych do bardzo skomplikowanych formuł matematycznych. Formuły te uznawane są na ogół jako dobrze opisujące sytuację w gospodarce, posiadające jednocześnie cechy wskaźników

wyprzedzających, co ma szczególne znaczenie w sytuacjach zbliżania się gospodarki do dolnych bądź górnych punktów zwrotnych.

Generalnie zauważyć można, iż różne konstrukcje tych wskaźników łączą dwie cechy, które w istotny sposób wpływają na ich wyprzedzający charakter. Są to:

- uwzględnianie w konstrukcji wskaźników elementów dotyczących stanów przewidywanych choć w różnych konstrukcjach wskaźniki te dotyczą różnych zagadnień (najczęściej są to: produkcja, popyt, portfel zamówień, eksport, zapasy, inwestycje);
- uwzględnianie w konstrukcji elementów oceny stanów oraz przewidywań ze sfery zachowań konsumenckich, które w nieco późniejszym czasie znajdują swe potwierdzenie w zachowaniach podmiotów gospodarczych, a więc mają wpływ na stopień ogólnej aktywności gospodarki.

W konstrukcji tych wskaźników dąży się, aby wykazywały duży stopień korelacji z PKB.

Przebieg koniunktury rejestrowany jest najczęściej na podstawie materiału empirycznego. Podobnie dzieje się w przypadku badań koniunktury metodą testu. W odniesieniu do konstrukcji wskaźników koniunktury opartych na materiale empirycznym pochodzącym ze statystyki sformułowano pewne kryteria doboru szeregów czasowych do konstrukcji tych wskaźników oraz warunki, jakie powinny spełniać wskaźniki koniunktury.

Według W.C. Mitchela i A.F. Burnsa idealny wskaźnik koniunktury powinien spełniać następujące warunki[50]:

1) Szereg statystyczny powinien obejmować okres pięćdziesięciu lat lub dłuższy, tak aby możliwe było zaobserwowanie relacji tego typu szeregu w stosunku do rzeczywistych wahań koniunkturalnych, występujących w różnych warunkach;
2) Punkty zwrotne przyjętych do analiz szeregów czasowych powinny wyprzedzać miesiąc rozpoczęcia ożywienia o trzy lub sześć miesięcy, przy czym wyprzedzenie to powinno być stałe;

[50] A.F. Burns, W.C. Mitchell, Statistical Indicators of Cyclical Revivals, w: Business Cycle Indicators Contributions to the Analysis of Current Business Conditions. vol. I NBER, New York 1961, s.165-166.

3) Wskaźnik nie powinien wykazywać wahań przypadkowych, jego przebieg powinien być regularny a każde przegięcie górne lub dolne powinno być zwiastunem ożywienia lub recesji;
4) Cykliczność w badanym szeregu powinna być stosunkowo wyraźna, tak aby możliwe było szybkie rozpoznanie wahań koniunkturalnych i wielkości amplitud nadchodzących zmian;
5) Analizowany szereg czasowy powinien być skorelowany z poziomem aktywności gospodarczej tak, aby można było sformułować pewne wnioski o naturze tych wahań, jak również o ich kształtowaniu się w przyszłości.

Obecnie powszechnie stosowanymi kryteriami w stosunku do wskaźników opisujących wahania koniunkturalne są:[51]

- **ekonomiczna istotność** (dane empiryczne powinny dobrze rejestrować przebieg koniunktury),
- **statystyczna adekwatność** - przyjęte szeregi powinny być reprezentatywne ze względów formalnych i wykazywać małe prawdopodobieństwo popełnienia błędu,
- **zgodność w rejestracji poszczególnych faz cyklu**, tj. z tym samym wyprzedzeniem lub opóźnieniem,
- **zgodność z przebiegiem cyklu koniunkturalnego z przeszłością,**
- **regularność przebiegu i eliminacja czynników losowych,**
- **szybkość i dostępność danych.**

Z punktu widzenia konstrukcji wskaźników koniunktury w oparciu o wyniki badań metodą testu nie wszystkie powyższe warunki możliwe są do spełnienia, zwłaszcza w oparciu o badania dotyczące gospodarki polskiej.

Nie do spełnienia jest warunek dotyczący długości szeregów czasowych ze względu na krótki 10-cio letni okres prowadzenia badań i to nie we wszystkich obszarach. Jednak z powodzeniem można adaptować konstrukcje wskaźników przyjęte przez ośrodki o dłuższej tradycji w zakresie tych badań, zwłaszcza w przypadku znacznej unifikacji metody testu koniunktury w świecie. Ma to miejsce w przypadku prezentowanych poniżej konstrukcji wskaźników za wyjątkiem tzw. średniookresowego wskaźnika koniunktury, który jest propozycją autorską, będzie

[51] Por. R. Barczyk, Z. Kowalczyk, Metody badania koniunktury gospodarczej, PWN Warszawa - Poznań, 1993. s. 68.

w toku dalszych badań analizowany, zaś ze względu na zbyt małą ilość szeregów czasowych za wcześnie jest jeszcze, aby wypowiedzieć się na temat jego długookresowej przydatności. Zbyt krótki okres obserwacji nie pozwala również ustosunkować się do czasu wyprzedzenia punktów zwrotnych w przypadku gospodarki polskiej (w przypadku gospodarek pozostałych krajów prowadzących badania metodą testu prezentowane konstrukcje wskaźników spełniają ten warunek). Jednak w oparciu o zarejestrowany dotychczas jeden dolny punkt zwrotny w 1992 roku można stwierdzić, iż wskaźnik koniunktury w przemyśle wyprzedził dane statystyki oficjalnej. Postulat eliminacji wahań przypadkowych jest, zgodnie ze stawianym wskaźnikom warunkiem generalnie trudnym do spełnienia zarówno przy konstrukcji wskaźników ilościowych jak i jakościowych. W praktyce bowiem niezwykle trudno odróżnić wahania przypadkowe od wydarzeń mających wpływ na tendencje będące zwiastunem ożywienia lub recesji. Oczywiście w praktyce stosowane są różne techniki oczyszczania szeregów czasowych z wahań sezonowych oraz wahań przypadkowych jednak o żadnej ze stosowanych metod nie można powiedzieć, iż jest absolutnie skuteczna.

Badania stopnia korelacji rejestrowanych przez wskaźniki jakościowe zmian poziomu aktywności gospodarki z danymi statystki oficjalnej wydają się być dobre, co potwierdzają analizy zarówno w przypadku badań polskich jak i w przypadku badań w innych światowych ośrodkach. Również warunek rejestracji poszczególnych faz cyklu wydaje się być spełniony. Bez najmniejszych zastrzeżeń jakościowe wskaźniki koniunktury spełniają warunek dostępności szybkości i częstotliwości danych.

Podstawowym wskaźnikiem koniunktury dla całej gospodarki przyjętym przez kraje Unii Europejskiej jest wskaźnik ekonomicznych tendencji (Economic Sentiment Indicator). Jest on średnią arytmetyczną syntetycznych wskaźników koniunktury dla poszczególnych sektorów (przemysł, budownictwo i konsumenci) oraz giełdowego wskaźnika kursów akcji[52]. Poszczególnym wskaźnikom nadaje się wagi odpowiadające sile ich wpływu na tworzenie PKB. Wskaźnik kursów akcji pełni tu funkcję wskaźnika odzwierciedlającego sytuację na rynku kapitałowym.

---

[52] European Economy, Supplement B. Business and consumer survey rsults, No. 12, December 1993, s. 12.

$$ES_{in_i} = 0{,}25K_{UE_i} + 0{,}25CI_i + 0{,}125KB_i + 0{,}125GK_i \qquad (11)$$

gdzie: ES_{ini} - syntetyczny wskaźnik koniunktury dla całej gospodarki liczony w krajach UE (Economic sentiment indicator) w okresie i,

K_{UEi} - syntetyczny wskaźnik koniunktury w przemyśle liczony metodą UE (Industrial confidence indicator) - wzór (2),

CI_i - syntetyczny wskaźnik nastrojów konsumenckich (Consumer confidence indicator) - wzór (5) w okresie i,

KB_i - syntetyczny wskaźnik koniunktury w budownictwie w okresie i, wzór (7),

GK_i - giełdowy wskaźnik kursów akcji w okresie i.

Polskim odpowiednikiem syntetycznego wskaźnika koniunktury dla całej gospodarki w oparciu o dane pochodzące z testów koniunktury jest liczony od 1992 roku w Instytucie Rozwoju Gospodarczego SGH barometr gospodarczy koniunktury. W jego konstrukcji wykorzystane są syntetyczne wskaźniki dla poszczególnych sektorów w oparciu o dane jakościowe pochodzące z testów z nadaniem im odpowiednich wag proporcjonalnych zdaniem autorów tej konstrukcji do udziału poszczególnych sektorów w tworzeniu PKB[53].

$$G_i = a_1K_{IRG/UE_i} + a_2R_i + a_3C_i + a_4B_i + a_5H_i \qquad (12)$$

gdzie: G_i - barometr gospodarczy koniunktury

$K_{IRG/UEi}$ - wskaźnik koniunktury dla przemysłu ogółem w okresie i,[54]

R_i - wskaźnik koniunktury dla rolnictwa

C_i - wskaźnik koniunktury dla konsumentów

---

[53] Por. K. Stanek: Koncepcja barometru gospodarczego koniunktury, Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 1, IRG SGH, 1993, s. 33-37.

[54] Wskaźnik koniunktury dla przemysłu liczony jest w dwóch wersjach, zarówno wg metody UE, jak i metody IRG SGH. Powstają w ten sposób dwa ciągi wskaźnika G, które są przedmiotem analizy z punktu widzenia przydatności do rejestracji cykli koniunkturalnych i zbieżności z krzywymi PKB.

B_i - wskaźnik koniunktury w budownictwie

H_i - wskaźnik koniunktury w handlu.

a_1, a_2, a_3, a_4, a_5 - wagi poszczególnych wskaźników, gdzie

$a_1 = 2/7, a_2 = 1/7, a_3 = 2/7, a_4 = 1/7, a_5 = 1/7.$

Innym wskaźnikiem (barometrem) opartym na wynikach testu koniunktury o charakterze syntetycznym jest wskaźnik klimatu gospodarczego stosowany w IFO - Institut für Wirtschaftsforschung w Monachium. Wykorzystuje się w jego konstrukcji dane z testu przemysłowego - wskaźnik nastrojów przedsiębiorstw przemysłowych oraz wskaźnik nastrojów konsumentów. Przy czym obydwa te wskaźniki zostają oczyszczone z wahań sezonowych oraz użyte z wyprzedzeniem 2 miesięcy w odniesieniu do nastrojów konsumenckich i 4 miesięcy w odniesieniu do nastrojów przedsiębiorstw przemysłowych. Przesunięcie to ustalone jest empirycznie w stosunku do PKB.

Oczywiście, przedstawione powyżej wskaźniki nie wyczerpują tematu. W praktyce funkcjonuje bardzo wiele konstrukcji wskaźników odnoszących się zarówno do całej gospodarki, jak i poszczególnych jej sektorów. Przedstawione powyżej rozwiązania spotyka się w praktyce najczęściej, zwłaszcza w krajach europejskich.

5. Weryfikacja testu koniunktury

5.1. Wyniki badań uzyskiwanych metodą testów koniunktury a wyniki statystyki oficjalnej. Doświadczenia światowe.

Niemalże od początku stosowania testów koniunktury oraz wykorzystywania ich rezultatów do ocen bieżącej sytuacji gospodarczej i krótkookresowych prognoz w obrębie badanej rzeczywistości, pojawiło się pytanie czy wyniki testów dobrze odzwierciedlają opisywaną rzeczywistość? Pytanie to jest o tyle zasadne, że badanie metodą testu jest w gruncie rzeczy badaniem opinii menedżerów. Pozostaje więc pytanie - czy suma subiektywnych opinii badanych podmiotów może składać się na obiektywny obraz rzeczywistości?

Zagadnienie relacji pomiędzy rezultatami uzyskiwanymi w badaniach metodą testu, a danymi pochodzącymi ze statystyki oficjalnej było zawsze jednym z podstawowych zagadnień leżących w sferze zainteresowań ośrodków prowadzących badania tą metodą. Ośrodki światowe prowadzące tego typu badania przez dziesiątki lat zebrały nie małe doświadczenia świadczące o dużej zbieżności pomiędzy tym, co rejestruje statystyka oficjalna a wynikami uzyskiwanymi w jakościowych badaniach koniunktury.

Relacje, które najczęściej są poddawane badaniom to:

- wskaźniki produkcji z badań metodą testów - a dane dotyczące produkcji pochodzące ze statystyki oficjalnej;
- syntetyczne wskaźniki pochodzące z testów - a produkt krajowy brutto;
- wskaźniki dotyczące tempa wzrostu cen pochodzące z badań metodą testów - a wskaźniki tempa wzrostu cen oparte o dane statystyki oficjalnej;
- wskaźniki dotyczące inwestycji pochodzące z testu - a wskaźniki dotyczące inwestycji w oparciu o dane statystyki oficjalnej;
- poziom wykorzystania mocy produkcyjnych - a wzrost produktu krajowego brutto;
- poziom zamówień - a tempo wzrostu produkcji.

W zdecydowanej większości przypadków zbieżność pomiędzy wynikami uzyskiwanymi metodą testu koniunktury a danymi statystyki oficjalnej jest wysoka (współczynnik korelacji R^2 - powyżej 0,85). Co więcej, w szeregu przypadków odnotowuje się wyprzedzenie sięgające od 1 do 6 miesięcy dla rezultatów osiąganych metodą testu w stosunku do danych statystyki oficjalnej.

W badaniach testem koniunktury prowadzonych w Belgii odnotowuje się wysoką korelację pomiędzy następującymi danymi:

Dane pochodzące z badań metodą testu	Dane ze statystyki oficjalnej	Współczynnik korelacji R^2
Przewidywane zatrudnienie w przedsiębiorstwach produkcyjnych	Zatrudnienie w przedsiębiorstwach produkcyjnych	0,94
Zatrudnienie w przedsiębiorstwach budowlanych	Zatrudnienie w przedsiębiorstwach budowlanych	0,97
Sprzedaż w handlu detalicznym	Sprzedaż w handlu detalicznym	0,92
Produkcja w przedsiębiorstwach przemysłowych	Produkcja w przedsiębiorstwach przemysłowych	0,80

Źródło: Bulletin of the National Bank of Belgium, Edition 65, Vol. II, nr 2-3 sierpień - wrzesień 1990, str. 53-64.

O podobnej, wysokiej zbieżności danych statystyki oficjalnej z rezultatami uzyskiwanymi w badaniach metodą testów koniunktury informuje prowadzący w Japonii badania metodą testów koniunktury Bank of Japan[55]. W przeprowadzonych badaniach porównawczych obejmujących okres od 1975 r. do 1991 r. (dane kwartalne) stwierdzono wysoki wskaźnik korelacji ($R^2 = 0,95$) pomiędzy wskaźnikiem klimatu gospodarczego (saldo - czyli różnica pomiędzy odsetkiem odpowiedzi mówiącym o poprawie sytuacji gospodarczej, a odsetkiem odpowiedzi wskazujących na pogorszenie sytuacji gospodarczej) a wskaźnikiem tworzonym w oparciu o dane pochodzące ze statystyki oficjalnej będącym stosunkiem wielkości zysku do wielkości sprzedaży.

Wysoki wskaźnik korelacji uzyskano porównując zmiany cen produkcji wyrobów przemysłowych pochodzące z badań metodą testu koniunktury ze zmianami cen tychże wyrobów rejestrowanymi przez statystykę oficjalną (wskaźnik korelacji w tym

[55] Susumu Kahsaka,: Some Characteristics of the Bank of Japan's Business Survey Which Combines Numercial and Judgemental Data. Referat na 20 międzynarodową konferencję organizowaną przez CIRET, Budapest, październik 1991.

przypadku ukształtował się na poziomie 0,89) oraz ze zmianami cen w handlu (wskaźnik korelacji na poziomie 0,88).

Równie wysokie współczynniki korelacji uzyskano porównując wartości wskaźników produkcji uzyskanych w wyniku testu z wartościami produkcji sprzedanej pochodzącymi ze statystyki oficjalnej oraz wartości dotyczące tendencji w wielkości zatrudnienia, pochodzące z badań metodą testu w przemyśle, porównywane ze zmianami w wielkości zatrudnienia rejestrowanymi przez statystykę oficjalną.

W doniesieniu na temat doświadczeń z badań nad koniunkturą we Włoszech autor opracowania[56] poddaje analizie zbieżności wybrane wskaźniki oraz ich kombinacje ze wskaźnikiem produkcji rejestrowanym przez ISTAT (Włoski Urząd Statystyczny). Najwyższe wskaźniki korelacji ze wskaźnikiem produkcji (dynamika produkcji sprzedanej) tworzonym w oparciu o statystykę oficjalną wykazują następujące wskaźniki pochodzące z badań metodą testu:

- wskaźnik wielkości produkcji (mierzony saldem) w postaci średniej arytmetycznej z ostatnich trzech miesięcy - współczynnik korelacji -0,640;
- produkcja dóbr zaopatrzeniowych (średnia arytmetyczna sald z ostatnich trzech miesięcy) - współczynnik korelacji 0,628;
- produkcja dóbr konsumpcyjnych (średnia arytmetyczna sald z ostatnich trzech miesięcy) - współczynnik korelacji 0,568.

Badaniu poddano dane miesięczne z lat 1979 - 1989.

Podobnie dużą zbieżność danych statystyki oficjalnej z wynikami pochodzącymi z badań testów stwierdzają eksperci z IFO w Monachium, ośrodka mającego najdłuższe doświadczenia w Europie w prowadzeniu tego typu badań[57]. Wysoki stopień zbieżności stwierdzono pomiędzy wskaźnikiem (wyrażonym saldem) dotyczącym oceny aktualnej produkcji w porównaniu z miesiącem poprzednim a dynamiką produkcji w porównaniu z odpowiednim miesiącem roku poprzedniego rejestrowaną przez dane statystyki oficjalnej oraz wysoką zbieżność pomiędzy

---

[56] Pietro Gennari: Forecasting Industrial Production Index, The Italian case, Istituto Nazionale per lo Studio della Conqiuntura (ISCO) Roma, referat na 22 konferencję CIRET-u, Budapest, 1991.

[57] The Business Survey of the IFO Institute, IFO - Institute für Wirtschaftsforschung, November 1981, str.6-18.

przewidywaniami co do wielkości produkcji w najbliższych 3 miesiącach a dynamiką produkcji rejestrowaną przez statystykę oficjalną (Rys. 8).

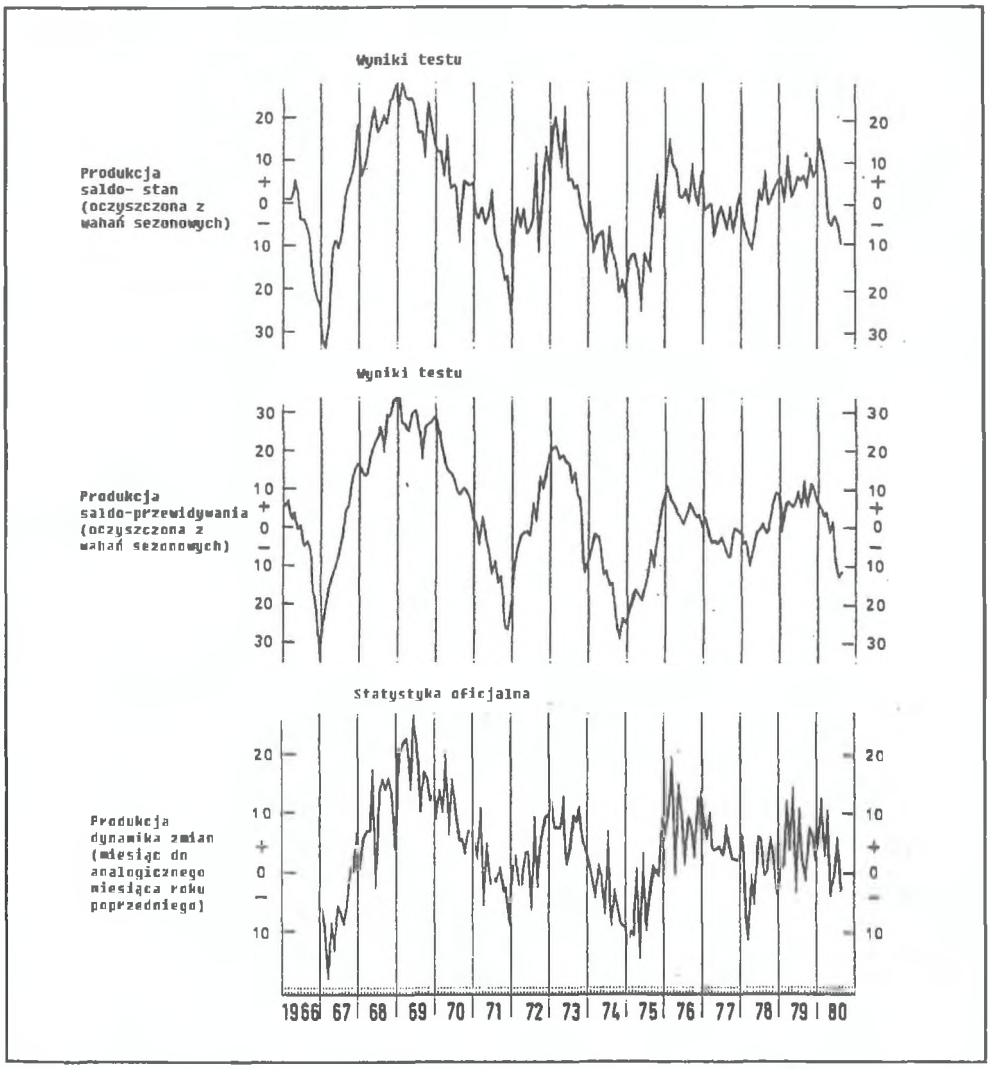

Rys. 8. Wyniki testu koniunktury w przemyśle a dane statystyki oficjalnej (saldo stanu i przewidywań produkcji a dynamika produkcji według statystyki oficjalnej). Doświadczenia IFO.

Źródło: The Business Survey of the IFO Institute, IFO - Institute für Wirtschaftsforschung, November 1981, s. 7.

Podobnie wysoką zbieżność odnotowano w przypadku relacji wskaźnika wzrostu cen rejestrowanego przez statystykę oficjalną ze wskaźnikiem tempa wzrostu cen uzyskiwanego przy pomocy badań metodą testu (Rys. 9).

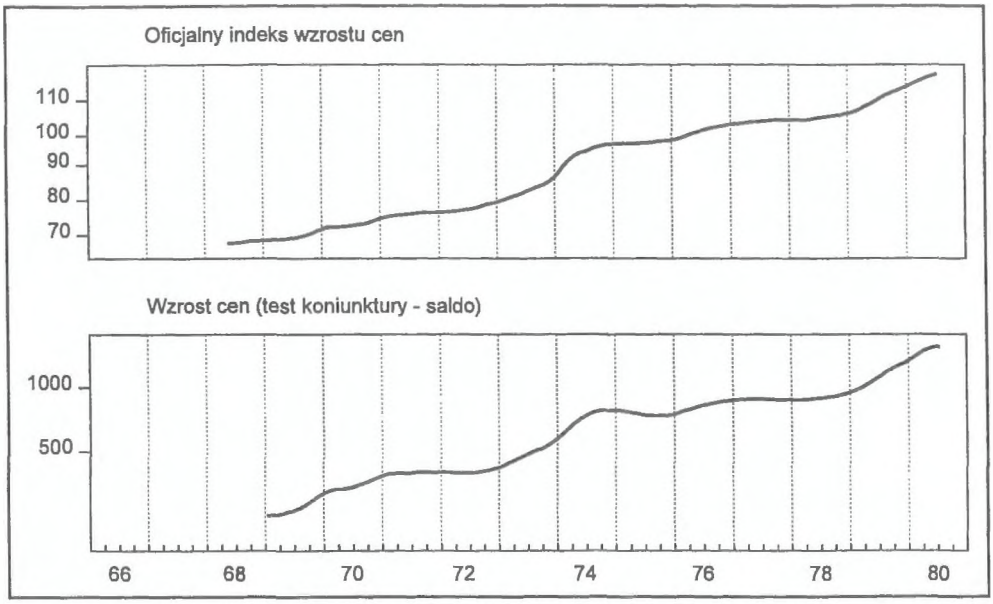

Rys. 9. Relacja pomiędzy wskaźnikiem wzrostu cen rejestrowanym przez statystykę oficjalną a wskaźnikiem wzrostu cen rejestrowanym testem koniunktury. Doświadczenia IFO.

Źródło: The Business Survey of the IFO Institute, IFO - Institute für Wirtschaftsforschung, November 1981, s. 9.

Przeprowadzone analizy dowodzą również wysokiej zbieżności pomiędzy skłonnością przedsiębiorstw do inwestowania a danymi statystyki oficjalnej na temat ponoszonych nakładów inwestycyjnych przez przedsiębiorstwa (Rys. 10).

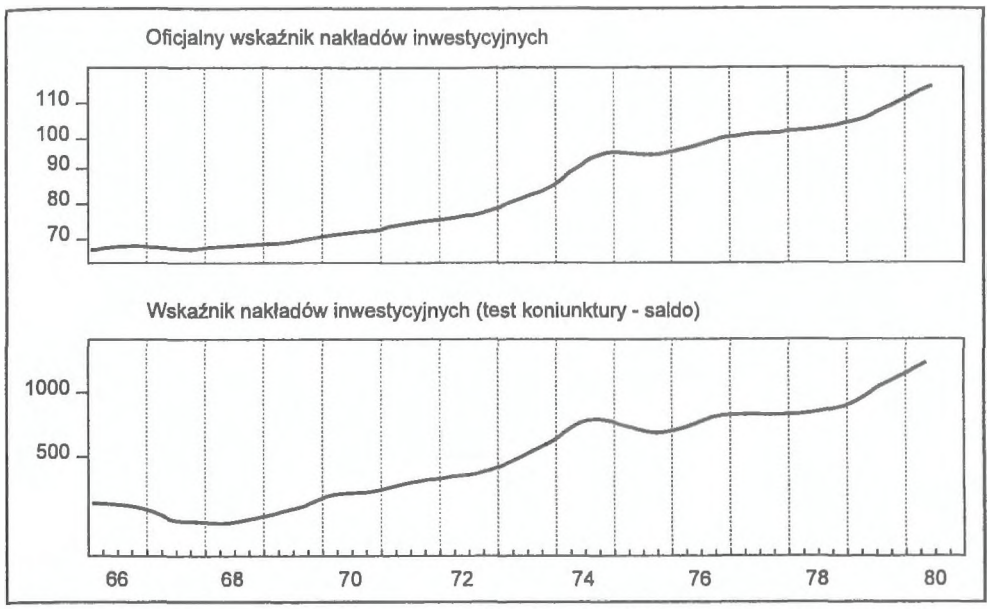

Rys. 10. Relacje pomiędzy wskaźnikiem nakładów inwestycyjnych na podstawie danych statystyki oficjalnej a wskaźnikiem nakładów inwestycyjnych rejestrowanych testem. Doświadczenia IFO.

Źródło: The Business Survey of the IFO Institute, IFO - Institute für Wirtschaftsforschung, November 1981, s. 9.

Podobnie jest w przypadku porównania tempa wzrostu produktu krajowego brutto (GDP) oraz ogólnego wskaźnika koniunktury zwanego Business Climate (omówienie tego wskaźnika znajduje się w rozdziale III p.4.) tworzonego w oparciu o różne pytania pochodzące z testów koniunktury.

Rysunek 11 jest ilustracją zbieżności pomiędzy danymi pochodzącymi ze statystyki oficjalnej a danymi uzyskiwanymi poprzez testy. Na przedstawionych wykresach krzywe położone najwyżej utworzono w oparciu o dane statystki oficjalnej i dotyczą produktu krajowego brutto, dynamiki produkcji oraz wskaźnika syntetycznego wyprzedzającego, tworzonego w oparciu o dane statystyczne. Krzywe przedstawione poniżej odnoszą się do rezultatów badań pochodzących z testów[58].

[58] Main Economic Indicators. Statistic Directorate OECD, February 1995, str. 60 i dalsze.

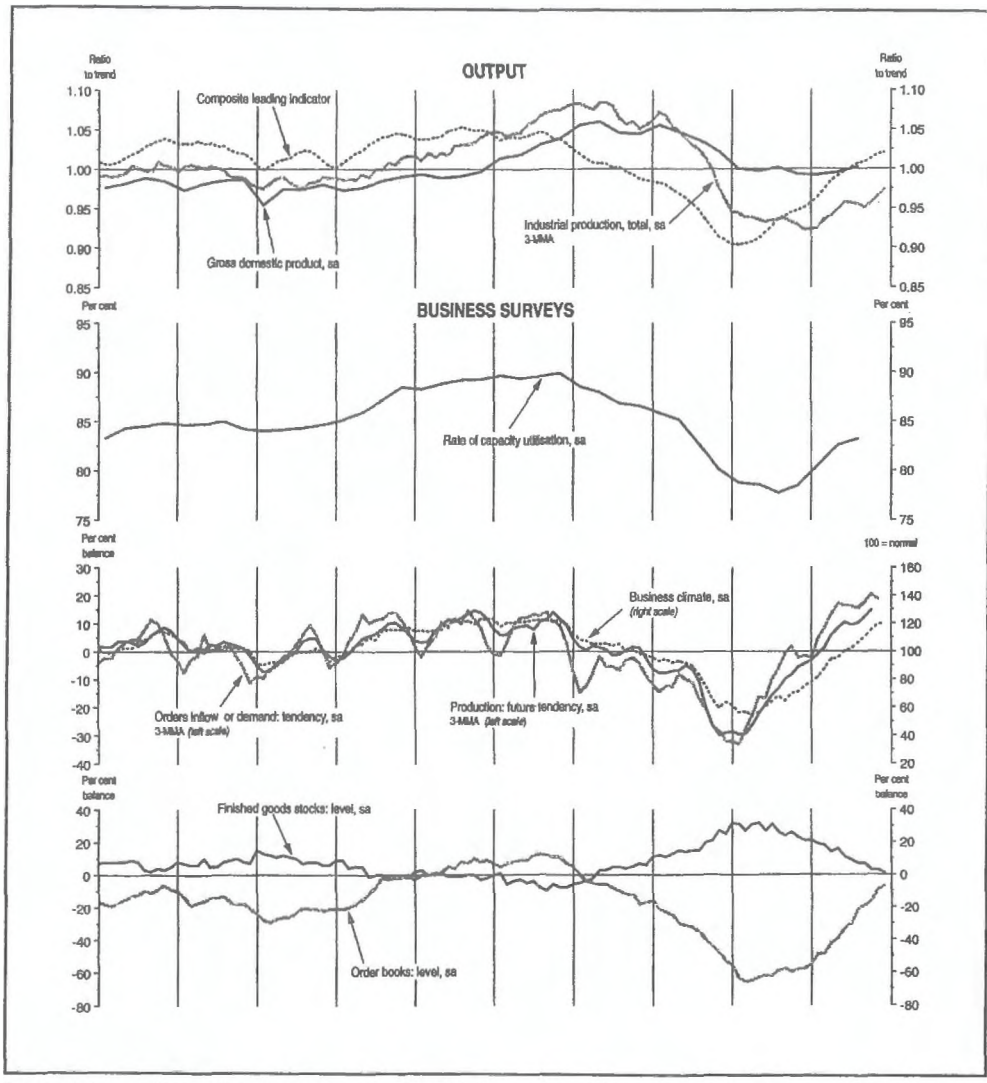

Rys. 11. Relacje pomiędzy GDP i wskaźnikiem statystyki oficjalnej, a wynikami testów koniunktury.

Źródło: Main Economic Indicators. Statistic Directorate OECD, February 1995, s. 80.

Przedstawione na rysunku 11 wykresy stanowią tylko przykładową ilustrację i pochodzą z wydawnictwa OECD zatytułowanego "Main Economic Indicators", wydawanego każdego roku. Znajdują się w nim omówienia podstawowych

wskaźników ekonomicznych dla wszystkich państw - członków OECD i dla każdego z nich w postaci graficznej prezentowane są w taki sposób jak na rys. 11 - tuż pod wskaźnikami pochodzącymi ze statystyki oficjalnej prezentowane są wskaźniki pochodzące z testów.

5.2 Wyniki badań uzyskiwanych metodą testów koniunktury a wyniki statystyki oficjalnej. Doświadczenia Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

Podobnie jak w innych ośrodkach światowych prowadzących badania metodą testu koniunktury, również w Instytucie Rozwoju Gospodarczego SGH przeprowadzono badanie mające na celu porównanie wyników testu koniunktury gospodarczej polskiego przemysłu sektora publicznego z trendem produkcji sprzedanej według danych GUS. Badanie to podjęto w 1991 r. zaś później powtórzono modyfikując podejście do analizy

Poniżej przedstawię krótki opis przeprowadzonych badań oraz otrzymane rezultaty[59]. Dla dokonania powyższych porównań utworzono dwa ciągi:

- ciąg wartości produkcji sprzedanej przemysłu sektora publicznego według danych Głównego Urzędu Statystycznego, od stycznia 1987 roku do grudnia 1993 roku, (produkcja w cenach stałych z roku 1984);
- ciąg wskaźnika koniunktury gospodarczej przemysłu sektora publicznego w oparciu o wyniki testu.

Ponieważ drugi z tych ciągów jest ciągiem tzw. średniej ruchomej sald stanu i przewidywań produkcji, z pierwszego z tych ciągów utworzono podobny ciąg średniej ruchomej wartości produkcji sprzedanej, tworząc pewien trend tej produkcji. Trend ten porównano z ciągiem wskaźnika koniunktury przemysłu. Badanie przeprowadzono metodą ekonometryczną, zakładając liniowy związek opisanych dwóch ciągów. Współczynnik korelacji między ciągami wyniósł około 0,93 a

[59] Szczegółowy opis badań i ich wyniki znajdują się w pracy K. Stanka pt. Wyniki porównań testu koniunktury gospodarczej z trendem produkcji sprzedanej przemysłu uspołecznionego według danych GUS za lata 1987-1990, IRG SGH, Warszawa 1993 oraz w artykule M. Drozdowicz-Bieć, K. Stanek: Test koniunktury jako narzędzie oceny zmian aktywności gospodarczej, Gospodarka Narodowa Nr 2, 1994, s. 28-30.

współczynnik determinacji około 0,88, przy czym ciągi te okazały się dodatnio skorelowane.

W powtórnym badaniu prócz okresowej aktualizacji tych wyników zaszła także potrzeba pewnej modyfikacji przebiegu badania:

a) porównaniu poddano ciąg produkcji sprzedanej przemysłu według danych Głównego Urzędu Statystycznego z ciągiem sald odpowiedzi na pytanie o faktyczne zmiany poziomu produkcji przedsiębiorstw przemysłu w jednostkach fizycznych lub w cenach stałych w danym miesiącu, w stosunku do miesiąca bezpośrednio poprzedniego (ciąg sald);
b) porównania dokonano dla okresu od kwietnia 1991 r. do października 1993 r. a okres ten podzielono na odcinki miesięczne;
c) wyjściową wartość produkcji przemysłu, na podstawie której obliczono wartości produkcji sprzedanej z poszczególnych miesięcy okresu kwiecień 1991 r. - październik 1993 r., przyjęto za jednostkową (100%); wartość 100 odpowiada w tym badaniu średniej produkcji sprzedanej z dwunastu miesięcy roku 1990, na którym zakończono poprzednio przeprowadzone tego typu badanie.

Zrezygnowanie z ciągu wskaźnika koniunktury gospodarczej przemysłu według metody Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej i zastąpienie go (dla porównań z produkcją sprzedaną) ciągiem sald odpowiedzi przedsiębiorstw przemysłu sektora publicznego na pytanie o faktyczne zmiany produkcji wynikało głównie stąd, że wskaźnik IRG SGH nie jest jedynym wskaźnikiem stosowanym do pomiarów koniunktury przemysłu a także stąd, że saldo zmian produkcji jest zmienną, na podstawie której (po odpowiedniej kombinacji tzw. średniej ruchomej) otrzymuje się dopiero wskaźnik koniunktury IRG SGH.

Z przeprowadzonego badania porównań produkcji sprzedanej z ciągiem sald odpowiedzi na pytanie o faktyczny wzrost produkcji w przedsiębiorstwach sektora publicznego wynika, że ciąg produkcji i ciąg sald zmian produkcji są zgodnie skorelowane. Współczynnik korelacji wynosi 0,83. Współczynnik determinacji około 0,7.

Posługiwanie się związkiem liniowym między tymi zmiennymi dla prognoz produkcji jest dopuszczalne, ale wnioski mają ograniczoną wartość poznawczą albowiem na 100 przypadków zmian salda produkcji przemysłu w około 70-ciu procentach można ściśle wnioskować o rozmiarze i kierunku zmian produkcji sprzedanej przemysłu.

Jest to (jak na tego rodzaju badania) stosunkowo niezły wynik. Sądzę, że mógłby on okazać się jeszcze lepszy, gdyby badaniami objęto okres późniejszy obejmujący lata charakteryzujące się większą stabilnością polityczną i gospodarczą (np. lata po 1992 roku) oraz gdyby w badaniach testem koniunktury w większym stopniu uwzględniona była rola sektora prywatnego, którego udział w tworzeniu produktu krajowego brutto, a więc i w całości wartości produkcji sprzedanej systematycznie wzrastał.

Podobne badania zbieżności wyników statystyki oficjalnej z wynikami testu koniunktury w przemyśle w oparciu o dane z badań Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGH przeprowadzone zostały przez R. Nilssona z OECD i zaprezentowane na konferencji międzynarodowej poświęconej wymianie doświadczeń i popularyzacji metodologii badań koniunktury przy pomocy testów, która odbyła się w czerwcu 1993 roku w Poznaniu[60].

Przeprowadzone porównanie dotyczyło miesięcznych danych pochodzących z okresu listopad 1986 r. - kwiecień 1993 r. Zakres analizy dotyczył następujących rezultatów pochodzących z badań testem koniunktury w przemyśle:

- produkcja (stan w miesiącu badania)
- produkcja (przewidywania na najbliższe 3-4 miesiące)
- wskaźnik koniunktury
- wykorzystanie mocy produkcyjnych.

Powyższe cztery szeregi czasowe porównano z odpowiednimi danymi dotyczącymi wartości produkcji sprzedanej ogółem w analogicznym okresie.

Z danych pochodzących z badań oraz z danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego wypreparowany został trend.

Uzyskane rezultaty przedstawiają się następująco:

produkcja (stan)	-	współczynnik korelacji 0,99
produkcja (przewidywania)	-	współczynnik korelacji 0,98
wskaźnik koniunktury	-	współczynnik korelacji 0,99
wykorzystanie mocy produkcyjnych	-	współczynnik korelacji 0,98.

Ponadto autor opracowania zbadał stopień wyprzedzenia lub opóźnienia powyższych

---

[60] R. Nilsson: Evaluation of Qualitative Business Survey Results in Transition Countries, referat na konferencję pt. "Short-term Economic Indicators in Countries in Transition", Poznań 2-4 czerwca 1993.

wskaźników rejestrowanych testem koniunktury w stosunku do wartości produkcji sprzedanej ogółem rejestrowanej przez GUS. Chodziło o sprawdzenie przydatności badań koniunktury metodą testu jako badań sygnalizujących wcześniej niż statystyka oficjalna tendencje pojawiające się w gospodarce.

W przypadku danych dotyczących stanu produkcji wyprzedzenie w stosunku do wielkości produkcji sprzedanej w oparciu o dane GUS wynosiła 9 miesięcy, w przypadku przewidywań co do wielkości produkcji wyprzedzenie to wyniosło 12 miesięcy. Wskaźnik koniunktury liczony w oparciu o badania koniunktury w przemyśle wyprzedza dane statystyki oficjalnej dotyczące wielkości produkcji sprzedanej o 10 miesięcy, zaś wykorzystanie mocy produkcyjnych wykazuje opóźnienie o 2 miesiące w stosunku do danych wielkości produkcji sprzedanej pochodzących z GUS. Nieco gorsze wyniki zarówno co do stopnia korelacji oraz okresu wyprzedzenia uzyskał autor badania na danych, z których nie został wypreparowany trend. Tłumaczy on to jednak sposobem zadawania pytania w ankiecie, która sugerować może wypełniającemu ankietę usunięcie trendu przy ocenie badanego zjawiska.

Warto zaznaczyć, iż R. Nilsson dokonał podobnych badań na danych pochodzących z badań kwartalnych w latach 1987-1992 na Węgrzech oraz na danych kwartalnych z badań prowadzonych w latach 1986-1992 przez Akademię Ekonomiczną w Poznaniu. Rezultaty uzyskanych wyników były zbliżone do rezultatów powyżej przedstawionych.

Badanie dla wyników testu przemysłowego Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej zostało powtórzone ponownie przez Zb. Matkowskiego i R. Nilssona dla danych z lat 1986-1994[61]. W badaniu stwierdzono niski współczynnik korelacji (rzędu 0,45 - 0,50) porównując wyniki testu przemysłowego (wielkość produkcji - stan, przewidywaną wielkość produkcji, wykorzystanie zdolności produkcyjnych i wskaźnik koniunkturalny) ze zmianami wielkości produkcji sprzedanej według statystyki Głównego Urzędu Statystycznego. Jednak porównując te same wskaźniki pochodzące z testu z danymi statystyki oficjalnej dotyczącymi zmian w wielkości produkcji w stosunku do analogicznego miesiąca

[61] Zb. Matkowski, R. Nilsson, Analiza zgodności między wybranymi wskaźnikami testu przemysłowego IRG SGH a wskaźnikiem ogólnego wolumenu produkcji przemysłowej. Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 8, IRG SGH, 1996, s. 90-111.

roku poprzedniego uzyskano bardzo wysoki współczynnik korelacji (0,85 - 0,91). Co ciekawsze, potwierdzono znaczne (11 - 14 miesięcy) wyprzedzenie badanych wielkości (produkcja, stan i przewidywania, wskaźnik koniunktury) w stosunku do wielkości produkcji rejestrowanej przez statystykę oficjalną. W powyższym badaniu dla jednych i drugich danych wypreparowany został trend. Rezultaty tych badań świadczyć mogą o dużej przydatności wyników przemysłowego testu koniunktury do średniookresowych prognoz.

Do podobnych wniosków dochodzą M. Rocki i A. Tabeau, którzy podjęli zagadnienie kwantyfikacji danych jakościowych pochodzących z przemysłowego testu koniunktury. Kwantyfikacji poddane zostały dane jakościowe dotyczące stanu oraz przewidywań produkcji przy zastosowaniu różnych metod. Autorzy w wyniku przeprowadzonych badań stwierdzają, że "...proponowane w literaturze zachodniej metody kwantyfikacji można zastosować z powodzeniem dla danych polskich. Uzyskane wyniki są podobne, niezależnie od stosowanych metod. Dane otrzymane w wyniku kwantyfikacji dobrze odbijają dane dostępne (ex post) w oficjalnych statystykach i mogą być użyteczne w procesie modelowania ekonomicznego i prognozowania."[62]

5.3. Weryfikacja testu koniunktury poprzez porównanie jego wyników z elementami teorii zachowań przedsiębiorstw w warunkach rynkowych

Aby przeprowadzić analizę, której wynikiem byłoby uzyskanie danych do oceny stopnia rynkowych zachowań z teoretycznymi uogólnieniami charakterystycznymi dla gospodarek wolnorynkowych, należy najpierw określić co to znaczy rynkowe zachowanie. Zadanie to jest o tyle proste, że definicję rynkowego zachowania przedsiębiorstw ograniczymy jedynie do reakcji przedsiębiorstw na zmiany popytu na wytworzone przez nie produkty.

---

[62] M. Rocki, A. Tabeau, Kwantyfikacja jakościowych danych ankietowych dla produkcji przemysłu w Polsce, Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych Nr 2, SGH, 1995, s. 135-152.

Na podstawie ogólnych znanych podręcznikowych teorii zachowania się przedsiębiorstwa w przypadku zmiany popytu, podaży i ceny można określić ogólny schemat zachowania się przedsiębiorstwa na rynku. Teoretyczny schemat zachowania przedsiębiorstwa można prześledzić na podstawie klasycznego rozumowania z teorii mikroekonomii. Poniżej prezentuję znany rysunek krzywych popytu i podaży. Punkt przecięcia się krzywych wyznacza punkt równowagi tzn. cenę równowagi i ilość wytworzonego dobra przy danej cenie.

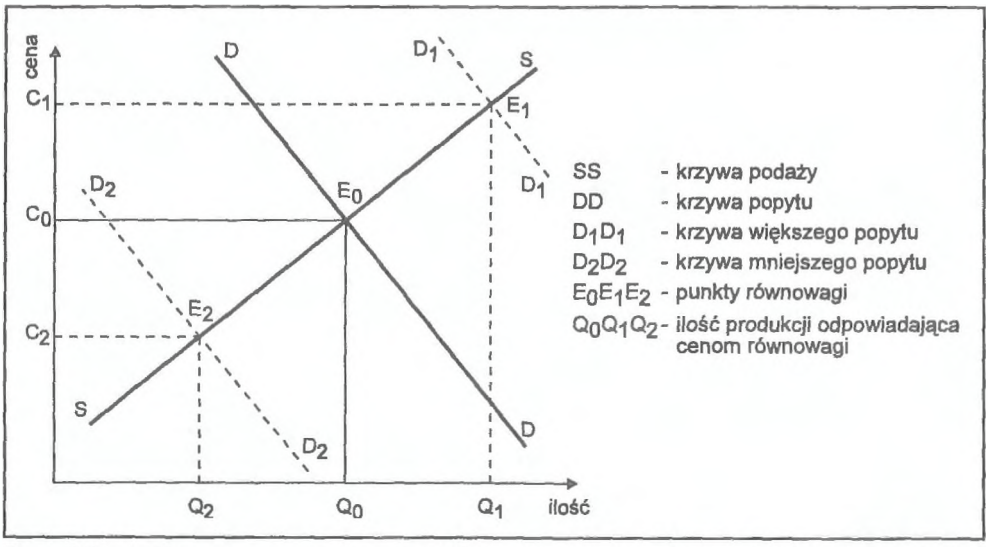

Rys. 12. Krzywe popytu, podaży. Ilustracja do teoretycznej analizy zachowania się przedsiębiorstw.

Teoretyczna analiza w oparciu o ten rysunek pomija ważny element warunkujący zachowanie się przedsiębiorstw, mianowicie poziom zapasów wyrobów gotowych. Stan magazynu jest dodatkowym parametrem uruchamiającym różnorodne działania w przedsiębiorstwie. Zapasy wyrobów gotowych większe od przyjętych za normalne sygnalizują, że popyt jest za mały w stosunku do realizowanego programu produkcyjnego przy danych cenach zbytu i danych kanałach dystrybucji. Zapasy mniejsze od normalnych oznaczają, że popyt jest większy w

stosunku do bieżącej wielkości produkcji. W obu tych przypadkach przedsiębiorstwa będą realizowały różne strategie dostosowujące ich podaż oraz ceny do bieżącego popytu. Strategie te będą zależały od pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstwa na rynku. A na pozycję konkurencyjną składa się między innymi udział przedsiębiorstwa w rynku danego towaru i w rynku zaopatrzeniowym, oraz jego bieżąca sytuacja finansowa, która decyduje o zdolności przedsiębiorstwa do konkurowania jakością produktów.
Niezależnie od tego podstawowe strategie przedsiębiorstwa powinny się dać opisać na podstawie tego, co można powiedzieć opierając się na analizie teoretycznej, której syntezą jest rysunek krzywych popytu i podaży. Teoretyczny ciąg zachowań zgodny ze schematem popytowo-podażowym przedstawia rysunek 13. Przedstawia on dwa typy reakcji w zależności od kierunku zmian popytu. Załóżmy, że popyt wzrasta. Jeśli tak, to przy danej cenie i danej wielkości produkcji spadają zapasy w magazynie poniżej poziomu normalnego. Poziom normalny jest to taki poziom, który występuje zwykle i został uznany przez przedsiębiorstwa jako ten, przy którym można na bieżąco reagować na fluktuację popytu i jednocześnie nie wiąże się to ze zbyt wysokimi kosztami jego utrzymywania. Jeśli nie jest to przypadkowy wzrost popytu, to przedsiębiorstwo przygotowuje się do zwiększenia wielkości produkcji. Składa zamówienia na komponenty do zwiększonej produkcji, jeśli trzeba - zatrudnia dodatkowych ludzi etc. Jeśli nie jest w stanie zwiększyć produkcji lub ma pozycję monopolistyczną na rynku - to podnosi ceny. W praktyce przedsiębiorstwa mogą podjąć oba typy działań. W efekcie, dodatkowy popyt zostaje zaspokojony wzrostem produkcji i wzrostem cen. Proces dopasowywania produkcji i cen do nowego poziomu popytu trwa tak długo, dopóki zapasy w przedsiębiorstwie(ach) nie ustabilizują się na poziomie normalnym. Wówczas ustali się nowy poziom produkcji, nowy poziom cen, a więc nowy punkt równowagi popytowo-podażowej.

To co opisano, obrazuje przedstawiony schemat (Rys. 13). Opis dotyczy przypadku, kiedy nowy poziom równowagi ustala się w wyniku wzrostu popytu. Schemat zamieszczony poniżej pozwala również prześledzić osiąganie nowego - niższego punktu równowagi w przypadku spadku popytu.

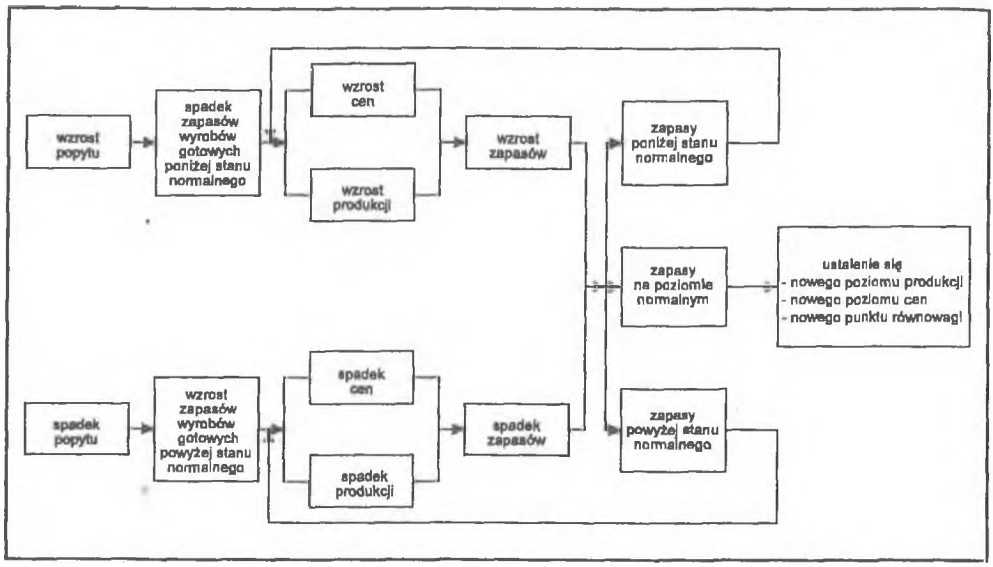

Rys. 13. Mechanizm ustalania się równowagi rynkowej w wyniku wzrostu lub spadku popytu

Prześledźmy teraz przystawalność powyżej opisanego teoretycznego schematu zachowań przedsiębiorstw z rezultatami uzyskanymi w toku badań przy pomocy testu koniunktury. Zjawisko to jest szczególnie wyraźnie widoczne w latach 1992-1993 (por. rys. 14).

Wygenerowany zwiększoną podażą pieniądza popyt obserwowany zwłaszcza w drugiej połowie 1992 roku zaowocował w pierwszej kolejności przyspieszonym wzrostem cen. Oczywiście, przedsiębiorstwa mogą podnosić ceny na swe wyroby do poziomu cen wyrobów konkurencyjnych. Im silniejsza pozycja przedsiębiorstwa na rynku, tym większe możliwości podnoszenia cen na swe wyroby jako odpowiedź na zwiększony popyt. Jednocześnie przedsiębiorstwa zaspokajały podwyższony popyt wyzbywając się towarów z magazynów - ich poziom spadł poniżej poziomu normalnego. Wyższy poziom popytu utrzymywał się w dalszym ciągu - przedsiębiorstwa uruchamiały więc większą produkcję. Z taką sytuacją mieliśmy do czynienia w 1992 roku, zwłaszcza zaś w jego drugiej połowie. Niemal cały 1992 rok, aż do listopada - rósł portfel nowych zamówień krajowych. O ile w styczniu 1992 roku jedynie 8% przedsiębiorstw informowało, że napływ nowych zamówień

był większy, zaś 53% przedsiębiorstw odnotowało w tym samym czasie spadek portfela zamówień, to w listopadzie 1992 roku - 23% przedsiębiorstw sygnalizowało wzrost portfela zamówień, zaś 25% przedsiębiorstw jego spadek. Zmniejszyły się trudności ze zbytem produkowanych towarów: w marcu 1992 r. wskaźnik trudności zbytu towarów wyniósł 27%, w czerwcu 15%, zaś w październiku 1992 r. minus 6%. W tym samym czasie rosnącemu popytowi towarzyszyło zjawisko przyspieszonego wzrostu cen. Wskaźnik wzrostu cen w okresie od lipca 1992 r. do stycznia 1993 r. wzrósł z poziomu 23% do poziomu 53%. W lipcu 1992 r. - 32% przedsiębiorstw sygnalizowało wzrost cen swych wyrobów, 9% - ich spadek, zaś w styczniu 1993 r. 55% przedsiębiorstw podniosło ceny na swe wyroby, a zaledwie 2% przedsiębiorstw obniżyło je.

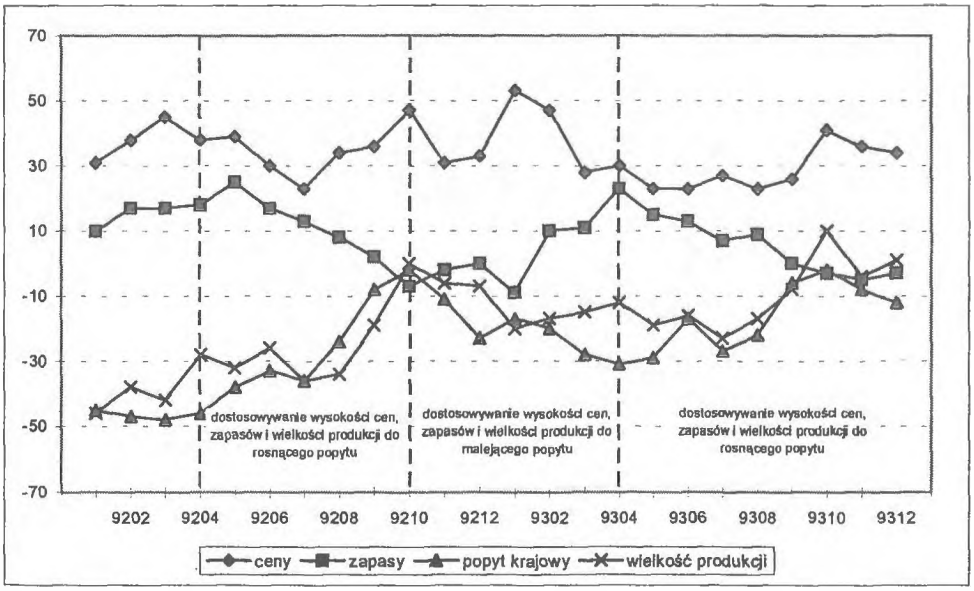

Rys. 14. Przebieg krzywych popytu, cen, zapasów i produkcji wg badań IRG SGH metodą testu koniunktury

Jednocześnie obserwujemy znaczny spadek zapasów wyrobów gotowych. Wskaźnik zapasów wyrobów gotowych w maju 1992 roku wyniósł 25% (43% przedsiębiorstw sygnalizowało wzrost zapasów wyrobów gotowych, zaś 18% przedsiębiorstw - spadek). W styczniu 1993 roku wskaźnik zapasów wyrobów gotowych wyniósł minus 9% (17% przedsiębiorstw odczuwało wzrost zapasów wyrobów gotowych, zaś 26% przedsiębiorstw odczuwało spadek zapasów wyrobów gotowych).
Opróżnianiu magazynów towarzyszył wzrost produkcji (por. rys. 14). W okresie tym mieliśmy do czynienia z klasyczną reakcją przedsiębiorstw na podwyższony popyt i zmierzaniu w kierunku wyższego punktu równowagi.

Nieco inaczej przedstawiała się sytuacja w 1993 r. Na słabnący do końca 1992 r. popyt przedsiębiorstwa zareagowały wyhamowaniem tempa wzrostu cen (por. rys. 13). Wskaźnik wzrostu cen spadł z 53% w styczniu 1993 r. do poziomu 28% w marcu tego roku (35% przedsiębiorstw podniosło w tym czasie ceny na swe wyroby zaś 7% przedsiębiorstw obniżyło je). Produkcja w przedsiębiorstwach ciągle jednak "ustawiona" była pod wzmożony popyt z drugiej połowy 1992 roku. Musiało to spowodować wzrost zapasów wyrobów gotowych. Wskaźnik ten w 1993 roku podniósł się z minus 9% w styczniu 1993 r. do poziomu 23% w kwietniu 1993 r. (36% przedsiębiorstw miało w tym czasie większe zapasy swych wyrobów niż normalnie, zaś tylko 13% przedsiębiorstw zmniejszyło zapasy). Od kwietnia 1993 r. przedsiębiorstwa zaczęły zmniejszać produkcję dostosowując ją do wielkości aktualnego wówczas popytu (por. rys. 14).
Opisane zachowanie się przedsiębiorstw jest przypadkiem z dolnej części schematu przedstawionego na rys. 13, dotyczącego dostosowania poziomu cen, zapasów i wielkości produkcji do malejącego popytu i zmierzaniu gospodarki w kierunku niższego punktu równowagi.

To co przedstawiono powyżej prowadzi do wniosku, iż wyniki rejestrowane przy pomocy testu koniunktury, dotyczące relacji: popyt - ceny - zapasy - wielkość produkcji, są zgodne z analizą teoretyczną. Jeśli więc przyjąć, iż teoria jest pewnym uogólnieniem praktyki, to można sądzić, iż narzędzie testu koniunktury dobrze opisuje tendencje pojawiające się w gospodarce.

6. Współczesne kierunki wykorzystania wyników badań metodą testu koniunktury

Coraz bogatsza i bardziej precyzyjna wiedza na temat wartości poznawczej, jakie dają rezultaty badań koniunktury gospodarczej metodą testów stwarza możliwości oraz zachętę do wykorzystywania ich dla potrzeb przewidywania nie tylko kierunku i siły rozwoju, lecz również szacowania konkretnych parametrów makroekonomicznych.

Współczesne nurty badawcze towarzyszące omawianym badaniom rozwijające się niezwykle intensywnie w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych można by ująć w dwie zasadnicze grupy:

- nurt związany z wykorzystaniem badań koniunktury przy pomocy testów do szacowania przewidywanych wielkości makroekonomicznych (takich jak np. poziom inflacji, wielkość produkcji, wielkość produktu krajowego brutto) w tzw. krótkim i średnim okresie;
- nurt związany z tworzeniem modeli opisujących cykle koniunkturalne dla poszczególnych gospodarek rejestrujące zmiany długookresowe.

Wspólną cechą łączącą oba współczesne nurty dociekań jest łączenie wyników badań pochodzących z badań metodą testów koniunktury z danymi pochodzącymi ze statystyki oficjalnej w modelach ekonometrycznych, co zdaniem wielu badaczy znacznie poprawia jakość uzyskiwanych szacunków[63].

Badania mające na celu krótko i średniookresowe szacowanie wybranych wielkości makroekonomicznych dotyczą najczęściej produktu krajowego brutto, inflacji, produkcji przemysłowej, stopy bezrobocia. Podstawowym warunkiem, który

---

[63] Interesujące zestawienie 3 typów modeli: opartych wyłącznie na danych ilościowych, opartych wyłącznie na danych jakościowych oraz model łączący dane jakościowe z ilościowymi przedstawia Dominique Laidiray w Using Business Survey Data for Quantitative Forecasts: An Integratet Method. INSEE we Francji, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur 1995, Zdecydowanie najlepsze rezultaty uzyskuje w przypadku zastosowania modelu ilościowo-jakościowego. Podobnie, Beat Schwab w Integrating Survey Results and Macroeconomic Data in Business Cycle Forecasts z Union Bank of Switzerland w Zurichu; referat na 22 konferencję CIRET w Singapurze. Porównaj również założenie do BUSY-model - podstawy ekonometrycznego modelu stosowanego w krajach UE. European Economy Supplement B, Special edition - July 1991, Commssion of the European Communities Directoriate, General for Economic and Financial Affairs.

muszą spełniać badania koniunktury przy pomocy testu, aby mogły być wykorzystane do tego typu szacunków jest długi, co najmniej kilkunastoletni okres obserwacji. Istotne bowiem jest dla budowy prawidłowego algorytmu sprawdzenie na wynikach badań dotyczących przeszłości ich stopnia pokrywania się z danymi statystyki oficjalnej. Przykładowo dla stworzenia algorytmu szacującego wysokość inflacji poddaje się konfrontacji szacunki inflacji pochodzące z testów z odpowiadającymi im danymi pochodzącymi ze statystyki oficjalnej. Podobnej weryfikacji poddaje się inne wielkości badane testem i mające swe odpowiedniki w danych statystyki oficjalnej.

Interesujące doświadczenia dotyczące szacowania wysokości inflacji w Belgii i Francji przedstawia Laurent Clerc w referacie pod tytułem "Are the Banque de France Business Conditions Indicator Good Leading Indicators for Inflationary Pressure"?[64]

W zaproponowanym i przetestowanym modelu pozwalającym na szacunki inflacji wykorzystuje on zarówno dane ilościowe jak i jakościowe. Wśród danych jakościowych wykorzystywane są wyniki testu konsumenckiego (przewidywania cen konsumentów), wyniki testu handlowego (przewidywania cen handlowców), wyniki testu przemysłowego (przewidywania cen producentów). Ponadto przewidywania cen producentów w proponowanym modelu podzielone są na przewidywania producentów artykułów: konsumpcyjnych, żywnościowych i nieżywnościowych, zaopatrzeniowych, inwestycyjnych itp. i odpowiednio w modelu ważone w zależności od udziału produkcji poszczególnych grup towarów w tworzeniu produktu krajowego brutto. Powyższy model testowany był dla gospodarki Francuskiej i Belgijskiej dla lat 1970 - 1995.

Obecnie istnieje ogromna różnorodność modeli ekonometrycznych służących do szacowania poszczególnych wielkości makroekonomicznych z uwzględnieniem wykorzystania danych jakościowych, jak również modeli opisujących cykle koniunkturalne. Niemal każdy ośrodek naukowo-badawczy zajmujący się problematyką koniunktury gospodarczej wypracowuje własne modele ekonometryczne, w tym również takie modele, które uwzględniają wyniki badań testów koniunktury.

---

[64] Laurent Clerc, Are the Banque de France Business Conditions Indicators Good Leading Indicators for Inflationary Prresure?, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur 1995.

W modelach opisujących cykle koniunkturalne istota zagadnienia sprowadza się przede wszystkim do dobrego opisania siły i kierunków zmian zachodzących w gospodarce oraz do szybkiego - wyprzedzającego w stosunku do danych statystyki oficjalnej wyznaczania tzw. górnych i dolnych punktów zwrotnych. Tworzone modele mają więc głównie charakter prognostyczno - ostrzegawczy. Istotne znaczenie przy budowie modeli ekonometrycznych ma ustalenie związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy poszczególnymi zmiennymi. Jednym z bardziej znanych tego typu modeli stworzonych pod kątem wykorzystania wyników badań przy pomocy testów jest przyjęty w 1982 roku przez kraje Unii Europejskiej BUSY-model. Związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy zmiennymi tego modelu przedstawia rysunek 15.

Stanowią one podstawę do estymacji poszczególnych wielkości makroekonomicznych w horyzoncie jednego roku. Poziom konsumpcji indywidualnej wyznaczany jest jako funkcja opinii konsumentów na temat ich sytuacji finansowej i ocen dotyczących ogólnej sytuacji gospodarki. Przewidywany poziom produkcji szacowany jest w oparciu o przewidywania przedsiębiorstw na temat ich poziomu inwestycji oraz przewidywań produkcji. Inwestycje w budownictwie szacuje się w oparciu o przewidywane tempo napływu zamówień w tym sektorze. Popyt krajowy w powyższym modelu jest funkcją zmian w poziomie zapasów wyrobów gotowych i przewidywań produkcji.

Przyjęty model pozwala również szacować poziom międzynarodowej wymiany towarowej dla poszczególnych gospodarek, traktując eksport jako zmienną zależną głównie od popytu krajowego gospodarek pozostałych członków Unii, zaś import jako zmienną zależną od popytu krajowego danej gospodarki oraz czynników decydujący o jej konkurencyjności. Przyjęcie zintegrowanego modelu dla krajów Unii Europejskiej było możliwe dzięki zastosowaniu w tych krajach zharmonizowanych testów koniunktury, tzn, części pytań, które w ten sam sposób w tym samym czasie zadawane są w poszczególnych testach koniunktury w ośrodkach prowadzących te badania (szerzej na ten temat w rozdziale II).

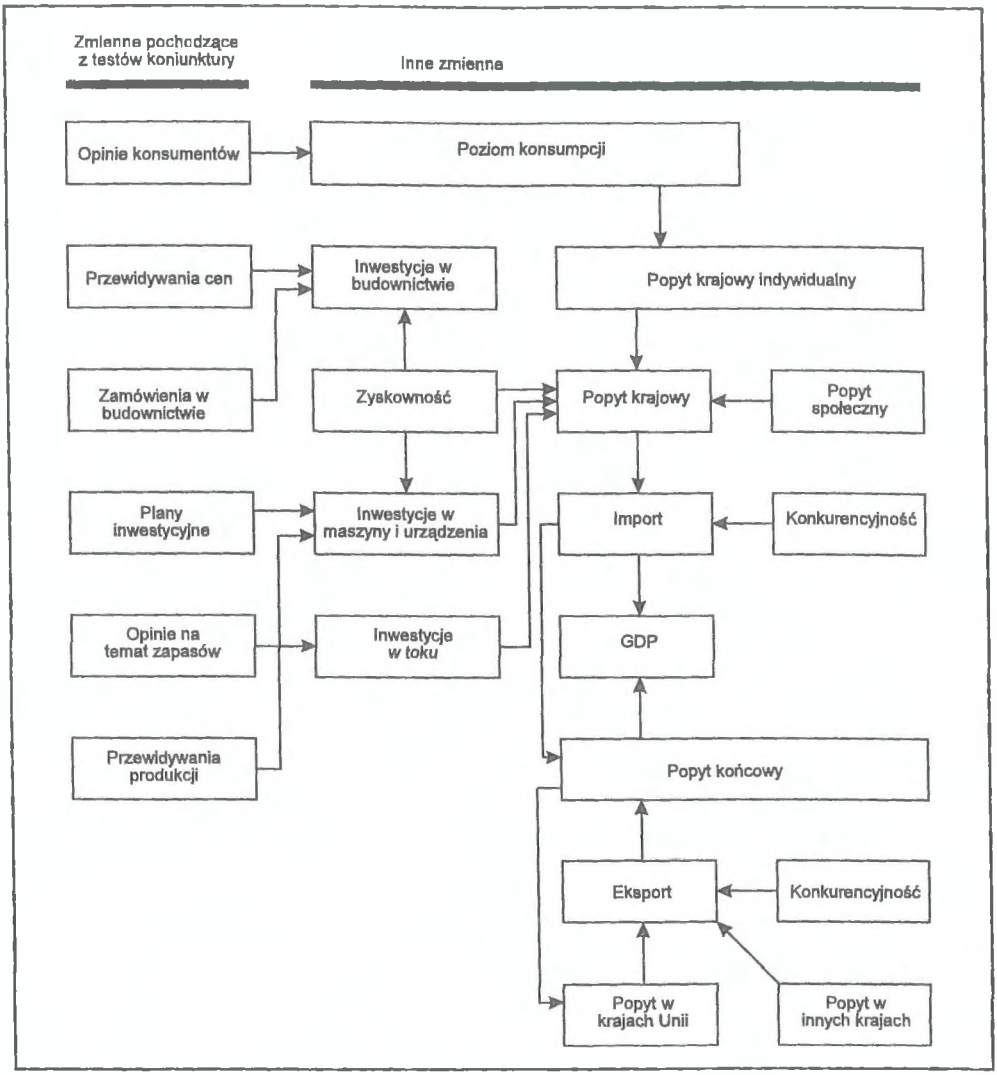

Rys. 15. Schemat przyczynowo-skutkowego BUSY-modelu (Business Survay) przyjętego dla krajów Unii Europejskiej.

Źródło: European Economy Supplement B Special Edition - July 1991 Commision of the European Communities Directorate - General for Economic and Financial Affairs, s. 8.

Rozdział IV
MECHANIZM CYKLU KONIUNKTURALNEGO I PRÓBA JEGO EMPIRYCZNEJ WERYFIKACJI

Prowadzenie i rejestracja wyników badań metodą testów koniunktury, z jednej strony pozwala na bieżąco oceniać stan aktywności gospodarki i prognozować pojawiające się w niej tendencje w tzw. krótkim okresie, z drugiej jednak strony stanowi pewną zachętę, a nawet wyzwanie do podejmowania prób uogólnień teoretycznych mających na celu wyjaśnienie mechanizmu przyczynowo-skutkowego prowadzącego do powstawania cykli koniunkturalnych, ich okresowej powtarzalności a jednocześnie znacznego zróżnicowania ich przebiegu.

Zadanie to wydaje się niezmiernie trudne ze względu na wielość czynników, które należy uwzględnić w budowie takiego modelu, który jednocześnie miałby charakter uniwersalny, tzn. byłby prawdziwy dla każdego typu gospodarki oraz w każdym czasie.

Zwykle więc w tego typu przedsięwzięciach konieczne jest wprowadzanie licznych ograniczeń mających na celu eliminację pewnych czynników, które wydają się być w prowadzonych rozważaniach mniej istotne.

Niniejsze opracowanie stanowi próbę stworzenia takiego mechanizmu wyjaśniającego zjawisko cykliczności w gospodarce. Nie pretenduje ono do miana teorii lub modelu, stanowi jedynie pewne uogólnienie, będące rezultatem kilkuletnich obserwacji i analiz rezultatów badań prowadzonych metodą testu koniunktury w przemyśle.

1. Mechanizm cyklu koniunkturalnego

Obserwacje stopnia aktywności różnych gospodarek na świecie dowodzą istnienia cykliczności ich rozwoju. Przyjąć można, iż stale w bardzo długich okresach na przestrzeni dziesięcioleci, wieków, następuje nieustający rozwój gospodarek (długofalowy trend rozwojowy) wynikający z naturalnej cechy człowieka

jaką jest chęć do coraz lepszego zaspokajania swych potrzeb oraz pojawiania się nowych.

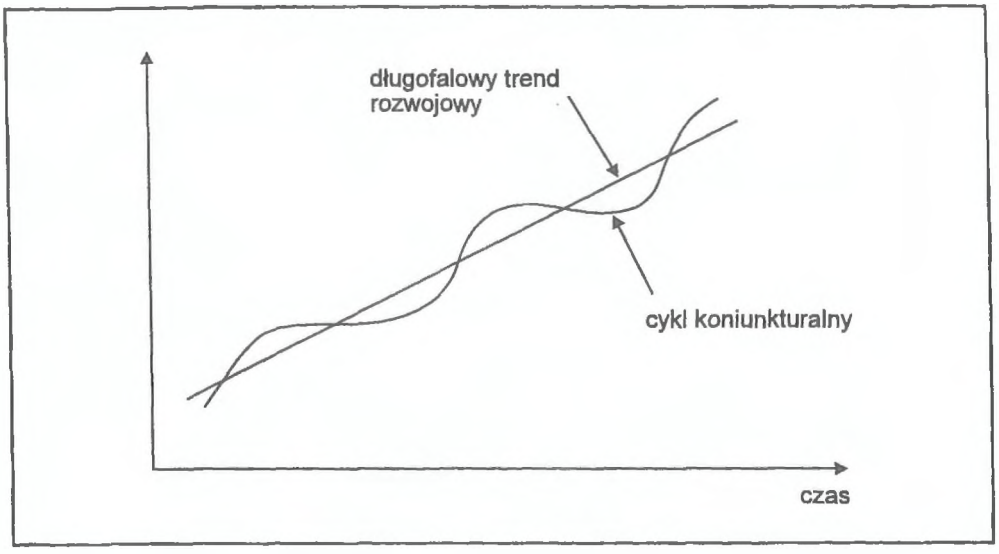

Rys. 16. Cykle koniunkturalne na tle długofalowego trendu rozwojowego.

Wyjątek stanowią tu gospodarki, które znikają lub cofają się nagle w rozwoju lub też ich trend rozwojowy zostaje na jakiś czas przerwany wskutek często nagłych wydarzeń politycznych lub np. klęsk żywiołowych.

Jednak w czasie tego długofalowego trendu rozwojowego poszczególne gospodarki nie rozwijają się równomiernie w czasie. Istnieją okresy, w których następuje wyraźne przyspieszenie tempa rozwoju gospodarek, bywają też okresy, gdy gospodarka rozwija się znacznie wolniej lub nawet przeżywa regres. Zjawisko to powoduje swoiste falowanie tempa rozwoju poszczególnych gospodarek nazwane cyklem koniunkturalnym z racji jego powtarzalności.

Spróbujmy teraz zastanowić się co jest przyczyną owej zmienności w tempach rozwoju gospodarki? Co powoduje, że po okresie tzw. dobrej koniunktury czyli przyspieszonego rozwoju gospodarki wyrażającego się wysoką dynamiką produktu krajowego brutto, produkcji, eksportu, inwestycji i temu podobnych miar aktywności gospodarczej - następuje znaczny spadek przyrostów tych wartości lub nawet ich

kurczenie się. Jaki element życia gospodarczego jest owym czynnikiem sprawczym swoistego falowania stopnia aktywności gospodarki?

Przyjrzyjmy się dokładniej popytowi globalnemu. Niektórzy ekonomiści uważają, że w popycie globalnym nie należy upatrywać przyczyny powstawania cykli. Co prawda przyznają, iż wydaje się, iż czynniki określające ogólny poziom popytu podlegają krótkookresowym wahaniom, zaś obserwowane w ramach cyklu wahania produkcji są tylko odbiciem tego zjawiska, ale zdaniem ich nie należy w tym twierdzeniu upatrywać wyjaśnienia cyklu koniunkturalnego gdyż nic nie mówi ono o przyczynach regularnych wahań czynników, od których zależy ogólny poziom popytu.[65]
Analizując jednak strukturę globalnego popytu wydaje się, że można owe czynniki zidentyfikować.

W strukturze globalnego popytu każdego cyklu koniunkturalnego można wyróżnić dwie jego grupy:

- część popytu, która jest dokładnym powtórzeniem struktury popytu z poprzedniego cyklu koniunkturalnego i może być zaspokojona przez produkcję przy dotychczasowej (nie zmienionej) strukturze sił wytwórczych lub (i) dotychczasową strukturę importu, oraz
- część popytu nowego, o nowej strukturze, zaspokojenie którego wymaga nowej struktury podaży a więc zmian struktury importu lub (i) zmian w strukturze środków produkcji.

[65] Por. Dawid Begg, Stanley Fisher, Rudiger Dornbush; Ekonomia, tom 2, PWE, Warszawa 1993, s. 348.

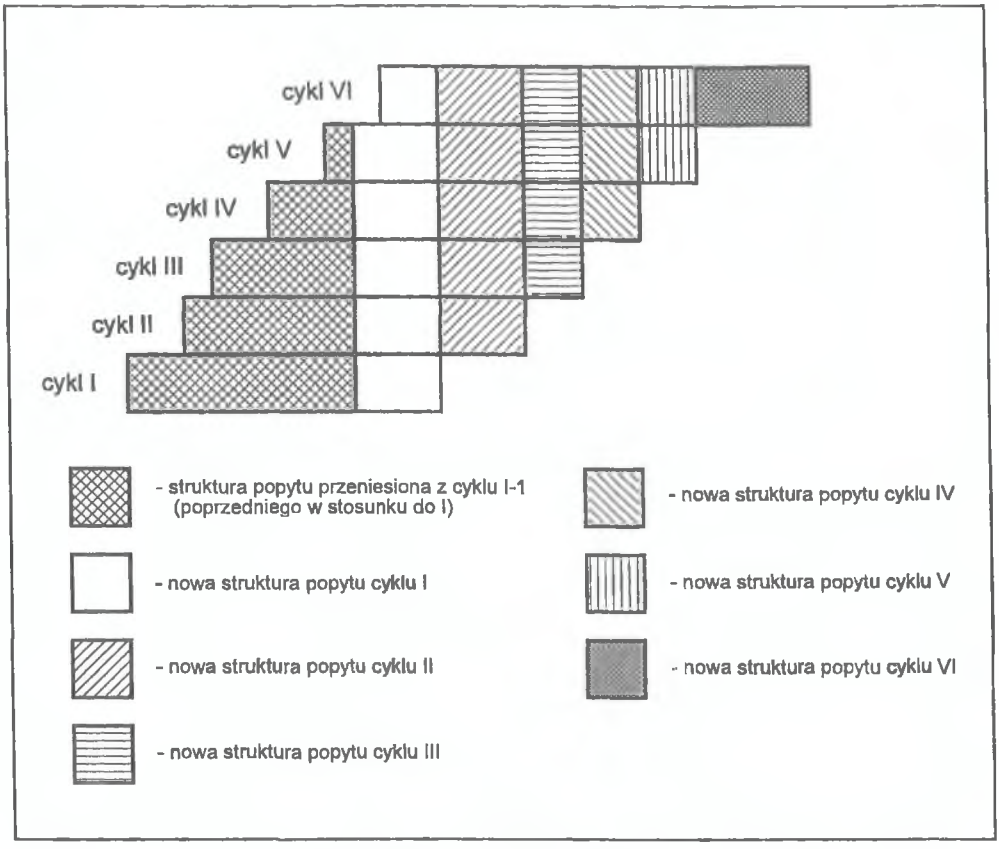

Rys. 17. Zmiany struktury popytu w kolejnych cyklach koniunkturalnych.

Na Rys. 17. zaznaczono schematycznie struktury popytu w kolejnych cyklach koniunktury z uwzględnieniem podziału na jego starą i nową część. Na najniższym pasku odpowiadającym popytowi cyklu I zaznaczono część starej struktury popytu i część nowej struktury popytu. W kolejnym cyklu II część popytu o starej strukturze stanowi: popyt o starej strukturze z cyklu poprzedniego oraz część popytu o nowej strukturze z cyklu I; do całości popytu w cyklu II-gim dochodzi część popytu o nowej strukturze. W cyklu III część popytu o starej strukturze stanowi: pewna część popytu o starej strukturze z cyklu I przeniesiona do cyklu II i III, część popytu o starej strukturze z cyklu II (w cyklu I była to część popytu o nowej strukturze) oraz część popytu o nowej strukturze z cyklu II (poprzedniego). Do całości popytu w

cyklu III dorysowano część popytu o nowej strukturze. Każdy kolejny popyt odpowiadający cyklom IV, V, VI itd. składa się z części starej i nowej. Przy czym w każdym następnym popycie o starej strukturze znajdują się części popytów starych i nowych z poprzednich cykli, stanowiące obecnie popyt o starej strukturze. Niektóre fragmenty popytu o starej strukturze w kolejnych cyklach mogą nie pojawić się, tak jak to zaznaczono w przypadku popytu odpowiadającego cyklowi VI, gdzie nie pojawiła się (zanikła) część popytu starego z cyklu I.

Zmiany w strukturze popytu a zwłaszcza pojawienie się jego nowej struktury spowodowane jest głównie trzema czynnikami:

- czynnikami związanymi z pojawianiem się nowych potrzeb człowieka oraz chęcią coraz lepszego, doskonalszego zaspokajania dotychczasowych;
- z postępem technicznym, który z jednej strony jest odpowiedzią producentów na pojawiający się nowy popyt, z drugiej zaś strony przez ofertę coraz to nowych produktów, lepiej zaspokajających potrzeby ludzi, może kreować nową część popytu, stwarza możliwość nowych zarobków;
- ze swoistym społecznym mechanizmem uwalniania i odraczania popytu.

O ile pierwsze dwie grupy czynników wydają się oczywiste i nie wymagają szerszych wyjaśnień, o tyle mechanizm uwalniania i odraczania popytu wymaga paru słów wyjaśnienia.

Odraczanie popytu czyli rezygnacja z bieżącej konsumpcji na rzecz przyszłej konsumpcji odbywa się na drodze rezygnacji z bieżących zakupów na rzecz wzrostu oszczędności. Odraczanie popytu wyrażone wzrostem oszczędności w większym stopniu dotyczy popytu o nowej strukturze niż popytu o starej strukturze. Odraczanie bowiem popytu o starej strukturze wiązałoby się z częściowym obniżeniem osiągniętego wcześniej poziomu życia, a na to ludzie godzą się niechętnie. W danym momencie ludzie żyją na określonym poziomie; poszczególnym ludziom lub ich grupom można przypisać określony koszyk dóbr, który realizują (określony popyt), a przez to określony standard życia.

Społeczeństwo daje się sklasyfikować w grupy według kryterium popytu, który dana grupa realizuje. Każdej grupie konsumentów można również przypisać pewne koszyki dóbr -czyli standard życia, który jest przedmiotem ich aspiracji (Rys. 18). Kiedy zebrane przez poszczególne grupy oszczędności, pozwalają im zrealizować swe aspiracje konsumpcyjne, następuje uwolnienie zebranych oszczędności oraz skłonność do zaciągania kredytu w celu zaspokajania tych potrzeb.

Stan taki trwa aż do momentu, kiedy większość ludzi zrealizuje swoje aspiracje konsumpcyjne, a poszczególne grupy konsumentów przejdą na wyższy poziom konsumpcji i czują się na jakiś czas zaspokojone. Zaczynają więc znowu oszczędzać oraz spłacać wcześniej zaciągnięte kredyty - mamy wówczas do czynienia z odraczaniem popytu oraz tworzeniem nowych aspiracji konsumpcyjnych dla poszczególnych grup konsumentów.

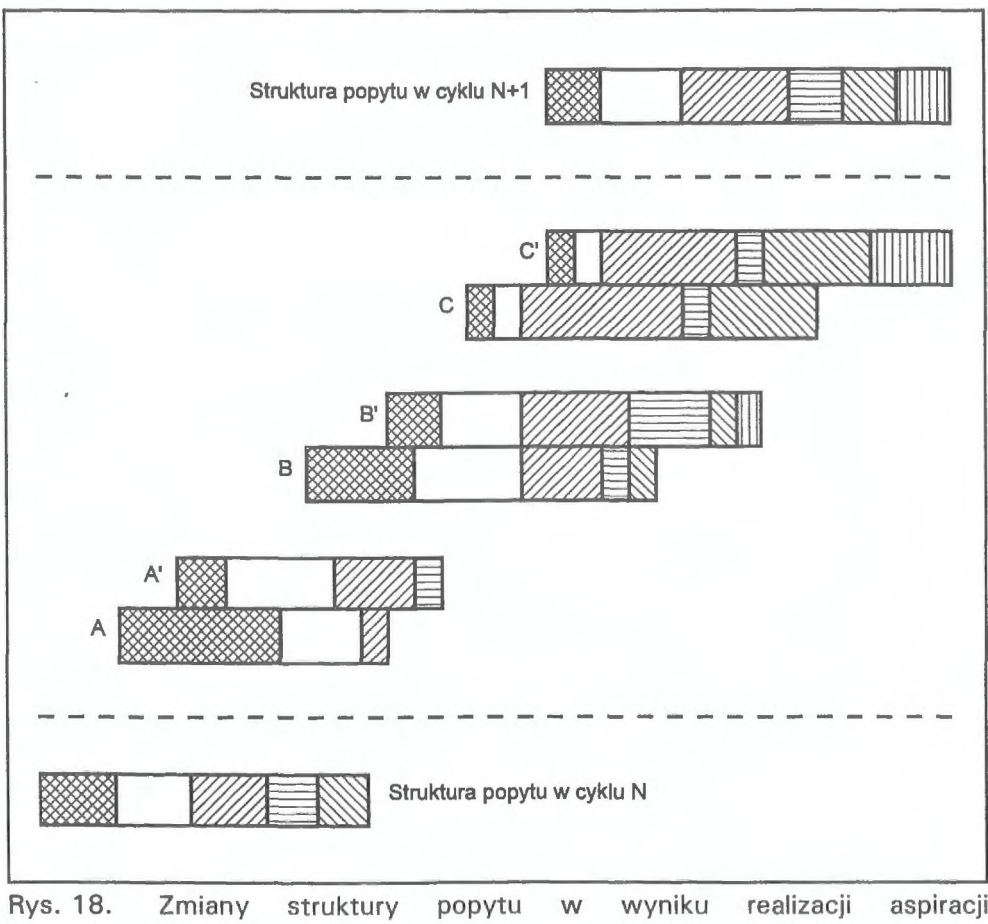

Rys. 18. Zmiany struktury popytu w wyniku realizacji aspiracji konsumpcyjnych

Rys. 18. Przedstawia faktyczny popyt dla danej gospodarki w cyklu N. Dla uproszczenia konsumentów podzielono na 3 grupy (a,b,c) i każdej z nich przypisano określoną strukturę popytu A, B, C. Każda z tych grup posiada również charakterystyczną dla siebie strukturę popytu, która jest przedmiotem ich aspiracji (A' B' C') i będzie realizowana jak tylko grupy te zgromadzą i uwolnią odpowiednie oszczędności lub (i) uznają one, że są korzystne dla nich warunki do zaciągania kredytów na realizację tej struktury popytu będącej przedmiotem ich aspiracji. W konsekwencji tych aspiracji w cyklu N+1 (następnym) ukształtuje się struktura popytu N+1 zaznaczona na najwyższym pasku Rys. 18.

Zmiany w strukturze popytu i relacje pomiędzy jego "starą" a "nową" częścią zachodzą w różnych tempach. Istnieją okresy, gdy tempa przyrostu nowego popytu są bardzo wysokie, np. w okresach charakteryzujących się wysokimi tempami rozwoju nauki i techniki bądź znacznym stopniem kumulacji kapitału (popytu odroczonego) w poprzednim cyklu koniunkturalnym. Istnieją okresy, gdzie wzrost udziału popytu o nowej strukturze w popycie globalnym jest niewielki (brak wyraźnego postępu technicznego, brak zgromadzonych dostatecznych środków finansowych w poprzednim cyklu).

Idealny przebieg cyklu koniunkturalnego, z którego usunięto trend rozwojowy, ma kształt sinusoidy (Rys. 19). W rzeczywistości trudno znaleźć tak regularny przebieg cyklu.

Punkty A, E - oznaczają tzw. dolne punkty zwrotne, czyli taki moment w danym cyklu, w którym gospodarka charakteryzuje się najniższym poziomem aktywności dla danego cyklu. Po przejściu przez dolne punkty zwrotne gospodarka przechodzi w stan wzrastającej aktywności.

Punkt C - oznacza tzw. górny punkt zwrotny, czyli moment w danym cyklu koniunkturalnym, w którym dana gospodarka osiągnęła najwyższy poziom swej aktywności. Po przekroczeniu punktu C gospodarka wchodzi w okres stopniowo malejących poziomów aktywności gospodarczej.

Odcinek AC - oznacza wzrost aktywności gospodarczej w czasie ac.

Odcinek CE - oznacza spadek aktywności gospodarczej czyli tzw. recesję w czasie ce.

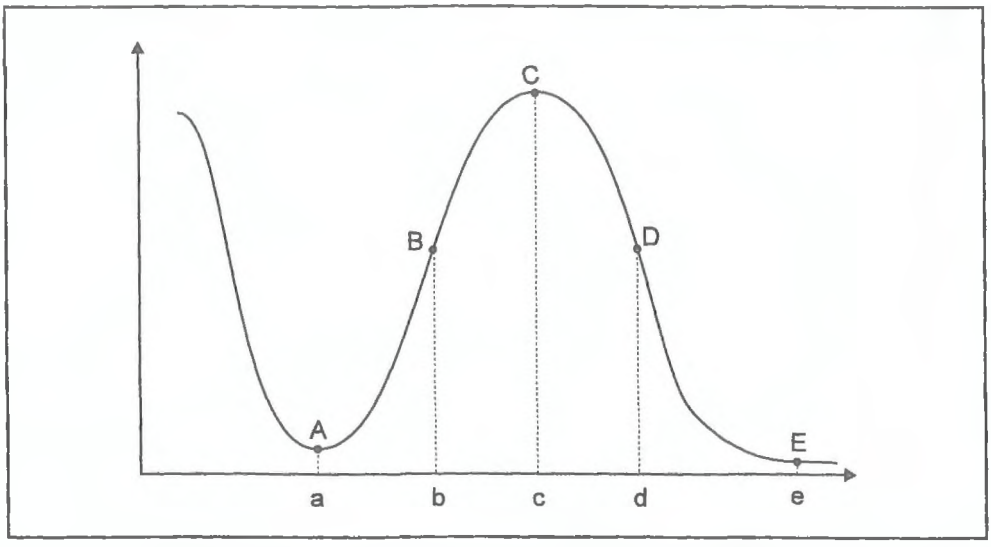

Rys. 19. Idealny przebieg cyklu koniunkturalnego, z którego usunięto trend rozwojowy.

Punkt B dzieli krzywą AC (krzywa wzrostu) na dwie krzywe AB oraz BC. Obie krzywe AB oraz BC charakteryzują się wzrostem aktywności gospodarki, z tym że na krzywej AB kolejne przyrosty aktywności gospodarki są coraz silniejsze, zaś na krzywej BC kolejne przyrosty aktywności gospodarki są coraz słabsze. Podobnie punkt D dzieli krzywą CE (krzywa recesji) na dwie krzywe. Obie krzywe CD oraz DE charakteryzują się spadkiem aktywności gospodarki, z tym, że na krzywej CD tempa tego spadku są słabsze niż na krzywej DE.

Spróbujmy teraz prześledzić zachowanie się i relacje poszczególnych wybranych wielkości makroekonomicznych w poszczególnych fazach (etapach) cyklu koniunkturalnego.

Schematycznie poszczególne fazy przebiegu cyklu koniunkturalnego można przedstawić tak jak na rysunku 20. Rysunek ten w sposób bardzo uproszczony pokazuje kolejność faz cyklu koniunkturalnego. Opis cyklu można rozpocząć od dowolnej z czterech faz, ze względu na ich cykliczne powtarzanie się.
W sposób bardziej rozwinięty przebieg cyklu koniunkturalnego zostanie przedstawiony na rysunku 21.

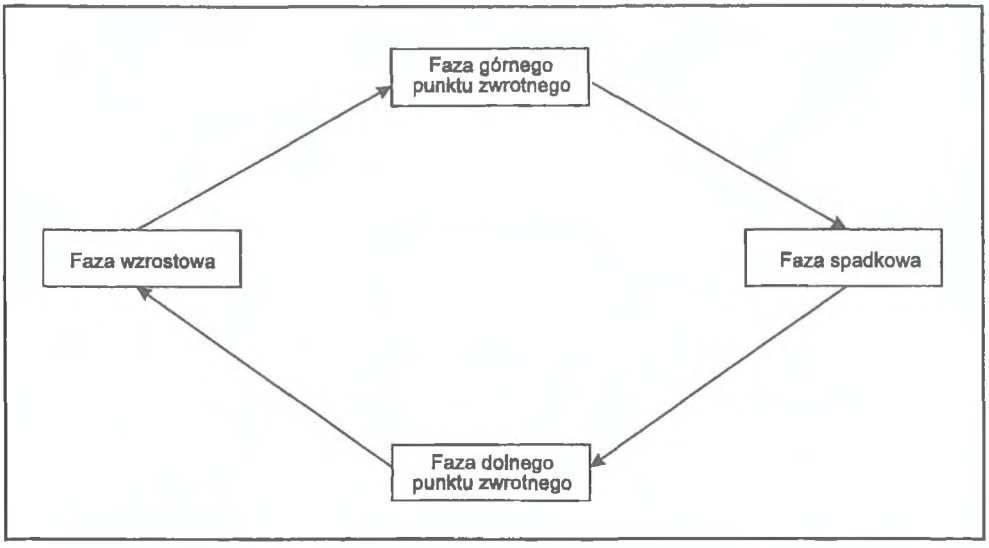

Rys. 20. Uproszczony mechanizm przebiegu cyklu koniunkturalnego (rozwinięcie tego schematu zawiera rys. 21.)

W analizie podstawowych mechanizmów towarzyszących funkcjonowaniu zjawiska cykliczności gospodarki zaprezentowanych poniżej przyjęto następujące założenia: wyeliminowano wpływ czynników zewnętrznych na gospodarkę takich jak popyt zagraniczny i eksport. Eliminacja zagranicy nie polega na tym, że zakłada się, że ona nie istnieje. Zakłada się jej bierne istnienie, tzn., że można tam kupić lub sprzedać towar, ale nie analizuje się wpływu koniunktury zagranicznej na koniunkturę gospodarki kraju. Przyjęto, że gospodarkę reguluje wyłącznie rynek, nie ma w niej wpływu polityków (rządów), tak więc cenę pieniądza, towarów i usług reguluje rynek, nie ma ograniczeń celnych itp. Prześledzenie mechanizmów cyklu koniunkturalnego ułatwi rys. 21.

Analizę rozpoczynamy od lewego dolnego prostokąta, w którym zaznaczono wzrost krajowego popytu globalnego. Jest to efekt skumulowanych oszczędności pochodzących z poprzedniego cyklu (szerzej na ten temat w dalszej części opisu). W strukturze rosnącego krajowego popytu globalnego pojawia się jego nowa część, której moce produkcyjne danej gospodarki nie są w stanie zaspokoić. Tak więc efektem wzrostu popytu krajowego o starej strukturze jest spadek zapasów wyrobów gotowych w przedsiębiorstwach. Jest to bezpośredni sygnał dla przedsiębiorstw

informujący je o rosnącym popycie i dający jednocześnie impuls do wzrostu cen i wzrostu produkcji (podaży). Odpowiedzią zaś na rosnący popyt o nowej strukturze jest wzrost importu a zatem i wzrost cen pieniądza zagranicznego, co zachęca do rozwijania eksportu. Konsekwencją rosnącego popytu i wzrostu produkcji jest poprawa sytuacji finansowej przedsiębiorstw, wzrost płac, spadek bezrobocia. Gospodarka znajduje się na odcinku AB (Rys. 19.) krzywej opisującej koniunkturę. Przedsiębiorstwa dostrzegają jednocześnie możliwości osiągnięcia dodatkowych zysków.

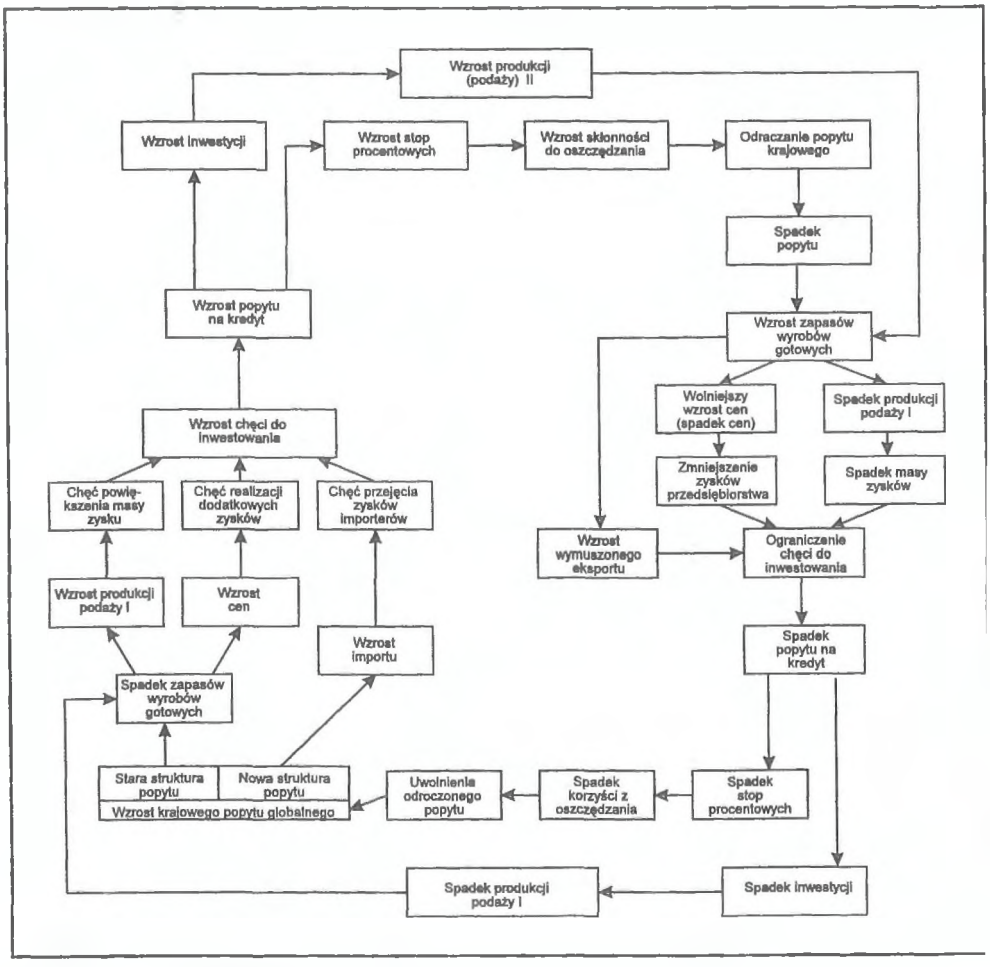

Rys. 21. Mechanizm cyklu koniunkturalnego.

U części przedsiębiorstw, które wykorzystały całkowicie swe moce produkcyjne, może zaistnieć chęć ich poszerzenia przy zachowaniu ich dotychczasowej struktury technicznej, u innych pojawi się chęć wprowadzenia nowych technologii i wprowadzenia nowej struktury produkcji, aby móc realizować dodatkowe zyski, które do tej pory realizowali importerzy. Rośnie zatrudnienie, a to dodatkowo zwiększa popyt na towary. W ten sposób w gospodarce pojawiają się chęci i możliwości do inwestowania. To z kolei powoduje wzrost popytu na kredyt. Wzrost popytu na kredyt oznacza wzrost stóp procentowych i jednocześnie korzystniejsze warunki dla oszczędzania dla konsumentów. Gospodarka znajduje się na odcinku BC krzywej opisującej koniunkturę gospodarczą (Rys. 19.). W miarę nasilania się procesów inwestycyjnych i tworzenia korzystniejszych warunków do oszczędzania, przyrosty aktywności gospodarki są coraz wolniejsze. Jednocześnie w wyniku uruchamiania inwestycji i nowej podaży, część aspiracji konsumenckich na pewien czas zostaje zaspokojona. Pojawia się silna skłonność do oszczędzania, która powoduje odraczanie popytu krajowego. W konsekwencji tych zdarzeń następuje spadek krajowego popytu globalnego (odcinek CD, Rys. 19.). Kurczenie się popytu przedsiębiorstwa odbierają w postaci wzrostu zapasów wyrobów gotowych w swoich magazynach. Reagują na to zjawisko wyhamowaniem tempa wzrostu cen na swe wyroby (nawet czasami spadkiem cen) oraz ograniczeniem produkcji. Część nadwyżki produkcyjnej, która nie znajduje zbytu w kraju na skutek kurczącego się popytu musi zostać wyeksportowana. Niższe tempo wzrostu cen oraz spadek produkcji powodują, że przedsiębiorstwa realizują znacznie mniejsze zyski. Gospodarka weszła w stan recesji. Stopniowe ograniczanie produkcji powoduje w pierwszej kolejności zmniejszanie zatrudnienia (wzrost bezrobocia oraz nieco później znaczne ograniczenie tempa wzrostu płac lub ich realny spadek). Warto wyjaśnić, iż w poprzednio omawianej fazie wzrostu, jako konsekwencja wzrostu produkcji i dobrej koniunktury, w przedsiębiorstwach najpierw rosną płace pracowników, a w dalszej kolejności następuje wzrost zatrudnienia. W fazie recesji zaś, jako konsekwencja spadku produkcji - w pierwszej kolejności następują zwolnienia pracowników (wzrost bezrobocia), zaś nieco później ograniczanie tempa wzrostu lub spadek realnych wynagrodzeń. Wyjaśnić to można kilkoma przyczynami. Za taką kolejnością powyższych zdarzeń przemawiają przynajmniej dwa elementy: dodatkowe zatrudnienie pracowników stanowi dla przedsiębiorstwa dodatkowy koszt, na ogół wyższy niż podwyżka wynagrodzeń. Pracodawca musi bowiem ponieść

koszty płac nowo zatrudnionych pracowników, ich ubezpieczeń i ewentualnych świadczeń socjalnych oraz koszty przygotowania dodatkowych stanowisk pracy. Drugi czynnik wynika z nastawienia pracowników i związków zawodowych do płacy jako elementu szczególnie chronionego. W praktyce istnieje stale społeczna presja do wzrostu lub przynajmniej ochrony płacy. Te dwa czynniki sprawiają, iż zarówno dla pracodawców jak i pracowników znacznie korzystniej jest w fazie wzrostu podnosić najpierw płace, zaś w fazie recesji najpierw redukować zatrudnienie.

W efekcie ograniczenia produkcji zmniejsza się chęć do inwestowania. To z kolei powoduje spadek popytu na kredyt. Spadek popytu na kredyt u przedsiębiorstw powoduje spadek inwestycji, a to daje dalszy efekt spadku podaży. Gospodarka osiągnęła dno recesji. Drugi równoległy nurt zdarzeń przebiega wśród konsumentów: spadek stóp procentowych wywołuje spadek korzyści z oszczędzania, to z kolei, a także wzrost aspiracji konsumpcyjnych wywołane chęcią kolejnej poprawy standardu życia powoduje, że część popytu wcześniej odroczonego zostaje uwolniona. W okresie odraczania popytu zachodzą jednak jego zmiany strukturalne. W związku z tym w nowy cykl koniunkturalny gospodarka wchodzi z częścią popytu o starej strukturze (struktura z poprzedniego cyklu) oraz częścią popytu o nowej strukturze. Uwolnienie popytu oznacza jego względny lub faktyczny wzrost i zmianę jego struktury.

W zaprezentowanym schemacie cyklu koniunkturalnego uwzględniono podział w popycie krajowym na jego część będącą odwzorowaniem popytu z poprzedniego cyklu, czyli część tzw. starej struktury popytu oraz część nowej struktury popytu. Obecnie, zachowując ograniczenia towarzyszące przy tworzeniu schematu cyklu koniunkturalnego, tzn, założenie, że rozpatrujemy zachowania podmiotów gospodarczych oraz konsumentów w warunkach otwartości gospodarki oraz braku ingerencji polityki gospodarczej, spróbujmy prześledzić wpływ tendencji pojawiających się po stronie popytu na przebieg wahań koniunkturalnych. W analizie tendencji popytowych uwzględniony zostanie podział na jego część o starej strukturze oraz część popytu o tzw. nowej strukturze. Pozostają do rozważenia 3 grupy przypadków:

- przypadki grupy A, w których popyt krajowy wykazuje tendencje wzrostowe;
- przypadki grupy B, w których popyt krajowy wykazuje tendencje spadkowe, oraz
- przypadki grupy C, w których popyt krajowy utrzymuje się na stałym poziomie.

We wszystkich trzech grupach przypadków poszczególne składowe popytu krajowego tzn., popyt o starej strukturze oraz jego nowa część (popyt o nowej strukturze), mogą wykazywać różne tendencje.

W grupie przypadków A (popyt krajowy wykazuje tendencje do wzrostu) rozpatrzone zostaną następujące warianty: A_1 - gdzie popyt krajowy wykazuje tendencje wzrostowe lecz jego składowe, tj. popyt o starej strukturze wykazuje tendencje spadkowe, zaś popyt o nowej strukturze wykazuje tendencje do wzrostu, przy czym tempo wzrostu popytu o nowej strukturze jest wyższe niż tempo spadku popytu o starej strukturze; A_2 - popyt krajowy rośnie, popyt o nowej strukturze zmniejsza się, zaś popyt o starej strukturze rośnie, przy czym tempa wzrostu popytu o starej strukturze są wyższe niż tempa spadku popytu o nowej strukturze; A_3 - oba rodzaje popytu wykazują tendencje do wzrostu.

W grupie przypadków B (popyt krajowy wykazuje tendencje spadkowe) rozpatrzone zostaną następujące warianty: B_1 - w ramach spadkowej tendencji popytu krajowego jego część o starej strukturze wykazuje tendencje wzrostowe, a jego część o nowej strukturze wykazuje tendencje spadkowe, przy czym tempa spadku popytu o nowej strukturze są znacznie szybsze niż tempa wzrostu popytu o starej strukturze; B_2 - przy tendencji do spadku popytu krajowego jego składowe zachowują się następująco: część popytu o starej strukturze wykazuje tendencje spadkowe, zaś część popytu o nowej strukturze wykazuje tendencje wzrostowe, przy czym tempo spadku popytu o starej strukturze przewyższa tempo wzrostu popytu o nowej strukturze; B_3 - oba rodzaje popytu wykazują tendencje do spadku.

Przypadek A_1 odnosi się do sytuacji, w której dynamika popytu o nowej strukturze jest znacznie wyższa niż tempa spadku popytu o starej strukturze. W sumie mamy do czynienia ze wzrostem krajowego popytu.

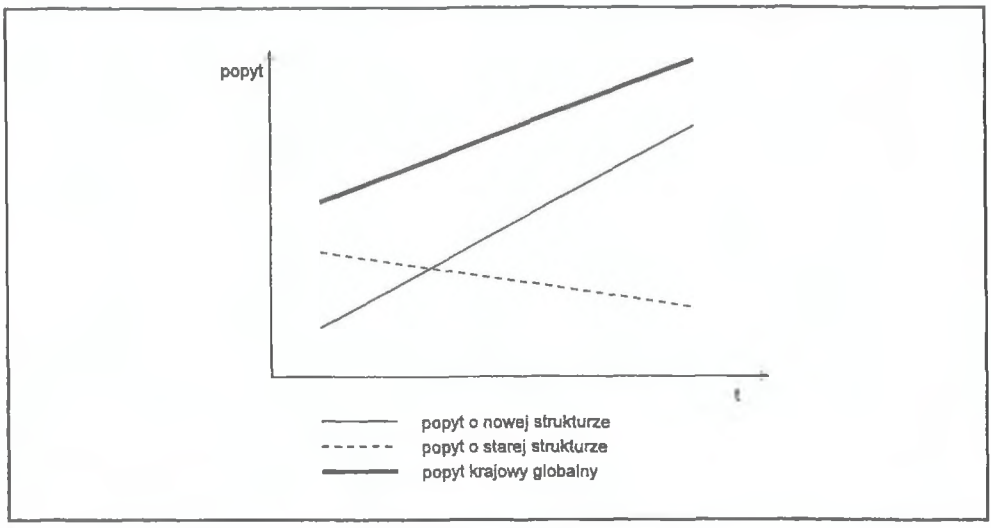

Rys. 22. Przypadek A1 - kierunki zmian w popycie.

W gospodarce pojawia się silna tendencja do wzrostu importu. Obserwujemy przyspieszony wzrost cen wyrobów krajowych do poziomu cen importowanych głównie na dobra o charakterze substytucyjnym w stosunku do importu. W części przedsiębiorstw pojawia się chęć przejęcia zysków importerów co, wymaga inwestycji. Wzrost importu powoduje, że rośnie też popyt na pieniądz zagraniczny, a zatem i jego cena. To powoduje wzrost skłonności do eksportu. Im ostrzejszy wzrost popytu o nowej strukturze, tym większa chęć do inwestowania, co wywołuje duży popyt na kredyt inwestycyjny. To powoduje szybszy i gwałtowniejszy wzrost stóp procentowych. Im powyższe zjawiska (popyt, chęć inwestowania) wykazują silniejsze wzrostowe tendencje, tym krótsza lecz gwałtowniejsza faza wzrostu cyklu koniunkturalnego. Z drugiej zaś strony spadek popytu o starej strukturze wywołuje konieczność eksportu produkcji odpowiadającej temu popytowi. To łagodzi wzrost popytu i cenę pieniądza zagranicznego. Im więc ostrzejszy spadek popytu o starej strukturze, a jednocześnie konkurencyjność gospodarki wyższa wobec gospodarek otoczenia (co pozwala korzystnie eksportować podaż odpowiadającą starej strukturze popytu), tym dłużej może utrzymywać się faza wzrostu gospodarczego. Jeśli zaś konkurencyjność gospodarki wobec jej otoczenia jest niska, to wymuszony eksport staje się nieopłacalny i powoduje ograniczenie tej produkcji, i spowalnia wzrost

gospodarczy wywołany wzrostem nowego popytu. Jednocześnie spadek popytu o starej strukturze powoduje ograniczanie chęci do inwestowania w przedsięwzięcia mające na celu poszerzenie lub odtworzenie dotychczasowych mocy wytwórczych. Sytuacja taka działa przeciwnie do wzrostu popytu na kredyt i w konsekwencji osłabia tempo wzrostu stóp procentowych, niż gdyby ta część popytu (popyt o starej strukturze) wykazywała tendencję do wzrostu. (Rys. 23.).

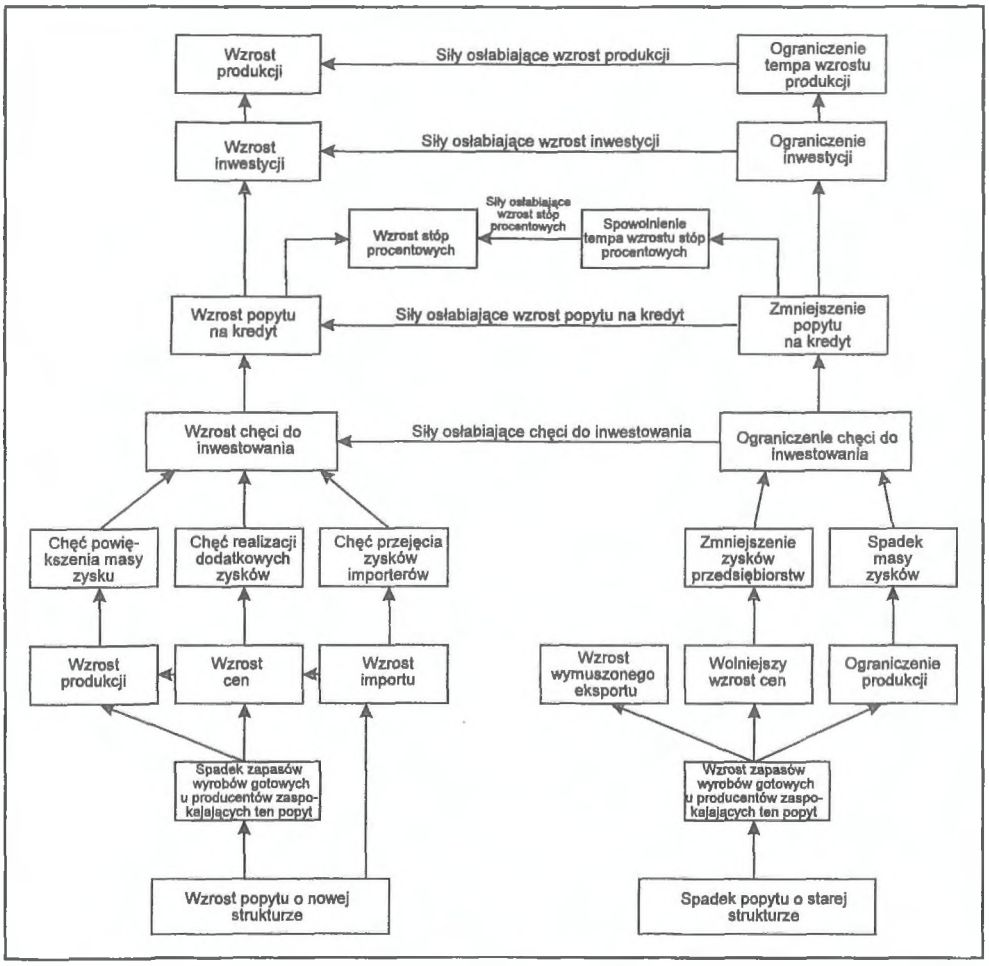

Rys. 23. Przypadek A1 - deformacje fazy wzrostu spowodowane tendencją do obniżania się wielkości popytu o starej strukturze.

Przypadek A_2 dotyczy sytuacji, gdy dynamika wzrostu popytu o starej strukturze jest większa od tempa spadku popytu o nowej strukturze. W sumie jednak popyt krajowy wykazuje tendencje wzrostowe.

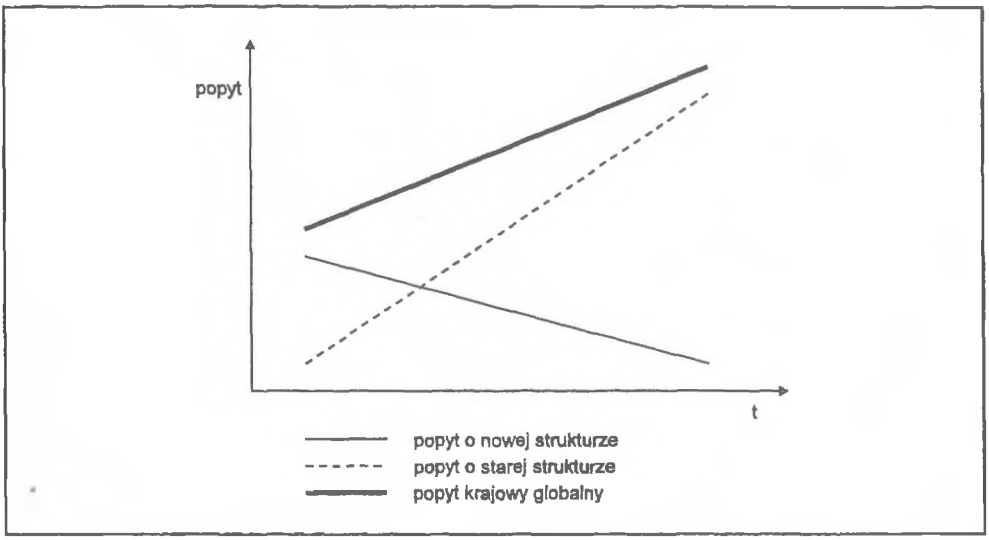

Rys. 24. Przypadek A2 - kierunki zmian w popycie.

Wzrost części popytu krajowego o starej strukturze sygnalizowany jest spadkiem zapasów wyrobów gotowych tych wyrobów u ich producentów; powoduje to wzrost cen na te wyroby oraz wzrost produkcji jak również wzrost importu na tę część popytu. U części producentów pojawia się konieczność inwestowania w celu poszerzenia swych mocy wytwórczych. Jednocześnie popyt o nowej strukturze zaspokajany jest importem. W sytuacji takiej, jeśli zmniejszający się popyt o nowej strukturze będzie zaspokajany wyłącznie importem (zmniejszającym się stosownie do popytu), to w gospodarce pojawia się chęć inwestowania mająca na celu wyłącznie poszerzenie dotychczasowych mocy wytwórczych gwarantujących produkcję odpowiadającą starej strukturze popytu. Z punktu widzenia zmiany struktury tych mocy produkcyjnych w danej gospodarce nowa struktura popytu nie ma istotnego znaczenia.

Jakie reperkusje w odniesieniu do przebiegu poszczególnych faz cyklu wywołuje taka sytuacja?

Przede wszystkim trudno sobie wyobrazić sytuację, w której wzrost popytu o starej strukturze wykazuje silną dynamikę. Sytuacje gwałtownego wzrostu popytu o starej strukturze mogą zdarzyć się po okresach klęsk żywiołowych, wojen lub w wyniku niektórych rewolucyjnych zmian ustroju gospodarczego[66], gdzie na skutek tychże popyt krajowy został tak silnie ograniczony, że w pierwszej fazie odbudowy lub przebudowy gospodarki następuje przede wszystkim odbudowa jego starej struktury. W pozostałych sytuacjach popyt o starej strukturze wzrasta powoli, np. proporcjonalnie do przyrostu ludności. Sytuacja taka powoduje, że faza wzrostu przebiega łagodniej, niż gdyby popyt o nowej strukturze zaspokajany był produkcją rodzimą. Rozpatrujemy wariant drugi, w którym obok inwestycji mających na celu poszerzenie dotychczasowych mocy produkcyjnych pojawiają się inwestycje mające na celu zaspokojenie popytu o nowej strukturze. Poprzez silniejszy popyt na kredyt powoduje to skrócenie fazy wzrostu (szybciej pojawia się chęć do oszczędzania), ale jednocześnie zwiększa możliwości eksportowe gospodarki, co wobec kurczącego się popytu o nowej strukturze może wzmocnić fazę wzrostu i złagodzić fazę spadku aktywności gospodarki.

[66] Używam tu celowo określenia niektórych rewolucji, gdyż znane są z historii rewolucje, które w swym założeniu miały tłumić popyt, np. rewolucja islamska - tępiąca nowoczesność lub rewolucja komunistyczna - zwalczająca warstwy ludzi bogatych.

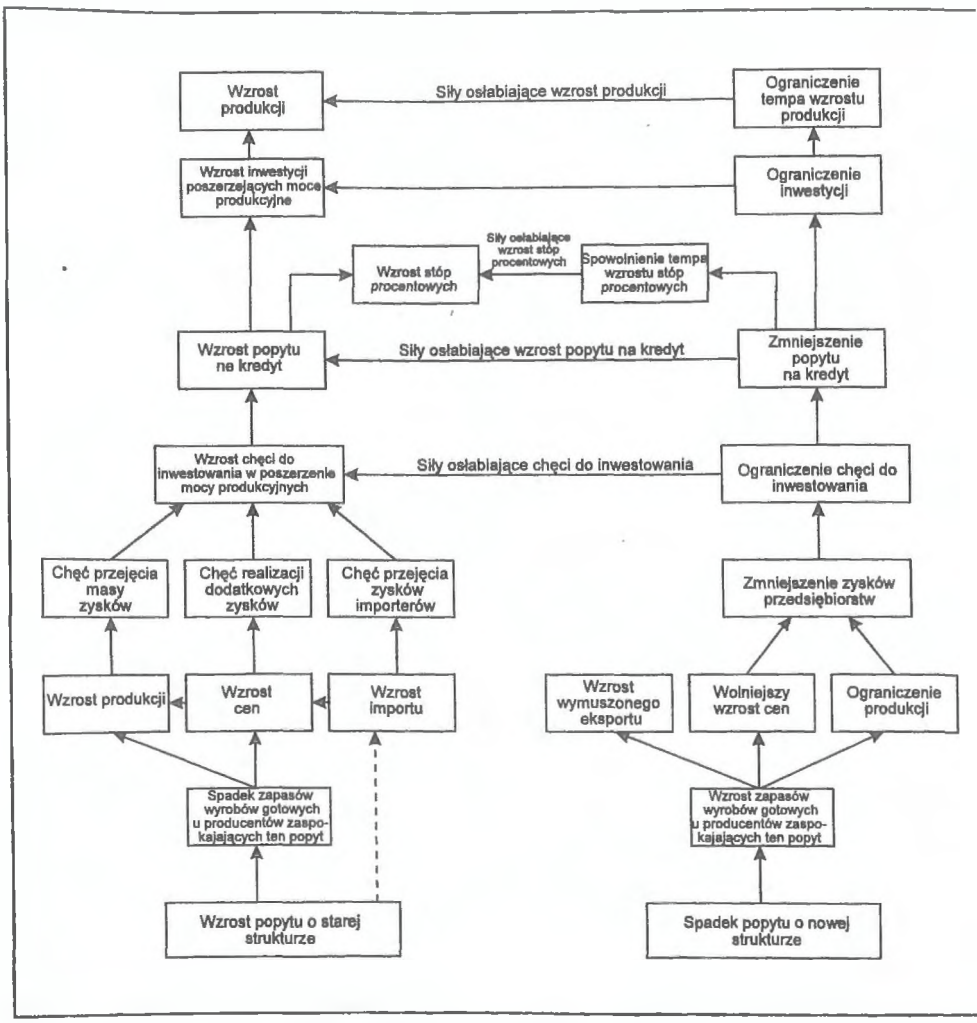

Rys. 25. Przypadek A2 - deformacja fazy wzrostu spowodowana spadkiem popytu o nowej strukturze.

Przypadek A_3, w którym wzrasta zarówno popyt o starej strukturze jak również popyt o nowej strukturze wykazuje tendencje do wzrostu.

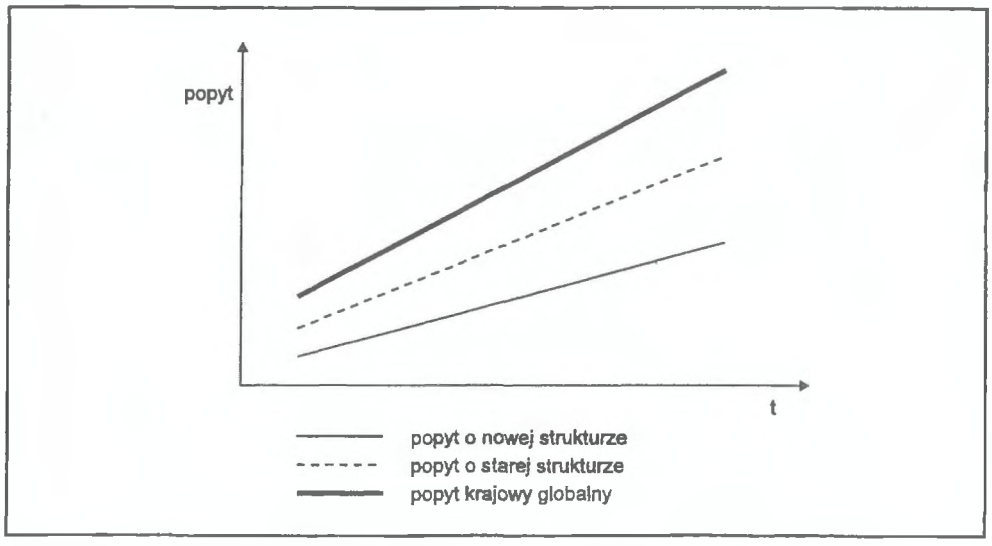

Rys. 26. Przypadek A3 - kierunki zmian w popycie.

Sytuacja, w której wzrasta zarówno popyt o starej strukturze jak i popyt o nowej strukturze, wyczerpuje wszystkie możliwości wzrostu aktywności gospodarczej zaprezentowane w schemacie cyklu w jego części wzrostowej. Siły leżące po stronie popytu o starej i nowej strukturze działają w jednym kierunku, doprowadzając do szybkiego wzrostu gospodarczego. Wzrost popytu o starej i nowej strukturze z jednej strony powoduje przyspieszony wzrost importu, z drugiej zaś wzrost cen i wzrost produkcji. Wyzwala to u części producentów chęć realizacji dodatkowych zysków wynikających ze wzrostu cen, chęć realizacji dodatkowych zysków będących rezultatem większej produkcji odpowiadającej rosnącemu popytowi o starej strukturze, chęć przejęcia przez krajowych producentów zysków realizowanych przez importerów oraz chęć wzrostu eksportu w związku ze wzrostem ceny pieniądza zagranicznego. Porównując jednak ten przypadek z dwoma poprzednimi, przypuszczać można, iż w sytuacji gdy oba rodzaje popytu wykazują

tendencję do wzrostu, to podtrzymując założenia poczynione na wstępie, (tj. nieuwzględnianie w analizie popytu zagranicznego oraz wpływów polityki gospodarczej) faza wzrostu takiego przypadku powinna przebiegać znacznie ostrzej niż w dwóch przypadkach poprzednich. Nie występują bowiem żadne siły, które przeciwdziałałyby tendencjom wzrostowym. Tak więc tempo wzrostu gospodarczego w tym przypadku oraz czas jego trwania zależeć będą jedynie od siły tych obu rodzajów popytu oraz czasu utrzymywania się ich tendencji wzrostowych.

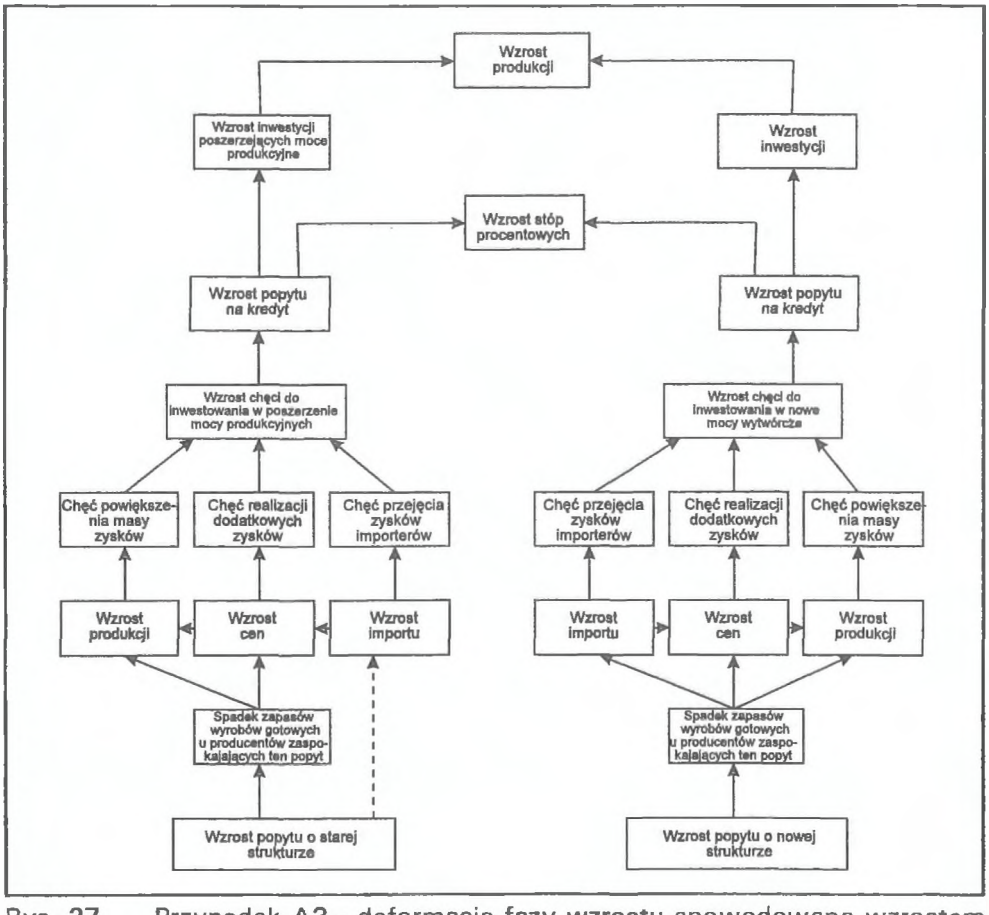

Rys. 27. Przypadek A3 - deformacja fazy wzrostu spowodowana wzrostem popytu o starej i nowej strukturze.

Przed przystąpieniem do omawiania wpływu tendencji części popytu o starej strukturze oraz jego części o nowej strukturze na przebieg cyklu koniunkturalnego w sytuacji, gdy całość popytu krajowego wykazuje tendencje do spadku, należy poczynić pewne zastrzeżenie. Utrzymująca się dłuższa tendencja spadku popytu lub nawet braku możliwości jego wzrostu musi w konsekwencji prowadzić do rewolucji społecznej mającej na celu dokonanie takich zmian, które zagwarantują wzrost popytu krajowego. W rozważaniach powyższych brane będą pod uwagę przede wszystkim takie spadki popytu krajowego, które nie naruszają równowagi społecznej, a są jedynie logiczną konsekwencją gry rynkowej, w której konsumenci dokonują samodzielnego wyboru zawieszając na jakiś czas swój popyt na określone grupy towarów, ponieważ uznali, że takie działanie jest dla nich w danym momencie bardziej korzystne.

Podobnie jak w przypadku wzrastającego popytu krajowego, rozważone zostaną trzy przypadki:

przypadek B_1 - popyt krajowy wykazuje tendencje spadkowe, część popytu o starej strukturze również spada, zaś część popytu o nowej strukturze wykazuje tendencje do wzrostu . Przy czym tempa spadku popytu o starej strukturze są znacznie wyższe niż tempa wzrostu popytu o nowej strukturze;

przypadek B_2 - popyt krajowy wykazuje tendencje spadkowe, część popytu o nowej strukturze spada również, zaś część popytu o starej strukturze rośnie, przy czym tempa spadku popytu o nowej strukturze są znacznie wyższe niż tempa wzrostu popytu o starej strukturze;

przypadek B_3 - gdzie spada zarówno popyt o starej strukturze oraz popyt o nowej strukturze, powodując, że popyt krajowy kurczy się.

Przypadek B_1 dotyczy sytuacji, w której popyt krajowy wykazuje tendencje do spadku, zaś jego składowa, tzn. popyt o nowej strukturze, wzrasta, zaś popyt o starej strukturze kurczy się, przy czym tempo spadku popytu o starej strukturze jest wyższe od tempa wzrostu popytu o nowej strukturze.

Kurczenie się popytu o starej strukturze powoduje wzrost zapasów wyrobów gotowych u producentów dóbr zaspokajających ten popyt. Następuje wolniejszy wzrost cen na te produkty oraz poszukiwanie zagranicznych rynków zbytu,

ewentualnie stopniowe ograniczanie produkcji tych dóbr. Wyższa konkurencyjność gospodarki wobec jej otoczenia będzie powodowała wolniejszy spadek produkcji o starej strukturze lub nawet zahamowanie tego spadku; niższa konkurencyjność gospodarki przyspiesza spadek jej aktywności na skutek trudności w wyeksportowaniu towarów odpowiadających starej strukturze popytu. Wygasa również zainteresowanie przedsiębiorstw inwestowaniem w poszerzenie mocy wytwórczych.

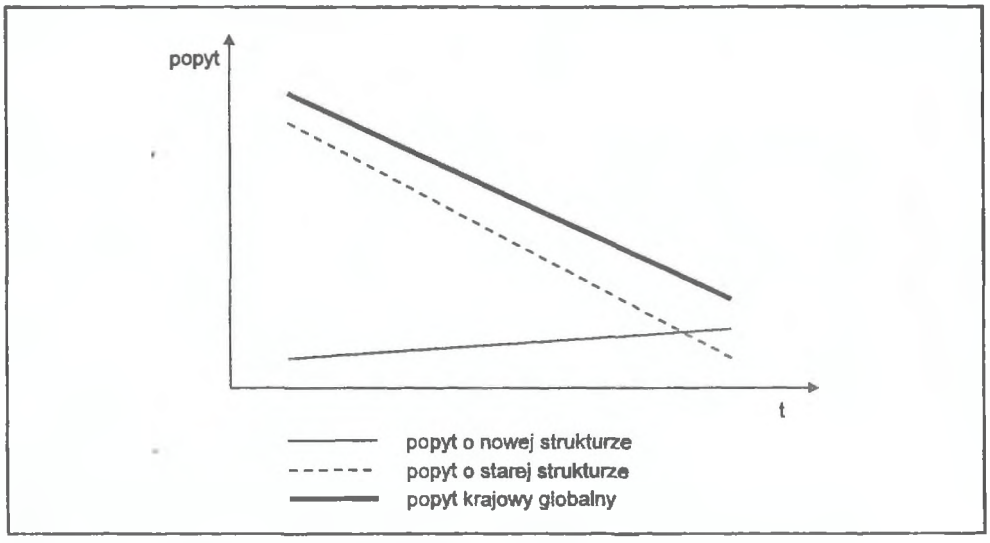

Rys. 28. Przypadek B1 - kierunki zmian w popycie.

Pojawienie się popytu o nowej strukturze, którego tempo wzrostu jest wolniejsze od tempa spadku popytu o starej strukturze, może wywołać wzrost importu i pozostać jedynym źródłem jego zaspokajania, może jednak wywołać u części producentów chęć przejęcia zysków importerów i podjęcie inwestycji uruchamiających produkcję zaspokajającą nowy popyt. Zjawisko takie w zależności od jego natężenia może istotnie łagodzić fazę spadku aktywności, ale jednocześnie wydłużać czas jej trwania, zaś inwestorzy zgłaszając popyt na kredyt łagodzą tempo spadku stóp procentowych wywołane ograniczeniem inwestycji przez producentów

dóbr zaspokajających stary popyt, co opóźnia moment uwolnienia odroczonego popytu. Wzrost produkcji zaspokajający popyt o nowej strukturze następujący w wyniku podjętych inwestycji może wpłynąć łagodząco na całkowity spadek produkcji w fazie recesji.

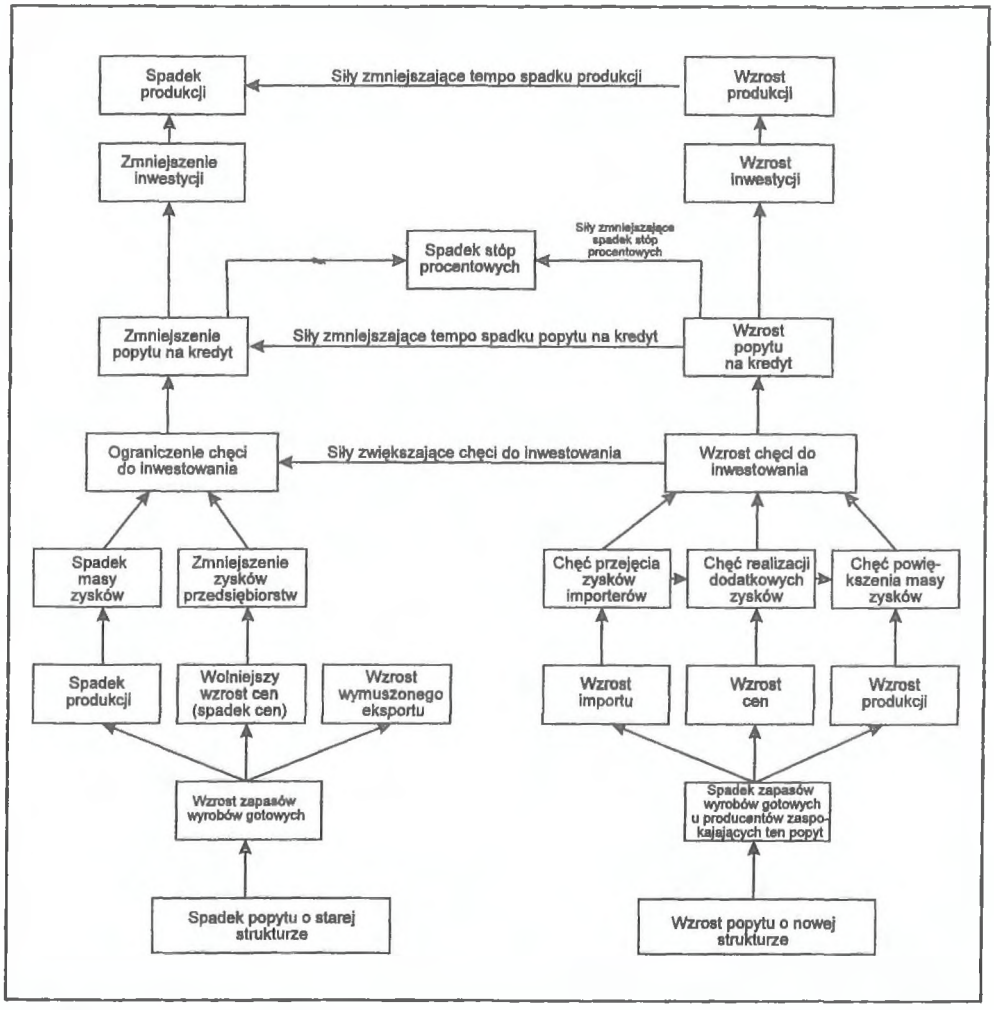

Rys. 29. Przypadek B1 - deformacja fazy recesji spowodowana wzrostem popytu o nowej strukturze.

Przypadek B_2 odpowiada sytuacji, gdy popyt krajowy kurczy się, zaś jego składowa, tzn. część popytu o nowej strukturze kurczy się w szybszym tempie niż przyrasta popyt o starej strukturze.

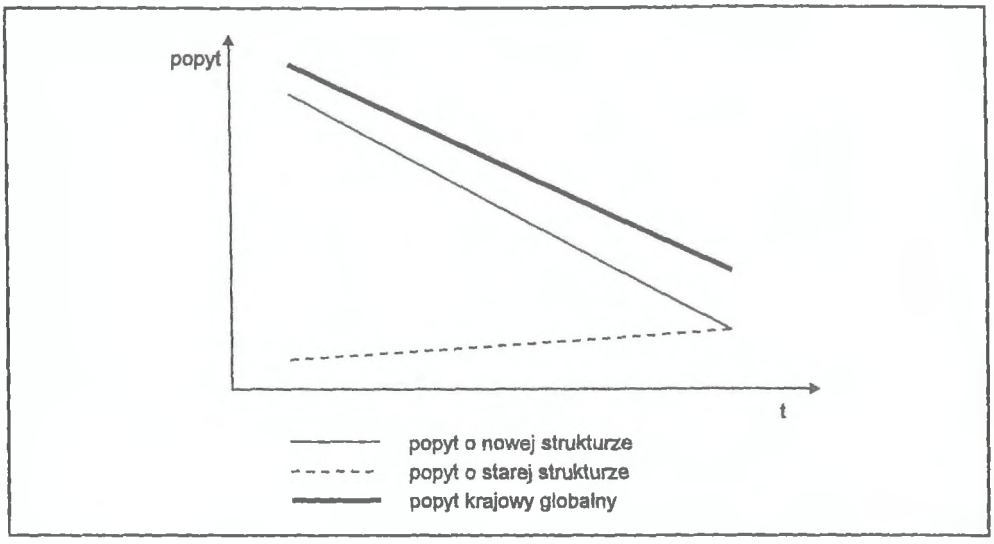

Rys. 30 Przypadek B2 - kierunki zmian w popycie.

Rozpatrywane kurczenie się popytu o nowej strukturze powoduje szybki wzrost zapasów wyrobów gotowych u ich producentów. Jest to sygnał dla tych przedsiębiorstw do poszukiwania nowych rynków zbytu (wzrost eksportu). Przypadek ten jest o tyle korzystniejszy w stosunku do poprzedniego, że produkcja odpowiadająca nowemu popytowi jest na ogół nowocześniejsza, co stwarza lepsze możliwości sprzedawania jej za granicą. Im większe możliwości eksportowe tychże producentów, tym łagodniejsza faza spadku aktywności gospodarki. Fazę spadku aktywności dodatkowo łagodzi powoli przyrastający popyt o starej strukturze, zwłaszcza w sytuacji, gdy pojawia się u producentów tych dóbr chęć do inwestowania w poszerzanie mocy produkcyjnych lub maszyny i urządzenia zwiększające wydajność produkcji. Wzrost zainteresowania inwestycjami tego typu powoduje złagodzenie tempa spadku stóp procentowych. Może to z jednej strony

złagodzić przebieg fazy recesji, z drugiej zaś może opóźniać wystąpienie dolnego punktu zwrotnego związanego z uwolnieniem odroczonego popytu.

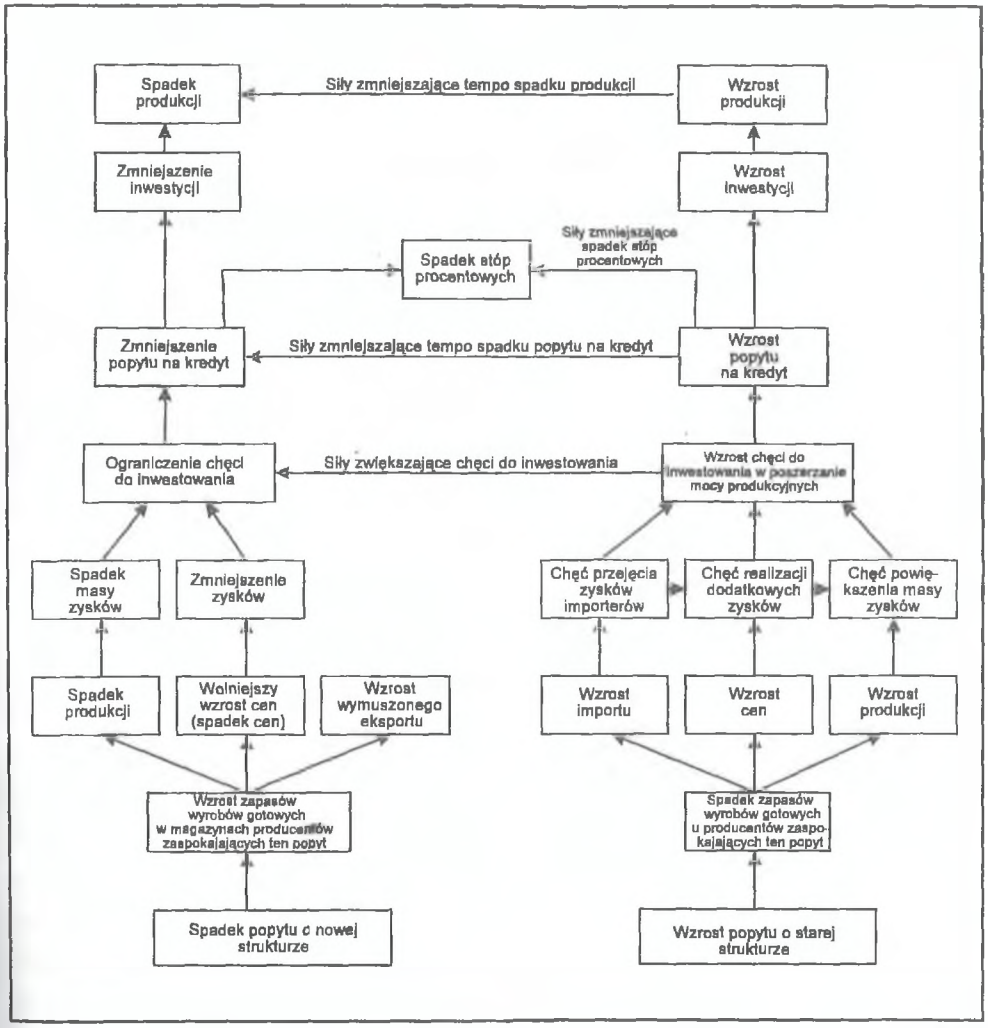

Rys. 31. Przypadek B2 - deformacja fazy recesji spowodowana wzrostem popytu o starej strukturze.

Przypadek B_3 odpowiada sytuacji, w której spada zarówno popyt o starej strukturze jak i popyt o nowej strukturze.

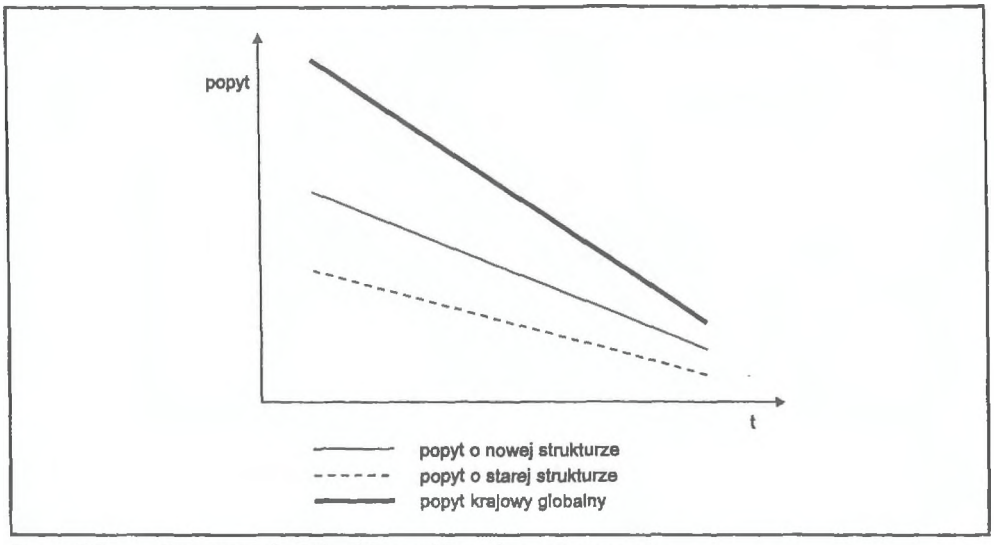

Rys. 32. Przypadek B3 - kierunki zmian w popycie.

Mamy tu do czynienia z sytuacją, gdzie konsekwencją spadku obu rodzajów popytu jest znacznie szybszy i gwałtowniejszy przebieg fazy recesji. Szybciej następuje ograniczenie produkcji niż w poprzednich przypadkach, przedsiębiorstwa szybciej rezygnują z inwestycji, co dodatkowo ją ogranicza. Jedynym czynnikiem łagodzącym przebieg spadku aktywności gospodarki jest w tym wypadku eksport. Jeżeli popyt zagraniczny utrzymuje się na wysokim poziomie, to może on istotnie złagodzić fazę spadku aktywności gospodarki. Możliwości eksportowe zależą jednak w dużym stopniu - podobnie jak w pozostałych przypadkach - od konkurencyjności danej gospodarki w stosunku do jej otoczenia.

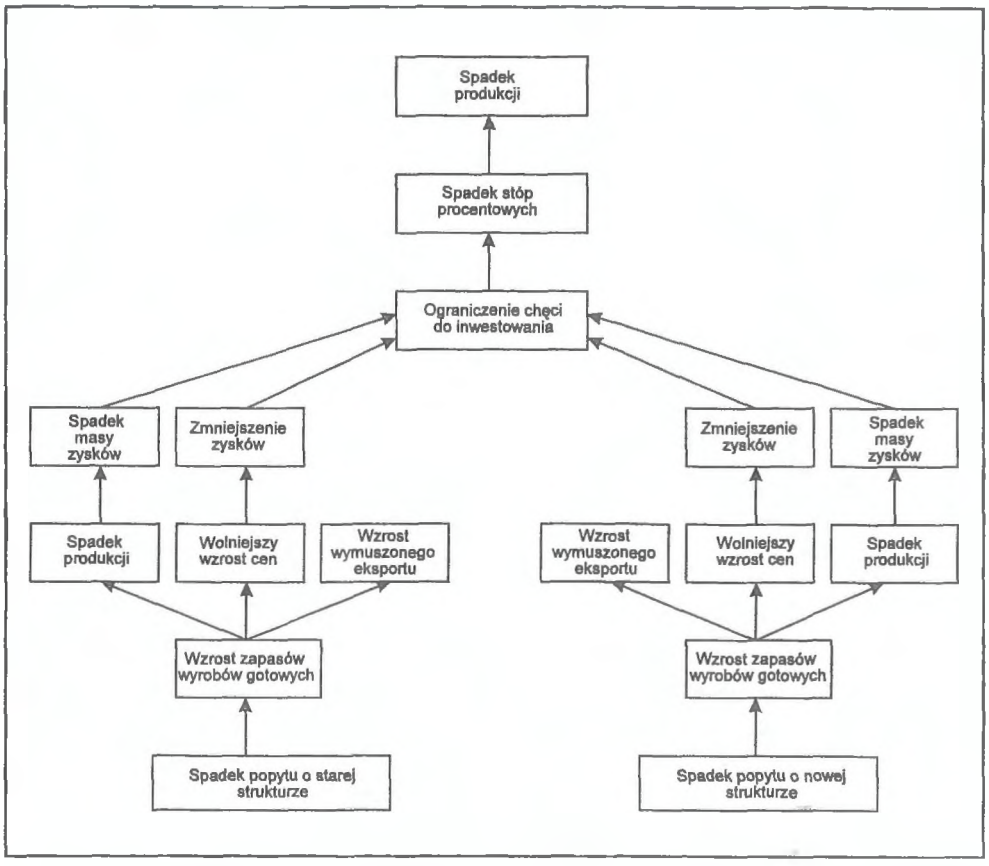

Rys. 33. Przypadek B_3 - deformacja fazy recesji spowodowana spadkiem popytu o starej i nowej strukturze.

Oprócz omówionych wcześniej przypadków wzrostu i spadku popytu krajowego, i deformacji fazy wzrostu i fazy spadku, będących konsekwencją różnie działających sił związanych ze składowymi (częściami) tego popytu, należy dodatkowo zaznaczyć, iż pojawiają się dodatkowe przypadki, a mianowicie sytuacje, w których popyt krajowy nie wykazuje okresowo ani tendencji do wzrostu, ani tendencji do spadku - utrzymuje się przez czas jakiś na pewnym stałym poziomie. Sytuację komplikuje dodatkowo fakt, że w przypadku zatrzymania tendencji do wzrostu lub spadku popytu krajowego, czyli utrzymywania się popytu przez pewien

czas na stałym poziomie, jego składowe czyli popyt o starej strukturze oraz popyt o nowej strukturze mogą zachowywać się w następujący sposób:

- obydwa rodzaje popytu mogą wykazywać stagnację (przypadek C_1);

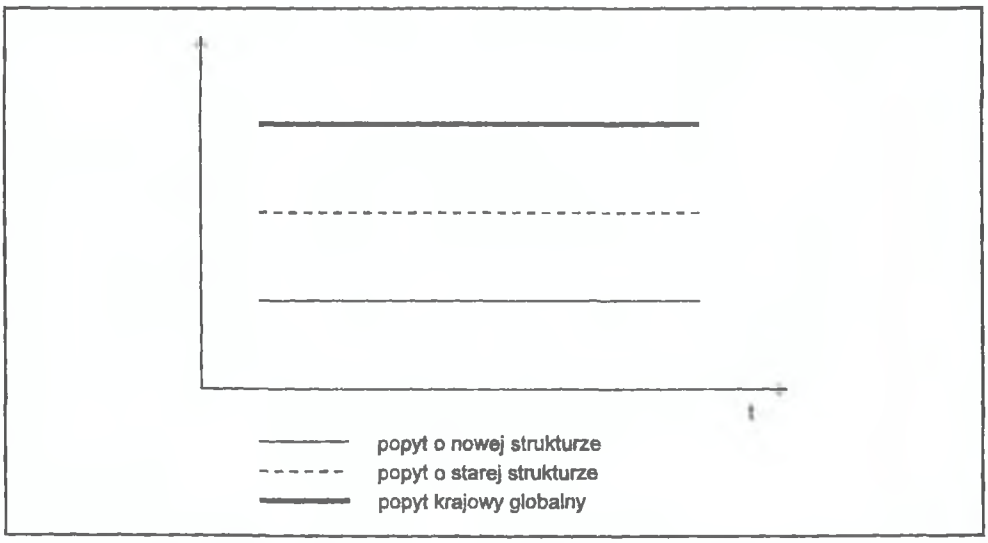

Rys. 34. Przypadek C_1 - obydwa rodzaje popytu wykazują stagnację.

- przy stagnacji popytu krajowego jego składowe wykazują przeciwstawne tendencje, przy czym tempa spadku jednego rodzaju popytu są równe tempom wzrostu popytu drugiego rodzaju (przypadek C_2 i C_3);

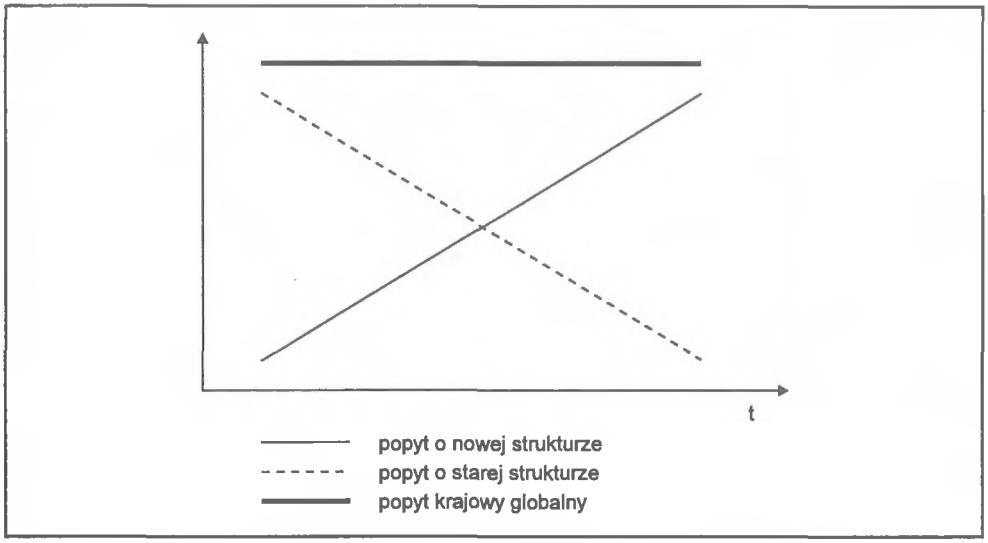

Rys. 35. Przypadek C_2 -tempa wzrostu popytu o nowej strukturze są równe tempom spadku popytu o starej strukturze.

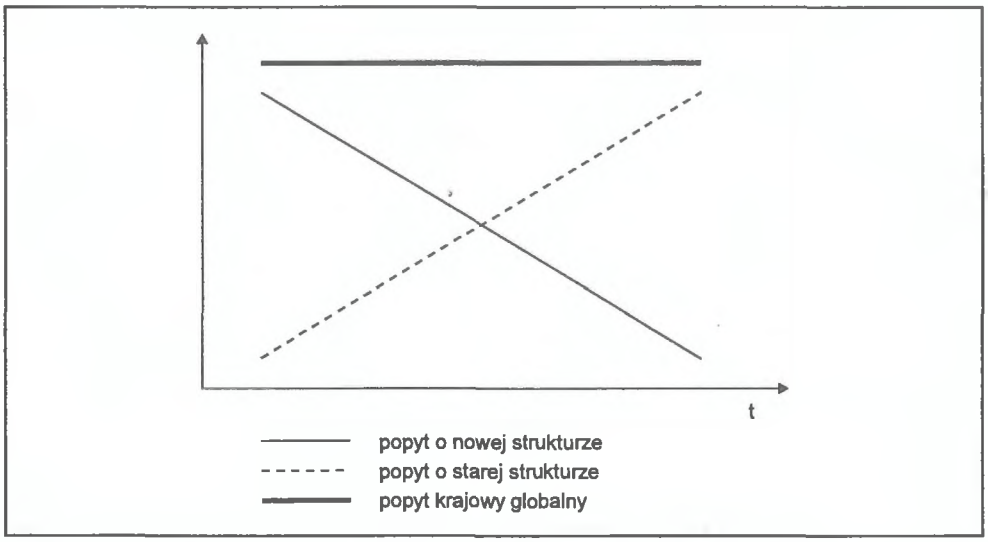

Rys. 36. Przypadek C_3 - tempa wzrostu popytu o starej strukturze równe są tempom spadku popytu o nowej strukturze.

Jakie są konsekwencje jeśli popyt krajowy nie wzrasta ani nie maleje w fazie wzrostu gospodarczego, a więc w sytuacji gdy zostały uruchomione działania mechanizmu cyklu fazy wzrostowej - (lewa część schematu rys. 21.). Brak wyraźnych sygnałów o wzrastającym popycie odbierany jest przez przedsiębiorców jako sygnał o względnym jego spadku. Zaczynają więc oni zachowywać się w sposób typowy dla fazy spadku (prawa część schematu, rys. 21.). Stagnacja popytu krajowego przy zachowaniu jego podziału na popyt o starej strukturze i popyt o nowej strukturze stwarza możliwości zachowań analogicznych do przypadku B_1, B_2 i B_3.

Nie bez znaczenia jest również fakt, w którym momencie fazy wzrostu dochodzi do zatrzymania popytu krajowego. Wydaje się, że zatrzymanie popytu w początkowej fazie wzrostu (tj. nim rosnący popyt wywoła wzrost zainteresowania inwestycjami i w konsekwencji wzrost stóp procentowych) daje możliwość zaciągania tańszych kredytów na cele inwestycyjne przez producentów zaspokajających część popytu wzrastającego w danym okresie. Zatrzymanie popytu krajowego w końcowej fazie wzrostu podraża to inwestowanie o wzrost ceny kredytu.

Generalnie, zatrzymanie popytu w fazie wzrostu osłabia tempo wzrostu aktywności gospodarki. Zatrzymanie tempa spadku popytu w fazie recesji z kolei łagodzi jej tempo spadku. W fazie recesji gospodarka funkcjonująca zgodnie z mechanizmem przedstawionym w prawej części schematu (Rys. 21.). Zatrzymanie spadku popytu krajowego i jego utrzymywanie się przez pewien czas na stałym poziomie odbierany jest przez przedsiębiorstwa jako sygnał o jego względnym wzroście. Przedsiębiorstwa zachowują się więc zgodnie ze schematem typowym dla fazy wzrostu aktywności gospodarczej (lewa część schematu cyklu - rys. 21.). W zależności od tendencji pojawiających się w poszczególnych częściach popytu (popyt o starej strukturze, popyt o nowej strukturze) przedsiębiorstwa zachowują się zgodnie ze schematem A_1 lub A_2 lub A_3 charakterystycznym dla fazy wzrostu.

Podsumowując przeprowadzoną analizę powyższych przypadków, można dojść do następujących wniosków. Poszczególnym częściom popytu przypisać można odpowiadające im mechanizmy cyklu koniunkturalnego - Rys. 37., pomiędzy którymi istnieje swoistego rodzaju sprzężenie. Mechanizmy te wzajemnie wpływają na siebie doprowadzając do deformacji (zaburzeń) kolejnych faz cyklu, co daje efekt w postaci ich skracania bądź wydłużania, spłycania bądź pogłębiania tendencji wzrostowych lub spadkowych.

W powyższych rozważaniach przyjęto podział na popyt o starej i nowej strukturze, ale wydaje się, iż można zastosować różne kryteria podziału popytu, np. wyodrębniając w popycie grupy towarów oraz odpowiadające im grupy producentów (np. branż). Analizując wówczas tendencje popytowe pojawiające się dla poszczególnych grup towarowych, można przypisać im odpowiednie mechanizmy cyklu koniunkturalnego. Mechanizmy te funkcjonują w pewnego rodzaju sprzężeniu i wzajemnie się wspomagają lub przeciwdziałają sobie.

Dodać należy, iż poszczególne części popytu (składowe popytu globalnego) mogą się pojawiać w różnym czasie, tak że poszczególne mechanizmy odpowiednie dla różnych części popytu mogą być w danym czasie na różnych etapach. Deformacje cyklu koniunkturalnego, a więc wydłużanie się bądź skracanie oraz głębokość trwania poszczególnych faz cyklu jest pewną wypadkową ścierania się (wzajemnego oddziaływania) tych mechanizmów.

Powyższa analiza ma na celu nie tyle określenie przebiegu cyklu koniunkturalnego , ile wykazanie, iż (przyjmując nawet bardzo ostre ograniczenia, jakie poczyniono na wstępie, a więc: brak ingerencji polityki gospodarczej w procesy gospodarcze, funkcjonowanie w gospodarce zasad wolnego rynku oraz nieuwzględnienie aktywnej roli popytu zagranicznego), w samym tylko popycie krajowym i jego wewnętrznej strukturze tkwią siły, które decydują zarówno o istnieniu cyklu koniunkturalnego, jak i o jego zróżnicowanym przebiegu, a tym samym proces przewidywania przebiegu cyklu staje się niezwykle skomplikowany.

Analiza ta pokazuje również, jak ważne z punktu widzenia przewidywania przebiegu cyklu koniunkturalnego staje się zagadnienie poznania przyszłych preferencji popytowych zarówno dla całej gospodarki, a w niej dla poszczególnych grup (warstw) społecznych oraz poznanie przyszłych preferencji konsumpcyjnych pojawiających się w otoczeniu danej gospodarki.

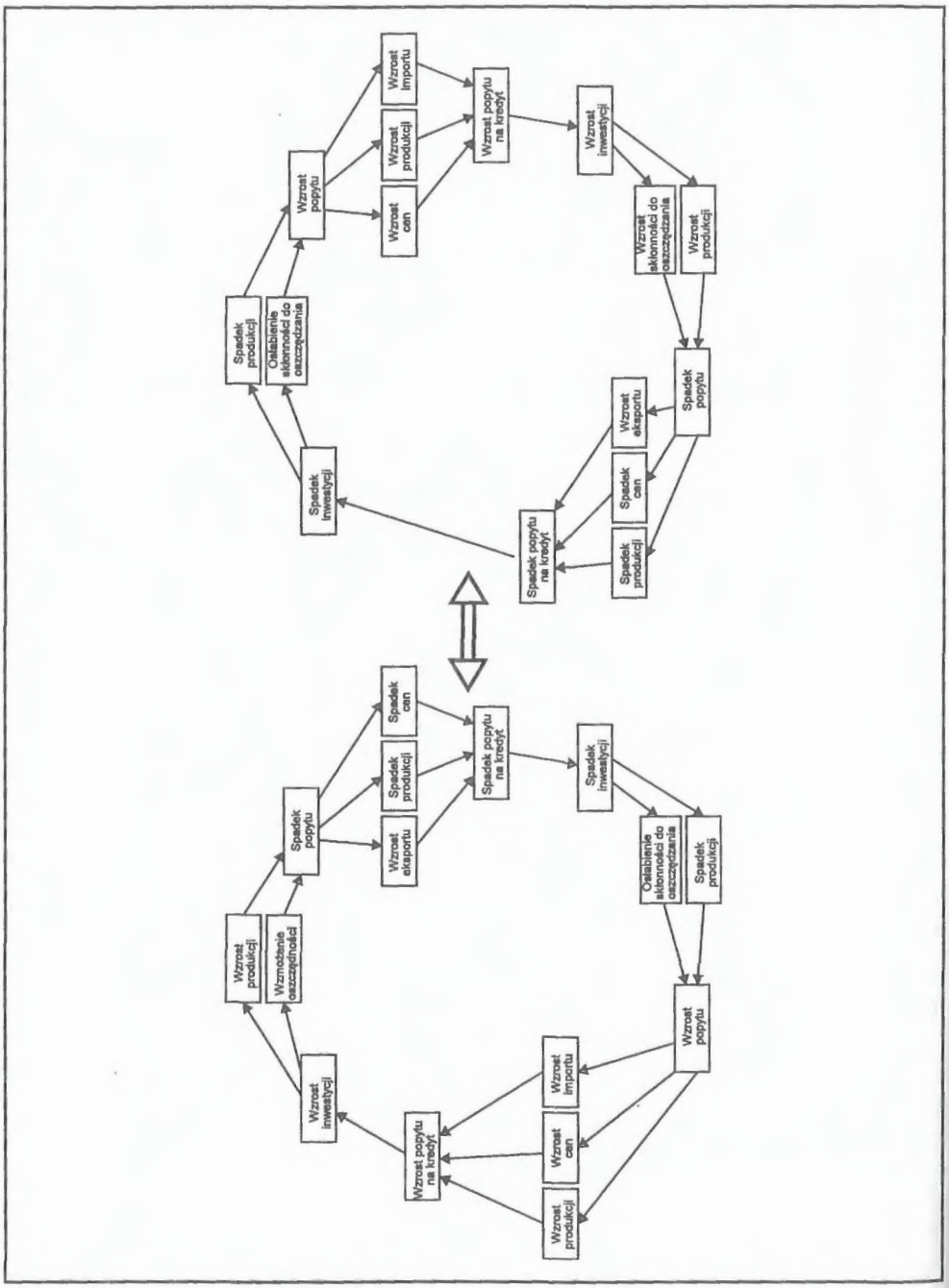

Rys. 37. Wzajemne oddziaływanie na siebie mechanizmów cyklu przypisanych poszczególnym popytom.

Drugi wniosek związany z przedstawionymi rozważaniami dotyczy roli popytu o nowej strukturze w mechanizmie cyklu koniunkturalnego. Choć podział na popyt o starej strukturze i nowej strukturze może budzić pewne wątpliwości, chociażby ze względu na małą ostrość tego podziału oraz względność w klasyfikacji poszczególnych dóbr (to samo dobro może być zaliczone do popytu o nowej strukturze w jednej gospodarce lub dla jednej grupy konsumentów, zaś w innej może stanowić element popytu o starej strukturze), to jednak wydaje się, że popyt o nowej strukturze odgrywa istotną rolę w mechanizmie cyklu koniunkturalnego. Zachęca on bowiem do podejmowania przez producentów inwestycji. Jeśli presja inwestycyjna w gospodarce jest dostatecznie silna, to dzięki nim gospodarka zostaje przeniesiona na wyższy poziom rozwoju mocy wytwórczych. Popyt o nowej strukturze może stać się siłą napędową trendów rozwojowych w gospodarce.

Wróćmy na chwilę do rysunku 18, gdzie poszczególnym grupom (warstwom) społecznym przypisano realizowane struktury popytu oraz struktury popytu będące przedmiotem aspiracji tych grup (struktury popytu, które będą realizowane w najbliższym cyklu). Skoro w popycie będącym przedmiotem aspiracji poszczególnych grup społecznych znajdują się części popytu o nowej strukturze, zaś popyt ten poprzez inwestycje wywołuje rozwój gospodarczy, to rodzą się następujące pragmatyczne wnioski:

- makroekonomiczne elementy systemu sterowania gospodarką (a zwłaszcza np. system podatkowy) nie powinny tłumić aspiracji popytowych poszczególnych grup społecznych, gdyż są one źródłem wzrostu aktywności gospodarki;
- różnice pomiędzy strukturami popytu dla poszczególnych warstw - grup społecznych nie powinny być zbyt wielkie. Można bowiem przypuszczać, iż grupy społeczne realizujące popyt uboższy - budują swe aspiracje konsumpcyjne na wzór grup społecznych realizujących popyt o klasę wyżej. Jeśli przejście z grupy niższej do grupy wyższej wymaga zbyt dużych nakładów finansowych, dla poszczególnych grup społecznych, to ich aspiracje konsumpcyjne stają się dla nich mało prawdopodobne do zrealizowania.

Interesujące wydaje się również uwzględnienie wpływu stopnia otwartości gospodarki na przebieg cyklu koniunkturalnego. Posługując się schematem ogólnym tego cyklu (Rys. 21.) prześledźmy dwa skrajne przypadki: przebieg mechanizmu cyklu w przypadku gospodarki zamkniętej oraz przebieg mechanizmu cyklu w przypadku gospodarki otwartej.

W przypadku gospodarki zamkniętej rosnący popyt, a zwłaszcza jego część o nowej strukturze nie może być zaspokojona poprzez import. Producenci krajowi starają się więc ten popyt zaspokoić poprzez zwiększenie dotychczasowej struktury produkcji oraz uruchomienie produkcji o nowej strukturze. Rodzi to konsekwencje w postaci wzmożonego popytu na kredyt o większej sile, niż gdyby część tego popytu mogła być zaspokojona importem. To z kolei powoduje ostrzejszy wzrost stóp procentowych. Należy sądzić, iż faza wzrostowa cyklu będzie się charakteryzowała szybkimi tempami wzrostu. W sytuacji, gdy część zgłoszonego popytu nie może być zaspokojona bo np. aktualny poziom techniczny mocy wytwórczych, pomimo znacznych nakładów inwestycyjnych nie gwarantuje zaspokojenia zgłoszonego popytu - to szybciej dochodzi do odroczenia tej części popytu w postaci oszczędności, zaś faza wzrostowa może ulec skróceniu. Szybkie tempa wzrostu aktywności gospodarki i znaczny wzrost stóp procentowych w fazie wzrostu rodzi konsekwencje dla przebiegu fazy spadkowej w gospodarce typu zamkniętego. Znaczny wzrost stóp procentowych stwarza silniejszą zachętę do oszczędzania, tak więc większa część popytu zostaje odroczona w postaci oszczędności. To powoduje nasilenie się tendencji do ograniczania produkcji. Tendencja do ograniczania produkcji dodatkowo umacniana jest przez fakt, iż w gospodarce typu zamkniętego nie ma pełnych możliwości wyeksportowania części produkcji. Tak więc faza spadku aktywności gospodarki przebiega ostrzej.

W gospodarce typu otwartego w fazie wzrostu część popytu może być zaspokojona importem zarówno przez cały okres jej trwania, jak i przez pewien czas, do momentu uruchomienia inwestycji przez rodzime przedsiębiorstwa. Ma to istotny wpływ na zmniejszanie popytu inwestycyjnego a w konsekwencji niższy wzrost stóp procentowych. Wielkość popytu na kredyt dodatkowo łagodzona jest dzięki swobodnemu importowi inwestycyjnemu. Tak więc odpowiednio do mniejszego wzrostu stóp procentowych, skłonność do oszczędzania jest mniejsza i odpowiednio mniejsza część popytu zostaje odroczona w postaci oszczędności. To z kolei powoduje mniejszy spadek produkcji w fazie recesji, który dodatkowo łagodzony jest swobodnym eksportem. Tak więc, wydaje się, iż w przypadku gospodarki zamkniętej amplitudy wahań cyklicznych będą większe, zaś w przypadku gospodarki otwartej amplitudy wahań mniejsze i przebieg cyklu spokojniejszy.

Istotne znaczenie dla przebiegu mechanizmu cyklu koniunkturalnego ma również poziom konkurencyjności danej gospodarki w stosunku do jej otoczenia.

Wyższy stopień konkurencyjności zgodnie z przyjętym dla niniejszych rozważań schematem mechanizmu cyklu (Rys. 21.) powoduje łatwiejszy wymuszony eksport pojawiający się w fazie recesji. Ponadto należy przypomnieć, iż dla powyższych rozważań przyjęto założenie o biernej pozycji popytu zagranicznego ale w rzeczywistości silniejszy lub słabszy popyt zagraniczny może pojawiać się w dowolnym momencie przebiegu cyklu koniunkturalnego. Wzrost popytu zagranicznego przy wyższym poziomie konkurencyjności danej gospodarki w fazie wzrostu będzie wspomagało siły wzrostowe oraz wydłużało okres jej trwania. Pojawienie się zaś popytu zagranicznego w fazie recesji przy wyższym poziomie konkurencyjności gospodarki istotnie łagodzi jej przebieg.

Innymi czynnikami istotnie zaburzającymi przebieg cyklu koniunkturalnego są:
- stopień aktywności otoczenia zagranicznego danej gospodarki,
- elementy polityki gospodarczej wewnątrz danej gospodarki,
- elementy polityki gospodarczej otoczenia danej gospodarki.

Czynniki zaburzające powyższy mechanizm cyklu w zależności od momentu, w którym się pojawią oraz charakteru i siły mogą skracać lub wydłużać, pogłębiać lub spłycać fazy cyklu koniunkturalnego. Bez względu jednak na moc oddziaływania tych czynników istotne znaczenie dla istnienia cyklu koniunkturalnego w gospodarce ma mechanizm uwalniania oraz powstrzymywania popytu oraz przedstawione jego konsekwencje.

2. Empiryczna weryfikacja mechanizmu cyklu na podstawie wyników przemysłowego testu koniunktury, stosowanego w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

Interesujące wydaje się prześledzenie zaprezentowanego wcześniej mechanizmu cyklu koniunkturalnego w oparciu o rezultaty badań uzyskane testem koniunktury. Zadanie to wydaje się o tyle ciekawe, iż zdecydowana większość elementów przedstawionego wcześniej mechanizmu jest przedmiotem badań. Należą do nich między innymi takie zjawiska jak wielkość produkcji, popyt krajowy i zagraniczny, zapasy wyrobów gotowych, ceny, zatrudnienie, płace, sytuacja

finansowa przedsiębiorstw, wielkość produkcji na eksport, konkurencyjność eksportu na rynkach zagranicznych i importu na rynku krajowym, wydatki przedsiębiorstw na inwestycje zarówno w maszyny i urządzenia jak i w budynki i budowle.

Analizę uzyskanych rezultatów rozpocznę od 1990 roku, a więc od momentu gdy do gospodarki polskiej zaczęto wprowadzać regulacje rynkowe. Analiza okresu wcześniejszego z punktu widzenia przedstawionego wcześniej mechanizmu opartego na prawach rynku nie ma większego sensu dla gospodarki centralnie sterowanej obowiązującej do 1990 roku.

W okresie od początku 1990 r. daje się wyodrębnić wyraźne cztery fazy:

I Faza - Faza pogłębiającej się recesji - obejmująca okres od stycznia do czerwca 1990 r.;

II Faza - Faza stagnacji w recesji obejmująca okres od lipca 1990 r. do lutego 1992 r.;

III Faza - Faza wychodzenia z recesji obejmująca okres od marca 1992 r. do stycznia 1994 r.;

IV Faza - Faza wzrostu gospodarczego obejmująca okres od lutego 1994 r. do chwili obecnej, tj. do końca 1995 r. (moment zakończenia analizy).

Poniżej przedstawię charakterystykę podstawowych tendencji pojawiających się w ramach poszczególnych faz, odnotowanych w badaniach koniunktury metodą testu, prowadzonych w Instytucie Rozwoju Gospodarczego SGH.

Faza I - pogłębiająca się recesja; styczeń 1990 - czerwiec 1990.

Obejmuje ona miesiące od stycznia do czerwca 1990 roku. Na początku 1990 r. rząd podjął działania zmierzające w pierwszym rzędzie do dostosowania w krótkim czasie globalnego popytu do poziomu podaży. W tym celu wprowadzono:

- ostrą dyscyplinę egzekwowania dochodów budżetu i administrowania wydatkami,
- zniesiono praktycznie wszelkie formy administracyjnego rozdzielnictwa produktów i usług,
- rozszerzono zakres cen wolnych z około 50% do około 90%. Oznaczało to, że produkty i usługi zostały objęte działaniami praw rynku,

- ujednolicono i ustabilizowano kurs waluty oraz wprowadzono wewnętrzną wymienialność złotego,
- dokonano zasadniczego uporządkowania stosunków kredytowych i relacji budżet - system bankowy, usuwając m.in. praktykę finansowania deficytu budżetu państwa przez Narodowy Bank Polski, co było istotnym źródłem inflacji,
- dokonano wyraźnej liberalizacji handlu zagranicznego m.in. przez zniesienie pozwoleń celno-dewizowych.

Działania te miały na celu jak najszybsze przejście przez inflację korekcyjną, a następnie obniżenie jej, co było warunkiem podstawowym do wprowadzenia jakichkolwiek systemowych rozwiązań uzdrawiających naszą gospodarkę. Oczywiście, działania te nie mogły przynieść rezultatów z dnia na dzień. Tak więc, ta pierwsza połowa 1990 roku to wyhamowywanie negatywnych zjawisk naszego życia gospodarczego, charakterystycznych dla hiperinflacji i niezrównoważenia wewnętrznego i zewnętrznego gospodarki. Zjawisko pogłębiania się recesji było również efektem gwałtownie kurczącego się popytu krajowego spowodowanego uwolnieniem cen. Na przestrzeni stycznia i kwietnia nastąpiło dalsze pogłębienie tendencji spadkowych w gospodarce. Wskaźnik koniunktury w styczniu wynosił minus 24%, zaś w kwietniu sięgnął dna, spadając do poziomu minus 52%. W kwietniu 1990 roku 25% potencjału przemysłu pracowało na poziomie normalnym (uznanym przez przedsiębiorstwa za normalny), 8% powyżej tego poziomu, 67% poniżej. Stąd saldo wielkości produkcji (różnica 67-8%) w kwietniu 1990 r. wynosiło minus 59%, dla porównania - w marcu 1990 r. minus 62%, a więc jeszcze gorzej.

Tempo napływu nowych zamówień (Rys. 38.) spadło z poziomu plus 29% w styczniu 1989 r. (66% przedsiębiorstw oceniało tempo napływu zamówień jako normalne, 32% jako większe, zaś 3% przedsiębiorstw jako mniejsze) do poziomu minus 79% w kwietniu 1990 r. (45% przedsiębiorstw uznało wówczas tempo napływu zamówień na poziomie normalnym, 6% przedsiębiorstw uważało, że był on wówczas większy, zaś aż 50% przedsiębiorstw uznało wówczas, że jest mniejszy).

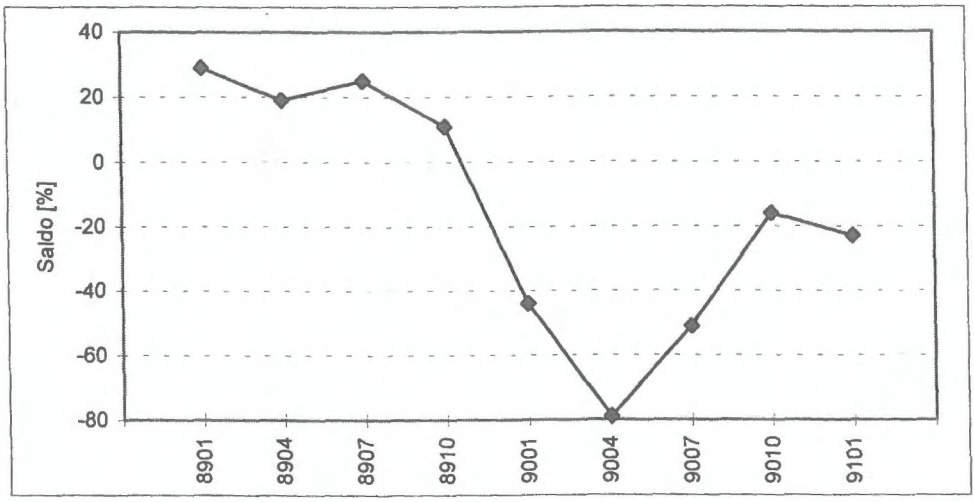

Rys. 38. Tempo napływu nowych zamówień w fazie pogłębiającej się recesji.

Również drastycznemu ograniczeniu uległa wówczas produkcja na eksport. W konsekwencji silnego spadku produkcji znacznie spadło również wykorzystanie mocy produkcyjnych w przedsiębiorstwach.

Raptownie kurczący się popyt oraz pogarszająca się sytuacja finansowa przedsiębiorstw spowodowały znaczny spadek zainteresowania przedsiębiorstw inwestycjami zarówno w maszyny i urządzenia jak i w budynki i budowle. Wskaźnik zainteresowania inwestycjami w maszyny i urządzenia pogorszył się z poziomu plus 64% (Rys. 39.) w maju 1989 r. do poziomu minus 9% w maju 1990 r.

Podobne tendencje obserwujemy w przypadku inwestycji w budynki i budowle. Wskaźnik zainteresowania tego typu inwestycjami w maju 1989 r. wynosił 31%, zaś w maju 1990 r. spadł do poziomu minus 20%. W maju 1989 r. 37% przedsiębiorstw deklarowało utrzymanie wydatków inwestycyjnych na budynki i budowle na dotychczasowym poziomie, 47% przedsiębiorstw deklarowało ich zwiększenie, zaś 16% przedsiębiorstw ich zmniejszenie. Rok później sytuacja była znacznie gorsza albowiem tylko 24% przedsiębiorstw deklarowało utrzymanie wydatków inwestycyjnych na budynki i budowle na dotychczasowym poziomie, tylko 28% przedsiębiorstw deklarowało ich wzrost, zaś aż 48% przedsiębiorstw deklarowało ich spadek (Rys. 40.).

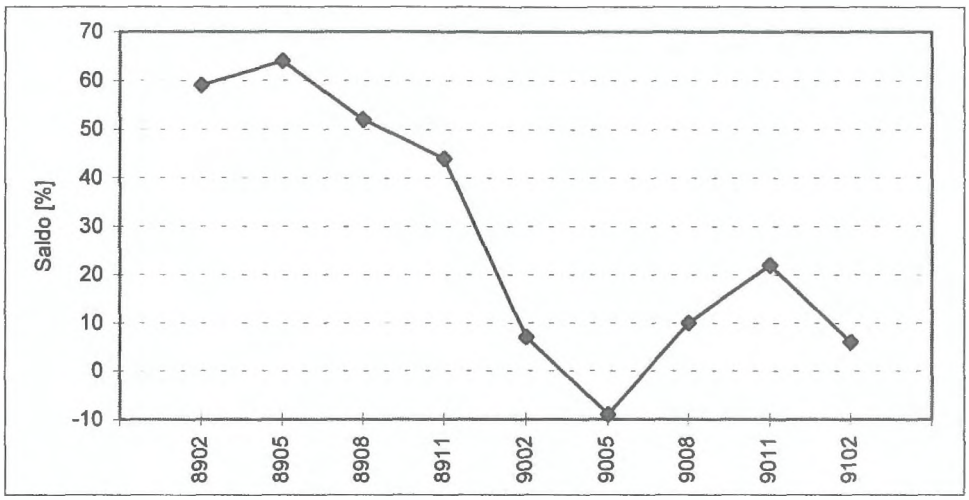

Rys. 39. Przewidywane na najbliższe 12 miesięcy wydatki inwestycyjne na maszyny i urządzenia (faza pogłębiającej się recesji)

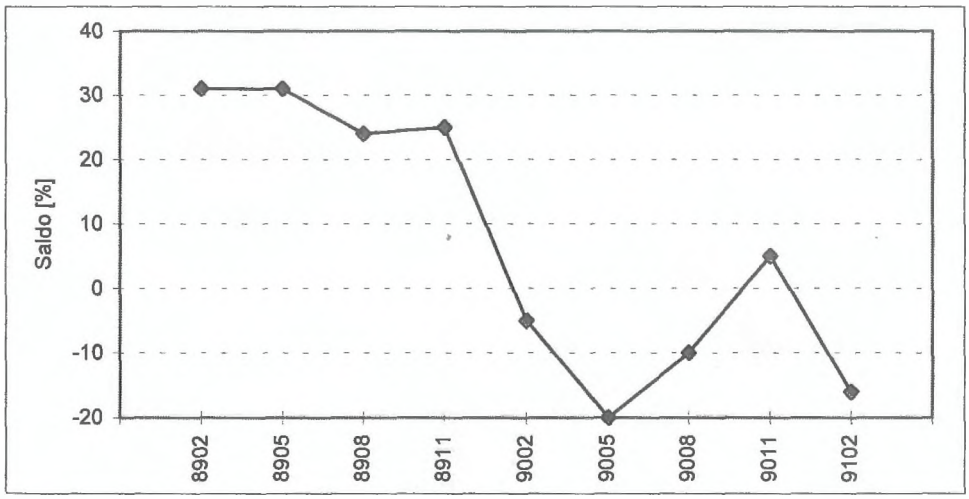

Rys. 40. Przewidywane na najbliższe 12 miesięcy wydatki inwestycyjne na budynki i budowle (faza pogłębiającej się recesji).

Pomimo tak fatalnego obrazu naszej gospodarki dają się już w lutym i marcu 1990 r. zauważyć pewne symptomy normalnienia naszego życia gospodarczego. O postępującej w tym okresie normalności w gospodarce mogą świadczyć następujące dane:

- poprawił się wskaźnik powiązań kooperacyjnych. (Rys. 41.). Przedsiębiorstwa zaczęły lepiej wywiązywać się z zawartych umów. O ile w marcu 1989 r. jedynie 2% przedsiębiorstw informowało, że wszystkie dostawy wykonywane są zgodnie z umowami, to w marcu 1990 r. było ich 10%, zaś w czerwcu 1990 r. 14%;

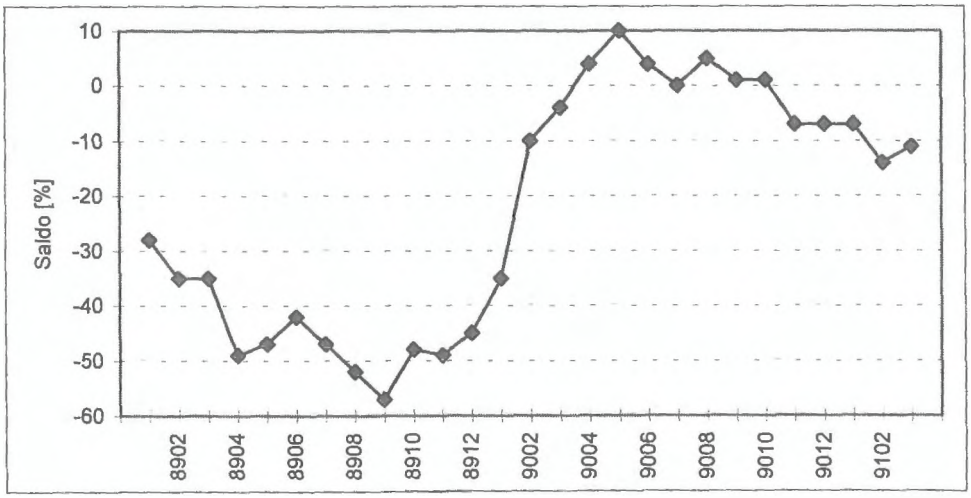

Rys. 41. Powiązania kooperacyjne wśród przedsiębiorstw (faza pogłębiającej się recesji).

- poprawił się poziom zapasów, materiałów i surowców do produkcji (Rys. 42.). Saldo wielkości zapasów (różnica między odsetkami potencjału przemysłu informującym o ich wzroście, a odsetkiem informującym o spadku) wynosiło w czerwcu 1990 r. plus 9%. W marcu 1989 r. wynosiło ono minus 37%;

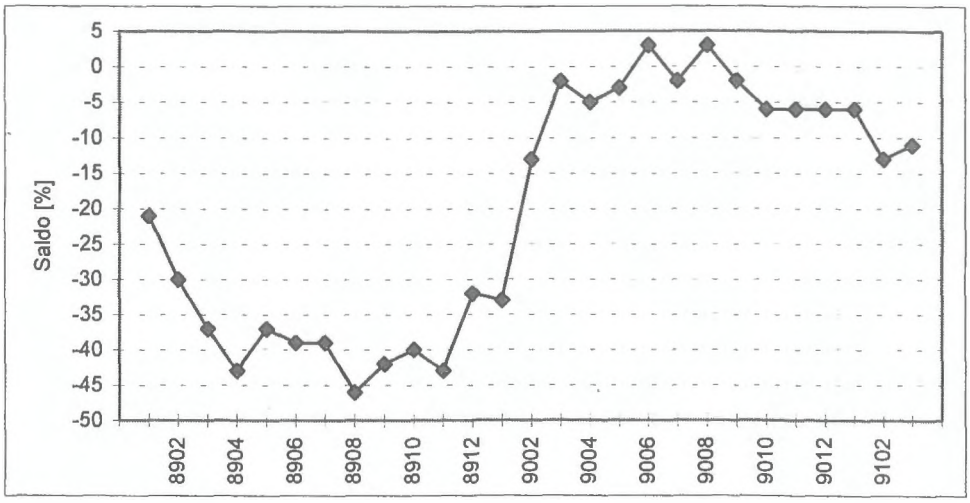

Rys. 42. Poziom zapasów i materiałów koniecznych do produkcji (faza pogłębiającej się recesji).

- lepiej oceniono dostawy zaopatrzeniowe z obu obszarów płatniczych. O zadowalającej wielkości tych dostaw informowało w marcu 1990 r. 75% przedsiębiorstw zaopatrujących się w tzw. I obszarze i 81% przedsiębiorstw zaopatrujących się w tzw. II obszarze (Rys. 43 i 44.);

- wyraźnemu spowolnieniu uległ wyścig płacowy (Rys. 45.). O ile w grudniu 1989 r. 94% przedsiębiorstw informowało, że płace u nich wzrosły, a jedynie 1%, że spadły, to w kwietniu 1990 r. liczby te wynosiły: 37% - wzrost i 21% - spadek. Proces wyhamowania wzrostu płac zaistniał od początku 1990 r. bardzo wyraźnie i miał stały charakter w pierwszych miesiącach realizacji programu stabilizacji;

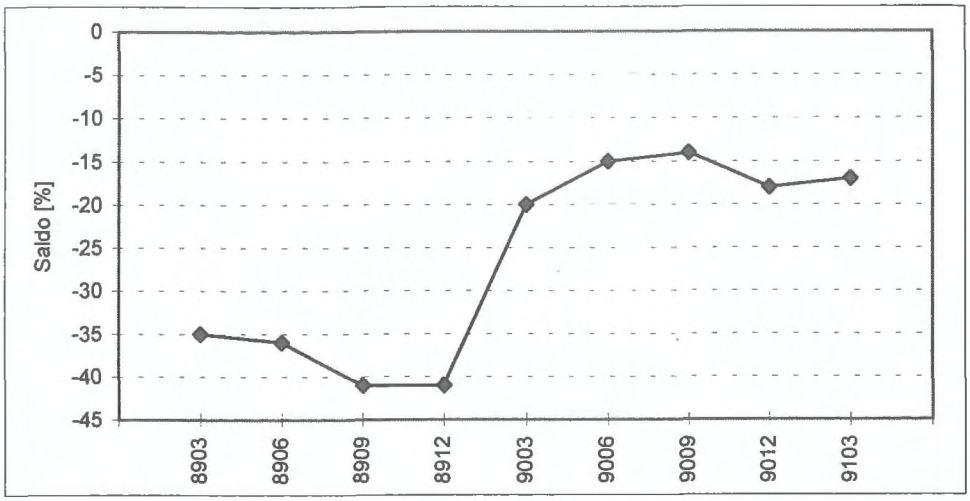

Rys. 43. Dostawy zaopatrzeniowe z I-szego obszaru płatniczego (faza pogłębiającej się recesji).

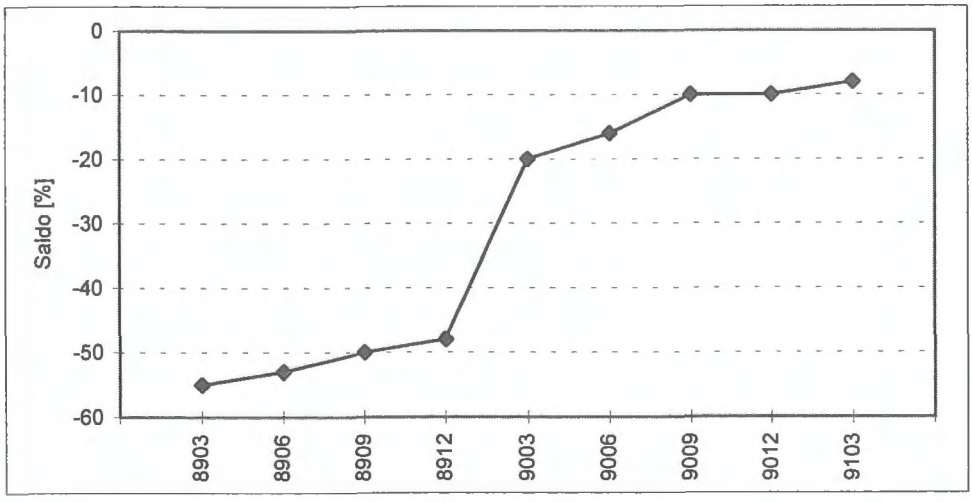

Rys. 44. Dostawy zaopatrzeniowe z II-go obszaru płatniczego (faza pogłębiającej się recesji).

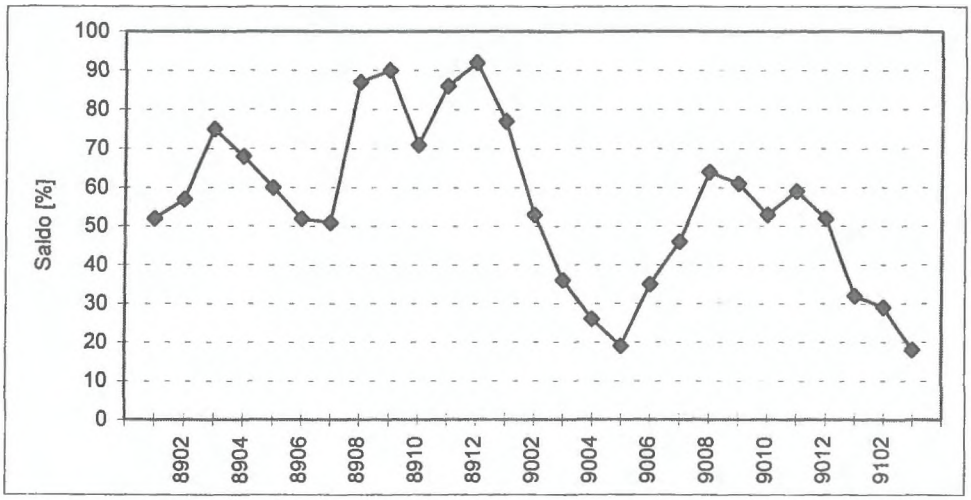

Rys. 45. Średnia wielkość wypłaty miesięcznej (faza pogłębiającej się recesji).

wyhamowaniu uległy również oczekiwania inflacyjne. Wyrażało się to w przewidywaniach wzrostu jednostkowego kosztu produkcji w ciągu następnych 3-4 miesięcy. W marcu 1990 r. 27% przedsiębiorstwo nie przewidywało wzrostu kosztów, rok wcześniej było ich zaledwie 8%. 14% przedsiębiorstw spodziewało się w marcu 1990 r. spadku kosztów, zaś w 1989 r. jedynie 3%. Istniała jednak wciąż duża grupa przedsiębiorstw (59%), która przewidywała na najbliższe 3-4 miesiące wzrost jednostkowego kosztu produkcji. Rok wcześniej, w marcu 1989 r., przedsiębiorstw takich było aż 83%. Niemniej jednak fakt ten świadczył wyraźnie, iż w marcu 1990 r. proces wygaszania inflacji był bardzo kruchy.

Do pozytywnych efektów normalnienia stosunków w naszej gospodarce należy zaliczyć wyraźne podnoszenie się bariery popytu. Od stycznia do kwietnia 1990 r. podniosła się ona o 10 punktów procentowych. Przy czym, w styczniu odczuły ją bardziej przedsiębiorstwa mniejsze, zaś w lutym dotknęła bardziej przedsiębiorstw większych. Był to efekt rozbieżności pomiędzy strukturą popytu a strukturą oferowanej produkcji. Barierę popytu mierzy się odsetkiem produkcji, której nie można łatwo zbyć. W kwietniu 1990 roku odsetek ten wynosił 27% w przypadku dóbr konsumpcyjnych. Dla porównania w styczniu było to 18%, a w poprzednich latach 2-4%. W przypadku dóbr konsumpcyjnych bariera popytowa wynosiła 23%

w kwietniu, 13% w styczniu 1990 roku i 2-4% w poprzednich latach. Dał się więc zauważyć wyraźny wzrost wymagań rynku, szczególnie wobec producentów dóbr konsumpcyjnych.

Po raz pierwszy również w marcu i kwietniu uległy poprawie przewidywania na najbliższe 3-4 miesiące, co do badanych testem koniunktury zjawisk gospodarczych, co mogło wówczas wróżyć co najmniej wyhamowanie dalszego pogarszania się kondycji gospodarki w następnych miesiącach.

Po raz pierwszy w marcu 1990 r. więcej przedsiębiorstw niż w lutym przewidywało wzrost produkcji (17%), a mniej jej spadek (16%). W rezultacie saldo przewidywań wielkości produkcji wynosiło w marcu 1990 r. 29%. W lutym 1990 r. liczby te były następujące: wzrost - 5%, spadek - 67%, saldo - minus 62%.

Poprawiły się również przewidywania wielkości produkcji na rynek dóbr konsumpcyjnych. Saldo przewidywań wynosiło w marcu 1990 r. minus 34%, podczas gdy w lutym tego roku wynosiło minus 64%.

Poprawiły się przewidywania wielkości produkcji na eksport. Saldo przewidywań (różnica pomiędzy odsetkiem przedsiębiorstw przewidujących wzrost produkcji na eksport, a odsetkiem przewidującym jej spadek) wynosiło w marcu 1990 r. 29%, podczas gdy miesiąc wcześniej 4%, a dwa miesiące wcześniej 2%.

W I fazie realizacji programu stabilizacji gospodarczej poprawiał się również wskaźnik optymizmu oparty o oceny przedsiębiorstw co do stanu gospodarki w ciągu najbliższych 3-4 miesięcy. O ile w styczniu 1990 r. wynosił on minus 52%, to w kwietniu wzrósł do minus 35%.

Faza II - stagnacja w recesji obejmująca okres od lipca 1990 r. do lutego 1992 roku

Był to okres, który z punktu widzenia wskaźników aktywności naszej gospodarki był swego rodzaju pełzaniem po dnie recesji. Okres ten charakteryzowały następujące zjawiska:

- Obserwowano ciągle spadający popyt krajowy (zwłaszcza do 1991 r. Wzrost popytu krajowego nastąpił dopiero od jesieni 1991 r.);

  W czerwcu 1991 r. odnotowano najniższy wskaźnik tempa napływu nowych zamówień krajowych. Wyniósł on wówczas minus 70%, co oznaczało, że 73% przedsiębiorstw odczuwało spadek napływu nowych zamówień

krajowych, zaledwie 3% przedsiębiorstw odczuwało wzrost tych zamówień, zaś odsetek przedsiębiorstw uważających, że tempo napływu nowych zamówień krajowych utrzymuje się na poziomie normalnym wynosił 23%. Jednocześnie w okresie tym około 10% przedsiębiorstw miało pusty portfel zamówień krajowych.

- Rejestrowano bardzo niski poziom napływu zamówień eksportowych, a w konsekwencji ciągle spadającą produkcją na eksport (saldo napływu nowych zamówień eksportowych w 1991 r. kształtowało się na poziomie minus 27% - minus 20%); zaś około 25% przedsiębiorstw w tym czasie nie miało w ogóle zamówień eksportowych;
- Towarzyszył temu wysoki poziom konkurencyjności importu w stosunku do produkcji krajowej (konkurencyjność importu zaczęła zmniejszać się dopiero od połowy 1991 roku);

W kwietniu 1991 roku 54% przedsiębiorstw odczuwało wzrost konkurencyjności towarów zagranicznych na rynku krajowym, zaledwie 5% przedsiębiorstw uważało, że konkurencyjność ta zmalała, zaś 41% przedsiębiorstw uznało, że poziom konkurencyjności towarów importowanych na rynku krajowym nie uległ zmianie. Jednocześnie, interesujące jest, iż około 30% przedsiębiorstw uważało wówczas, iż nie odczuwa w ogóle konkurencji ani krajowej, ani zagranicznej na rynku wewnętrznym. Świadczy to o silnym stopniu zmonopolizowania ówczesnej gospodarki.

- W fazie tej rejestrujemy stosunkowo niską konkurencyjność eksportu (pomimo 17% dewaluacji złotówki w maju 1991 roku);

Saldo konkurencyjności polskich towarów na rynkach zagranicznych w kwietniu 1991 roku wynosiło minus 23%; zaledwie 9% przedsiębiorstw uważało wówczas, że konkurencyjność polskich produktów na rynkach zagranicznych rośnie a aż 32% przedsiębiorstw uważało wówczas, że konkurencyjność polskich towarów na rynkach zagranicznych pogarsza się. Co prawda przeprowadzona w maju 1991 r. 17% dewaluacja skokowa złotówki poprawiła nieco warunki polskiego eksportu ale w okresie listopad 1991 - luty 1992 odnotowano ponowny jej spadek do poziomu zbliżonego sprzed momentu dewaluacji. Podobnie zachował się wskaźnik dotyczący korzyści z produkcji na eksport - po przeprowadzonej dewaluacji wzrósł on gwałtownie z poziomu minus 37% w kwietniu 1991 roku do poziomu minus

13% w lipcu 1991 roku. Jednak w późniejszym czasie do końca omawianej fazy wykazywał tendencje spadkowe.

Przy ocenie sytuacji związanej z polskim eksportem należy brać dodatkowo dwa istotne elementy mające zdecydowany wpływ na jego pogorszenie. Chodzi tu mianowicie o skutki załamania handlu z byłą RWPG oraz zdecydowane osłabienie aktywności gospodarczej w krajach Unii Europejskiej (Rys. 46.).

- W fazie tej zauważono brak zainteresowania przedsiębiorstw do obniżania kosztów i wzrostu zysków;
  W okresie tym w 70% - 80% przedsiębiorstw odnotowało wzrost jednostkowego kosztu produkcji, zaś zaledwie w 5% - 7% przedsiębiorstw jego spadek. (Rys. 47.).

- W okresie tym obserwujemy ponowne choć nieznaczne rozluźnienie więzi kooperacyjnych wśród przedsiębiorstw, co prawdopodobnie związane było z powstawaniem nowych i przekształceniem starych przedsiębiorstw i poszukiwaniami nowych dostawców i odbiorców przez przedsiębiorstwa.
  Wskaźnik więzi kooperacyjnych wyrażony ilością umów, z których dostawcy badanych przedsiębiorstw wywiązują się prawidłowo w lipcu 1990 roku wyniósł 0%, co oznaczało, że tyle samo (19% przedsiębiorstw) odnotowało poprawę w wywiązywaniu się swych dostawców z warunków umów i tyle samo (19%) przedsiębiorstw odnotowało pogorszenie więzi kooperacyjnych przy 61% przedsiębiorstw uważających, że warunki umów przez dostawców wykonywane są na poziomie normalnym. Pod koniec tej fazy tj. w lutym 1992 roku wskaźnik więzi kooperacyjnych spadł do poziomu minus 15% (co prawda zwiększył się odsetek przedsiębiorstw oceniających to zjawisko na poziomie normalnym - 73% przedsiębiorstw, ale jednocześnie przedsiębiorstw odczuwających poprawę więzi kooperacyjnych było w tym czasie 6%, zaś przedsiębiorstw odczuwających pogorszenie więzi kooperacyjnych było 21%).

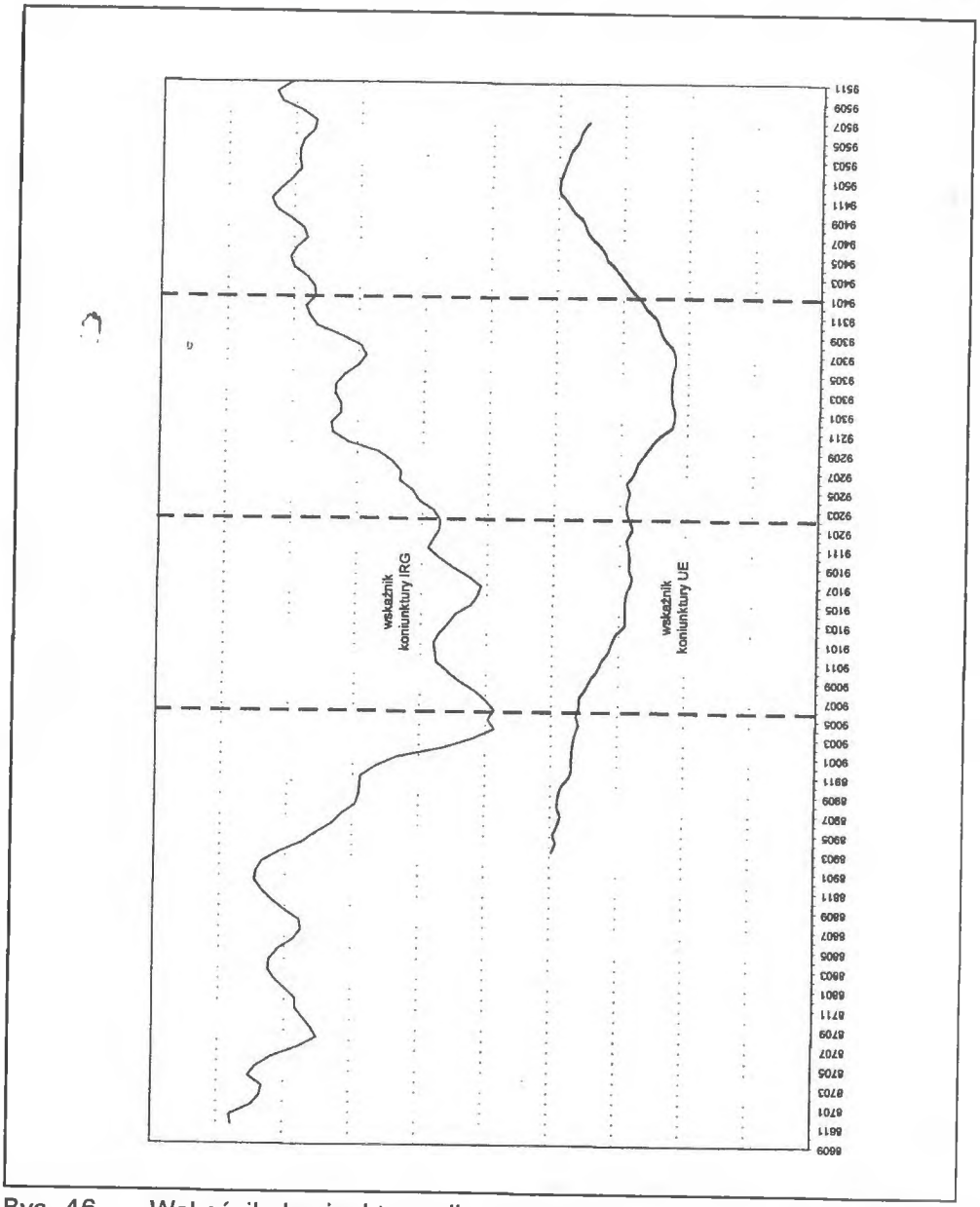

Rys. 46. Wskaźnik koniunktury dla gospodarki polskiej na tle wskaźnika koniunktury dla krajów Unii Europejskiej.

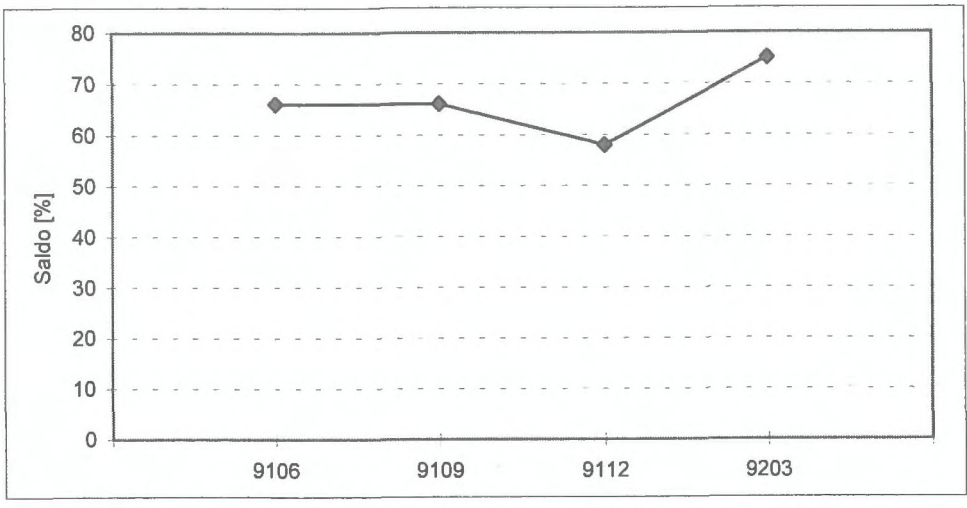

Rys. 47. Przeciętny jednostkowy koszt produkcji (w fazie stagnacji w recesji)

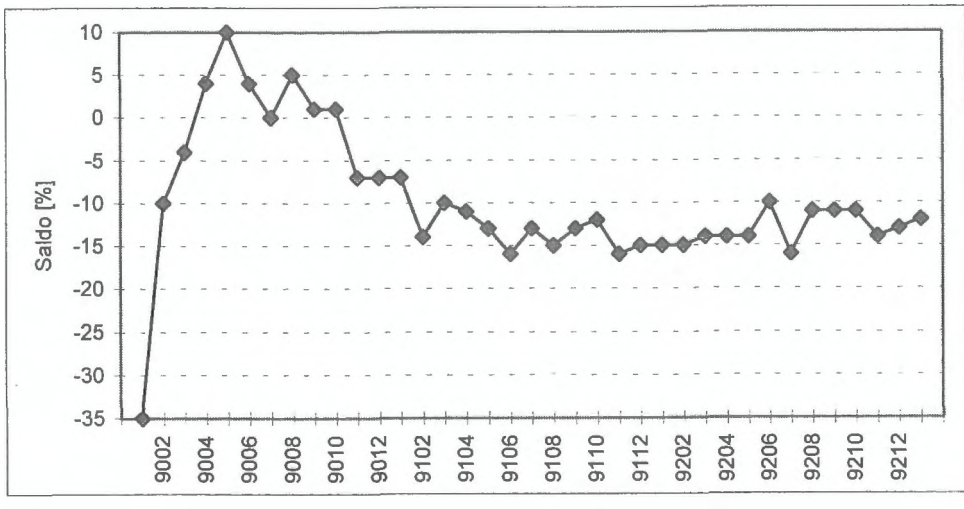

Rys. 48. Więzi kooperacyjne w przedsiębiorstwach przemysłowych (w fazi stagnacji w recesji).

Na skutek słabego popytu i zmniejszającej się produkcji spadało również w okresie tym wykorzystanie mocy produkcyjnych w przedsiębiorstwach (por. Rys. 57.). Saldo wykorzystania mocy produkcyjnych w okresie tym spadło z minus 73% w lipcu 1990 r. do minus 80% w styczniu 1992 r. Zaś przeciętne wykorzystanie mocy produkcyjnych w przedsiębiorstwach wynosiło około 60%. Okres ten charakteryzował się również coraz mniejszym zainteresowaniem przedsiębiorstw inwestycjami, na co miały wpływ przede wszystkim: pogarszająca się ich sytuacja finansowa, wysokie oprocentowanie kredytu oraz brak perspektyw na wyraźny wzrost popytu globalnego. W okresie od maja 1991 roku do lutego 1992 roku saldo wydatków inwestycyjnych osiągnęło najniższy poziom (około minus 30%). W okresie tym zaledwie około 20% przedsiębiorstw zwiększyło swe wydatki na inwestycje w maszyny i urządzenia, zaś średnio około 50% przedsiębiorstw ograniczało je (por. Rys. 57.). Okres ten tak słaby z punktu widzenia wskaźników aktywności gospodarki, był jednak niezwykle ważny z punktu widzenia wdrażania reguł wprowadzanych programem stabilizacyjnym. Faza ta stanowi pewien koszt procesów związanych z restrukturyzacją gospodarki. W czasie tym zachodziły bowiem bardzo istotne zmiany strukturalne w naszej gospodarce, takie jak:

- zapoczątkowany został proces realokacji czynników wytwórczych w gospodarce.

- zapoczątkowana została eliminacja nieefektywnych podmiotów gospodarczych towarów i usług, a w związku z tym następowało przemieszczanie się środków ze sfer mniej efektywnych do bardziej efektywnych. Jedną z miar powyższego procesu może być bariera popytu wyrażana trudnościami przedsiębiorstw ze zbytem wyprodukowanych towarów. Od połowy 1990 r. obserwujemy stopniowe zmniejszanie się trudności ze zbytem wyprodukowanych towarów (Rys. 49), co zapewne związane było z coraz lepszym dostosowywaniem struktury produkcji do struktury popytu. Proces ten szczególnie wyraźny jest od połowy 1991 roku. W czerwcu 1991 roku średni odsetek produkcji nietrafionej w popyt wynosił 41% i systematycznie zmniejszał się osiągając w grudniu 1991 r. 34% (Rys. 50).

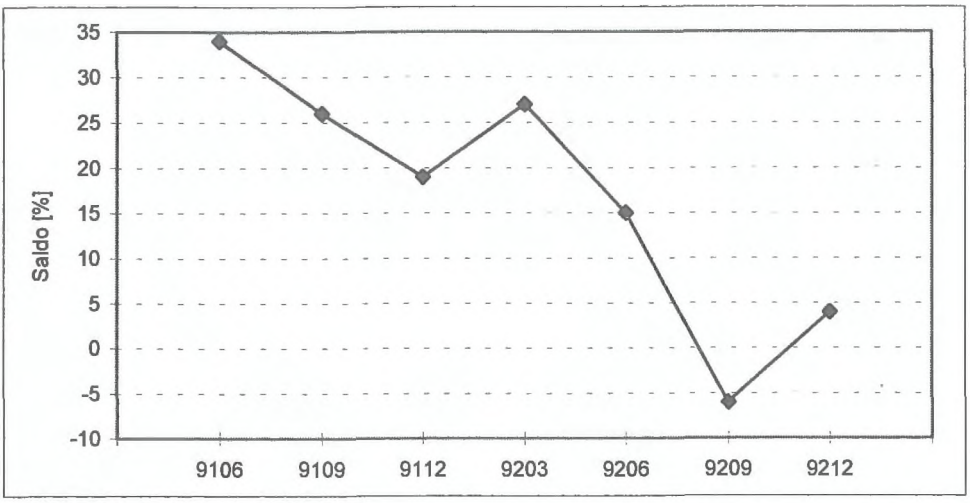

Rys. 49. Trudności ze zbytem wyprodukowanych towarów (w fazie stagnacji w recesji).

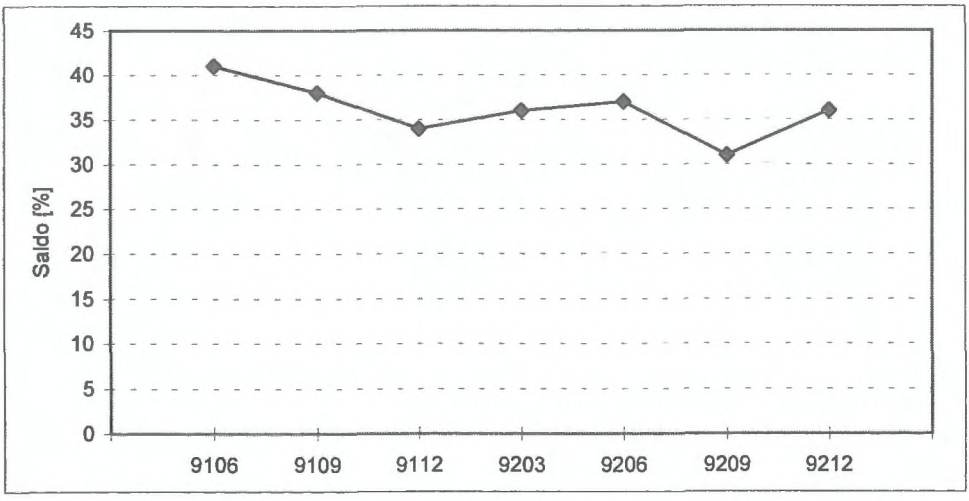

Rys. 50. Średni odsetek produkcji natrafiającej na barierę popytu (w fazie stagnacji w recesji).

Podobnie wskaźnik trudności ze zbytem towarów w czerwcu 1991 r. wynosił 34% (47% przedsiębiorstw uważało, że trudności ze zbytem wyprodukowanych przez nie wyrobów zwiększyły się, zaś 13% przedsiębiorstw uważało wówczas, że trudności te zmniejszyły się). W grudniu 1991 r. wskaźnik ten wynosił 19% (36% przedsiębiorstw uważało, że trudności ze zbytem towarów zwiększyły się i 17% przedsiębiorstw uważało, że trudności te uległy zmniejszeniu).

W okresie tym zapoczątkowane zostały zmiany struktury własnościowej tj. zapoczątkowanie procesu prywatyzacji, zarówno w sensie prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, jak i swobodniejszego rozwoju firm prywatnych;

- następowała demonopolizacja gospodarki w sensie:
  (a) rozbicia lub osłabienia przez silną konkurencję z zagranicy struktur monopolowych - głównie branżowych,
  (b) swobodnego dostępu przedsiębiorstw do różnych rodzajów działalności gospodarczej.

Różnorodność i głębokość zmian dokonujących się w okresie lipiec 1990 r. - luty 1992 r. wywoływała konieczność licznych procesów dostosowawczych, które następowały w tym okresie zarówno po stronie producentów gospodarczych (przedsiębiorstw) jak i po stronie konsumentów. Dodatkowym czynnikiem mającym istotny wpływ na przebieg i poziom procesów w sferze realnej gospodarki był również element psychologiczny związany z nabieraniem pewności co do nieodwracalności procesów restrukturyzacji polskiej gospodarki. Ceną za te procesy przystosowawcze było owo pełzanie po dnie recesji.

Faza III - wychodzenie z recesji (marzec 1992 rok - styczeń 1994 rok)

Świadomie używam tu określenia wychodzenie z recesji, nie zaś - wzrost gospodarczy. Okres ten należy traktować jako fazę odrabiania przez gospodarkę "zaległości" wywołanych głębokim kryzysem gospodarczym, poprzedzającym reformy i pogłębianiem się tych tendencji wskutek przeprowadzonych reform gospodarczych. Przede wszystkim w fazie tej następuje znaczna odbudowa popytu krajowego i ona w tym okresie staje się podstawową siłą napędową polskiej gospodarki (por. krzywą zamówień krajowych Rys. 55.)

Saldo napływu nowych zamówień krajowych w marcu 1992 r. wynosiło minus 48% (zaledwie 8% przedsiębiorstw odczuwało wzrost napływu nowych zamówień krajowych, zaś 56% przedsiębiorstw odczuwało ich spadek, 36% przedsiębiorstw uznawało poziom napływu nowych zamówień za normalny), podczas gdy w październiku 1994 r. osiągnęło ono poziom minus 2% (22% przedsiębiorstw odczuwało wówczas wzrost napływu zamówień krajowych, 24% - uznało, że napływ zamówień krajowych zmniejszył się, 51% uważało, że tempo napływu nowych zamówień krajowych było na poziomie normalnym). Zarówno wzrost popytu jak i lepsze dostosowywanie struktury produkcji do struktury popytu zaowocowało spadkiem bariery popytu. W marcu 1992 roku 8% przedsiębiorstw miało pusty portfel zamówień krajowych w styczniu 1994 roku przedsiębiorstw takich było 4%, zaś średni odsetek produkcji natrafiającej na barierę popytu wynosił w marcu 1992 r. 36 %, podczas gdy na początku 1994 r. odsetek ten zmniejszył się do 23% (Rys. 51 i 52.).

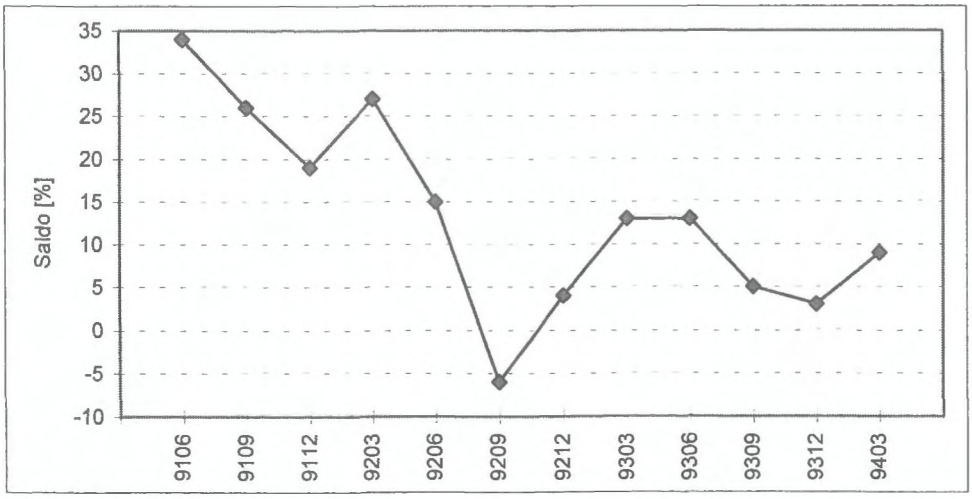

Rys. 51. Trudności ze zbytem wyprodukowanych towarów - bariera popytu (faza wychodzenia z recesji).

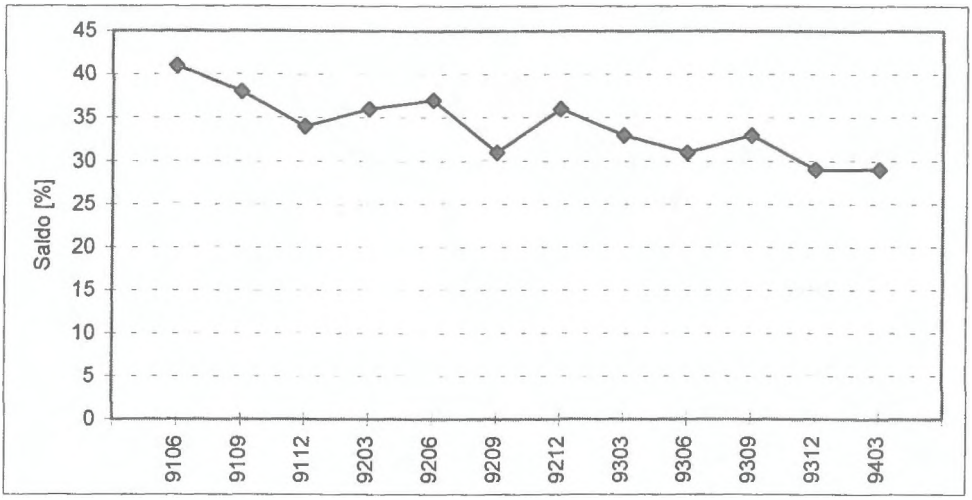

Rys. 52. Średni odsetek produkcji trafiającej na barierę popytu (faza wychodzenia z recesji).

Z dotychczas obserwowanych zmian popytu krajowego w prezentowanych badaniach był to okres najwyższej dynamiki popytu krajowego. W okresie tym obserwujemy wyraźną tendencję do zmniejszania się poziomu zapasów wyrobów gotowych w przedsiębiorstwach (z poziomu plus 17% w marcu 1992 r. do poziomu 0% w styczniu 1994 r.) - porównaj krzywą zapasów wyrobów gotowych, Rys. 55. Tendencja do zmniejszania się zapasów wyrobów gotowych jest dla przedsiębiorstw wyraźnym sygnałem do zwiększania produkcji. Wskaźnik wielkości produkcji mierzony saldem wzrósł z poziomu minus 42% w marcu 1992 r. do poziomu minus 9% w styczniu 1994 r. (por. - krzywa wielkości produkcji - Rys. 55.).

Nastąpiła zdecydowana poprawa sytuacji finansowej przedsiębiorstw z poziomu minus 63% w marcu 1992 r. do poziomu minus 26% w styczniu 1994 r.

Zostają ograniczone tendencje do szybkiego wzrostu jednostkowego kosztu produkcji, co przy spadającym zatrudnieniu oznacza wzrost efektywności przedsiębiorstw. Nieznacznie poprawia się średni stopień wykorzystania mocy produkcyjnych z 60% w marcu 1992 r. do 63% w styczniu 1994 r. Systematycznie ubywa przedsiębiorstw, które uważają, że wykorzystanie ich mocy produkcyjnych

jest za małe (78% w marcu 1992 r., 69% w styczniu 1994 r.), zaś przybywa przedsiębiorstw uznających wykorzystanie mocy produkcyjnych za zadowalające (22% w marcu 1992 r., 31% w styczniu 1994 r.).

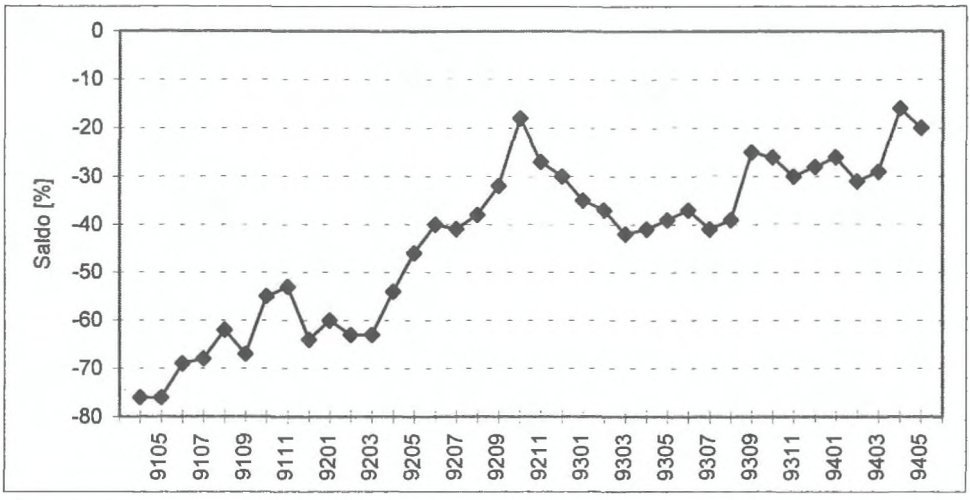

Rys. 53 Sytuacja finansowa przedsiębiorstw (faza wychodzenia z recesji).

Jak wspomniano wcześniej, główną siłą napędową wzrostu aktywności gospodarki w fazie wychodzenia z recesji była odbudowa popytu krajowego. Popyt zagraniczny nie wykazuje w tym czasie tak silnej dynamiki jak krajowy pomimo kilku posunięć mających na celu poprawę konkurencyjności polskich towarów na rynkach zagranicznych. Do posunięć tych zaliczyć należy: skokową dewaluację złotówki w lutym 1992 roku, wprowadzenie kursu pełzającego oraz wejście w życie porozumienia z EWG (por. krzywe zamówień eksportowych i konkurencyjności - Rys. 56.).

Posunięcia te owocowały co prawda okresowymi gwałtownymi poprawami wskaźników opisujących eksport, takich jak napływ nowych zamówień eksportowych, dynamika produkcji na eksport oraz konkurencyjność eksportu, nie można jednak powiedzieć, iż wykazywały one stałą i silną tendencję wzrostową. Odbudowywanie się popytu w okresie wychodzenia z recesji oraz silna dynamika

aktywności gospodarki spowodowała odnowienie zainteresowania inwestycjami zwłaszcza w maszyny i urządzenia. Przedsiębiorstwa bowiem dostrzegają perspektywę korzyści z inwestycji wobec rosnącego popytu a zwłaszcza tej jego części, która do tej pory była zaspokajana z importu. Perspektywa tych korzyści staje się coraz bardziej realna wobec nasilającej się w tym okresie polityki protekcjonizmu wobec rodzimych producentów. W okresie tym podejmowane były działania mające na celu ograniczenie konkurencji towarów importowanych na rynku krajowym, takie jak podniesienie taryf celnych, szczególnie na towary rolno-spożywcze, wprowadzenie opłat wyrównawczych i podatków granicznych. Począwszy od listopada 1992 roku przedsiębiorstwa zwiększają swe wydatki na inwestycje (por. krzywe: inwestycje w maszyny i urządzenia; inwestycje w budynki i budowle - Rys. 57.), zwłaszcza na inwestycje w maszyny i urządzenia. Dynamika nakładów inwestycyjnych w budynki i budowle jest nieco niższa, ale należy sobie zdawać sprawę, że: po pierwsze z punktu widzenia wzrostu aktywności gospodarki i jej rozwoju istotniejsze są inwestycje w maszyny i urządzenia, po drugie zaś gospodarka nasza dysponowała sporym zapasem inwestycji w tzw. "mury" jeszcze z okresu gospodarki centralnie planowanej.

Faza IV - wzrost gospodarczy (luty 1994 rok - ...)

Okres od lutego 1994 roku określam jako fazę wzrostu gospodarczego. Jakie fakty przemawiają za tym, że w okresie tym mamy do czynienia z rozwojem polskiej gospodarki?

- Przede wszystkim w dalszym ciągu obserwujemy wzrost popytu krajowego szczególnie w okresie luty - październik 1994 r.(krzywa: zamówienia krajowe - Rys. 55.).

  W czasie tym wskaźnik napływu nowych zamówień krajowych wzrósł z poziomu minus 19% w lutym 1994 r. do poziomu plus 16% w październiku 1994 r. Systematycznie zmniejszał się udział przedsiębiorstw mających pusty portfel zamówień krajowych (w listopadzie 1994 r. osiągnął on poziom 2% podczas gdy np. w I połowie 1992 r. wynosił on około 8% przedsiębiorstw). Zmniejszyła się również bariera popytu wyrażana odsetkiem produkcji

natrafiającej na trudności ze zbytem (w marcu 1994 r. odsetek tej produkcji wynosił 29%, w październiku 1995 r. spadł do poziomu 24%), co świadczy o lepszym dostosowaniu struktury produkcji do struktury popytu.

- Istotny element utrzymujący wysoką dynamikę wzrostu gospodarczego, jaki pojawił się w tej fazie, to wzrost popytu zagranicznego i w konsekwencji wzrost produkcji na eksport. Tempo napływu nowych zamówień eksportowych poprawiło się w tym okresie z poziomu minus 2% w lutym 1994 r. do poziomu plus 12% na przełomie roku 1994/1995 (krzywa zamówień eksportowych - Rys. 56.).

Zmniejszał się również udział przedsiębiorstw mający pusty portfel zamówień eksportowych z 21% w lutym 1994 r. do 18% na przełomie 1994/1995 r. Odpowiednio do rosnącego popytu zagranicznego wzrastała znacznie produkcja na eksport. Szczególnie wysoką dynamikę produkcji na eksport odnotowano w 1994 roku. Wzrosła ona w tym okresie z poziomu minus 4% w lutym do poziomu plus 9% w listopadzie 1994 r.(krzywa produkcji na eksport - Rys. 56.).

Utrzymanie się wysokiej dynamiki popytu krajowego oraz wyraźny wzrost popytu zagranicznego były główną siłą napędową rozwoju gospodarczego w latach 1994-1995. Ponadto obserwowano w fazie tej dalsze wyraźniejsze niż dotychczas utrwalanie procesów efektywnościowych:

- pojawiła się wyraźna tendencja do obniżki jednostkowego kosztu produkcji (Rys. 54.).

  W marcu 1994 r. w 77% przedsiębiorstw jednostkowy koszt produkcji wzrósł, w 3% przedsiębiorstw zmalał, zaś w 20% przedsiębiorstw pozostał na tym samym poziomie. W październiku 1995 r. przedsiębiorstw, które zwiększyły jednostkowy koszt produkcji było 68%, przedsiębiorstw, które je zmniejszyły było 5%, zaś przedsiębiorstw, w których nie uległ on zmianie było 27%;

- poprawił się stopień wykorzystania mocy produkcyjnych. (por. krzywa wykorzystania mocy produkcyjnych - Rys. 57.).

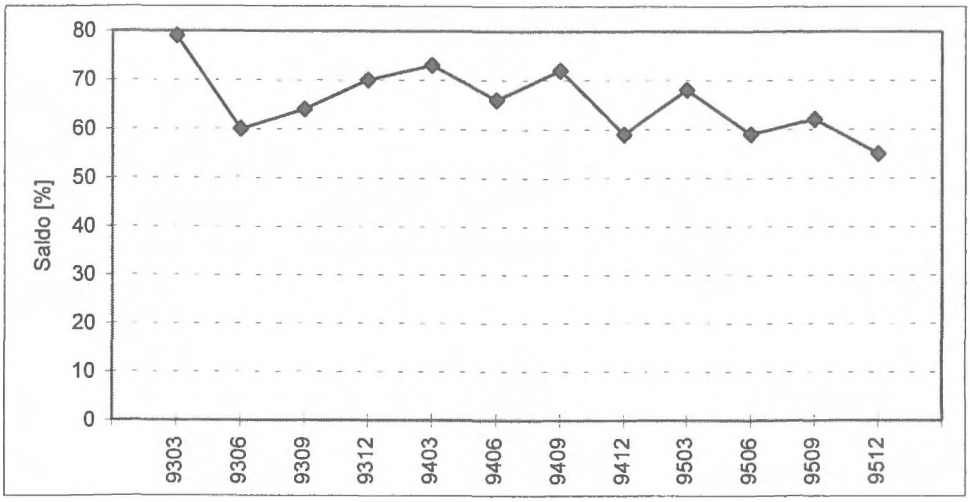

Rys. 54. Przeciętny jednostkowy koszt produkcji (faza wzrostu gospodarczego).

Wskaźnik wykorzystania mocy produkcyjnych wyrażony saldem w lutym 1994 roku wyniósł minus 63% (1% przedsiębiorstw uważało, że wykorzystanie mocy produkcyjnych w ich przedsiębiorstwie jest za duże, 64% przedsiębiorstw uważało, że jest za małe, zaś 35% przedsiębiorstw uznawało je za zadowalające). Przeciętny procent wykorzystania mocy produkcyjnych wynosił wówczas 63%. We wrześniu 1995 r. wskaźnik wykorzystania mocy produkcyjnych podniósł się do poziomu minus 53% (1% przedsiębiorstw uważało wykorzystanie swych mocy produkcyjnych za zbyt duże, 54% przedsiębiorstw uważało, że jest za małe, zaś 45% przedsiębiorstw uznało je za zadowalające). Przeciętne wykorzystanie mocy produkcyjnych w grudniu 1995 roku wynosiło 71%.

Spośród innych pozytywów charakterystycznych dla tej fazy wymienić można:

- dalszą poprawę konkurencyjności polskiego eksportu; zjawisko to było szczególnie widoczne w okresie lipiec 1995 - lipiec 1994 (krzywa konkurencyjności eksportu - Rys. 56.).
- coraz wolniejszy wzrost cen wyrobów przemysłowych, zwłaszcza w 1995 roku, (krzywa - ceny, Rys. 55.).
- wyhamowanie tempa wzrostu bezrobocia,

- utrzymanie się tendencji do wzrostu wydatków na inwestycje zarówno w maszyny i urządzenia, jak i w budynki i budowle.

Należy jednak dodać, iż wyraźnemu wzrostowi aktywności polskiej gospodarki sprzyjała poprawa koniunktury na Zachodzie, zwłaszcza zaś koniunktury gospodarki niemieckiej (por. Rys. 46.). Wzrost aktywności tych gospodarek szczególnie stymulował polski eksport.

W ostatnich miesiącach 1995 r. pojawiają się jednak symptomy świadczące o tym, iż polska gospodarka minęła już tzw. "wzrostowy punkt przegięcia" i zbliża się do tzw. "górnego punktu zwrotnego". Znajduje się ona w okresie, w którym następuje jeszcze jej rozwój i aktywność wzrasta, ale kolejne przyrosty miar opisujących stopień aktywności gospodarki są coraz niższe.

Przyjrzyjmy się dokładniej co dzieje się w końcowym okresie omawianej fazy rozwoju gospodarki zwłaszcza w 1995 roku. Już pod koniec 1994 roku obserwujemy coraz słabsze tempo wzrostu popytu krajowego. W pierwszej połowie 1995 r. saldo tempa napływu nowych zamówień krajowych przyjmuje wartości ujemne, co oznacza, że większa część przedsiębiorstw odczuwa zmniejszający się portfel zamówień krajowych. Co prawda od lipca obserwujemy ponowne ożywienie popytu krajowego ale nie wiele wskazuje na to, aby tempo przyrostu nowych zamówień krajowych mogło przekroczyć dynamikę obserwowaną jesienią 1994 roku.

Podobną tendencję obserwujemy w przypadku popytu zagranicznego. Wyraźny wzrost tempa napływu nowych zamówień eksportowych odnotowujemy do listopada 1994 r. W miesiącach późniejszych dynamika tego zjawiska wyraźnie słabnie. Sygnały o słabnących przyrostach popytu krajowego i zagranicznego nie odbijają się jeszcze co prawda na tendencjach obserwowanych w produkcji, ale pamiętać należy, że przedsiębiorstwa ustawiają swe programy produkcyjne pod popyt z przeszłości, a ponadto nim zaczną ograniczać produkcję najpierw reagują cenami. Zjawisko takie zaobserwowano bardzo wyraźnie w okresie styczeń - czerwiec 1995 r., gdy dynamika wzrostu cen towarów przemysłowych osłabła z poziomu plus 50% do poziomu plus 19% (Rys. 55.).

Odpowiednio do coraz słabszej dynamiki napływu zamówień eksportowych, słabnie tempo wzrostu produkcji przeznaczonej na eksport (por. Rys. 56.). Zmniejsza się również konkurencyjność polskiej produkcji na rynkach zagranicznych. W przypadku wolniejszego tempa wzrostu wskaźników dotyczących eksportu należy brać pod uwagę wpływ koniunktury światowej zwłaszcza zaś gospodarki

niemieckiej, która nie wykazywała tak silnych tendencji wzrostowych jak w 1994 roku (por. Rys. 46.).

Istotnym wskaźnikiem mówiącym o tempie rozwoju gospodarki jest wykorzystanie mocy produkcyjnych w przedsiębiorstwach. W zasadzie w 1995 roku nie nastąpił wzrost średniego wykorzystania mocy, oscylował on w granicach 68-70%, podczas gdy w 1994 r. wzrósł z 63% w styczniu do 71% w grudniu.

Istnieją więc pewne przesłanki aby sądzić, że polska gospodarka znajduje się na ostatnim odcinku wzrostu gospodarczego charakteryzującego się coraz słabszymi przyrostami wskaźników opisujących poziom jej aktywności i zmierza w kierunku górnego punktu zwrotnego. Okres jaki pozostał do jego osiągnięcia uzależniony jest nie tylko od uwarunkowań wewnętrznych, spośród których za najważniejsze uważać należy:

- stopień sprywatyzowania i demonopolizacji gospodarki,
- stopień jej otwartości,
- udział wydatków sztywnych w wydatkach budżetowych,
- skalę redukcji zjawisk inflacyjnych,

ale również od uwarunkowań zewnętrznych, takich jak:

- wpływ koniunktury w krajach Europy Zachodniej,
- wpływ handlu zagranicznego z krajami byłego Związku Radzieckiego a zwłaszcza z Rosją oraz kwestia czy ewentualny wzrost wymiany handlowej z tymi krajami może zrekompensować ewentualny spadek handlu zagranicznego z krajami Europy Zachodniej w sytuacji spadku aktywności tych gospodarek.

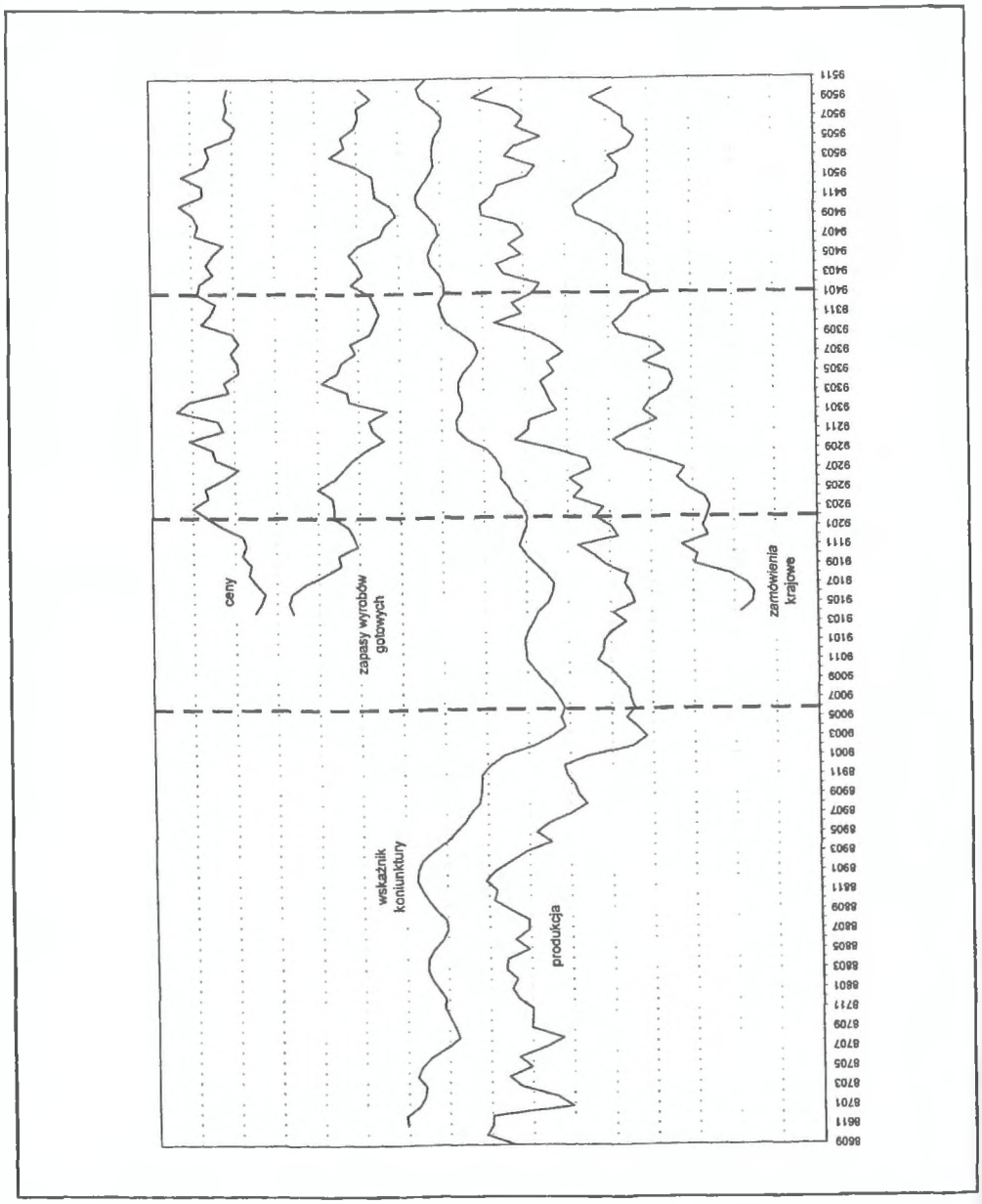

Rys. 55. Przebieg krzywych: wskaźnika koniunktury, cen, zapasów wyrobów gotowych, produkcji, zamówień krajowych. Wyniki testu koniunktury w przemyśle Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

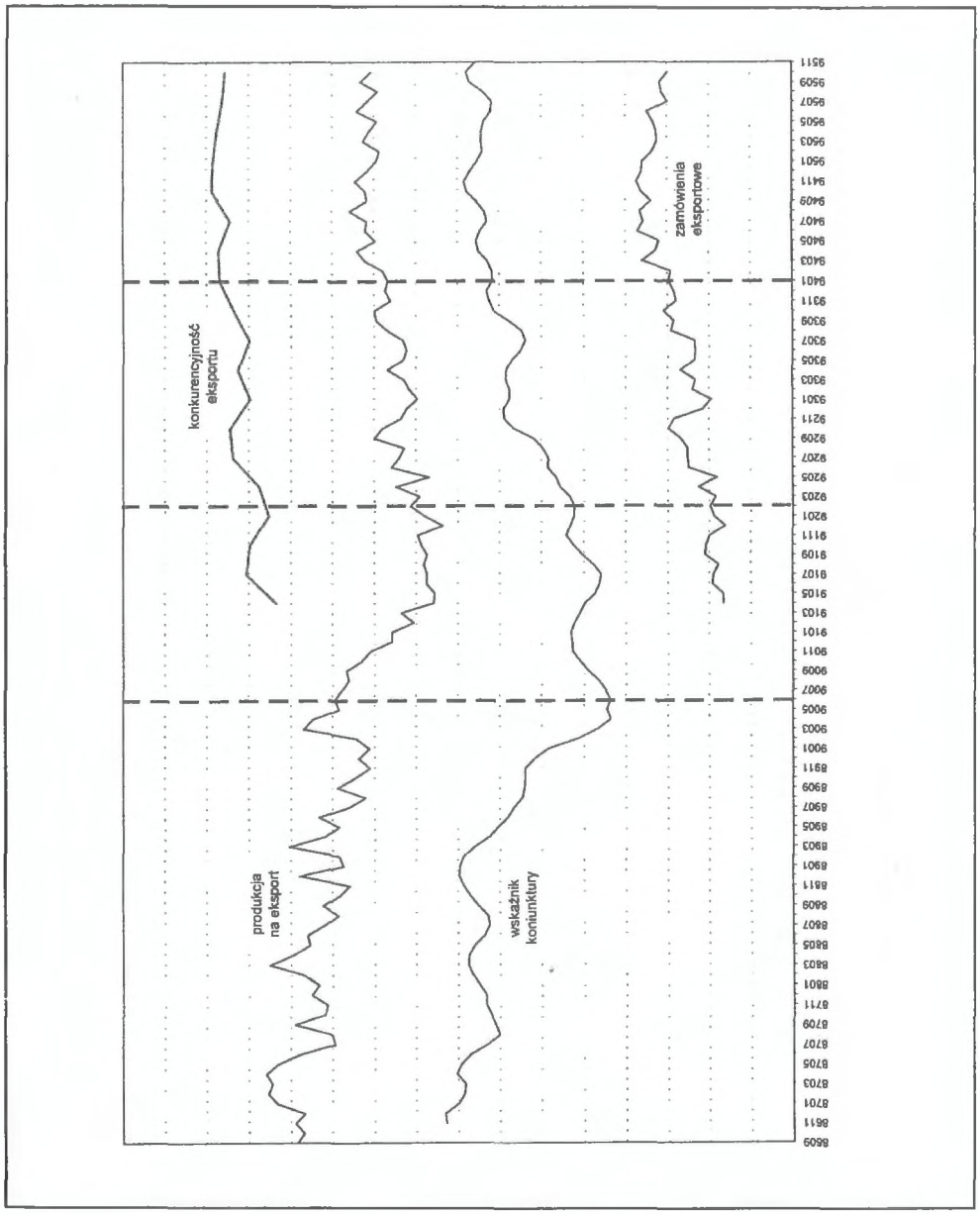

Rys. 56. Przebieg krzywych: konkurencyjność eksportu, produkcja na eksport, wskaźnik koniunktury, zamówienia eksportowe. Wyniki testu koniunktury w przemyśle Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

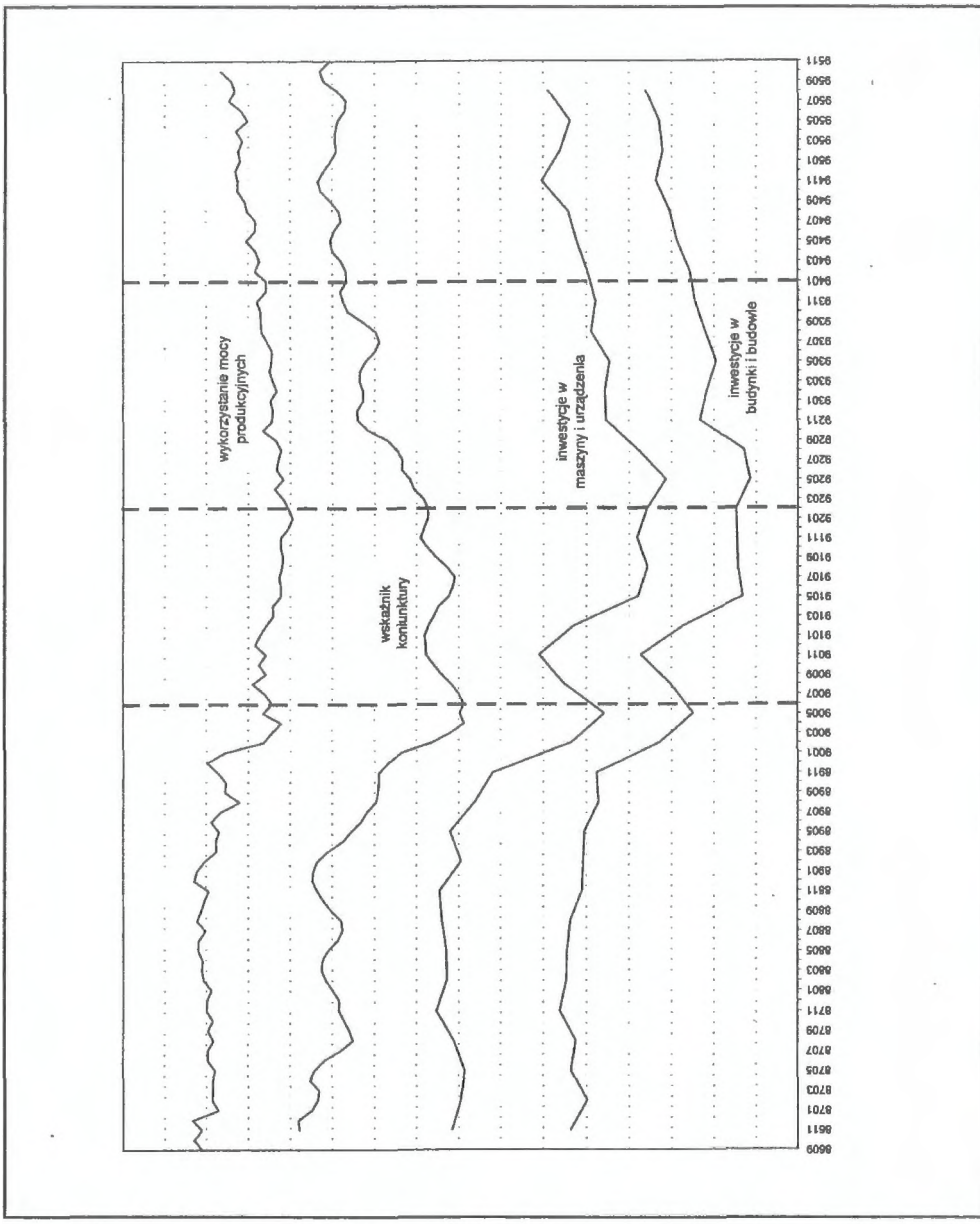

Rys. 57. - Przebieg krzywych: wykorzystanie mocy produkcyjnych, wskaźnik koniunktury, inwestycje w maszyny i urządzenia, inwestycje w budynki i budowle. Wyniki testu koniunktury w przemyśle Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

* * *

Odnosząc powyższy opis, zarejestrowany przy pomocy testu koniunktury w przemyśle do wcześniej zaprezentowanego teoretycznego mechanizmu cyklu koniunkturalnego, nasuwają się liczne analogie. Faza I nazwana fazą pogłębiającej się recesji odpowiada przypadkowi, gdy kurczy się zarówno popyt o starej jak i o nowej strukturze. Spadek obu rodzajów popytu spowodowany był w głównej mierze gwałtownym wzrostem cen wywołanym ich uwolnieniem u progu reform. Wywołało to zjawisko wzrostu zapasów wyrobów gotowych w magazynach producentów oraz w dalszej konsekwencji ograniczanie produkcji, co dało efekt pogłębiania się recesji.
Faza II - nazwana pełzaniem po dnie recesji wydaje się mieć cechy przypadku, gdy w warunkach recesji następuje wyhamowanie dalszego spadku obu rodzajów popytu. Zgodnie z nakreślonym wcześniej teoretycznym schematem zachowań przedsiębiorstw powinny one odczuć to jako wzrost popytu i odpowiednio zareagować wzrostem produkcji. W badaniach metodą testu nie odnotowujemy takiego zjawiska; nie rejestruje go również statystyka oficjalna. W fazie tej następuje jednak dostosowywanie struktury produkcji do struktury popytu - na razie bez konieczności inwestowania, a więc przy wykorzystaniu posiadanych przez przedsiębiorstwa mocy wytwórczych. U części producentów powoduje to wzrost produkcji, u części zaś spadek lub nawet eliminację niektórych nieefektywnych podmiotów z życia gospodarczego. W konsekwencji obserwujemy wyhamowywanie recesji, choć jeszcze nie następuje odwrócenie tendencji aktywności gospodarki.
W fazie III - wychodzenia z recesji - następuje wzrost aktywności gospodarki wywołany przede wszystkim odbudową (czyli wzrostem w stosunku do stanów poprzednich) popytu o starej strukturze. Można przypuszczać (choć teza ta wymagałaby osobnych badań), że popyt o nowej strukturze w tej fazie odgrywa znacznie mniejszą rolę i zaspokajany jest głównie poprzez import. Odbudowa utraconego w okresie recesji popytu odbierana jest przez przedsiębiorstwa głównie poprzez spadek zapasów wyrobów gotowych. Jest to dla nich sygnał do podnoszenia produkcji.
W fazie IV - wzrostu gospodarczego - do rosnącego popytu o starej strukturze dołącza wzrost popytu o nowej strukturze, co daje efekt wzrostu produkcji,

wzmożonego zainteresowania inwestycjami zwłaszcza w maszyny i urządzenia i w konsekwencji rozwój gospodarki.

Zaprezentowany w części pierwszej niniejszego rozdziału teoretyczny mechanizm cyklu koniunkturalnego abstrahuje od dwóch ważnych czynników mających istotny wpływ na praktyczny przebieg wahań koniunkturalnych, a mianowicie: od popytu zagranicznego oraz od bieżącej polityki gospodarczej. Te dwa czynniki miały istotny wpływ na stopień aktywności polskiej gospodarki w omawianym okresie. Dekoniunktura w krajach Europy Zachodniej na początku lat 90-tych i załamanie dawnej RWPG, a zwłaszcza gospodarki byłego Związku Radzieckiego, a w związku z tym słabszy popyt zagraniczny z pewnością miały wpływ na pogłębienie zjawiska recesji w gospodarce polskiej. Wzrost aktywności tych gospodarek w 1994 i 1995 r. sprzyjał poprawie koniunktury naszej gospodarki (por. rys. 46). Drugi czynnik związany jest z ówcześnie realizowaną polityką gospodarczą, w szczególności zaś z działaniami antyinflacyjnymi. Wysoka inflacja i konsekwentnie realizowany program antyinflacyjny a także fakt, iż w gospodarce nie w pełni funkcjonowały mechanizmy rynkowe były powodem, iż relacje popyt - ceny - zyski - inwestycje - stopy procentowe nie mógł przebiegać zgodnie z zaprezentowanym teoretycznym mechanizmem cyklu koniunkturalnego.

Załączniki

Załącznik Nr 1 - Przemysłowy test koniunktury stosowany przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

ANKIETA

Nadawca:
INSTYTUT ROZWOJU GOSPODARCZEGO
SZKOŁA GŁÓWNA HANDLOWA
02-521 WARSZAWA
UL. RAKOWIECKA 22

Adresat:
DRUKARNIA UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
31-110 KRAKÓW
CZAPSKICH 4

9304/1 Numer Statystyczny Przedsiębiorstwa ..... Zwrot ankiety przed:.....

	STAN	PRZEWIDYWANIA
01. Ilość umów, z których wasi dostawcy wywiązują się prawidłowo (struktura, terminy, wielkość, jakość, itp.) jest(*):		
- NORMALNA	1	1
- WIĘKSZA	2	2
- MNIEJSZA	3	3
02. Wielkość produkcji (w jednostkach fizycznych lub w cenach stałych) jest(*):		
- NORMALNA	1	1
- WIĘKSZA	2	2
- MNIEJSZA	3	3
03. Ceny produkowanych przez was wyrobów (*):		
- NIE ZMIENIŁY SIĘ	1	1
- WZROSŁY	2	2
- ZMALAŁY	3	3
04. Zapasy produkowanych przez was wyrobów utrzymują się na poziomie (*):		
- NORMALNYM	1	1
- WYŻSZYM	2	2
- NIŻSZYM	3	3

05. Wykorzystanie posiadanych mocy produkcyjnych jest (*):

- ZADOWALAJĄCE	1	1
- ZA DUŻE	2	2
- ZA MAŁE	3	3
I WYNOSI OK. %	.....	.....

06. Poziom zatrudnienia (*):

- NIE ZMIENIŁ SIĘ	1	1
- JEST WYŻSZY	2	2
- JEST NIŻSZY	3	3

07. Średnia wielkość wpłaty miesięcznej w przedsiębiorstwie (*):

- NIE ZMIENIŁA SIĘ	1	1
- WZROSŁA	2	2
- ZMALAŁA	3	3

08. Portfel zamówień krajowych jest (*):

- NORMALNY (TYPOWY)	1	1
- WIĘKSZY	2	2
- MNIEJSZY	3	3
- PUSTY	4	4

09. Portfel zamówień na eksport (*):

- NORMALNY (TYPOWY)	1	1
- WIĘKSZY	2	2
- MNIEJSZY	3	3
- PUSTY	4	4

10. Wielkość produkcji na eksport jest (*):

- NORMALNA (TYPOWA)	1	1
- WIĘKSZA	2	2
- MNIEJSZA	3	3
I WYNOSI OK. % CAŁOŚCI PRODUKCJI	.....	.....

11. Sytuacja finansowa przedsiębiorstwa jest (*):

- NORMALNA (TYPOWA)	1	1
- POLEPSZYŁA SIĘ	2	2
- POGORSZYŁA SIĘ	3	3

12. Ogólna sytuacja gospodarki polskiej niezależnie od sytuacji w waszej gałęzi, branży i przedsiębiorstwie (*):

- NIE ZMIENIŁA SIĘ	1	1
- POLEPSZYŁA SIĘ	2	2
- POGORSZYŁA SIĘ	3	3

13. Udział produkcji w % (**):

- TYPU KONSUMPCYJNEGO	.....	.....
- TYPU ZAOPATRZENIOWEGO	.....	.....
- TYPU INWESTYCYJNEGO	.....	.....

14. Konkurencyjność wazych towarów na rynkach zagranicznych w ciągu ostatnich 6-ciu miesięcy (***):

- NIE ZMIENIŁA SIĘ	1	1
- WZROSŁA	2	2
- ZMALAŁA	3	3
- TRUDNO OCENIĆ	4	4

15. Konkurencyjność zagranicznych towarów wobec waszych towarów na rynku krajowym w ciągu ostatnich 6-ciu misięcy (***):

- NIE ZMIENIŁA SIĘ	1	1
- WZROSŁA	2	2
- ZMALAŁA	3	3
- NIE ODCZUWAMY KONKURENCJI	4	4

16. Korzyści z produkcji na eksport w stosunku do korzyści z produkcji na kraj są (**):

- TAKIE SAME	1	1
- WIĘKSZE	2	2
- MNIEJSZE	3	3

17. Wydatki inwestycyjne (w cenach porównywalnych) w stosunku do minionych 12-tu miesięcy na budynki, budowle (**):

- NIE ZMIENIŁY SIĘ	1	1
- WZROSŁY	2	2
- ZMALAŁY	3	3

18. Wydatki inwestycyjne (w cenach porównywalnych) w stosunku do minionych 12-tu miesięcy na maszyny i urządzenia (**):

- NIE ZMIENIŁY SIĘ	1	1
- WZROSŁY	2	2
- ZMALAŁY	3	3

19. Trudności ze zbytem produkowanych przez was wyrobów (bariera popytu) (**):

- SĄ TAKIE SAME	1	1
- ZWIĘKSZYŁY SIĘ	2	2
- ZMNIEJSZYŁY SIĘ	3	3
OK..... % WASZEJ PRODUKCJI NATRAFIA NA BARIERĘ POPYTU	.....	.....

20. Przeciętny jednostkowy koszt produkcji (**):

- NIE ZMIENIŁ SIĘ	1	1
- WZRÓSŁ	2	2
- ZMALAŁ	3	3

(*) "STAN" - dotyczy bieżącego miesiąca
"PRZEWIDYWANIA" - dotyczy następnych 3-4 miesięcy

(**) "STAN" - dotyczy poprzednich 3-4 miesięcy
"PRZEWIDYWANIA" - dotyczy następnych 3-4 miesięcy

(***) "STAN" - dotyczy 6 poprzednich miesięcy
"PRZEWIDYWANIA" - dotyczy 6 następnych misięcy

Załącznik Nr 2 - Przemysłowy test koniunktury stosowany przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w latach 1986 - 1991

ANKIETA

Nadawca:
INSTYTUT ROZWOJU GOSPODARCZEGO
SZKOŁA GŁÓWNA HANDLOWA
02-521 WARSZAWA
UL. RAKOWIECKA 22

Adresat:
DRUKARNIA UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
31-110 KRAKÓW
CZAPSKICH 4

9304/1 Numer Statystyczny Przedsiębiorstwa ..... Zwrot ankiety przed:.....

SYTUACJA NA KONIEC MIESIACA

	STAN
01. Ilość umów, z których wasi dostawcy wywiązują się prawidłowo (struktura, terminy, wielkość, jakość, itp.) jest(*):	
- NORMALNA (TYPOWA)	1
- WIĘKSZA (NIŻ NORMALNA)	2
- MNIEJSZA (NIŻ NORMALNA)	3
- WSZYSTKIE DOSTAWY ZGODNE Z UMOWAMI	4
02. Posiadane zapasy materiałów i surowców do produkcji pozwalają na nieprzerwaną produkcję w okresie:	
- NORMALNYM (TYPOWYM)	1
- DŁUŻSZYM (OD NORMALNEGO)	2
- KRÓTSZYM (OD NORMALNEGO)	3
TJ. W CIĄGU OK. .... DNI	
03. Wielkość produkcji (w jednostkach fizycznych lub w cenach stałych) jest:	
- NORMALNA (TYPOWA)	1
- WIĘKSZA (NIŻ NORMALNA)	2
- MNIEJSZA (NIŻ NORMALNA)	3
UDZIAŁ PRODUKCJI NA RYNEK WYNOSI ..... PROCENT	
04. Wykorzystanie posiadanych mocy produkcyjnych jest:	
- ZADOWALAJĄCE	1
- ZA DUŻE	2
- ZA MAŁE	3
I WYNOSI OK. ..... PROCENT	
05. Udział produkcji na eksport w całości produkcji w miesiącu wynosił do (w %)	
0-10-20-30-40-50-60-70-80-90-100	

06. Zaopatrzenie z importu jest:
- NORMALNE 1
- WIĘKSZE (NIŻ NORMALNE) 2
- MNIEJSZE (NIŻ NORMALNE) 3
- PRODUKCJA NIE WYMAGA WSADU Z IMPORTU 4

07. Poziom zatrudnienia:
- NIE ZMIENIŁ SIĘ 1
- WZRÓSŁ 2
- ZMALAŁ 3

08. Średnia wielkość wypłaty miesięcznej w przedsiębiorstwie:
- NIE ZMIENIŁA SIĘ 1
- WZROSŁA 2
- ZMALAŁA 3

PRZEWIDYWANIA NA NASTEPNE 3-4 MIESIACE

09. Wielkość produkcji (w jednostkach fizycznych lub cenach stałych) będzie na poziomie:
- NORMALNYM (DLA TEGO OKRESU) 1
- WYŻSZYM (NIŻ NORMALNY) 2
- NIżSZYM (NIŻ NORMALNY) 3

10. Wielkość produkcji towarów rynkowych w jednostkach fizycznych lub cenach stałych będzie na poziomie:
- NORMALNYM (DLA TEGO OKRESU) 1
- WYŻSZYM (NIŻ NORMALNY) 2
- NIżSZYM (NIŻ NORMALNY) 3
- NIE PRODUKUJEMY TOWARÓW RYNKOWYCH 4

11. Wielkośc produkcji na eksport (w jednostkach fizycznych lub cenach stałych) będzie na poziomie:
- NORMALNYM (DLA TEGO OKRESU) 1
- WYŻSZYM (NIŻ NORMALNY) 2
- NIżSZYM (NIŻ NORMALNY) 3
- NIE PRODUKUJEMY NA EKSPORT 4

12. Ogólna sytuacja gospodarki polskiej niezależnie od sytuacji w waszej gałęzi, branży i przedsiębiorstwie:
- NIE ZMIENI SIĘ 1
- POLEPSZY SIĘ 2
- POGORSZY SIĘ 3

PYTANIA ZADAWANE CYKLICZNIE CO 3 MIESIACE (02, 05, 08, 11)

13. Obecne terminy kończenia waszych inwestycji w stosunku do terminów sprzed 3-4 miesięcy są:
- TAKIE SAME 1
- WYDŁUŻYŁY SIĘ 2
- SKRÓCIŁY SIĘ 3
- NIE REALIZUJEMY ŻADNYCH INWESTYCJI W TYM TZW. WSTRZYMANYCH 4

14. Wydatki inwestycyjne (w cenach porównywalnych) w ciągu najbliższych 12-tu miesięcy w stosunku do minionych 12-tu miesięcy na budynki i budowle:
- NIE ZMIENIĄ SIĘ 1
- WZROSNĄ 2
- ZMALEJĄ 3

15. Wydatki inwestycyjne (w cenach porównywalnych) w ciągu najbliższych 12-tu miesięcy w stosunku do minionych 12-tu miesięcy na maszyny i urządzenia:
- NIE ZMIENIA SIĘ 1
- WZROSNĄ 2
- ZMALEJĄ 3

16. Liczba realizowanych przez was zadań inwestycyjnych w ciągu najbliższych 12-tu miesięcy w stosunku do minionych 12-tu miesięcy:
- NIE ZMIENI SIĘ 1
- WZROŚNIE 2
- ZMALEJE 3

17. Celem waszych wydatków inwestycyjnyh na budynki, budowle maszyny i urządzenia jest (lub będzie):
- ZWIĘKZENIE ZDOLNOŚCI PRODUKCYJNYCH 1
- ZWIĘKSZENIE EFEKTYWNOŚCI 2
- WYMIANA ŚRODKÓW TRWAŁYCH 3
- INNE 4

18. W ciągu następnych 3-4 miesięcy potencjał produkcyjny przedsiębiorstwa w wyniku działalności inwestycyjnej:
- NIE ZMIENI SIĘ 1
- WZROŚNIE 2
- ZMALEJE 3

PYTANIA ZADAWANE CYKLICZNIE CO 3 MIESIACE (01, 04, 07, 10)

19. Czynnikami hamującymi wzrost produkcji w przedsiębiorstwie są:
- BRAKI ZAOPATRZENIOWE 1
- BRAKI W ZATRUDNIENIU 2
- DEKAPITALIZACJA MAJĄTKU TRWAŁEGO 3
- INNE 4

20. Jaka część waszej produkcji rynkowej natrafia na barierę popytu, tj. macie trudności z jej zbytem? Udział ten w procentach w całości waszej produkcji rynkowej wynosi do:
0 - 10 - 20 - 30 - 40 - 50 - 60 - 70 - 80 - 90 - 100

21. Jaka część waszej produkcji nie rynkowej natrafia na barierę popytu, tj. macie trudności z jej zbytem? Udział ten w procentach w całości waszej produkcji rynkowej wynosi do:
0 - 10 - 20 - 30 - 40 - 50 - 60 - 70 - 80 - 90 - 100

22. Napływ nowych zamówień w ostatnich trzech miesiącach był:
- NORMALNY (TYPOWY) 1
- WIĘKSZY 2
- MNIEJSZY 3

23. Częstość zmian organizacji, technologii produkcji, struktury, nakładów, asortymentu i jakości produkcji wymuszonych nierytmicznością dostaw materiałów, surowców, energii, maszyn i urządzeń, brakami w zatrudnieniu w ostatnich trzech miesiącach była:
- NORMALNA 1
- WIĘKSZA 2
- MNIEJSZA 3

24. Sytuacja finansowa przedsiębiorstwa jest
- NORMALNA 1
- LEPSZA 2
- GORSZA 3

PYTANIA ZADAWANE CYKLICZNIE CO 3 MIESIĄCE (03, 06, 09, 12)

25. Dostawy zaopatrzeniowe z importu z I-go obszaru płatniczego są:
- ZADOWALAJĄCE 1
- ZA DUŻE 2
- ZA MAŁE 3
- PRODUKCJA NIE WYMAGA WSKADU ZAOPATRZENIOWEGO Z I-GO OBSZARU PŁATNICZEGO 4

26. Dostawy zaopatrzeniowe z importu z II-go obszaru płatniczego są:
- ZADOWALAJĄCE 1
- ZA DUŻE 2
- ZA MAŁE 3
- PRODUKCJA NIE WYMAGA WSKADU ZAOPATRZENIOWEGO Z II-GO OBSZARU PŁATNICZEGO 4

27. W ciągu następnych 3-4 miesięcy w stosunku do minionych 3-4 miesięcy produkcja na eksport w jednostkach fizycznych lub cenach stałych do I-go obszaru płatniczego:
- NIE ZMIENI SIĘ 1
- WZROŚNIE 2
- ZMALEJE 3
- NIE EKSPORTUJEMY DO I-GO OBSZARU 4

28. W ciągu następnych 3-4 miesięcy w stosunku do minionych 3-4 miesięcy produkcja na eksport w jednostkach fizycznych lub cenach stałych do II-go obszaru płatniczego:
- NIE ZMIENI SIĘ 1
- WZROŚNIE 2
- ZMALEJE 3
- NIE EKSPORTUJEMY DO II-GO OBSZARU 4

29. Korzyści z produkcji na eksport w stosunku do korzyści z produkcji na kraj są:
- TAKIE SAME 1
- WIĘKSZE 2
- MNIEJSZE 3
- NIE POTRAFIMY OCENIĆ 4

30. W ciągu następnych 3-4 miesięcy w stosunku do minionych 3-4 miesięcy przeciętny jednostkowy koszt produkcji:
- NIE ZMIENI SIĘ 1
- WZROŚNIE 2
- ZMALEJE 3

31. W ciągu następnych 3-4 miesięcy w stosunku do minionych 3-4 miesięcy oszczędności materiałów, surowców, energii w jednostkach fizycznych lub cenach stałych:
- NIE ZMIENI SIĘ 1
- WZROŚNIE 2
- ZMALEJE 3

Załącznik Nr 3 - Przykłady przemysłowych testów koniunktury

ifo Institut für Wirtschaftsforschung
Abt. Konjunkturumfragen und Investitionsanalysen
Postfach 86 04 60 - 8000 München 86
Telefon (089) 9224-0 - Telefax: (089) 98 53 69 - Telex: 5-22 269

Konjunkturtest
Verarbeitendes Gewerbe (Industrie)

Die Fragen betreffen das unter eingedruckte Erzeugnis (nachstehend bezeichnet mit XY)
Zutreffendes Kästchen bitte kennzeichnen

Ihre Angaben werden streng vertraulich behandelt!
Der gesetzliche Datenschutz ist voll gewährleistet.

G GA

Kenn-Nr. →

Berichtsmonat: **September 1991**

Bereich:

Rücksendung des ifo-Exemplars erbeten bis 7. Okt. 1991

Beurteilung und Entwicklung

1) Wir beurteilen unsere Geschäftslage für XY z. Z. als
gut (1) 31
befriedigend (saisonüblich) (2)
schlecht (3)

2) Unsere inländische Produktionstätigkeit*) bezüglich XY war gegenüber dem Vormonat
lebhafter (1) 33
unverändert (2)
schwächer (3)

3) Unser Lager an unverkauften Fertigwaren von XY empfinden wir z. Z. als
zu klein (1) 33
ausreichend (saisonüblich) (2)
zu groß (3)
Lagerhaltung nicht üblich (4)

4) Die Nachfragesituation (*In- und Ausland*) für XY hat sich bei uns gegenüber dem Vormonat
gebessert (1) 34
nicht verändert (2)
verschlechtert (3)

5) Unser Auftragsbestand (*wertmäßig In- und Ausland*) für XY ist z. Z. gegenüber dem Vormonat
höher (1) 35
etwa gleich groß bzw. nicht üblich (2)
niedriger (3)

6) Unseren Auftragsbestand (*In- und Ausland*) für XY empfinden wir z. Z. als
verhältnismäßig groß (1) 36
(z. B. verfügbare Kapazitäten) ausreichend (saisonüblich) bzw. nicht üblich (2)
zu klein (3)

7) Unsere **Inlandsverkaufspreise** **) (Nettopreise) für XY wurden - unter Berücksichtigung von Konditionsveränderungen - gegenüber dem Vormonat
erhöht (1) 37
nicht verändert (2)
gesenkt (3)

Pläne und Erwartungen

8) Unser inländische Produktionstätigkeit*) bezüglich XY wird voraussichtlich im Laufe der nächsten 3 Monate in konjunktureller Hinsicht - **also unter Ausschaltung rein saisonaler Schwankungen**
steigen (1) 38
etwa gleich bleiben (2)
fallen (3)

9) Unsere **Inlandsverkaufspreise** **) (Nettopreise) für XY werden - unter Berücksichtigung von Konditionsveränderungen - voraussichtlich im Laufe der nächsten 3 Monate
steigen (1) 39
etwa gleich bleiben (2)
abnehmen (3)

10) Der Umfang unseres Exportgeschäfts wird voraussichtlich in den nächsten 3 Monaten - unter Berücksichtigung der bisherigen Exportabschlüsse und der laufenden Auftragsverhandlungen -
zunehmen (1) 40
etwa gleich bleiben (2)
abnehmen (3)
wir exportieren XY nicht (4)

11) Unsere Geschäftslage für XY wird in den nächsten 6 Monaten in konjunktureller Hinsicht - **also unter Ausschaltung rein saisonaler Schwankungen**
eher günstiger (1) 41
etwa gleich bleiben (2)
eher ungünstiger (3)

Auslandsaufträge

12) Unseren Bestand an Auslandsaufträgen für XY empfinden wir z. Z. als
verhältnismäßig groß (1) 42
ausreichend (2)
zu klein (3)
wir exportieren XY nicht (4)

*) Verhaltensweisen, die lediglich auf eine saisonspezifische Zahl der Arbeitstage zurückzuführen sind, bitte nicht berücksichtigen.

**) Bei Textilien, Bekleidung, Lederwaren u. Schuhen Verbrauchsgüterindustrie: nur für Inlandsabsatz

Sonderfragen:

A) Unsere Auftragsbestände auf Lieferung von XY entsprechen z. Z. einer Produktionsdauer
bis zu etwa Monat(en)
½ | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 | 9 | 10 | über 10 bis zu 24 Monaten | über 24 Monate
44-46

B) Die Ausnutzung unserer Anlagen zur Herstellung von XY (betriebsübliche Vollausnutzung = 100%) beträgt z. Z. bis
30 40 50 60 70 75 80 85 90 95 100 mehr als 100%
47-50

C) Unter Berücksichtigung unseres *vorhandenen* Auftragsbestandes und des von uns in den nächsten 12 Monaten *erwarteten* Auftragseingangs halten wir unsere derzeitige technische Kapazität für XY für
mehr als ausreichend (1) 51
ausreichend (2)
nicht ausreichend (3)

D) Anwendung von Dünnschichttechnologien (Erläuterungen siehe Beiblatt)

1) Wir wenden bei der Herstellung von XY folgende Verfahren der Dünnschichttechnik an (in Eigenfertigung oder Fremdbezug)

	ja	nein
a) Auftragsverfahren		
- PVD (Physik. Dampfabscheid.)		
- CVD (Chem. Dampfabscheid.)		
b) Oberflächenmodifizierungsverfahren		
- Plasmabehandlung		
- Ionenstrahlbehandlung		

Auch wenn nein, weiter mit Frage 2

2) Die Anwendung (Eigenfertigung oder Fremdbezug) der folgenden dünnschichttechnischer Verfahren im Erzeugnisbereich XY ist bei uns

	in Planung	vorhanden, in Verwendung
a) Auftragsverfahren		
- PVD (Physik. Dampfabscheid.)		
- CVD (Chem. Dampfabscheid.)		
b) Oberflächenmodifizierungsverfahren		
- Plasmabehandlung		
- Ionenstrahlbehandlung		

ATTACHMENT A

Survey of Industrial Trends in Australia

Total Respondents = 275

Conducted jointly by
The Confederation of Australian Industry and
Westpac Banking Corporation

No. 115

June 1990

All figures below are percentages of 275

SUMMARY OF RESULTS

A. In which one of the following activities is your company principally engaged?

1	11	Food, beverages, tobacco	7	13	Non-metallic mineral products: glass, pottery, cement, bricks
2	4	Textiles, fabrics, coverings, felt, canvas, rope	8	5	Basic metal products: processing, smelting, refining pipes and tubes
3	4	Clothing, footwear	9	17	Fabricated metal products: structural and sheet metal, coating and finishing, wire, springs, handtools
4	5	Wood, wood products, furniture	10	8	Transport equipment: motor vehicles and parts, excluding repairs; rail, ship or aircraft, including repairs
5	7	Paper, paper products, printing	11	9	Other machinery and equipment: electrical, industrial, scientific, photographic
6	7	Chemicals, paints, pharmaceuticals, soaps, cosmetics, petroleum, coal products	12	10	Miscellaneous: including manufactures of leather, plastics and rubber, sporting equipment, jewellery

B How many employees are covered by this return?

1-100	101-200	201-1000	Over 1000
1 [32]	2 [13]	3 [35]	4 [20]

C In which State is the main production to which this return relates?

WA	SA	VIC	NSW	QLD	TAS
1 [11]	2 [10]	3 [28]	4 [33]	5 [13]	6 [5]

1 Do you consider that the general business situation in Australia will improve, remain the same, or deteriorate during the next six months?

Improve	Same	Deteriorate
1 [1]	2 [26]	3 [71]

2 At what level of capacity utilisation are you working?

Above normal	Normal for your firm	Below normal
1 [5]	2 [41]	3 [52]

3 What single factor is most limiting your ability to increase production?

1	4	None	4	2	Finance
2	77	Orders	5	4	Labour
3	1	Material	6	8	Capacity
			7	3	Other

4 Do you find it is now harder, easier, or the same as it was three months ago to get

	Harder	Same	Easier
(a) labour?	1 [3]	2 [59]	3 [37]
(b) finance?	1 [22]	2 [68]	3 [3]

5 Do you expect your company's capital expenditure during the next twelve months to be greater, the same, or less than in the past year

	Greater	Same	Less
(a) on buildings?	1 [13]	2 [40]	3 [45]
(b) on plant and machinery?	1 [22]	2 [34]	3 [43]

Past and Future Trends

Excluding normal seasonal changes, what has been your company's experience over the past three months and what changes do you expect during the next three months in respect of:

	Change in position during the past three months			Expected change during the next three months		
	1 Up	2 Same	3 Down	1 Up	2 Same	3 Down
6 Numbers employed	[8]	[47]	[45]	[7]	[46]	[41]
7 Overtime worked	[9]	[46]	[45]	[6]	[41]	[48]
8 All new orders received	[12]	[25]	[62]	[11]	[41]	[43]
9 Orders accepted but not yet delivered	[10]	[52]	[35]	[7]	[60]	[27]
10 Output	[17]	[32]	[50]	[16]	[42]	[38]
11 Average costs per unit of output	[58]	[35]	[5]	[46]	[43]	[7]
12 Average selling prices	[33]	[51]	[15]	[24]	[58]	[12]
13 Export deliveries	[16]	[56]	[13]	[12]	[58]	[13]
14 Stocks of raw materials	[17]	[48]	[33]	[8]	[54]	[35]
15 Stocks of finished goods	[26]	[39]	[32]	[11]	[48]	[38]

CAI/WESTPAC SURVEY OF INDUSTRIAL TRENDS
JUNE QUARTER 1990

SUPPLEMENTARY QUESTIONS

16 ***Over the next 12 months do you expect your firm's profitability to:***

Improve	32
Remain unchanged	30
Decline	36

How do you see your firm's position in three years' time, compared with the present, in respect of the following:

17 ***Exports***

Do you expect:

An increase	43
No change	39
A decrease	8

18 ***Production for the home market***

Do you expect:

An increase	47
No change	30
A decrease	22

19 ***Does your production for the home market***

Mainly compete with imports	16
Partly compete with imports	48
Does not compete with imports	33

Industrial Trends Survey: summary of results January 1984

CBI — CONFEDERATION OF BRITISH INDUSTRY

The results of the Survey are available for nine broad industry groups and for forty-four individual industries engaged in manufacturing in the UK. Please see over for details.

Number of RESPONDENTS: Total Trade Questions 1731; Export Trade Questions 1264

Number of RESPONDENTS in each employment size group:

(a) 0–199 389 (b) 200–499 394 (c) 500–4,999 388 (d) 5,000 and over 80

1 Are you more, or less, optimistic than you were four months ago about the general business situation in your industry

More	Same	Less
33	61	6

2 Are you more, or less, optimistic about your export prospects for the next twelve months than you were four months ago

More	Same	Less	N/A
29	58	13	1

3 Do you expect to authorise more or less capital expenditure in the next twelve months than you authorised in the past twelve months on:

	More	Same	Less	N/A
a. buildings	14	56	19	11
b. plant and machinery	37	44	17	1

4 Is your present level of output below capacity (i.e. are you working below a satisfactory full rate of operation)

Yes	No	N/A
65	34	1

5 Excluding seasonal variations, do you consider that in volume terms:

	Above Normal	Normal	Below Normal	N/A
a. Your present total order book is	15	53	31	*
b. Your present export order book is *(firms with no order book are requested to estimate the level of demand)*	17	45	37	1

	More than Adequate	Adequate	Less than Adequate	N/A
c. Your present stocks of finished goods are	13	70	6	11

Excluding seasonal variations, what has been the trend over the PAST FOUR MONTHS, and what are the *expected* trends for the NEXT FOUR MONTHS, with regard to:

	Trend over PAST FOUR MONTHS				Expected trend over NEXT FOUR MONTHS			
	Up	Same	Down	N/A	Up	Same	Down	N/A
6 Numbers employed	16	48	34	*	15	54	31	*
7 Volume of total new orders	38	42	18	2	30	59	7	4
of which: a. domestic orders	38	47	14	1	28	66	5	2
b. export orders	28	46	25	1	25	63	9	4
8 Volume of output	32	57	11	*	26	67	6	*
9 Volume of: a. domestic deliveries	36	48	14	1	30	62	7	1
b. export deliveries	26	49	23	2	29	58	12	2
10 Volume of stocks of: a. raw materials and bought in supplies	20	63	14	3	10	74	13	3
b. work in progress	18	62	13	7	11	71	11	7
c. finished goods	15	65	20	10	10	64	16	10

Excluding seasonal variations, what has been the trend over the PAST FOUR MONTHS, and what are the expected trends for the NEXT FOUR MONTHS, with regard to:

	Trend over PAST FOUR MONTHS				Expected trend over NEXT FOUR MONTHS			
	Up	Same	Down	N/A	Up	Same	Down	N/A
11 Average costs per unit of output	38	53	7	1	49	46	5	1
12 Average prices at which: a. domestic orders are booked	29	63	7	1	48	48	3	1
b. export orders are booked	22	59	14	6	37	50	9	4

13 Approximately how many months' production is accounted for by your present order book or production schedule

Less than 1	1–3	4–6	7–9	10–12	13–18	More than 18	N/A
17	49	11	2	1	2	2	16

14 What factors are likely to limit your output over the next four months. Please tick the most important factor or factors.

Orders or Sales	Skilled Labour	Other Labour	Plant Capacity	Credit or Finance	Materials or Components	Other
81	7	2	10	4	4	8

15 What factors are likely to limit your ability to obtain export orders over the next four months. Please tick the most important factor or factors.

Prices (compared with overseas competition)	Delivery Dates (compared with overseas competition)	Credit or Finance	Quota & Import Licence Restrictions	Political or Economic Conditions Abroad	Other
66	8	10	18	42	7

16 a. In relation to expected demand over the next twelve months is your present fixed capacity:

More than adequate	adequate	Less than adequate
44	49	7

b. What are the main reasons for any expected CAPITAL EXPENDITURE AUTHORISATIONS ON BUILDINGS, PLANT OR MACHINERY over the next twelve months

to expand capacity	18	other *(please specify)*	7
to increase efficiency	75	N/A	8
for replacement	49		

c. What factors are likely to limit (wholly or partly) your capital expenditure authorisation over the next twelve months

Inadequate net return on proposed investment	38	Uncertainty about demand	41
Shortage of internal finance	27	Shortage of labour including Managerial and Technical Staff	3
Inability to raise external finance	2	Other *(please specify)*	3
Cost of finance	5	N/A	13

INDIVIDUAL INDUSTRIES IN THE CBI INDUSTRIAL TRENDS SURVEY

FOOD, DRINK AND TOBACCO
Food, drink and tobacco.

CHEMICALS, COAL AND PETROLEUM PRODUCTS
Industrial and agricultural products; consumer chemicals; synthetic resins and plastics.

METAL MANUFACTURE
Ferrous metals; non-ferrous metals.

MECHANICAL AND INSTRUMENT ENGINEERING
Agricultural machinery; machine tools; industrial engines; textile machinery; contractors' plant; industrial and office machinery; heating, refrigerating and ventilating equipment; heavy industrial plant; construction steelwork; other mechanical engineering; instrument engineering.

ELECTRICAL ENGINEERING
Power and industrial electric goods; electronic goods; electric consumer goods.

SHIPBUILDING, MARINE ENGINEERING AND VEHICLES
Shipbuilding and marine engineering; motor vehicles; other vehicles.

METAL GOODS NOT ELSEWHERE SPECIFIED
Engineers' small tools and gauges; hand tools and implements; fabricated metal goods.

TEXTILES
Man-made fibres; spinning and weaving; wool textiles; hosiery and knitwear; other textiles; clothing and fur; leather and leather goods; footwear.

OTHER MANUFACTURING
Building materials; timber and wooden products; furniture etc.; glass and ceramics; paper and paper products; printing and publishing; rubber; miscellaneous manufacturing.

The full analysis of the results is available on a subscription basis. The annual subscription is £150 (CBI members £95) and can be arranged through CBI Industrial Trends and Economic Forecasting Dept.

Printed by Colyer & Southey (Printing) Ltd., 24–28 Hatton Wall, EC1N 8JP.
Published by Confederation of British Industry, Industrial Trends Department, Centre Point, 103 New Oxford Street, London WC1A 1DU.

WIELKIE ZAKŁADY [illegible]

GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY 00-925 Warszawa, Al. Niepodległości 208

43-300 BIELSKO-BIA.
ul. Piastowska 43
000047361

Numer statystyczny - REGON
P-000047361-8590..
51-3-202-07101

Ankieta koniunktury gospodarczej

Przemysł

miesiąc lipiec 1993 r.

Proszę przekazać/wysłać w terminie do 25 dnia danego miesiąca do

Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego

Bielsku-Białej

Dziękujemy za terminowe wypełnienie ankiety i gwarantujemy zachowanie tajemnicy statystycznej

I. Ocena sytuacji gospodarczej w bieżącym miesiącu

W każdym pytaniu proszę otoczyć kółkiem symbol właściwej (tylko jednej) odpowiedzi.

1	Ogólna sytuacja gospodarcza przedsiębiorstwa jest :	• dobra	(1)
		• zadowalająca	2
		• zła	3
2	Aktualny popyt (krajowy i zagraniczny) na produkty przedsiębiorstwa w stosunku do poprzedniego miesiąca :	• wzrósł	(1)
		• pozostał bez zmian	2
		• zmalał	3
3	Aktualny popyt zagraniczny na produkty przedsiębiorstwa w stosunku do poprzedniego miesiąca (w przypadku prowadzenia istotnej działalności eksportowej) :	• wzrósł	1
		• pozostał bez zmian	2
		• zmalał	(3)
4	Obecny poziom produkcji sprzedanej przedsiębiorstwa w stosunku do poprzedniego miesiąca :	• wzrósł	(1)
		• pozostał bez zmian	2
		• spadł	3
5	Stan zapasów wyrobów gotowych, gwarantujących ciągłość zaopatrzenia odbiorców jest obecnie w przedsiębiorstwie :	• zbyt duży	1
		• wystarczający	(2)
		• zbyt mały	3
6	Zdolność przedsiębiorstwa do bieżącego regulowania zobowiązań finansowych w porównaniu z poprzednim miesiącem :	• poprawiła się	1
		• pozostała bez zmian.	(2)
		• pogorszyła się	3
7	Poziom ogólnych należności przedsiębiorstwa w stosunku do poprzedniego miesiąca :	• wzrósł	1
		• pozostał bez zmian	(2)
		• spadł	3

II. Prognoza sytuacji gospodarczej

W pytaniach oznaczonych numerami od 8 do 11 oraz 13,15,16 proszę otoczyć kółkiem symbol właściwej (tylko jednej) odpowiedzi.

8	Ogólna sytuacja gospodarcza przedsiębiorstwa w ciągu najbliższych trzech miesięcy w stosunku do danego miesiąca:	• poprawi się • pozostanie bez zmian • pogorszy się	(1) 2 3
9	Przewiduje się, że w najbliższych trzech miesiącach w stosunku do danego miesiąca, popyt (krajowy i zagraniczny) na produkty przedsiębiorstwa:	• będzie wzrastał • pozostanie bez zmian • będzie spadał	(1) 2 3
10	Przewiduje się, że w najbliższych trzech miesiącach w stosunku do danego miesiąca, popyt zagraniczny na produkty przedsiębiorstwa:	• będzie wzrastał • pozostanie bez zmian • będzie spadał • przedsiębiorstwo nie przewiduje eksportu	(1) 2 3 4
11	Przewiduje się, że w ciągu najbliższego miesiąca poziom produkcji sprzedanej przedsiębiorstwa w stosunku do danego miesiąca:	• wzrośnie • pozostanie bez zmian • spadnie	(1) 2 3
12	Jeśli w ciągu najbliższego miesiąca poziom produkcji sprzedanej przedsiębiorstwa w stosunku do danego miesiąca:	a/ wzrośnie, to szacunkowo o ile procent ? b/ spadnie, to szacunkowo o ile procent ?	10 —
13	Ceny sprzedaży, ustalone przez przedsiębiorstwo na wytwarzane produkty w ciągu najbliższego miesiąca w stosunku do cen danego miesiąca:	• wzrosną • pozostaną bez zmian • spadną	1 (2) 3
14	Jeśli ceny sprzedaży ustalone przez przedsiębiorstwo na wytwarzane produkty w ciągu najbliższego miesiąca w stosunku do cen danego miesiąca:	a/ wzrosną, to szacunkowo ile procent ? b/ spadną, to szacunkowo o ile procent ?	— —
15	W ciągu najbliższych trzech miesięcy w przedsiębiorstwie przewiduje się:	• zwiększenie liczby zatrudnionych • stabilizację zatrudnienia • zmniejszenie liczby zatrudnionych	1 (2) 3
16	Przewiduje się, że w ciągu najbliższych trzech miesięcy, w stosunku do danego miesiąca, zdolność do bieżącego regulowania zobowiązań finansowych przedsiębiorstwa:	• poprawi się • pozostanie bez zmian • pogorszy się	(1) 2 3

Nazwisko, nr telefonu i stanowisko respondenta .....

ANKIETA
KONIUNKTURA W BUDOWNICTWIE

	IV kwartał 95 w stosunku do III'95	I kwartał 96 w stosunku do IV'95
1.Wielkość produkcji	1.zwiększyła się 2.nie zmieniła się 3.zmniejszyła się	1.zwiększy się 2.nie zmieni się 3.zmniejszy się
2. Ilość umów, z których dostawcy wywiązują się prawidłowo	1.zwiększyła się .nie zmieniła się 3.zmniejszyła się	1.zwiększy się 2.nie zmieni się 3.zmniejszy się
3. Poziom zatrudnienia	1.zwiększył się 2.nie zmienił się 3.zmniejszył się	1.zwiększy się 2.nie zmieni się 3.zmniejszy się
4. Ceny świadczonych usług	1.zwiększyły się 2.nie zmieniły się 3.zmniejszyły się	1.zwiększą się 2.nie zmienią się 3.zmniejszą się
5. Portfel zamówień krajowych	1.zwiększył się 2.nie zmienił się 3.zmniejszył się	1.zwiększy się 2.nie zmieni się 3.zmniejszy się
6. Portfel zamówień eksportowych	1.zwiększył się 2.nie zmienił się 3.zmniejszył się 4.nie dotyczy	1.zwiększy się 2.nie zmieni się 3.zmniejszy się 4.nie dotyczy
7. Sytuacja finansowa przedsiębiorstwa	1.poprawiła się 2.nie zmieniła się 3.pogorszyła się	1.poprawi się 2.nie zmieni się 3.pogorszy się
8. Opóźnienia w regulowaniu należności przez odbiorców państwowych	1.zwiększyły się 2.nie zmieniły się 3.zmniejszyły się	1.zwiększą się 2.nie zmienią się 3.zmniejszą się
9. Opóźnienia w regulowaniu należności przez odbiorców prywatnych	1.zwiększyły się 2.nie zmieniły się 3.zmniejszyły się	1.zwiększą się 2.nie zmienią się 3.zmniejszą się

	IV kwartał 95 w stosunku do III'95	I kwartał 96 w stosunku do IV'95
10.Stopień wykorzystania mocy produkcyjnych w przedsiębiorstwie	1.zwiększył się 2.nie zmienił się 3.zmniejszył się	1.zwiększy się 2.nie zmieni się 3.zmniejszy się
11. Środki przeznaczone na inwestycje w przedsiębiorstwie	1.zwiększyły się 2.nie zmieniły się 3.zmniejszyły się	1.zwiększą się 2.nie zmienią się 3.zmniejszą się
12. Bariery działalności gospodarczej w przedsiębiorstwie	1.nie występują 2.niedostateczny popyt 3.niekorzystne warunki pogodowe 4.niekorzystne warunki kredytowe (np.wysoka stopa procentowa) 5.dostępność kredytu bankowego 6.konkurencja wewnątrz gałęzi 7.ceny surowców i materiałów 8.obciążenia podatkowe 9.niestabilność przepisów prawnych 10.inne, jakie	1.nie będą występowały 2.niedostateczny popyt 3.niekorzystne warunki pogodowe 4.niekorzystne warunki kredytowe (np.wysoka stopa procentowa) 5.dostępność kredytu bankowego 6.konkurencja wewnątrz gałęzi 7.ceny surowców i materiałów 8.obciążenia podatkowe 9.niestabilność przepisów prawnych 10.inne, jakie ....
13.Ogólnie sytuacja gospodarki	1.poprawiła się 2.nie zmieniła się 3.pogorszyła się	1.poprawi się 2.nie zmieni się 3.pogorszy się
14.Ogólna sytuacja budownictwa na tle całej gospodarki	1.poprawiła się 2.nie zmieniła się 3.pogorszyła się	1.poprawi się 2.nie zmieni się 3.pogorszy się

15. Przedsiębiorstwo zatrudnia:

na stałe	dorywczo
1. do 5 osób	5. 51 - 100 osób
2. 6 - 10 osób	6. 101 - 200 osób około .....
3. 11 - 20 osób	7. 201 - 500 osób
4. 21 - 50 osób	8. ponad 500 osób

16. Od którego roku istnieje Wasze przedsiębiorstwo

.....

ANKIETA
KONIUNKTURA W HANDLU

Sytuacja przedsiębiorstwa jak na tę porę roku...

	w IV kwartale 94 w stosunku do III'94	w I kwartale 95 w stosunku do IV'94
1. Sytuacja Waszego przedsiębiorstwa	1. poprawiła się 2. nie zmieniła się 3. pogorszyła się	1. poprawi się 2. nie zmieni się 3. pogorszy się
2. Sytuacja finansowa Waszego przedsiębiorstwa	1. poprawiła się 2. nie zmieniła się 3. pogorszyła się	1. poprawi się 2. nie zmieni się 3. pogorszy się
3. Wasze zapasy	1. zwiększyły się 2. nie zmieniły się 3. zmalały	1. zwiększą się 2. nie zmienią się 3. zmaleją
4. Wasze zakupy produktów krajowych	1. zwiększyły się 2. nie zmieniły się 3. zmalały	1. zwiększą się 2. nie zmienią się 3. zmaleją
5. Wasze zakupy produktów zagranicznych	1. zwiększyły się 2. nie zmieniły się 3. zmniejszyły się	1. zwiększą się 2. nie zmienią się 3. zmniejszą się
6. Wasze zakupy produktów krajowych i zagranicznych	1. zwiększyły się 2. nie zmieniły się 3. zmniejszyły się	1. zwiększą się 2. nie zmienią się 3. zmniejszą się
7. Zatrudnienie w Waszym przedsiębiorstwie	1. zwiększyło się 2. nie zmieniło się 3. zmalało	1. zwiększy się 2. nie zmieni się 3. zmaleje
8. Poziom cen towarów *sprzedawanych przez* Wasze przedsiębiorstwo	1. wzrósł o więcej % 2. wzrósł o tyle samo % 3. wzrósł o mniej % 4. nie zmienił się 5. obniżył się	1. wzrośnie o więcej % 2. wzrośnie o tyle samo % 3. wzrośnie o mniej % 4. nie zmieni się 5. obniży się
9.Konkurencja dla Waszego przedsiębiorstwa	1. zwiększyła się 2. nie zmieniła się 3. zmniejszyła się	1. zwiększy się 2. nie zmieni się 3. zmniejszy się
10. Ilość towarów(w szt, kg ...) *sprzedawanych przez* Wasze przedsiębiorstwo	1. zwiększyła się 2. nie zmieniła się 3. zmalała	1. zwiększy się 2. nie zmieni się 3. zmaleje

	IV kwartał 94 w stosunku do III'94	I kwartał 95 w stosunku do IV'94
11. Wasza powierzchnia magazynowa	1. zwiększyła się 2. nie zmieniła się 3. zmalała	1. zwiększy się 2. nie zmieni się 3. zmaleje
12. Czy ogólnie rzecz biorąc kondycja Waszego przedsiębiorstwa była	1. dobra 2. średnia 3. zła	1. poprawi się 2. nie zmieni się 3. pogorszy się
13. Jakie czynniki ograniczają polepszenie Waszej sytuacji: 1. nie występują 2. niedostateczny popyt 3. *niedostateczna podaż* sprzedawanych towarów 4. jakość towarów 5. wysokość oprocentowania kredytów 6. możliwość uzyskania kredytów 7. koszty zatrudnienia pracowników 8. powierzchnia sprzedaży 9. wielkość magazynów 10. konkurencja 11. inne, jakie	**14. Wasze przedsiębiorstwo zajmuje się sprzedażą:** 1. ogólnospożywczą 2. owoców i warzyw 3. mięsa 4. ryb 5. pieczywa i ciast 6. napojów alkoholowych 7. art. spożywczo-przemysłowych 8. art. kosmetyczno-toaletowych 9. wyrobów włókienniczych 10. odzieży 11. obuwia i wyrobów skórzanych 12. mebli i sprzętu oświetleniowego 13. sprzętu gosp. domowego w tym RTV 14. książek i materiałów piśmienniczych 15. samochodów osobowych 16. inne, jakie	**15.Według statusu prawnego Przedsiębiorstwo zalicza się do:** *Sektor publiczny* 1. własność państwowa 2. własność skarbu państwa 3. własność państwowych osób prawnych w tym przed. państwowych 4. własność komunalna, w tym przedsiębiorstw komunalnych 5. własność mieszana (przewaga kapitału *publicznego*) *Sektor prywatny* 6. własność spółdzielni krajowych 7. własność organizacji społecznych, politycznych i związków zawodowych 8. zakłady osób fizycznych 9. spółek krajowych 10. fundacji krajowych 11. własność zagraniczna 12. własność mieszana
16. Przedsiębiorstwo zajmuje się głównie sprzedażą 1. hurtową 2. półhurtową 3. *detaliczną*	**17. Ilu konkurentów posiada przedsiębiorstwo** 1. wielu 2. od 2 do 7 3. jednego 4. żadnego	**18. Przedsiębiorstwo znajduje się w:** 1. dużym mieście 2. średnim mieście 3. małym miasteczku 4. na wsi
19. Przedsiębiorstwo zatrudnia: 1. do 20 osób 2. od 21 do 50 osób 3. od 51 do 100 osób 4. ponad 100 osób		**20. W jakim województwie znajduje się Wasze przedsiębiorstwo** .....

Załącznik Nr 6 - Test konsumencki stosowany przez Instytut Rozwoju Gsopodarczego Szkoły Głównej Handlowej (2 kolejne wersje)

Podkreśl odpowiednio

	Treść pytania	w listopadzie (w stosunku do października)	w I kwartale '95 (prognoza)
1.	Dochód pieniężny, którym dysponuje gospodarstwo był (będzie)	1. wyższy (2) nie zmienił się 3. niższy	1. wzrośnie (2) nie zmieni się 3. zmaleje
2.	Wzrost cen towarów i usług wpłynął (wpłynie) na sytuację finansową gospodarstwa domowego	1. nieznacznie (2) odczuwalnie 3. bardzo silnie	(1) nieznacznie 2. odczuwalnie 3. bardzo silnie
3.	Oszczędności złotówkowe i walutowe w gospodarstwie domowym	1. zwiększyły się 2. nie zmieniły się (3) zmalały	1. zwiększą się 2. nie zmienią się (3) zmaleją
4.	Stan innych zasobów gospodarstwa domowego (akcje, obligacje, przedmioty wartościowe, nieruchomości)	1. zwiększył się (2) nie zmienił się 3. zmalał	1. zwiększy się (2) nie zmieni się 3. zmaleje
5.	Poziom odżywiania członków gospodarstwa domowego	1. poprawił się (2) nie zmienił się 3. pogorszył się	1. poprawi się (2) nie zmieni się 3. pogorszy się
6	Udział białka zwierzęcego (z mięsa, ryb, nabiału) w wyżywieniu domowników	1. zwiększył się (2) nie zmienił się 3. zmalał	1. zwiększy się (2) nie zmieni się 3. zmaleje
7.	Czy rodzina planuje poprawę wyposażenia (np. standard mieszkania, meble, sprzęt AGD i sprzęt RTV) gospodarstwa domowego w następnych 12 miesiącach?	(1) zdecydowanie tak 2. nie mamy takiej potrzeby 3. nie stać nas na to	
8.	Rodzina patrzy w przyszłość swego gospodarstwa	1. z ufnością (2) z obawą 3. ze strachem	
9.	Jeżeli w ten sposób postrzegacie Państwo przyszłość swego gospodarstwa domowego, to z czego to wynika (wybierz tylko jedną odpowiedź):	1. z oceny bieżącej sytuacji gospodarczej kraju 2. z zapowiedzi dotyczących przyszłości kraju (3) z kondycji Waszego gospodarstwa domowego 4. z sytuacji w Waszej rodzinie	
10.	Po denominacji złotówki (1 zł za 10.000 zł) wydatki zależące od swobodnych decyzji gospodarstwa domowego będą:	1. takie same, bo nie ma to znaczenia 2. niższe, bo pieniądz będzie więcej „wart" (3) wyższe, bo ceny pójdą w górę (bezprawnie!)	
11.	Denominacja złotówki wpłynie na oszczędności gospodarstwa domowego:	1. zwiększająco, bo bardziej będziemy „cenić" pieniądz 2. zmniejszająco, bo stracimy orientację na rynku (3) w ogóle nie wpłynie	
12.	Jeśli dotychczas banknot 100-złotowy nie był nawet podnoszony z chodnika, to nowa monetę 1-groszową (jego odpowiednik), podniesiemy, bo:	(1) pieniądz będzie wyżej „ceniony" 2. moneta jest w tych warunkach higieniczniejsza niż papierkowy pieniądz 3. zawsze może to być wyższy nominał (np. 2-, 5-groszówka itd.)	

1. Gospodarstwo domowe czerpie dochody (podkreślić tylko jedno główne źródło):
1. z pracy poza rolnictwem
2. z pracy w rolnictwie
3. z pracy na rachunek własny lub z kapitału
4. z zasiłku dla bezrobotnych (gdy otrzymuje głowa rodziny)
5. z emerytury, renty, alimentów, zasiłków
6. z pomocy rodziców lub rodziny w kraju bądź za granicą

2. Dochód gospodarstwa w przeliczeniu na jedną osobę wynosi (w milionach złotych): 1. mniej niż 1,0; 2. od 1,0 do 2,0; (3) od 2,0 do 3,0; 4. 3,0 i więcej

3. W jakim procencie wykazany wyżej dochód gospodarstwa w przeliczeniu na 1 osobę osiągany był z dodatkowej pracy (podkreśl):
1.0%; 2.10—20%; (3) 21—30%; 4.31—40%; 5.41—50%; 6.51% i więcej

4. Gospodarstwo składa się z:
1, 2 (3) 4, 5, 6 i więcej osób (podkreśl)

5. Liczba dzieci do lat 18 i pozostających na utrzymaniu gospodarstwa domowego:
0 (1) 2, 3, 4, 5 i więcej (podkreśl)

6. Wypełniający ankietę ma wykształcenie:
1. wyższe (i niepełne wyższe);
(2) średnie (i niepełne średnie);
3. podstawowe (i niepełne podstawowe)

7. Gospodarstwo domowe znajduje się w:
1. wielkim mieście (100 tys. mieszkańców i więcej)
(2) średnim mieście (od 10 do 100 tys. mieszkańców)
3. w małym miasteczku (do 10 tys. mieszkańców)
4. na wsi

8. Województwo Gdańsk

9. Czy przesłał(a) Pan(i) poprzednią ankietę
1. tak
(2) nie

UPRZEJMIE PROSIMY O ZACHOWANIE TERMINU WYSŁANIA ANKIETY: DO 7 GRUDNIA 1994 R.

Zakreśl kółkiem właściwy numer odpowiedzi

1. Dochód obecnego gospodarstwa domowego, był w kwietniu 1998 r. w stosunku do marca 1998 r.: 1. wyższy (2) nie zmienił się 3. niższy

2. Oszczędności złotówkowe i walutowe w gospodarstwie domowym były w kwietniu 1998 r. w stosunku do marca 1998 r.: 1. wyższe (2) nie zmieniły się 3. niższe

3. Jak oni sądzą Państwo obecną sytuację finansową swego gospodarstwa domowego w porównaniu z sytuacją sprzed 12 miesięcy:
1. poprawiła się bardzo
2. poprawiła się trochę
(3) bez zmian
4. pogorszyła się trochę
5. pogorszyła się bardzo
6. nie wiem

4. Jak – przypuszczalnie – zmieni się sytuacja finansowa Państwa gospodarstwa domowego w następnych 12 miesiącach:
1. poprawi się bardzo
2. poprawi się trochę
(3) bez zmian
4. pogorszy się trochę
5. pogorszy się bardzo
6. nie wiem

5. Jak zmienia się, Państwa zdaniem, ogólna sytuacja ekonomiczna Polski w ostatnich 12 miesiącach:
1. poprawiła się bardzo
2. poprawiła się trochę
(3) bez zmian
4. pogorszyła się trochę
5. pogorszyła się bardzo
6. nie wiem

6. Jak, Państwa zdaniem, zmieni się ogólna sytuacja ekonomiczna Polski w następnych 12 miesiącach:
1. poprawi się bardzo
2. poprawi się trochę
(3) bez zmian
4. pogorszy się trochę
5. pogorszy się bardzo
6. nie wiem

7. Czy, w porównaniu z sytuacją sprzed 12 miesięcy, koszty utrzymania w zasadzie rosną, Państwa zdaniem, tzn.:
1. wyraźnie dużo wyższe
2. znacznie wyższe
3. nieco wyższe
(4) zbliżone
5. niższe
6. nie wiem

8. Porównując z tym, co dzieje się teraz, czy Państwo sądzą, że w najbliższych 12 miesiącach w skali kraju:
1. wzrost cen będzie szybszy
2) ceny wzrastać będą tak samo
3. ceny wzrastać będą wolniej
4. ceny będą mniej więcej takie same
5. ceny nieco zmaleją
6. nie wiem

9. Jak zmieni się, zdaniem Państwa, bezrobocie w kraju w następnych 12 miesiącach:
1. gwałtownie wzrośnie
2. nieznacznie wzrośnie
(3) pozostanie takie samo
4. nieznacznie zmaleje
5. gwałtownie zmaleje
6. nie wiem

10. Czy sądzą Państwo, że obecnie korzystnie jest (w ramach dobrej i uczciwej pracy, zgodnie z naszymi przekonaniami itp.):
1. tak, teraz właśnie jest odpowiedni czas
(2) obecny czas nie jest ani to ani dobry, ani zły
3. nie, nie jest to czas odpowiedni
4. nie wiem

11. Czy sądzą Państwo, że wydatki na zakupy dóbr trwałego użytku w następnych 12 miesiącach będą w porównaniu z tego typu wydatkami w poprzednich 12 miesiącach:
1. dużo większe
(2) nieco większe
3. podobne
4. nieco mniejsze
5. dużo mniejsze
6. nie wiem

12. Czy, zważywszy całą ogólną sytuację ekonomiczną Polski, Państwa zdaniem obecnie jest:
1. bardzo dobry czas, aby oszczędzać
2. dobry czas, aby oszczędzać
(3) raczej niekorzystny czas, aby oszczędzać
4. bardzo niekorzystny czas, aby oszczędzać
5. nie wiem

13. Jakie jest prawdopodobieństwo, że w następnych 12 miesiącach zdołacie Państwo zaoszczędzić jakiekolwiek pieniądze:
1. bardzo duże
2. dość duże
(3) znikome
4. zdecydowanie żadne
5. nie wiem

14. Który z poniżej wymienionych sytuacji najbardziej odpowiada Państwa gospodarstwo domowego:
1. wpadamy w długi
(2) tylko dzięki naszej oszczędności
3. nasz dochód z trudem starcza
4. nieco oszczędzamy
5. dużo oszczędzamy
6. nie wiem

15. Radzimy patrzy w przyszłość swego gospodarstwa: 1. z ufnością (2) z obawą 3. ze strachem

1. Gospodarstwo domowe czerpie dochody (podkreślić tylko jedno główne źródło):
1) z pracy poza rolnictwem
2. z pracy w rolnictwie
3. z pracy na rachunek własny lub z kapitału
4. z zasiłku dla bezrobotnych (gdy otrzymuje go głowa rodziny)
(5) z emerytury, renty, alimentów, zasiłków
6. z pomocy rodziców lub rodziny w kraju bądź za granicą

2. Dochód gospodarstwa na jedną osobę wynosi (w milionach starych złotych):
1) mniej niż 1,0; 2) od 1,0 do 2,0; (3) od 2,0 do 3,0; 4) 3,0 do 4,0; 5) 4,0 i więcej

3. W jakim procencie wykazany wyżej dochód gospodarstwa w przeliczeniu na jedną osobę osiągamy był z dodatkowej pracy (podkreść):
(1) 0%; 2) 10–20%; 3) 21–30% 4) 31–40%; 5) 41% i więcej

4. Gospodarstwo składa się z: 1, 2, (3) 4, 5, 6 i więcej osób (podkreśl)

5. Liczba dzieci do lat 18 i pozostających na utrzymaniu:
(0) 1, 2, 3, 4, 5 i więcej (podkreśl)

6. Wypełniający ankietę ma wykształcenie:
1) wyższe (i niepełne wyższe) (2) średnie (i niepełne średnie);
3) podstawowe (i niepełne podstawowe)

7. Gospodarstwo domowe znajduje się w:
1. wielkim mieście (100 tys. mieszkańców i więcej)
(2) średnim mieście (od 10 do 100 tys. mieszkańców)
3. małym miasteczku (do 10 tys. mieszkańców)
4. na wsi

11. Województwo: AIOGCWIE

9. Czy przesłaliście nam Państwo poprzednią ankietę: (tak), nie

Załącznik Nr 7 - Rosyjski test koniunktury w rolnictwie

1. Pomijając warunki pogodowe, produkcja waszego przedsiębiorstwa rolnego w roku .... w porównaniu z rokiem poprzednim będzie (odpowiedź w %):

	produkcja	produkcja roślinna	produkcja zwierzęca
mniej niż 90%	.....	.....	.....
90% - 100%	.....	.....	.....
100% - 110%	.....	.....	.....
ponad 110%	.....	.....	.....

2. Jaka część produkcji w waszym przedsiębiorstwie rolnym w roku .... będzie pochodziła od niezależnych producentów w tym indywidualnych również (odpowiedź w %):

	produkcja	produkcja roślinna	produkcja zwierzęca
0 - 5%	.....	.....	.....
5% - 10%	.....	.....	.....
10% - 20%	.....	.....	.....
ponad 20%	.....	.....	.....

3. Obszary uprawne w waszym przedsiębiorstwie rolnym w roku .... w porównaniu z rokiem poprzednim wynoszą (odpowiedź w %):
   - mniej niż 90% .....
   - 90% - 100% .....
   - około 100% .....
   - 100% - 110% .....
   - ponad 110% .....

4. Rozmiary hodowli zwierząt w roku .... w porównaniu z rokiem poprzednim będą (odpowiedź w %):
   - mniej niż 80% .....
   - 90% - 100% .....
   - około 100% .....
   - 100% - 110% .....
   - ponad 110% .....

5. Jakie nastąpią zmiany w strukturze produkcji w waszym przedsiębiorstwie rolnym w roku .... w porównaniu z rokiem poprzednim:
   - zwiększy się udział produkcji roślinnej
   - struktura produkcji nie zmieni się
   - zwiększy się udział produkcji zwierzęcej

6. Inwestycje w waszym przedsiębiorstwie rolnym w roku .... w porównaniu z rokiem poprzednim:
   - zwiększą się
   - pozostaną na tym samym poziomie
   - zmniejszą się

7. Budownictwo mieszkaniowe w ramach waszego przedsiębiorstwa rolnego w roku .... w porównaniu z rokiem poprzednim
   - zwiększy się
   - pozostanie na tym samym poziomie
   - zmniejszy się

8. Jaką część wydatków na maszyny i urządzenia będzie w stanie przeznaczyć wasze przedsiębiorstwo w roku .... w porównaniu ze stanem uważanym za normalny (odpowiedź w %):
   - mniej niż 20% .....
   - 20% - 40% .....
   - 40% - 60% .....
   - 60% - 80% .....
   - 80% - 100% .....
   - ponad 100% .....

9. Przyczyny niedoinwestowania będą:
   - brak źródeł finansowania
   - braki na rynku
   - inne przyczyny

10. Jakie formy własności są preferowane w waszym przedsiębiorstwie:
    - formy spółdzielcze
    - spółki z ograniczoną odpowiedzialnością
    - niezależne gospodarstwa
    - inne formy.

Załącznik Nr 8 - Test koniunktury w rolnictwie stosowany przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

Zakreśl odpowiednią liczbę
Podaj żądaną informację

1. Województwo: (podaj nazwę).....

2. Gospodarstwo rolne położone jest:
   1. do 5 km od miasta
   2. 5-15 km od miasta
   3. powyżej 15 km od miasta

3. Podaj wielkość użytków rolnych
   w gospodarstwie w ha:.....
   w tym hektarów łąk kośnych:.....

4. Gospodarstwo jest:
   1. specjalistyczne (podaj gałąź produkcji)
      .....
   2. tradycyjne

5. Gospodarstwo ma gleby:
   1. dobre
   2. średnie
   3. słabe

6. Gospodarstwo czerpie dochody:
   1. wyłącznie z rolnictwa (ponad 90%)
   2. głównie z rolnictwa (ponad 50%)
   3. z innych źródeł (wymień jakich)

7. Kierownik(czka) gospodarstwa ma lat:
   1. do 30
   2. 31 - 45
   3. 46 - 60
   4. 61 i więcej

8. Kierownik(czka) gospodarstwa ma wykształcenie:
   1. niepełne podstawowe
   2. podstawowe
   3. zawodowe rolnicze
   4. zawodowe inne niż rolnicze
   5. pełne średnie (matura)
   6. wyższe rolnicze
   7. wyższe, inne niż rolnicze

9. Liczba osób w rodzinie:
   1, 2, 3, 4, 5, 6 i więcej

10. Liczba osób pracujących w gospodarstwie:
    1, 2, 3, 4, 5 i więcej

Nr	Treść pytania	Stan obecny		Prognoza	
I	**Ceny rynkowe produków**	są we wrześniu 1995		będą w grudniu 1995	
		w porównaniu z			
		lipcem 1995		wrześniem 1995	
1.	żyta	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe
2.	pszenicy	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe
3.	mleka	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe
4.	żywca wieprzowego	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe
5.	żywca wołowego	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe
II	**Produkcja towarowa; Gospodarstwo**	sprzedało we wrześniu '95		sprzeda w grudniu 1995	
		w porównaniu z:			
		lipcem 1995		wrześniem 1995	
6.	żyta	1. 2. 3. 4.	więcej tyle samo mniej nic nie sprzeda	1. 2. 3. 4.	więcej tyle samo mniej nic nie sprzeda
7.	pszenicy	1. 2. 3. 4.	więcej tyle samo mniej nic nie sprzeda	1. 2. 3. 4.	więcej tyle samo mniej nic nie sprzeda
8.	mleka	1. 2. 3. 4.	więcej tyle samo mniej nic nie sprzeda	1. 2. 3. 4.	więcej tyle samo mniej nic nie sprzeda
9.	żywca wieprzowego	1. 2. 3. 4.	więcej tyle samo mniej nic nie sprzeda	1. 2. 3. 4.	więcej tyle samo mniej nic nie sprzeda
10.	żywca wołowego	1. 2. 3. 4.	więcej tyle samo mniej nic nie sprzeda	1. 2. 3. 4.	więcej tyle samo mniej nic nie sprzeda

III	Sytuacja finansowa gospodarstwa	były we wrześniu 1995		będą w grudniu 1995	
		w porównaniu z:			
		lipcem 1995		wrześniem 1995	
11.	przychody pieniężne	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe
12.	oszczędności (złotówkowe, walutowe itp.)	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe	1. 2. 3.	wyższe takie same niższe
IV	Ocena perspektyw gospodarstwa				
13.	Rodzina patrzy w przyszłość swego gospodarstwa rolnego	1. z ufnością 2. z obawą 3. ze strachem			
V	Pogłowie zwierząt gospodarskich	jest we wrześniu 1995 w porównaniu z wrześniem 1994		pogłowie zamierza się	
14.	bydło w sztukach	1. 2. 3. 4.	większe takie same mniejsze nie ma	1. 2. 3. 4.	zwiększyć nie zmieniać zmniejszyć nie trzymać
15.	w tym krowy w sztukach	1. 2. 3. 4.	większe takie same mniejsze nie ma	1. 2. 3. 4.	zwiększyć nie zmieniać zmniejszyć nie trzymać
16.	trzoda chlewna w sztukach	1. 2. 3. 4.	większe takie same mniejsze nie ma	1. 2. 3. 4.	zwiększyć nie zmieniać zmniejszyć nie trzymać
17.	w tym maciory w sztukach	1. 2. 3. 4.	większe takie same mniejsze nie ma	1. 2. 3. 4.	zwiększyć nie zmieniać zmniejszyć nie trzymać
VI	Zakupy bieżące	Gospodarstwo kupiło jesienią 1995 w porównaniu z jesienią 1994			
31.	nawozy mineralne	1. 2.	więcej tyle samo	3. 4.	mniej nic nie kupiło
32.	pasze	1. 2.	więcej tyle samo	3. 4.	mniej nic nie kupiło
33.	środki ochrony roślin	1. 2.	więcej tyle samo	3. 4.	mniej nic nie kupiło

Załącznik Nr 9 - Test ekspercki IFO (Institut für Wirtschaftsforschung) w Monachium

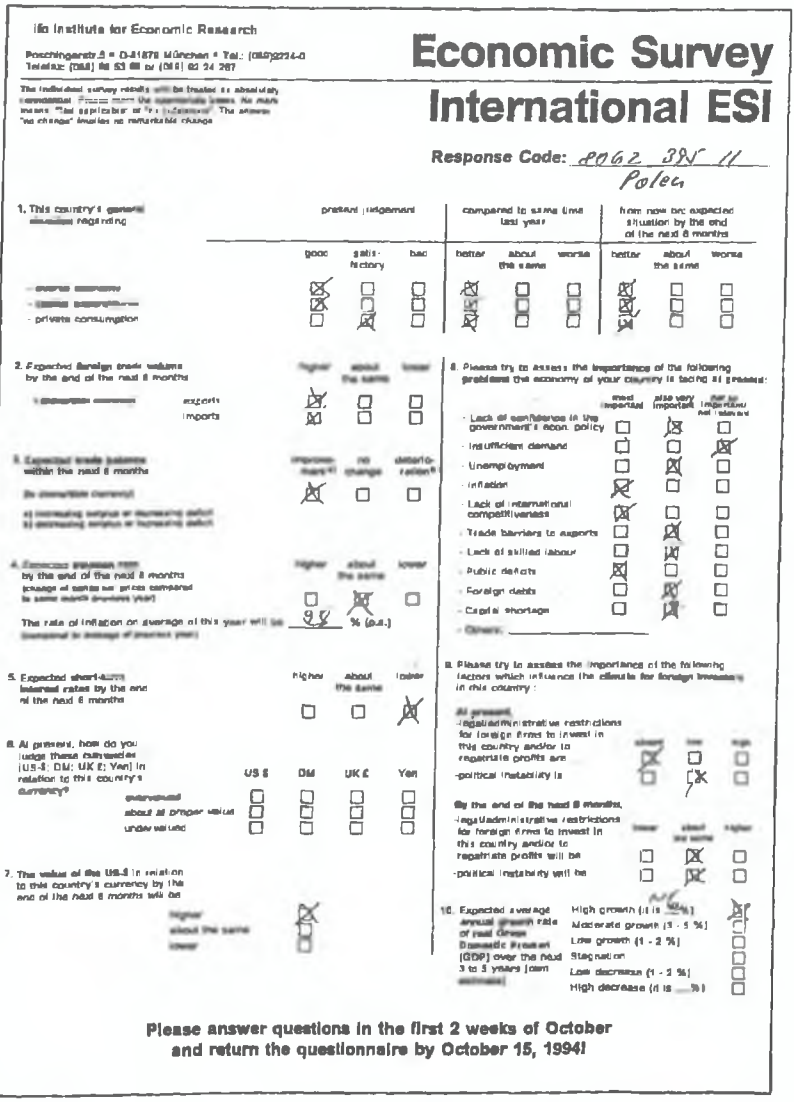

Ifo Institute for Economic Research

Poschingerstr. 5 • D-81679 München • Tel.: (089)9224-0
Telefax: (089) 98 53 69 or (089) 92 24 267

Economic Survey International ESI

The individual survey results will be treated as absolutely confidential. Please mark the appropriate boxes. No mark means "Not applicable" or "no judgement". The answer "no change" implies no remarkable change.

Response Code: 8062 395 11
Polen

1. This country's general situation regarding

	present judgement: good	present judgement: satisfactory	present judgement: bad	compared to same time last year: better	compared to same time last year: about the same	compared to same time last year: worse	from now on: expected situation by the end of the next 6 months: better	from now on: expected situation by the end of the next 6 months: about the same	from now on: expected situation by the end of the next 6 months: worse
- [illegible]	X			X			X		
- [illegible]	X			X			X		
- private consumption		X		X			X		

2. Expected foreign trade volume by the end of the next 6 months

	higher	about the same	lower
exports	X		
imports	X		

3. Expected trade balance within the next 6 months

	improvement	no change	deterioration
(in domestic currency)	X		

a) increasing surplus or decreasing deficit
b) decreasing surplus or increasing deficit

4. Expected inflation rate by the end of the next 6 months (change of sales net prices compared to same month previous year)

	higher	about the same	lower
		X	

The rate of inflation on average of this year will be 98 % (p.a.)
(compared to average of previous year)

5. Expected short-term interest rates by the end of the next 6 months

	higher	about the same	lower
			X

6. At present, how do you judge these currencies (US-$; DM; UK £; Yen) in relation to this country's currency?

	US $	DM	UK £	Yen
overvalued				
about at proper value				
undervalued				

7. The value of the US-$ in relation to this country's currency by the end of the next 6 months will be

higher	X
about the same	
lower	

8. Please try to assess the importance of the following problems the economy of your country is facing at present:

	most important	also very important	not so important/ not relevant
- Lack of confidence in the government's econ. policy		X	
- Insufficient demand			X
- Unemployment		X	
- Inflation	X		
- Lack of international competitiveness	X		
- Trade barriers to exports		X	
- Lack of skilled labour		X	
- Public deficits	X		
- Foreign debts		X	
- Capital shortage		X	
- Others:			

9. Please try to assess the importance of the following factors which influence the climate for foreign investors in this country:

At present,

	absent	low	high
-legal/administrative restrictions for foreign firms to invest in this country and/or to repatriate profits are	X		
-political instability is		X	

By the end of the next 6 months,

	lower	about the same	higher
-legal/administrative restrictions for foreign firms to invest in this country and/or to repatriate profits will be		X	
-political instability will be		X	

10. Expected average annual growth rate of real Gross Domestic Product (GDP) over the next 3 to 5 years (own estimate)

High growth (it is NC %)	X
Moderate growth (3 - 5 %)	
Low growth (1 - 2 %)	
Stagnation	
Low decrease (1 - 2 %)	
High decrease (it is ___ %)	

Please answer questions in the first 2 weeks of October and return the questionnaire by October 15, 1994!

Załącznik Nr 10 - Test koniunktury - monitorowanie tygodniowe - stosowany przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

Pierwszych 7 cyf nr statystycznego przeds.

Symbol regionu:

Symbol gałęzi:

Rodzaj przedsiębiorstwa:
- przemysłowe - P
- handlowe - H
- prywatne - R
- przem.-handl. - X

Nr badania .....

Lp.	Treść pytania	W okresie ostatnich 10 dni	Przewidywania na następne 20 dni
1	2	3	4
1.	Wielkość produkcji (sprzedaży - dla przedsiębiorstw handlowych) w cenach porównywalnych	1 wzrosła 2 zmalała 3 nie zmieniała się	1 wzrośnie 2 zmaleje 3 nie zmieni się
2.	Ceny bieżące wyrobów produkowanych (sprzedaży towarów - dla przedsiębiorstw handlowych)	1 wzrosły 2 zmalały 3 nie zmieniły się	1 wzrosną 2 zmaleją 3 nie zmienią się
3.	Wielkość zapasów, materiałów i surowców niezbędnych do produkcji (pytanie nie dotyczy przedsiębiorstw handlowych)	1 wzrosła 2 zmalała 3 nie zmieniła się	1 wzrosną 2 zmaleje 3 nie zmieni się
4.	Zapasy towarów produkowanych przez przedsiębiorstwa (towarów w magazynach - dla przedsiębiorstw handlowych)	1 wzrosły 2 zmalała 3 nie zmieniły się	1 wzrosną 2 zmaleją 3 nie zmienią się
5.	Produkcja na eksport	1 wzrosła 2 zmalała 3 nie zmieniła się	1 wzrośnie 2 zmaleje 3 nie zmieni się
6.	Zwolnienia z pracy nie z winy pracowników (redukcja zatrudnienia)	1 wzrosły 2 zmalały 3 nie zmieniły się	1 wzrosną 2 zmaleją 3 nie zmienią się
7.	Możliwość zapłaty dywidendy obligatoryjnej w waszej aktualnej sytuacji finansowej	1 poprawiła się 2 pogorszyła się 3 nie zmieniła się	1 poprawi się 2 pogorszy się 3 nie zmieni się
8.	Zagrożenie płacenia podatku sankcyjnego z tytułu wzrostu płac	1 wzrosło 2 zmalało 3 nie wystąpiło	1 wzrośnie 2 zmaleje 3 nie wystąpi
9.	Wielkość zatorów płatniczych	1 wzrosła 2 zmalała 3 nie zmieniła się	1 wzrośnie 2 zmaleje 3 nie zmieni się

1	2	3	4
10.	Wysokość marż handlowych (pytanie tylko dla przedsiębiorstw handlowych)	1 wzrosła 2 zmalała 3 nie zmieniła się	1 wzrośnie 2 zmaleje 3 nie zmieni się
11.	Udział sprzedaży komisowej w całości sprzedaży (pytanie tylko dla przedsiębiorstw handlowych)	1 wzrósł 2 zmalał 3 nie zmienił się	1 wzrośnie 2 zmaleje 3 nie zmieni się
12.	Udział sprzedaży ratalnej w całości sprzedaży (pytanie tylko dla przedsiębiorstw handlowych)	1 wzrósł 2 zmalał 3 nie zmienił się	1 wzrośnie 2 zmaleje 3 nie zmieni się

Załącznik Nr 11 - Wykaz ważniejszych ośrodków prowadzących badania metodą testu

Kraj	Nazwa ośrodka prowadzącego badania	Rodzaj testu	Data rozpoczęcia badań	Częstotliwoć badań	Wielkość próby
1	2	3	4	5	6
Argentyna	(1)* Fundation de Investigciones Economices Latinoamerice (FIEL) Buenos Aires	P	1968	M	600
Australia	(1) Westpac Bauling Corporation and Confederation of Australian Industry Sydney	P	1960	Q	300
	(2) The National Australia Bank Melbourne	P,B,H,U,	1989	Q	750
	(3) Perth Chamber of Commerc and University of Western Australia and Rural and Industroes Bank and Confederation of Western Australian Industry Perth. Western Australia	P	1974	Q	150
	(4) Masters Builders' Federation of Victoria East Melbourne	B	1979	Q	1000
	(5) Australian and New Zealand Bouling Group Melbourne	P	1954	M	b.d.
	(6) Australian Bureau of Statistics A.C.T. Belcouneu	R B U.Ppr H Pp	1947 1950 1976	 Q M Q	 13000 6000 4700
Austria	(1)* Osterreichisches Institut fur Wirtschaftsforschung Vienna	P B	1953 1972	Q 2xwR	1800
Belgia	(1)* Banque Nationale de Belgique Bruksela	P,B H	 1954	 M	 3400
Boliwia	(1)* Banco Central de Bolivia La Paz	P,B	1980	Q	500
Brazylia	(1) Instituta Brasileiro de Economia Rio de Janeiro	P,B	1966	Q	5500

1	2		3	4	5	6
Kanada	(1)	Canadian Construction Association Ottawa	B	1974	Q	150
	(2)	Statistics Canada Ottawa	P	1975	Q	5000
	(3)	The Conference Board of Canada Ottawa	P,B,H,U	1977	Q	240
	(4)	Purchasing Management Association of Canada Toronto	P	b.d.	M	110
	(5)	*Financial Times of Canada* Toronto	P	b.d.	2xwR	200
Chile	(1)*	Instituto de Fomento Pesquero Santiago	P,H,	1969	Q	600
	(2)	Universidad de Chile, Departameto de Economia Santiago	P	1971	3xwR	b.d.
	(3)*	Registero Nacional de Commerciates, Pequenos Industriales y Artesanos de Chile Santiago	P	1974	M	2000
	(4)*	Servicio de Cooperation Tecnica Division de Estudios Santiago	P	1974	Q	b.d.
Chiny	(1)	Institute for Economics Reforms Beiging	P	1986	Q	2000
Kolumbia	(1)*	Intituto Fedesarrollo Bogota	P,B,H	1979	M	1200
Dania	(1)	Denmarks Statistick Konenhaga	P,B,	1963	Q	1500
Ekwador	(1)*	Banco Central del Ecuador and Junta Nacional de Plaificacion Quito	P,B,R,	1975	Q	1000
Niemcy	(1)*	IFO - Institut fur Wirtschaftsforschung *Monachium*	P,B,H, U	1950 1979	M Q	10000 2000
	(2)	Deutscher Industrie und Handelstag Bonn	P,B,H,U,	1977	2xwR	14000
	(3)	EMNID - Institute Bielefeld	P	1976	Q	400

1	2		3	4	5	6
Finlandia	(1)*	Confederation of Finnish Industries Helsinki	P,B,	1966	Q	500
Francja	(1)	Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques (INSEE) Paris	P H B U	1951 1958 1966 1966	Q 5xwR Q Q	3500 7300 5000 3500
	(2)	Banque de France Paris	P,B,R,U,	1959	M	5000
	(3)	Conseil National du Patronat Francais Paris	P	b.d.	M	b.d.
Grecja	(1)*	Institute of Economic and Industrial Research Ateny	B	1983	Q	200
Hong Kong	(1)	Census and Statistics Department Hong Kong	P,B,H,U,	1977	Q	1000
Węgry	(1)	Economic Research Institute Budapest	P,B,H,	1968	R	1300
	(2)*	Institute for Economic and Market Research (Kopiut) Budapest	P,H,B,	1987	Q	1200
Indie	(1)	Association of Indian Eugeneering Industry Calcuta	P	1970	Q	b.d.
Indonezja	(1)	Central Bureau of Statistics Jaharta and Institute of Developing Economics Tokyo	P,B,H,U,	1985	R	125
Irlandia	(1)	The Economic and Social Research Institute and Confederation of Irish Industry Dublin	P	1961	M	350
	(2)	Construction Industry Federation Dublin	P	b.d.	M	b.d.
Izrael	(1)	Bank of Israel (Office of the Governor) Jerusalem	P,B,H,U,	1983	Q	400
Włochy	(1)*	Instituto Nazionale per lo Studio della Congiuntura (ISCO) Roma i Mondo Economico (ME) Milano	P B	1959 1966	M M	4500

1	2		3	4	5	6
	(2)	ISCO Roma	P	1969	Q	2500
	(3)	Mondo Economico (ME) Milano	P,H,U	1952	Q	1300
Japonia	(1)	The Tokyo Chamber of Commerce and Industry Tokyo	P,H,	1983	Q	1900
	(2)	The Bank of Japan Tokyo	P,H,B,U,	1957	Q	6500
	(3)	The Economic Planning Agency Tokyo	P,B,H,U,	1953	Q	1300
	(4)	The Shoko Chukin Bank Tokyo	P	1976	M	500
	(5)	Small Business Finance Corporation Tokyo	P,B,U,	1959	Q	11000
Korea	(1)	The Korea Development Bank Seul	P	b.d.	Q	1250
	(2)	The Korea Chamber of Commerce and Industry Seul	P	b.d.	Q	2300
	(3)	Industrial Bank of Korea Seul	P	b.d.	Q	2750
	(4)	The Federation of Korea Industries Seul	P	b.d.	M	300
	(5)	Korea Foreign Trade Asociation Seul	H	b.d.	Q	500
	(6)	The Korea Honsing	B	b.d.	Q	220
	(7)	Economic Planning Board of Korea Seul	P	b.d.	Q	770
Luksemburg	(1)*	Service Central de la Statistique et des Etudes Economiques	P,B,	1962	M	100
Meksyk	(1)	Banco de Mexico S.A.	P	1973	M	1250
	(2)	Oficina de Asesore del C. Presidente de la Republica	P,B,H,U,	1977	R	2000
	(3)	Consultores Internationales S.C.	H	b.d.	b.d.	1000
	(4)*	American Chamber of Commerce of Mexico	P	1978	Q	500
Holandia	(1)*	Central Bureau voor de Statistiek	P	1954	M	1700

1	2		3	4	5	6
	(2)	Ekonomisch Institut voor de Bouwnigverheid Amsterdam	B	b.d.	M	b.d.
	(3)	Central Planbureau	P,B,H,U,	1957	R	100
	(4)	Nederland Instituut voor de Publieke Opinie en het Martoudezoek	H	b.d.	M	b.d.
Nowa Zelandia	(1)	N.Z. Institute of Economic Research Wellington	P,B,U,	1961	Q	1100
Norwegia	(1)	Statistik Sentralbyra Oslo	P	1974	Q	600
Filipiny	(1)	Philippina Chamber of Commerce and Industry Manila	P	1984	Q	900
	(2)	Center for Research and Communication Manila	P,U,R,	1987	R	100
Portugalia	(1)	Instituto Nacional de Estatistica Lizbona	P,H,	1986	M	3000
Republika Południowej Afryki	(1)*	Bureau of Economic Research University of Stellenbosh Stellenboh	P,B,H,	1968	Q	800
	(2)	Argus and Graduate School of Business, University of Cape Town Cape Town	b.d.	b.d.	b.d.	4000
Arabia Saudyjska	(1)	Ministry Planning (Ryadh)	P,H,B,U,	1986	R	1600
Singapur	(1)	Department	P,U,	1972	Q	500
Hiszpania	(1)*	Ministerio de Industria y Energia Madryt	P	1963	M	4500
	(2)*	Camera Oficial de Comercio, Industria y Navegacion de Barcelona Barcelona	P,B, H,	1963 1977	M Q	1800 200
	(3)	Banco de Vizcaya Bibao	P,H,	b.d.	b.d.	3000
Szwecja	(1)*	Konjunkturinstitutet Sztokholm	P,B,	1954	Q	2700
	(2)	Statistitea Centralbyrau Sztokholm	H P	1965 1973	Q Q	1800 1000
	(3)	Industrieus Unredninginstitut and wnges Industri forbung Sztokholm	P	1976	R	250

1	2	3	4	5	6
Szwajcaria	(1)* Konjunkturforschungsstelle an der Eidgenos sischen Tchnischen Hochschule Zurich	P,H, U	1955 1988	M Q	1000
	(2) Schweizerische Bankgesellschaft (SBG) Zurich	P,B,H,	1975	Q	250
Tajwan	(1)* Taiwan Institute of Economie Research Taipen	P,B,H,	1978	M	1000
	(2) Council for Economic Planning and Development Economic Research Department Taipen	P,H,	1976	M	800
Tajlandia	(1) Social Research Institute (Chulalongkorn University) Bankok	P,B,H,U,	1986	Q	250
Turcja	(1) State Intitute of Statistics Ankara	P	1977	Q	1700
	(2) Istanbul Chamber of Industry and Commerce Ankara	P	1984	Q	500
Wielka Brytania	(1) Confederation of British Industry (CBI) Londyn	P H	1958 1983	M M	2000 500
	(2) Building Employers Confederation Londyn	B	b.d.	M	b.d.
	(3) Royal Institute of British Architects Londyn	B	1959	Q	1000
	(4) Department of the Environment Londyn	B	1970	3xwR	1000
Stany Zjednoczone Ameryki	(1) National Association of Purchasing Management Ine Dradell, N.J.	Menadżerowie z działów zakupów	1931	M	250
	(2) Dun & Bradstreet Nowy Jork	P,H, P,B,H,U, P światowy	1947 1983 1988	Q co 2M Q	1400 5000 11000
	(3) "Fortune" Magazine Nowy Jork	P,H,U, B	1947 1951	2xwR Q	b.d. b.d.

2		3	4	5	6
(4)	American Statistical Association and National Bureau of Economic Research Waszyngton	P	1968	Q	50
(5)	National Federation of Independent Business (NFIB) San Mateo, California	P,H,B,U,	1973	Q	2000
(6)	The Conference Board Nowy Jork	P,B,H,U,	1976	Q	1600
(7)	Survey Research Center University of Michigan Ann Arbor, Michigan	P,H,U,	1982	Q	b.d.
(8)	The Mitsubishi Bank Ltd. Nowy Jork	P,H,U,	1988	M	b.d.
(1)	Banco Central de Venezuela Caracas	P	1980	Q	430
(1)*	Zarod za Trzisna Instrazivanja (ZIT) Marketing Research Institut Belgrad	P,B,H,R,	1963	M	2000
(1)	Confederation of Zimbabwe Industries Havara	P	1984	3xwR	300
(2)	Central Statistical Office Havara	P	1986	3xwR	250
(3)	University of Zimbabwe Havara	P	1981	2xwR	150
	Urząd Statystyczny (US)	P	1992	Q	600
		B	1983	Q	450
		H	1994		500
	Urząd Statystyczny (US)	P	1991	Q	450
		B	1993	Q	600
		H	1994		600
	Urząd Statystyczny (US)	P			650
		B			50
		H			100
	Urząd Statystyczny (US)	P			152
		B			130
	Urząd Statystyczny (US)	P			240
		B			657

1	2		3	4	5	6
Rumunia	Urząd Statystyczny (US)		P			304
			B			531
			H			1760
Słowacja	Urząd Statystyczny (US)		P			304
			B			531
			H			300
Polska	(1)	Akademia Ekonomiczna w Poznaniu	P w wojew. pozn.	1983	Q	b.d
	(2)*	Instytut Rozwoju Gospodarczego SGH	P B H	1986 1994 1994	M Q Q	1100 1000 1000
	(3)	Centralny Urząd Planowania (CUP)	P,B,H,	1991	M	135
	(4)*	Główny Urząd Statystyczny (GUS)	P B H	1992	M M Q	2500 1500

Legenda: P - przemysł, B - budownictwo, H - handel.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie International Business, Investment and Consumer Syrvey CIRET - office, 1995

Załącznik Nr 12 - Testy koniunktury zharmonizowane - pytania proponowane przez Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)

The Business Survey in Industry

Q1. Assessment of production activities in the last month (quarter):
up (+), unchanged (=), down (-).

Q2. Assessment of total order-books present level:
above normal (+), normal (=), below normal (-).

Q3. Assessment of export order-books present level:
above normal (+), normal (=), below normal (-).

Q4. Assessment of stocks of finished goods present level:
above normal (+), normal (=), below normal (-).

Q5. Production activities for the next 3-4 months:
up (+), unchanged (=), down (-).

Q6. Selling prices expectations for the next 3-4 months:
a) increase (+), remain stable (=), decrease (-).
b) If increase:
at a higher rate (+), at about the same rate (=), at a lower rate (-).

Q7. Employment expectations for the next 3-4 months:
up (+), unchanged (=), down (-).

Q8. Limits to production (present situation):
- none;
- insufficient domestic demand;
- insufficient foreign demand;
- competitive imports;
- shortage of labour;
- shortage of skilled labour;
- lack of appropriate equipment;
- shortage of semi=finished goods;
- shortage of raw materials;
- shortage of energy;
- financial problems (e.g., insolvency, difficulties in obtaining credits);
- unclear economic laws;
- uncertainty of the economic environment;
- others, please specify .....

Q9. Assessment of current production capacity (regarding expected demand in the next 12 months):
more than sufficient (+), sufficient (=), not sufficient (-).

Q10. Expected total demand for the next 3-4 months:
up (+), unchanged (=), down (-).

Q11. Export expectations fo the next 3-4 months:
up (+), unchanged (=), down (-).

Q12. Current level of capacity utilization (in % of normal capacity utilization): .....

Q13. Fixed investment (machinery, buildings, etc. (*)
a) Is planned for this (next) year:
yes, no
b) If yes: will be this (next) year compared to last (current) year
higher (+), about the same (=), lower (-).

Q14. If fixed investment is planned for next year, what type it will be primarily of:
- replacement of old equipment;
- investment aimed at extending production capacity with an unchanged product range;
- investment aimed at extending production capacity so as to extend the product range;
- rationalization investment: mechanization or automation of existing manufacturing process;
- rationalization investment: introduction of new production techniques;
- rationalization investemnt: energy saving;
- others: pollution control;
- others: safety measures;
- others: please, specify .....

Q15. Factors limiting planned investments for next year:
- insufficient demand;
- too high cost of capital;
- difficulties in obtaining credits;
- insufficient profits;
- fear of indebtedness;
- technical factors;
- others: please, specify .....

Q16. Assessment of present business situation:
good (+), sufficient (=), bad (-).

Q17. Expected business situation 6 months ahead:
better (+), same (=), worse (-).

Q18. Ownership of the company (state, private): .....

(*) In 13.a., the wording this year must be used in April, while the wording next year must be used in October; consequently, in 13.b., the comparison this/last year must be adopted in April and the comparison next/current year in October.

The Construction Survey

Q1. Assessment of business activity compared to the last month (quarter):
up (+), unchanged (=), down (-).

Q2. Limits to production (present situation):
- none;
- demand;
- weather conditions;
- cost of materials;
- cost of labour;
- cost of finance (e.g., interest rates);
- access to bank credit;
- shortage of skilled labour;
- lack of equipment;
- shortage of materials;
- competition in own sector;
- others, please specify .....

Q3. Assessment of order-books or production schedules for domestic/foreign contracts:
a) domestic: above normal (+), normal (=), below normal (-).
b) foreign: above normal (+), normal (=), below normal (-).
c) total: above normal (+), normal (=), below normal (-).

Q4. Employment expectations for the next 3-4 months:
up (+), unchanged (=), down (-).

Q5. Price expectations for the next 3-4 month:
a) increase (+), remain stable (=), decrease (-).
b) If increase:
at higher rate (+), at about the same rate (=), at a lower rate (-).

Q6. With normal working hours, the work in hand and work already contracted will account for approximately ..... months operating time.

Q7. Orders (contracts) expectations for the next 3-4 months:
up (+), unchanged (=), down (-).

Q8. Assessment of financial situation compared to the last month (quarter):
better (+), same (=), worse (-).

Q9. Delays in payment by public/private clients, compared to the last month (quarter):
a) public: more widespread (+), unchanged (=), less widespread (-).
b) private: more widespread (+), unchanged (=), less widespread (-).
c) total: more widespread (+), unchanged (=), less widespread (-).

Q10. Assessment of technical capacity (amount and quality of equipment) regarding expected demand in the next 12 months: more than sufficient (+), sufficient (=), not sufficient (-).

The Retail Trade Survey (N.B.: Questions 11, 12, 13 are optional)

Q1. Assessment of present business situation:
good (+), satisfactory (normal for season) (=), bad (-).

Q2. Assessment of stocks:
too small (+), adequate (normal for season) (=), too large (-).

Q3. Expectations on orders placed with domestic/foreign suppliers in the next 3-4 months:
a) domestic: up (+), unchanged (=), down (-).
b) foreign: up (+), unchanged (=), down (-).
c) total: up (+), unchanged (=), down (-).

Q4. Expected business situation 6 months ahead:
better (+), same (=), worse (-).

Q5. Employment expectations for the next 3-4 months:
up (+), unchanged (=), down (-).

Q6. Selling prices compared with the last month (quarter):
a) increase (+), remain stable (=), decrease (-).
b) If increase:
at a higher rate (+), at about the same rate (=), at a lower rate (-).

Q7. Selling price expectations for the next 3-4 months:
a) increase (+), remain stable (=), decrease (-).
b) If increase:
at a higher rate (+), at about the same rate (=), at a lower rate (-).

Q8. Assessment of financial situation compared to the last month (quarter):
better (+), same (=), worse (-).

Q9. Assessment of competition in own sector compared to the last month (quarter):
up (+), unchanged (=), down (-).

Q10. Factors limiting the improvement of present business situation:
- none;
- demand;
- supply;
- cost of labour;
- cost of finance (e.g., interest rates);
- access to bank credit;
- sales surface;
- storage capacity;
- competition in own sector;
- others, please specify .....

Q11. Assessment of sales compared to the same period (month or quarter) of the previous year:
up (+), unchanged (=), down (-).

Q12. Assessment of sales compared to the last month (quarter):
up (+), unchanged (=), down (-).

Q13. Assessment of storage space compared to the last month (quarter): up (+), unchanged (=), down (-).

The Consummer Survey

Q1. SFAD
How does the financial situation of your household now compare with what it was 12 months ago?

+ +	1 - got a lot better
+	2 - got a little better
=	3 - stayed the same
-	4 - got a little worse
--	5 - got a lot worse
NSP	6 - don't know

Q2. SFAP
How do you think the financial position of your household will change over the next 12 months?

+ +	1 - got a lot better
+	2 - got a little better
=	3 - stayed the same
-	4 - got a little worse
--	5 - got a lot worse
NSP	6 - don't know

Q3. SEAD
How do you think the general economic situation in this country has changed over the last 12 months?

+ +	1 - got a lot better
+	2 - got a little better
=	3 - stayed the same
-	4 - got a little worse
--	5 - got a lot worse
NSP	6 - don't know

Q4. SEAD
How do you think the general economic situation in this country will develop over the next 12 months?

+ +	1 - got a lot better
+	2 - got a little better
=	3 - stayed the same
-	4 - got a little worse
--	5 - got a lot worse
NSP	6 - don't know

Q5. PRAD

Compared with what it was 12 months ago, do you think the cost of living is now:

+ + 1 - very much higher?
+ 2 - quite a bit higher?
= 3 - a little higher?
- 4 - about the same?
-- 5 - lower?
NSP 6 - don't know

Q6. PRAP

By comparison with what is happening now, do you think that in the next 12 months:

+ + 1 - there will be a more rapid increase in prices?
+ 2 - prices will increase at the same rate?
= 3 - prices will increase at a slower rate?
- 4 - prices will stay about the same?
-- 5 - prices will fall slightly?
NSP 6 - don't know

Q7. CHOM

How do you think the level of unemployment in the country will change over the next 12 months? Will it

+ + 1 - increase sharply?
+ 2 - increase slightly?
= 3 - remain the same?
- 4 - fall slightly?
-- 5 - fall sharply?
NSP 6 - don't know

Q8. ACHT

Do you think that there is an advantage for people to make major pruchases (furniture, washing machines, TV sets etc.) at the present time?

+ + 1 - yes, now is the right time
= 2 - it is neither the right time not the wrong time
-- 3 - no, it is the wrong time, the purchase should be postponed
NSP 4 - don't know

Q9. AEQD

Over the next 12 months, how do you think the amount of money you will spend on major purchases will compare with what you spent over the last 12 months? Will it be:

+ + 1 - much more?
+ 2 - a little more?
= 3 - about the same?
- 4 - a little less?
-- 5 - much less?
NSP 6 - don't know

Q10. EPAR

In view of the general economic situation, do you think this is:

+ +	1 - a very good time to save?
+	2 - quite a good time to save?
-	3 - rather an unfavourable time to save?
--	4 - a very unfavourable time to save?
NSP	5 - don't know

Q11. EPAP

Over the next 12 months, how likely are you to be able to save any money?

+ +	1 - very likely?
+	2 - fairly likely?
-	3 - fairly unlikely?
--	4 - very unlikely?
NSP	5 - don't know

Q12. SFAC

Which of these statements best describes the present financial situation of your household?

--	1 - we are running into debt
-	2 - we are having to draw on our savings
=	3 - we are just managing to make ends meet on our income
+	4 - we are saving a little
+ +	5 - we are saving a lot
NSP	6 - don't know

Załącznik Nr 13 - Organizacje odpowiedzialne za prowadzenie badań według zharmonizowanych zasad w krajach Unii Europejskiej

Kraj	Test przemysłowy	Test w budownictwie	Test w handlu	Test konsumencki
1	2	3	4	5
Belgia	Banque Nationale de Belgique (BNB)	BNB	BNB	DIMARSO (Gallup Belgia)
Dania	Danmarks Statistic (DS)	DS	GFK (Observets)	DS
Niemcy	Institut fur Wirtschaftsforschung (IFO)	IFO	IFO	GFK
Grecja	Foundation of Economic and Industrial Research (FEIR)	FEIR	FEIR	National Statistical Service of Greace
Hiszpania	Ministeria de Industrie Commercia Turismo MICT	MICT	INTERGALLUP S.A.	Inter Gallup S.A.
Francja	Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques INSEE	INSEE	INSE	INSEE
Irlandia	Confederation of Irish Industries and Economic and Social Research (CII)	Construction Industry Federation CIF	-	The Agricultural and Food Development Authority
Włochy	Instituto per lo Studio della Conqiuntura ISCO	ISCO	ISCO	ISCO
Luksemburg	Service Central de la Statistique et des Etudes Economiques STATEC	STATEC	-	-
Holandia	Central Bureau voor de Statistiek CBS	Economisch Instituut voor de Bouwnig verheid EIB	Mederlauds Institut voor de Publieke Opinie en het Marktouderzoek	CBS

1	2	3	4	5
Portugalia	Instituto Nacional de Estatistica INE	Asspciacao de Empresas de Construcao a Obras Publicac do Sul AECOPS	INE	NORMA
Wielka Brytania	Confederation of British Industry CBI	Construction Forecasting and Research LTD	CBI	Gallup Institute

Spis rysunków

Rys. 1. - Rozwój badań metodą testu koniuktury

Rys. 2. - Przebieg wskaźnika koniunktury przy zastosowaniu różnych systemów wag

Rys. 3. - Krzywa wykorzystania mocy produkcyjnych, wskaźnika koniunktury, produkcji (stan i przewidywanie)

Rys. 4. - Krzywe oczyszczone z wahań przypadkowych: wykorzystanie mocy produkcyjnych, wskaźnik koniunktury, produkcja (stan i przewidywania)

Rys. 5. - Graficzne "ideowe" przedstawienie trendu T

Rys. 6. - Zatrudnienie w przedsiębiorstwach produkcyjnych - ilustracja zmian w sezonowości zjawiska.

Rys. 7. - Wartości średniookresowego wskaźnika koniunktury WKS i krótkookresowego K_{IRG}

Rys. 8. - Wyniki testu koniunktury w przemyśle, a dane statystyki oficjalnej (saldo stanu i przewidywań produkcji, a dynamika produkcji według statystyki oficjalnej). Doświadczenia IFO w Monachium

Rys. 9. - Relacja pomiędzy wskaźnikiem wzrostu cen, rejestrowanym przez statystykę oficjalną, a wskaźnikiem wzrostu cen rejestrowanym testem koniunktury. Doświadczenia IFO w Monachium

Rys. 10. - Relacje pomiędzy wskaźnikiem nakładów inwestycyjnych na podstawie danych statystyki oficjalnej, a wskaźnikiem nakładów inwestycyjnych rejestrowanych testem. Doświadczenia IFO w Monachium

Rys. 11. - Relacje pomiędzy GDP i innymi wskaźnikami statystyki oficjalnej, a wynikami testów koniunktury

Rys. 12. - Krzywe popytu, podaży. Ilustracja do teoretycznej analizy zachowania się przedsiębiorstw

Rys. 13. - Mechanizm ustalania równowagi rynkowej w wyniku wzrostu lub spadku popytu

Rys. 14. - Przebieg krzywych popytu, cen, zapasów, produkcji według badań Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej metodą testu koniunktury w przemyśle
Rys. 15. - Schemat przyczynowo-skutkowego BUSY - modelu, przyjętego dla krajów Unii Europejskiej
Rys. 16. - Cykl koniunkturalny na tle długofalowego trendu rozwojowego
Rys. 17. - Zmiany struktury popytu w kolejnych cyklach koniunkturalnych
Rys. 18. - Zmiany struktury poputy w wyniku realizacj aspiracji konsumpcyjnych
Rys. 19. - Idealny przebieg cyklu koniunkturalnego, z którego usunięto trend rozwojowy
Rys. 20. - Uproszczony mechanizm przebiegu cyklu koniunkturalnego
Rys. 21. - Mechanizm cyklu koniunkturalnego
Rys. 22. - Przypadek A1 - kierunki zmian w popycie
Rys. 23. - Przypadek A1 - deformacja fazy wzrostu spowodowana tendencją do zmniejszania się wielkości popytu o starej strukturze
Rys. 24. - Przypadek A2 - kierunki zmian w popycie
Rys. 25. - Przypadek A2 - deformacja fazy wzrostu spowodowana spadkiem popytu o nowej strukturze
Rys. 26. - Przypadek A3 - kierunki zmian w popycie
Rys. 27. - Przypadek A3 - deformacja fazy wzrostu spowodowana wzrostem popytu o starej i nowej strukturze
Rys. 28. - Przypadek B1 - kierunki zmian w popycie
Rys. 29. - Przypadek B1 - deformacja fazy recesji spowodowana wzrostem popytu o nowej strukturze
Rys. 30. - Przypadek B2 - kierunki zmian w popycie
Rys. 31. - Przypadek B2 - deformacja fazy recesji spowodowana wzrostem popytu o starej strukturze
Rys. 32. - Przypadek B3 - kierunki zmian w popycie
Rys. 33. - Przypadek B3 - deformacja fazy recesji spowodowana spadkiem popytu o starej i nowej strukturze
Rys. 34. - Przypadek C1 - obydwa rodzaje popytu wykazują stagnację
Rys. 35. - Przypadek C2 - tempa wzrostu popytu o nowej strukturze są równe tempom spadku popytu o starej strukturze

Rys. 36. - Przypadek C3 - tempa wzrostu popytu o starej strukturze są równe tempom spadku popytu o nowej strukturze
Rys. 37. - Wzajemne oddziaływanie na siebie mechanizmów cyklu przypisanych poszczególnym popytom
Rys. 38. - Tempo napływu nowych zamówień w fazie pogłębiającej się recesji
Rys. 39. - Przewidywane na najbliższe 12 miesięcy wydatki inwestycyjne na maszyny i urządzenia (faza pogłębiającej się recesji)
Rys. 40. - Przewidywane na najbliższe 12 miesięcy wydatki inwestycyjne na budynki i budowle (faza pogłębiającej się recesji)
Rys. 41. - Powiązania kooperacyjne wśród przedsiębiorstw (faza pogłębiającej się recesji)
Rys. 42. - Poziom zapasów materiałów, koniecznych do produkcji (faza pogłębiającej się recesji)
Rys. 43. - Dostawy zaopatrzeniowe z tzw. I-go obszaru płatniczego (faza pogłębiającej się recesji)
Rys. 44. - Dostawy zaopatrzeniowe z tzw. II-go obszaru płatniczego (faza pogłębiającej się recesji)
Rys. 45. - Średnia wielkość wypłaty miesięcznej (faza pogłębiającej się recesji)
Rys. 46. - Wskaźnik koniunktury dla gospodarki polskiej na tle wskaźnika koniunktury dla krajów Unii Europejskiej
Rys. 47. - Przeciętny jedostkowy koszt produkcji (faza stagnacji w recesji)
Rys. 48. - Więzi kooperacyjne w przedsiębiorstwach przemysłowych (faza stagnacji w recesji)
Rys. 49. - Trudności ze zbytem wyrpodukowanych towarów (faza stagnacji w recesji)
Rys. 50. - Średni odsetek produkcji natrafiającej na barierę popytu (faza stagnacji w recesji)
Rys. 51. - Trudności ze zbytem wyprodukowanych towarów - bariera popytu (faza wychodzenia z recesji)
Rys. 52. - Średni odsetek produkcji natrafiającej na barierę popytu (faza wychodzenia z recesji)
Rys. 53. - Sytuacja finansowa przedsiębiorstw (faza wychodzenia z recesji)
Rys. 54. - Przeciętny jednostkowy koszt produkcji (faza wzrostu gospodarczego)

Rys. 55. - Przebieg krzywych: wskaźnika, koniunktury, cen, zapasów wyrobów gotowych, produkcji, zamówień krajowych. Wyniki testu koniunktury w przemyśle Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Hadnlowej

Rys. 56. - Przebieg krzywych: konkurencyjność eksportu, produkcja na eksport, wskaźnik koniunktury, zamówienia eksportowe. Wyniki testu koniunktury w przemyśle Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

Rys. 57. - Przebieg krzywych: wykorzystanie mocy produkcyjnych, wskaźnik koniunktury, inwestycje w maszyny i urządzenia, inwestycje w budynki i budowle. Wyniki testu koniunktury w przemyśle Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej

Spis tablic

Tabl. 1. - Rozwój badań metodą testu na świecie

Tabl. 2. - Najczęściej stosowane pytania w przemysłowym teście koniunktury w wybranych krajach

Tabl. 3. - Najczęściej stosowane pytania w budowlanym teście koniunktury w wybranych krajach

Tabl. 4. - Najczęściej stosowane pytania w handlowym teście koniunktury w wybranych krajach

Tabl. 5. - Sposoby doboru próby badawczej w przemysłowych testach koniunktury w wybranych krajach

Tabl. 6. - Zwrotność i sposób przeprowadzania ankiety w różnych ośrodkach Europy stosujących zharmonizowane testy

Tabl. 7. - Częstotliwość prowadzonych badań metodą testu w wybranych krajach

Tabl. 8. - Stopień zharmonizowania testu koniunktury Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej z testami UE oraz zalecanym przez OECD testem dla krajów w okresie transformacji. Przemysł

Tabl. 9. - Stopień zharmonizowania testu koniunktury Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej z testami UE oraz zalecanym przez OECD testem dla krajów w okresie transformacji. Budownictwo

Tabl. 10. - Stopień zharmonizowania testu koniunktury Instytutu Rozwoju Gospodarczego z testami UE oraz zalecanym przez OECD testem dla krajów w okresie transformacji. Handel

Tabl. 11. - Stopień zharmonizowania testu koniunktury Instytutu Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej z testami UE oraz zalecanym przez OECD testem dla krajów w okresie transformacji. Konsumenci

Tabl. 12. - Najczęściej stosowane sposoby ważenia odpowiedzi w testach koniunktury w wybranych krajach

Tabl. 13. - Grupy przedsiębiorstw oraz odpowiadające im wagi w systemie ważenia przyjętym w Instytucie Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej w badaniach koniunktury w przemyśle

Tabl. 14. - Wskaźniki wyprzedzające, pochodzące z badań testem przemysłowym koniunktury

Tabl. 15. - Ważniejsze zmienne wykorzystywane do konstrukcji przemysłowych wskaźników koniunktury w różnych ośrodkach

Bibliografia

1. K. Aiginger, H. Leo: The Concentration - Profitability Paradox. A Surprising Stylized Fact. Its Explanation by Structural Factors and Policy Conclusions, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
2. S.B. Algera, R.J.A. Janssen: Relationship between Business Cycle Surveys and National Accounts, Theory and Practice, CIRET 21st Conference, Somerset West, October, 1993
3. Badania koniunktury gospodarki Polski (dotychczasowe doświadczenia i perspektywy badań). Zbiór referatów na konferencję naukową organizowaną przez Instytut Rozwoju Gospodarczego SGH, Warszawa, Miedzeszyn, 1993
4. Badanie procesów rozwoju gospodarki polskiej w okresie transformacji systemowej. Ujęcia modelowe i koncepcje teoretyczne, red. naukowa K. Stanek, Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego Nr 42, SGH, Warszawa, 1994
5. R. Barczyk, Z. Kowalczyk: Metody badania koniunktury gospodarczej. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa - Poznań, 1993
6. R. Barczyk, M. Rekowski: Business Climate as Leading Indicator for Poland, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, wrzesień, 1995
7. R. Barczyk, J. Zagoździńska: Adoption of the Business Test Method for Polish Manufacturing Industry - Practical Experience, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Poznań, 1993
8. H. Bartman, K.D. John: Grundkonzeptionen der Konjunktur und Wachstumsanalyse Band (tom) 3: Supply - Side - Oekonomien (Wydanie 2), Uniwersytet Mainz, 1987
9. K. Ban: Policy Response to Business Survey Indicators, A Case Study of Japan, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, wrzesień, 1995
10. M. Bieć: Koniunktura gospodarcza w przemyśle w 1993 r. Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych, Zeszyt 1, SGH, Warszawa, 1994
11. M. Bieć: Koniunktura gospodarcza, Jaki kapitalizm w Polsce?, Przegląd Polityczny, Numer Specjalny, Wyd. Fundacja Liberałów, Gdańsk 1993

12. M. Bieć: Metoda eliminacji sezonowych wahań wskaźnika koniunktury w przemyśle, Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 2, IRG SGH, 1993
13. M. Bieć, Zb. Matkowski: Business Condition Surveys in the Polish Industry. Background, Referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Monachium, 1991
14. M. Bieć: Some Practical and Methodological Results of Research in to the State of Polish Industry Undertaken in the Research Institute of Economic Development at the Warsaw School of Economic. Referat na konferencję pt. Business Surveys in Transition Countries, wydane w Pracach i Materiałach IRG SGH Nr 36, Warszawa, 1993
15. M. Bieć: Stabilization Program of the Polish Economy in the Light of Economic Situation Surveys, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
16. M. Bieć, K. Stanek: Test koniunktury jako narzędzie oceny zmian aktywności gospodarczej, Gospodarka Narodowa Nr 2, 1994
17. M. Bieć: Test koniunktury na tle programu stabilizacji gospodarki. Wybrane problemy badania koniunktury gospodarczej - doświadczenia i perspektywy zastosowań w warunkach gospodarki rynkowej, Prace i Materiały Nr 31, IRG SGH, Warzawa, 1991
18. M. Bieć: The Economic Situation - Present and Project for 1994. Poland International Economic Report 1993/94. World Economy Research Institute. Warsaw School of Economics. Warsaw, 1994
19. M. Bieć: The Stabilization Programme in Poland in the Light of Business Surveys, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
20. M. Bieć: Wpływ sposobu ważenia odpowiedzi w teście koniunktury na jego wyniki i interpretację, (maszynopis), Instytut Rozwoju Gospodarczego SGH, Warszawa, marzec 1995
21. N. Blake: The Regional Demension of the Boom and Slump in the UK: A Survey Based Analysis, referat na 21 konferencję CIRET, Stellenbosch, 1993
22. E.A. Boehm: How Well Do Business Tendency Surveys Assist in Monitoring Business Cycles? referat na 21 konferencję CIRET, październik 1993
23. H. Boshoff: Value Systems Forecasting as an Aid to Business Cycle Forecasting, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991

24. L. Brenard: Technical Design Harmonised Content. Present State of Business Tendency Survey in Central and Eastern European Countries, referat na konferencję pt. Qualitative Business Surveys: review and Analysis, Sofia, 1995
25. R.A. Buckle, Ch.S. Meads: How do Firms React to Surprising Changes to Demand? A Vector Autoregressive Analysis Using Business Survey Data, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
26. A.F. Burns, W.C. Mitchell: Measuring Business Cycles, Studies in Business Cycles, Nr 2, NBER, New York, 1946
27. J.A. Carlson: Economic Surveys and the Scientific Method, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
28. G. Cette, C. Godin: An Empirical Analysis of Survey Data, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
29. G. De Cindio: Use of Survey Data for Short - Term Economic Forecasts: Theory and Practice in Italy, Istituto Nazionale Per Lo Studio Della Conqiuntura, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
30. I. Cipolletta: Definicje i metody analizy koniunktury. System wskaźników wczesnego ostrzegania. Wyniki badań wstępnych, Prace i Materiały Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGPiS, Warszawa, 1989
31. L. Clerc: Are the Banque de France Business Conditions Indicator Good Leading Indicators for Inflationary Pressures? Referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, September 1995
32. L. Clerc: Banque De France Retail Trends Surveys: An Instrument for Assessing and Forecasting Household Consumtion Trends, referat na 21 konferencję CIRET, Stellenbosch, 1993
33. C.A. Crusius: The "Termometro" of "Folha de Sao Paulo", referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
34. Y.R. Crusius: Brazilian Monetary Reforms and Business Cycle Indicators, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
35. J.P. Cullity, G.H. Moore: Forecasting Exports from Eastern Europe Using Leading Indicators, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
36. E.B. Dagum: The X11 ARIMA/88 Seasonal Adjustment Method - Fundations and User's Manual, Time Series Research and Analysis Division Statistics Canada - Ottawa - Canada K1A OT6, 1988

37. G. Dureau: A New Survey about the Behavior of Big Firms in France, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
38. Economic Survey International ESI, 40th Survey (April 1993) Institute for Economic Research IFO, 1993
39. H. Entorf: On the Application of Canonical Correlation of Leading and Coincident Indexes: Some Demonstrative Examples Using Disaggregate Survey Data, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
40. R. Etter, B. Schips, W. Stier: Search of Alternative Low Pass Filters for Business Survey Data, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, 1995
41. European Economy Supplement A, B, European Commission Directoriate - General for Economic and Financial Affairs (wydania z lat 1990-1995)
42. J. Fayolle, P. Sigogne: Business Cycle Monitoring Techniques. Workshop on Opinion Survey for Business and Consumer and Time Series Analysis, Munich, June 1991
43. B. Feldman: The Necessary Equilibrium Between Quantitative Short Term Indicators and Business Surveys. Workshop on Opinion Surveys for Business and Consumers and Time Series Analysis, Munich, June 1991
44. S. Gembicki: Zastosowanie średnich ruchomych ważonych do wyrównywania szeregów czasowych, Wiadomości Statystyczne Nr 2, 1967
45. P. Gennari: Forecasting Industrial Production Index: The Italian Case, referat na 21 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
46. H. Giersch: Diagnose und Prognose als Wirtschaftwissenschaftliche Methodenprobleme, Berlin, 1962
47. E. Gnan, H. Glück: Obstacles Discouraging Austrian Enterprises from Capital Market Financing, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
48. G. Goldrian: A Composite Leading Indicator for Germany, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, 1995
49. G. Goldrian: Development of Leading Indicators for German Exports, referat na 21 konferencję CIRET, Stellenbosch, 1993
50. G. Goldrian, W.H. Strigel: An Indicator for German Export Business. A New Approach, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991

51. E. Gorzelak, Ekonomiczne problemy rolnictwa i rynku żywnościowego w Polsce w okresie transformacji, Prace i Materiały IRG SGH, Warszawa 1996, s. 12-21
52. E. Gorzealak, Organizacyjno-metodyczne założenia badań koniunktury w Instytucie Rozwoju Gospodarczego w pracy zbiorowej pod redakcją naukową Krzysztofa Stanka na temat: Wyniki badań koniunktury gospodarczej w świetle doświadczeń Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGH, Warszawa 1995, s. 11-21
53. E. Gorzelak, Koniunktura w rolnictwie (wyniki czteroletnich badań ankietowych), Biuletyn Informacyjny Agencji Rynku Rolnego, Warszawa, kwiecień 1996, s. 47-57
54. St. Górecki: Statystyczne badanie koniunktury przemysłu - sektor prywatny (niektóre zagadnienia metodologiczne), Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 3, IRG SGH, 1994
55. T. Guenova: Business Tendency Surveys Carried out by the National Statistical Institute of Bulgaria, referat na konferencję Qualitative Business Surveys: Recent Experience and Evaluation, Poznań, 1993
56. J. Gürtler, G. Nerb, H. Penzkofer: Introduction of the IFO Business Cycle Survey with Companies in East Germany, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
57. G. Haberler: Prosperität und Depression. Eine Theoretische Untersuchung der Konjunkturbewegungen, Tübungen - Zürich, 1955
58. Handbuch der IFO - Umfragen (red. K.H. Oppenländer, G. Poser), Berlin - München, 1989
59. U. Heilemann, H.J. Münch: West German Business Cycles 1963-1994. A Multivariate Discriminant Analysis, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, 1995
60. M. Hörmannova: Business Cycle Surveys in the Czech Republic, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Poznań, 1993
61. D. Hübner, M. Lubiński: Podstawy analizy koniunktury gospodarczej w okresie transformacji systemowej, SGH, Warszawa, 1994
62. D. Hübner, M. Lubiński, W. Małecki, Zb. Matkowski: Koniunktura Gospodarcza, PWE, Warzawa, 1994

63. IFO - Digest. A Quarterly Journal on Economic Trends in the Federal Republic of Germany. Analyses, Forecasts Syrveys, Abstracts, IFO Institute, Volume 11, March 1988
64. International Business, Inwestment and Consumer Surveys. A Synoptic Table, CIRET, 1995
65. Information Letter, International Table on Trade Cycle Surveys, Business, Inwestment and Consumer Surveys, A synoptic Table; Centre for International Research on Economic Tendency Surveys Nr 1/90
66. L.F. Jackson: Business Cycle Indicators and Opinion Survey Data, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, wrzesień 1995
67. R. Janssen, B. Kazemier & T. Reininga: Fast GDP - Growth Rate Estimates, referat na 22 konferencję CIRET, Singapure, 1995
68. S. Junankar: How Firms Answer Business Surveys: The CBI's Experience in Manufacturing Industry, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Poznań, 1993
69. S. Junankar: How Firms Answer the CBI's Survey of Retailing, wholesaling and the Motor Trades, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Tallin, 1994
70. S. Junankar: Weighting Issues in Business Surveys: The CBI's Experience in Relation to UK Manufacturing and Distributive Trades, referat na konferencję pt. Retail Trade and Construction Surveys in Transition Countries, Warszawa, 1992
71. M. Kalecki: Teoria dynamiki gospodarczej. Rozprawa o cyklicznych i długofalowych zmianach gospodarki kapitalistycznej, PWN, Warszawa, 1958
72. E. Katona: Sampling Methods of the Monthly Retail Trade and Catering Surveys in Hungary, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Warszawa, 1992
73. Ph.A. Klein, G.H. Moore, L.S. Hiris: A Reconsideration of the Usefulness of Surveys in Forecasting Inflation Cycles, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, wrzesień 1995
74. Ph.A. Klein, G.H. Moore: Monitoring Economic Activity in Newly Privatized Economies: Statistical Targets and Eastern Europe, CIRET 20th Conference, Budapest, Hungary, October 1991

75. F.J. Klein: Explanatory Power of the EC Consumer Survey, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
76. F.J. Klein: The EC Harmonised Busines and Consumer Surveys, referat na konferencję pt. Opinion on Surveys for Business and Consumer and Time Series Analysis, Monachium, 1991
77. F.J. Klein: The Use of the Tendency Survey Results, referat na konferencję pt. Qualitative Business Surveys, Sofia, wrzesień 1995
78. M. Kokocińska, W. Przybylska-Kapuścińska: Business Survey - Instrument of Short - Term Forecast in Polish Manufacturing Industry, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
79. M. Kokocińska, W. Przybylska-Kapuścińska: Merging the Results of Business Surveys in Transition Economies, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, wrzesień 1995
80. M. Kokocińska, W. Przybylska-Kapuścińska: The Outline of Methodology for Business Test Method in Polish Construction, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Poznań, 1993
81. M. Kokocińska, W. Przybylska-Kapuścińska: Trafność krótkookresowych prognoz gospodarczych metodą testu koniunkturalnego, Gospodarka Narodowa Nr 2, 1994
82. S. Kohsaka: Some Characteristics of the Bank of Japan's Business Survey Which Combines Numerical and Judgemental Data CIRET 20th Conference , Budapest, October 1991
83. Koniunktura w eksporcie, I kwartał 1995, Akademia Ekonomiczna Poznań Vol. II, No 1/1995
84. Konjunktur und Bechäftigungstheorie, red.nauk. W. Weber, H. Neiss, Beriln - Köln, 1967
85. I. Kudrycka: Metody badania cykli koniunkturalnych na podstawie szeregów czasowych. Opracowanie w ramach projektu badawczego "Syntetyczne wskaźniki koniunktury dla gospodarki Polski", maszynopis, Warszawa, 1994
86. I. Kudrycka, R. Nilsson: Cykle koniunktury w Polsce (analiza wstępna), Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych Głównego Urzędu Statystycznego i Polskiej Akademii Nauk, Zeszyt 209, Warszawa, 1993

87. L. Kuum: The Analysis of Different Questionnaires of Business Surveys in Retail Trade, referat na konferencję pt. Qualitative Business Surveys: Recent Experience and Evaluation, Poznań, czerwiec 1993
88. D. Ladiray: Using Business Survey Data for Quantitative Forecasts: An Integrated Method, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, 1995
89. St. Lollivier: The Interpretation of Business Cycle Surveys in France Using Econometric Modelling, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
90. A. Lönnqvist: Criteria for Achieving Comparability Between BT - Surveys, Workshop on Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Tallin, September 1994
91. A. Lönnqvist: Sample Design and Survay Operations, referat na konferencję pt. Qualitative Business Surveys: Recent Experience and Evaluation, Poznań, czerwiec, 1993
92. A. Lönnqvist: Weighting Methods for BT - Surveys, referat na konferencję pt. Qualitative Business Surveys: Review and Analysis, Sofia, 1995
93. Main Economic Indicators, Sources and Methods Netherlands, Business Surveys, No 35, 1982
94. Main Economic Indicators, Sources and Methods Business Surveys, No 37, OECD, 1983
95. A. Malickova, K. Sykorova: Business Surveys in the Slovak Republik Done by Statistical Authorities, referat na konferencję Qualitative Business Surveys: Recent Experience and Evaluation, Poznań, czerwiec 1993
96. C. Manea: Business Tendency Survey in Manufacturing Industry, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Poznań, 1993
97. Zb. Matkowski: Barometry koniunktury jako metoda oceny stanu gospodarki (rękopis), SGH, Warszawa, 1995
98. Zb. Matkowski: Business Condition Surveys in the Polish Industry, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
99. Zb. Matkowski: In Search for an economic sentiment indicator for Poland the RIED approach and preliminary results, referat na konferencję pt. Qualitative Business Surveys in Transition Countries, Poznań, 1993

100. Ch.W. Nam, G. Nerb, H. Russ: Measurement of Regional Competitiveness in Europe by Survey: Application of Survey Technique in a New Field, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
101. J. Nemenyi: Business Survey Data in Modelling Industrial Development in Hungary, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
102. G. Nerb: Business Surveys in Construction and Trade, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Warszawa, 1992
103. G. Nerb: Brief Description of Business Survey Methodological and Practical Problems, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Bratysława, 1992
104. G. Nerb: How to Improve the Acceptance of Business Survey Results by Entrepreneurs and Economic Policy Makers, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Sofia, 1995
105. G. Nerb: Integration of Business Survey Results in General Economic Analysis, IFO -Institute, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Tallin, September 1994
106. G. Nerb: Relationship Between Qualitative Business Survey Data and Official Quantitative Statistics, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Poznań, 1993
107. G. Nerb: Using Business Survey Data for Macroeconomic and Company Forecasting, referat na konferencję roboczą pt. Qualitative Business Surveys: Recent Experience and Evaluation, Poznań, czerwiec 1993
108. R. Nilsson: Business Survey in OECD Countries Methodological Review, referat na konferencję pt. Opinion on Surveys for Business and Consumers and Time Series Analysis, Monachium, 1991
109. R. Nilsson, Cyclical Indicators and Business Tendency Surveys OECD, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Qualitative Business Surveys: Review and Analysis, Sofia, 1995
110. R. Nilsson: Evaluation of Qualitative Business Survey Results in Transition Countries, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Poznań, 1993
111. R. Nilsson: OECD Leading Indicators: Applicability to Central and Eastern European Countries, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991

112. R. Nilsson: Qualitative Business Surveys. Recent Experience and Evaluation, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Poznań, 1993
113. A. Noga, K. Majchrzak: Koniunktura w handlu, IV kwartał 1993, IRG SGH, 1993
114. OECD Leading Indicators and Business Cycles in Member Countries 1960-1985, Sources and Methods No 39, OECD, 1987
115. H. Ongena: Seasonal Adjustment of European Community External Trade Statistics Application of "X-11-ARIMA/88", referat na konferencję pt. Opinion Surveys for Business and Consumers and Time Series Analysis, Monachium, czerwiec 1991
116. K.H. Oppenländer, L. Pusse, W. Ruppert, L. Scholz: The Impact of Innovations on Productivity, Growth and Employment, CIRET - Studien 41, CIRET, Monachium, 1991
117. J. Pashawer: Prawo wielkich liczb i prawidłowości procesu masowego, PWE, Warszawa, 1967
118. G.M. Pellissier, O.D.J. Stuart: Using Business Survey Data to Test for Rationality In Business Behaviour and to Develop Economic Indicator, referat na 21 konferencję CIRET, Stellenbosch, 1993
119. M. Podgórska: Dobór przedsiębiorstw do ankietowego badania koniunktury w budownictwie. Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 3, IRG SGH, 1994
120. I. Pyyhtiä: Investment Plans, Innovations and Revision Costs in Finnish Manufacturing, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
121. M. Rocki, A. Tabeau: Konstrukcja indykatora koniunktury dla gospodarki polskiej (założenia projektu, maszynopis), 1994
122. M. Rocki, A. Tabeau: Kwalifikacja jakościowych danych ankietowych dla produkcji przemysłu w Polsce. Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych, Zeszyt 2, SGH, Warszawa, 1995
123. M. Rocki, A. Tabeau: Wskaźniki koniunktury dla wybranych obszarów gospodarki, IGN, Warszawa, 1990
124. A.G. Romero, D. Aranda: A Analysis of Industry's Competitiveness, referat na 21 konferencję CIRET, Stellenbosch, 1993

125. B. Rosier, P. Dockes: Cykle ekonomiczne. Kryzysy i przemiany społeczne - perspektywa historyczna, PWE, Warszawa, 1987
126. A. Rutkauskiene: Implementation of Business Surveys in Manufacturing Industry and Related Problems, referat na konferencję pt. Short - Term Economic Indicators in Countries in Transition, Poznań, 1993
127. Sachverständigenart zur Begutachtung der Gesamtwirtschaftlichen Etwicklung. Alternativen aussenwirtschaftlicher Anpassung. Jahresgutachten 1968/69, Stuttgart - Meinz
128. L. Scholz, Ph. Kamiński: International Comparison of Innovation Survey Data: Methodological Problems and Empirical Results, referat na 21 konferencję CIRET, Stellenbosch, 1993
129. K. Schöler: The Influence of Economic Policy on Business Climate, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
130. K. Schöler: Leading Indicators for West Germany Industries, referat na 21 konferencję CIRET, Stellenbosch, 1993
131. B. Schwab: Integrating Survey Results and Macroeconomic Data in Business Cycle Forecasts, referat na 22 konferencję CIRET, Singapore, 1995
132. F. Seitz: Indicators for Monetary Policy from a Central Bank's Point of View, referat na 22 konferencję CIRET, Singapur, 1995
133. J. Shiskin: The X-11 Wariant of the Census Method II Seasonal Adjustmend Program, Bureau of the Census, "Technical Paper" Nr 15, Washington, 1965
134. Short - Term Economic Indicator. Transition Economies CCET - OECD, Paryż, 1995
135. Short - Term Economic Indicators. Transition Economies CCET - OECD, Paryż 4/1994
136. Short - Term Economic Survey of Enterprises in Japan, TANKAN, Research and Statistics Department The Bank of Japan, 1991
137. D. Sokołow: Koniunktura gospodarcza, PWE, Warszawa, 1975
138. K. Stanek: Analiza wyników badań koniunktury z punktu widzenia przydatności w rozpoznawaniu procesów rozwoju gospodarczego. Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 7, IRG SGH, 1995
139. K. Stanek: Badanie porównań wskaźnika koniunktury w przemyśle publicznym według metody EWG i IRG. Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 3, IRG SGH, 1994

140. K. Stanek: Badanie struktury eksportu produktów polskiego przemysłu na podstawie funkcji eksportu dla przedsiębiorstw produkcyjnych dużej oraz małej i średniej skali. Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 4, IRG SGH, 1994
141. K. Stanek: Barometr gospodarczy koniunktury, Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 3, IRG SGH, 1994
142. K. Stanek: Efektywność w przemyśle sektora publicznego i prywatnego. Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 3, IRG SGH, 1994
143. K. Stanek: Eliminacja sezonowych efektów produkcyjnych z ciągu wskaźnika koniunktury gospodarczej przemysłu. Zeszyt Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 1, IRG SGH, 1993
144. K. Stanek: Syntetyczny wskaźnik koniunktury dla gospodarki polskiej (barometr gospodarczy koniunktury), Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 4, IRG SGH, 1994
145. W.H. Strigel: Business Cycle Surveys, Frankfurt - New York, 1981
146. Studies on Investment Behaviour, Studien No 31, CIRET, Munich, 1982
147. O. Stuart, A. Mocke: Development of Leading Indicators in the Building and Construction Industry, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
148. Syrvey of Industrial Trends, Report on quarterly Survey of manufactures in Australia, No 115, Confederation of Australian Industry and Westpac Banking Corporation, June 1990
149. System wskaźników wczesnego ostrzegania gospodarczego. Wyniki badań wstępnych. Prace i Materiały IRG SGH (d. SGPiS) Nr 16, Warszawa, 1989
150. G. Tichy: Explanations and Business Cycles, referat na 20 konferencję CIRET, Budapeszt, 1991
151. Wyniki badań koniunktury gospodarczej w świetle doświadczeń Instytutu Rozwoju Gospodarczego, praca zbiorowa pod red.nauk. K. Stanka, Prace i Materiały IRG Nr 46, IRG SGH, 1995
152. I. Vanags, J. Linda: Implementation of Business Surveys in Litva, referat na konferencję pt. Qualitative Buiness Surveys: Recent Experience and Evaluation, Poznań, czerwiec 1933
153. C. Yeend: A Monthly Indicator of GDP for the UK, referat na 22 konferencję CIRET, Singapore, 1955

154. V. Zarnowitz: Buiness Cycles, Theory, History, Indicators and Forecasting, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1992
155. V. Zarnowitz, P. Braun: A Comparative Analysis of U.S. Macroeconomic Forecast, 1968-1990, CIRET 20th Conference, Budapest, Hungary, October 1991
156. Z badań koniunktury gospodarczej (Zagadnienia metodologiczne i praktyczne), praca zbiorowa pod red. nauk. K. Stanka, Prace i Materiały IRG Nr 36, IRG SGH, Warszawa, 1993
157. Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej Nr 1-8 z lat 1993-1996, Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej, pod.red. K. Stanka.
158. E. Zhuravskaya: The Russian Economic Barometer's Experience in Conducting Business Tendency Surveys, referat na koferencję pt. Quantitative Business Surveys: Recent Experience and Evaluation, Poznań, czerwiec 1993
159. Z. Zimny: Ocena reprezentatywności próby przedsiębiorstw w badaniach koniunktury w przemyśle w okresie wrzesień - listopad 1992, (maszynopis), IRG SGH, Warszawa, 1993